

71/1080

revista arhivelor

ANUL LIII
VOL. XXXVIII
Nr.

4

36

Apare de patru ori pe an

Redacția : București, Bd. Gheorghe Gheorghiu-Dej nr. 20, sect. VI

Telefon : 13.37.77

CUPRINS

	Pag.
50 DE ANI DE LA INFIINȚAREA MUZEULUI ARHIVELOR	
Telegrama adresată de participanții la adunarea festivă Comitetului Central al Partidului Comunist Român, tovarășului Nicolae Ceaușescu	363
ADUNAREA FESTIVĂ	364
SESIUNEA JUBILIARĂ	373
STUDII ȘI COMUNICĂRI	
M. GUBOGLU — Vlad Țepeș și Mehmed al II-lea în lumina cronicilor turco-bizantine	381
M. NEAGOE — Petru Rareș și campania din 1536	390
I. CONSTANTINESCU — Populația județului Olt după cataografia din decembrie 1819 — ianuarie 1820	398
T. MATEESCU — Vacaturile din Dobrogea și arhivele lor	412
TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ	
V. ȘINDELARU — Revoluția arhivistică în dezbaterile Congresului Internațional al Arhivelor de la Washington, septembrie 1976	418
V. CRĂCIUN — Arhiva Radioteleviziunii române	421
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
IONEL GAL — Al VIII-lea Congres Internațional al Arhivelor, Washington — septembrie 1976	425
M. DOGARU — Al XIII-lea Congres Internațional de științe genealogice și heraldice, Londra, 1976	427
M. TUDORICĂ — Ședință de lucru a Comisiei științifice pentru probleme arhivistice	428
* * * — Cercetări în arhivele de peste hotare	429
BIBLIOGRAFIE	
AL. MATEI — Bibliografia operei prof. Aurelian Sacerdoțeanu	450
RECENZII ȘI PREZENTĂRI	459
LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE ÎN VOL. XXXVIII	470

CONSILIUL DE CONDUCERE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurlă,
Iosif Adam, Alecsenia Andone,
Vasile Arimia, Dan Berindei,
Iulian Cîrîină, Florin Constantin,
Ioan Dumitru, Mihail Guboglu,
Ștefan Hurmuzache — președinte,
Gheorghe Ilie, Radu Ionescu,
Dumitru Ivănescu, Radu Manolescu,
Alexandru Matei, Nicolae Mociolu,
Oprea Florea, Maria Pirvulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Ștefan Hurmuzache — redactor șef,
Dumitru Ivănescu, Alexandru Matei,
Nicolae Mociuiu, Maria Pirvulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

Redactor : Mioara TUDORICĂ
Secretar de redacție :
Corneliu LUNGU

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

Anul LIII
Vol. XXXVIII

00125/77

BUCUREȘTI, 1976

Nr. 4

---

50 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA MUZEULUI ARHIVELOR

TELEGRAMĂ COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN Tovarăşului NICOLAE CEAUŞESCU

Astăzi, când întregul nostru popor se pregăteşte să întîmpine cea de a 55-a aniversare a creării Partidului Comunist Român şi Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste cu noi rezultate în muncă, dînd glas celor mai calde sentimente de preţuire şi devotament faţă de Partid, participanţii la adunarea festivă prilejuită de sărbătorirea semicentenarului Muzeului Arhivelor Statului îşi îndreaptă gîndurile către Dumneavoastră, mult stimat tovarăşe secretar general Nicolae Ceauşescu, strălucit conducător şi neobosit luptător pentru cauza poporului român.

Pentru noi toţi, programul de perfecţionare a activităţii ideologice şi cultural-educative, program iniţiat de Dumneavoastră, strălucită contribuţie la teoria şi practica construcţiei socialiste, reprezintă o călăuză în întreaga acţiune de educare a maselor în spiritul patriotismului, al dragostei şi devotamentului faţă de partid, al respectării adevărului istoric.

Mobilizaţi de exemplul de dăruire pe care Dumneavoastră îl oferiţi întregii ţări, prin multilaterală activitate pe plan intern şi extern, pentru fericirea întregului popor şi viitorul luminos al României, conştienţi că parcurgem o etapă de largă rezonanţă istorică, cu profunde semnificaţii pentru viaţa şi destinele patriei, ne angajăm ca, alături de celelalte instituţii de ştiinţă şi cultură, să milităm pentru ridicarea societăţii româneşti la scara marilor înfăptuiri contemporane.

Vă asigurăm stimat tovarăşe secretar general, că nu vom precupeţi nici un efort pentru sporirea contribuţiei noastre la cinstirea evenimentelor glorioase din trecutul patriei, al mişcării muncitoreşti, democratice şi revoluţionare, la transformarea istoriei într-un puternic instrument ideologic de educare patriotică a maselor, într-o vie ştiinţă politică, convinşi fiind că trecutul, prezentul şi viitorul sînt trepte ale aceleiaşi ascensiuni umane, ale aceluiasi drum spre progres.

PARTICIPANŢII LA ADUNAREA FESTIVĂ
CONSACRATĂ SEMICENTENARULUI MUZEULUI
ARHIVELOR STATULUI

Bucureşti
1976 — mai 3

CUVÎNT DE DESCHIDERE A ADUNĂRII FESTIVE ORGANIZATE CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 50 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA MUZEULUI ARHIVELOR

NICOLAE PLEȘȚA

Stimate tovarășe și stimați tovarășii,

Aniversăm astăzi, într-un moment de entuziasm și efervescență creatoare ale întregului nostru popor, generate de întîmpinarea celor două mărețe evenimente, Congresul educației politice și al culturii socialiste și cea de a 55-a aniversare a P.C.R., semicentenarul Muzeului Arhivelor, instituție a cărei nobilă menire o constituie dezvoltarea sentimentelor patriotice și de devotament în rîndul maselor, cunoașterea de către marele public a valorilor istorice, păstrate de Arhivele Statului, care dovedesc dăinuirea civilizației materiale și spirituale durate de-a-lungul mileniilor de oamenii acestor pămînturi.

Călăuzit în permanență de ideile exprimate de secretarul general al partidului nostru la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R. în legătură cu activitatea politico-educativă care „trebuie să pornească de la cunoașterea trecutului de luptă revoluționară a poporului nostru, să se bazeze pe tradițiile culturii progresiste revoluționare mondiale. Nu trebuie uitat că felul de a gândi al poporului a constituit și va constitui întotdeauna temelia dezvoltării culturii, cu adevărat înaintate. Trebuie să adăugăm de aceea, la creația prezentului, creația trecutului, dînd prețuirea cuvenită marilor înfăptuiri ale înaintașilor noștri, moștenirii înaintate a mișcării noastre revoluționare“.

Prețuirea deosebită pe care P.C.R. o acordă istoriei neamului se bazează pe înțelegerea profundă a evoluției sociale, a faptului că realizările prezentului luminos sînt o urmare firească a luptelor de secole purtate de înaintașii noștri pentru păstrarea ființei naționale, pentru independență și progres.

Încadrat într-un ansamblu arhitectonic adecvat, în preajma vetrei dacice, dovadă a permanenței românilor pe aceste locuri, alături de construcțiile înălțate de Viteazul Mihai voievod, Muzeul Arhivelor s-a remarcat în cei 50 de ani de existență printr-o activitate susținută pusă în slujba nobilelor idei ale patriotismului și pentru cunoașterea evenimentelor semnificative din istoria poporului român.

Prin acțiunile organizate în cadrul Muzeului, reflectînd în culorile epocii trecutul glorios, pasionații arhiviști au transmis tinerelor generații, odată cu respectul față de mărturiile documentare, sentimentul de dragoste pentru eroii neamului, venerația față de harnicul popor român, mîndria pentru contribuția adusă de acesta la dezvoltarea civilizației universale.

Prin mărturia de neclintit a izvorului istoric autentic manifestările organizate în cadrul Muzeului au evidențiat permanența idealurilor și a luptei poporului pentru progres, dreptate socială și independență, dezvoltarea conștiinței naționale, înfăptuirea visului de veacuri al românilor — unirea, lupta glorioasă a partidului clasei muncitoare pentru făurirea societății socialiste.

Încadrat organic în opera de construire a societății socialiste multilaterale dezvoltate, Muzeul Arhivelor, continuînd tradițiile moștenite de la înaintași și avînd un cadru juridic adecvat, și-a îmbogățit aria preocupărilor sale, contribuind tot mai mult la realizarea actului de cultură socialistă.

Cu acest prilej aniversativ urez Muzeului Arhivelor, în numele conducerii Ministerului de Interne, rezultate tot mai rodnice în activitatea sa viitoare. Totodată felicit pe slujitorii acestui lăcaș de cultură pentru munca lor neobosită, pentru dragostea și atașamentul lor față de prețioasa moștenire a trecutului, pusă în slujba înaltelor idealuri patriotice și de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste.

MUZEUL ARHIVELOR — 50 DE ANI DE EXISTENȚĂ

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Poporul român a creat și păstrat de-a lungul secolelor o mare bogăție de documente.

De la hrisoavele bătrîne scrise pe pergament, adesea măiestrit chenăruite, înflorate și întărite cu grele peceți voievodale, legate cu șnur de mătase, pînă la dosarele, registrele și alte multe genuri și acte care formează arhivele moderne, toate constituie Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România, sursă fundamentală de cercetare pentru scrierea istoriei patriei noastre.

Arhivele, în care se reflectă activitatea umană, sub toate aspectele, consemnînd situații și stări care determină și evidențiază în ultimă instanță relațiile sociale ale timpului pot fi denumite pe drept cuvînt „*memoria poporului*” sau „*opera nepieritoare a secolelor*”, așa cum a fost de sugestiv le-a definit cel mai pasionat cercetător și prețuitor al lor, Nicolae Iorga.

Vechile documente, păstrate cu grijă pe vremuri, în buciume de lemn, în saci de cîneapă sau piele, de multe ori în locuri tănuite au suferit multe pierderi datorate vitregiei anilor grei prin care, nu odată, a trecut poporul român.

Pentru adunarea, păstrarea și valorificarea arhivelor „și pentru scrierea istoriei țării”, cum spunea cărturarul Gheorghe Asachi în anul 1832, s-a înființat acum 145 de ani în urmă la București și Iași „un nou ram de dregătorie” și anume Arhiva Statului.

Lucrul meritoriu pe care l-a înfăptuit această instituție în anii grei ai trecutului a fost adunarea și păstrarea cu toată grija a arhivelor și documentelor țării. În ciuda condițiilor destul de grele în care își desfășoară activitatea, având de împlinit numeroase greutăți materiale și nu rareori ignoranța și lipsa de interes a autorităților, Arhivele Statului, prin competența și dăruirea unei pleiade de personalități de prestigiu ale culturii românești, care au stat de-a lungul vremii la cîrma lor, cît și a colaboratorilor lor anonimi care au muncit cu abnegație și pasiune pentru dezvoltarea instituției, au reușit să imprime activității arhivistice un neîntrerupt progres.

Prin stăruințe continue și eforturi susținute, acești oameni de cultură, care au condus sau au lucrat în Arhive, dintre care amintim pe Gh. Asachi, Ion Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Gh. Sion, Teodor Codrescu, Petre Teulescu, Cezar Bolliac, Constantin D. Aricescu, Nicolae Filimon, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Dimitrie Onciul, Constantin Moisil, Aurelian Sacerdoțeanu, au ridicat prestigiul vechii instituții, au reușit să atragă atenția contemporanilor asupra valorii arhivelor, contribuind adesea la salvarea lor.

Pe plan legislativ-organizatoric se înregistrează succese încă în secolul trecut. Actele normative pe baza cărora Arhivele Statului și-au început existența în anii 1831–1832 au fost completeate în anii 1862–1872 cu regulamente de funcționare ce îmbrățișau activitatea arhivistică sub toate aspectele ei, iar în anul 1925 instituția a fost așezată pe baze noi, în condițiile intervenite după primul război mondial, prin Legea de organizare a Arhivelor Statului.

Încă în primele decenii de la înființare, instituția cunoaște un proces permanent de îmbogățire a patrimoniului documentar, de conservare și valorificare a acestuia în scopuri științifice și cultural-educative.

În cadrul acestor multiple activități, la scurt timp după reorganizarea din anul 1862, survine în ura importantului act de unificare a Arhivelor, surprindem preocupări pentru realizarea unui Muzeu Arhivistic¹. Astfel, reluînd ideea construirii unui local special, omul de acțiune care era directorul Arhivelor la acea dată, Grigore Bengescu II, trece la întocmirea unei programe detaliate pentru clădirea noului local ce trebuia construit în așa fel încît să fie asigurat contra incendiilor. Surprinzătoare prin concisiunea și claritatea concepției, prin elementele de detaliu pe care le cuprinde ca și prin prevederile posibilităților de extindere în viitor, programa întocmită de Grigore Bengescu II ne apare cu ațit mai interesantă cu cît ea deschidea perspectivă și activității arhivistice: bibliotecă cu salon de citire, școală pentru predarea cursurilor de arhivistică, „Muzeu paleografic” în care „vor fi expuse în vitrine varietățile paleografice naționale și străine”.

În argumentarea utilității asigurării condițiilor materiale Grigore Bengescu II expune scopul acestei instituții: conservarea actelor de interes public pentru dezvoltarea „conștiinței economice și publice a Țării noastre și nu mai puțin a Istoriei Noastre Naționale. Arhivele sînt un templu inviolabil unde se păstrează amintirile trecutului și dovezile gloriei străbune, unde se întreține focul sacru și vecinicii al patriotismului. România are interesu mai mult decît oricare să se pătrundă de aceste adevăruri, să guste rodul lor, ea are trebuință mai mult decît oricare să se întemeieze în acea putere morală ce o dă cu atîta vigoare, numai studiul și cunoștința Istoriei Patriei”.

Dar superbul edificiu proiectat de arhitectul Benisch, în anul 1862, care urma să adăpostească și primul Muzeu al Arhivelor, nu s-a putut realiza din lipsă de fonduri.

Prima expoziție arhivistică va fi inaugurată la Iași, în vara anului 1856, la foarte scurt timp după numirea ca arhivist al statului a lui Teodor Codrescu.

Înțelegînd rolul propagandistic pe care l-ar avea expunerea documentelor istorice în fața publicului, cu ocazia deschiderii primei expoziții arhivistice, Teodor Codrescu nota în ziarul „Zimbru” din 9 iulie 1856 „Gloria și mîndria unei țări sînt privilegiile și urcele doveditoare trecutului ei politic și istoric. De aceea, toate națiunile ce au început a aspira a se pune în rîndul popoarelor reunite au însărcinat bărbăți care... au adunat de prin țară și din străinătate toate obiectele și documentele atîngătoare de nația lor proprie. Aceste acte au fost puse în cabinete și muzeuri spre a putea fi vizitate de amatori”.

La București proiectul inițiat de Grigore Bengescu II va sta mereu în atenția urmașilor ce vor depune stăruințe pentru rezolvarea unei probleme atît de importante și stringente ca edificarea unui local care să permită instituției să desfășoare o activitate arhivistică normală și eficientă.

În proiectul întocmit în anul 1881, de arhitectul I. Săvulescu pentru Arhivele Statului, ca și cel întocmit în 1896 de către arhitectul Iulius Magni, s-a prevăzut o sală pentru Muzeu și o sală heraldică.

Regulamentele Arhivelor Statului din 1869 și 1872 menționează, de asemenea, Muzeul de paleografie și sigilografie care urma să fie în grija Secției Istorice a Direcției Generale.

După 1900, D. Onciul reușește în ansamblul acțiunilor declanșate pentru restaurarea clădirii și dotarea ei cu cele necesare să realizeze un local special pentru Muzeul Arhivelor Statului. În anul 1911 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, în urma intervenției lui D. Onciul, încheie cu arhitectul Petre Antonescu un contract în valoare de 200 000 lei pentru reconstituirea aripei de sud a localului Arhivelor Statului de la mănăstirea Mihai Vodă².

Construcția acestui local s-a terminat în anul 1914, dar anii primului război mondial au în-

¹ *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831–1956*, București, 1957. Constantin Moisil, *Arhivele Statului*, în „Boabe de griu”. I. nr. 10, 1930, p. 592–601.

² P. Antonescu, *Clădiri, construcții, proiecte, studii*, București, 1963.

tîrziat finisarea și dotarea cu mobilierul necesar activității expoziționale. Reușind să se asigure minimul necesar începerii activității, în anul 1924, cu ocazia organizării în țara noastră a Congresului de bizantinologie, Arhivele Statului realizează o expoziție în acest local, ce relevă legătura dintre vechea cultură română și cea bizantină. În conformitate cu articolul 14 din Legea Arhivelor din 1925, la 1 mai 1925, a fost înființat Muzeul Arhivelor Statului. După învingerea altor greutăți financiare acum 50 de ani a avut loc inaugurarea muzeului³. În sălile puse la dispoziție, Muzeul cuprindea inițial trei secțiuni: paleografia în cadrul căreia se expuneau documente referitoare la țările române, secțiunea sigilografică și secțiunea stampelor și hărților. Pe parcursul anilor a fost creată și o secțiune dedicată Bucureștiului vechi. „Arhivele Statului au nu numai puțința, dar și datoria de... a întreține în publicul mare cultul față de aceste monumente ale vechii culturi românești”. Acest deziderat, susținut de Constantin Moisiu, își găsea rezolvarea printr-o suită de forme, în cadrul cărora un loc bine definit revenea... „expozițiilor (lor) permanente de documente, peceți, steme, miniaturi etc. care să dezvolte și să cultive interesul publicului mare... pentru ca viața, faptele și cultura strămoșilor noștri să fie cît mai bine cunoscute”⁴. De la înființare sălile muzeului au adăpostit expoziții referitoare la momente de seamă ale istoriei naționale, ca și la istoria culturii și artei românești. În acest mod noul lăcaș muzeistic s-a integrat în activitatea culturală a țării din perioada interbelică.

Instaurarea erei socialiste în țara noastră a însemnat pentru instituția Arhivelor Statului trecerea la o nouă etapă a activității sale, superioară prin realizări care au întrecut și cele mai îndrăznețe speranțe ale înaintașilor arhivistici românești.

Această dezvoltare impetuoasă se înscrie în contextul procesului inițiat și condus de Partidul Comunist Român de înălțare pe culmile civilizației a întregii vieți economice, sociale și culturale a țării, constituind o urmare firească a progresului determinat de orînduirea socialistă.

În condițiile dezvoltării științei și culturii din țara noastră într-un ritm rapid și a diversificării activității de cercetare, documentele din Fondul Arhivistic Național și-au găsit utilizarea în multiple și variate forme de folosire.

Se remarcă în acest domeniu reglementări unice determinate de concepția nouă asupra rolului documentelor din Fondul Arhivistic Național, în dezvoltarea științei, culturii, activității cultural-educative, ca și în munca practică.

Arhivele Statului, prin muzeul său, a avut o susținută participare la activitățile cu un profund rol patriotic și educativ în rîndurile publicului larg.

Pentru tînar sau vîrstnic, locuitor al Bucureștiului sau venit de pe alte meleaguri ale țării, ca și pentru vizitatorii străini ambianța unor relicve ale trecutului glorios, evocarea personalității ansamblului și trecerea în revistă a rolului pe care l-a jucat în viața politică, militară și spirituală a Bucureștiului și a țării sînt numai cîteva din coordonatele care invită la cunoașterea și înțelegerea mai profundă a perspectivei⁵. Odată intrat în incinta ansamblului varietatea mărturiilor istorice devine pentru noul venit dovezi de necontestat ale permanențelor materiale și spirituale ale poporului român. Atenția reținută de rezervația arheologică care conservă o valoroasă măturie dădică, vatră de cult⁶, este apoi îndreptată spre valorile arhitectonice ale frumoasei biserică cu plastica ei exterioară bine definită de constructorii de la sfîrșitul veacului al XVI-lea, iar ulterior, de interiorul care te împie la un salt în veacuri. După ce ai admirat proporțiile, sveltețea turlelor, te obligă să acorzi, cu răbdare și discernămint, cîteva minute plasticii frescelor realizate în veacul nostru de pictorul Costin Petrescu sau danteleării din sculptură în lemn pe care artistul sculptor Dima a realizat-o la tîmplă, strane, tetrapoade, cafas ș.a. De fapt, interesul vizitatorului de a afla informații despre trecut a fost trezit și de toponimia locală, configurația zidurilor de incintă, a busturilor celor doi conducători ai arhivelor B. P. Hasdeu și D. Onciul. Aflat în curtea de la Mihai Vodă apoi el ia cunoștință și de alte evenimente care s-au petrecut în succesiunea anilor, evenimentele care au contribuit la amplificarea, modificarea, alterarea sau restaurarea acestui tezaur transmis din generație în generație pînă la noi. Aici au adunat date pentru a crea eroi, scriitorii Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac, Nicolae Filimon, George Călinescu ș.a. în anii cînd au lucrat în arhive. Aici au adunat, din documente, bogate informații pentru evocarea trecutului reprezentanți de frunte ai culturii românești. Astfel, C. D. Aricescu întreprinde o mare acțiune pentru salvarea și publicarea informațiilor referitoare la Tudor Vladimirescu, B. P. Hasdeu pentru tratarea unor probleme controversate din istoria și lingvistica românească, D. Onciul pentru elucidarea unor probleme fundamentale din istoria medie a României ș.a. și tot aici au pășit și au desfășurat o neobosită activitate toți cei care, continuînd drumul deschis de August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu prin „Magazin Istoric” s-au preocupat de aducerea, adunarea, sistematizarea și publicarea izvoarelor istorice. În acest sens cel mai reprezentativ, prin neobosită-i activitate, rămîne piscul istoriografiei românești — Nicolae Iorga, care permanent s-a preocupat de soarta Arhivelor, le-a fost un fidel apărător și sprijinitor în momente grele. Pentru lirica românească, aceste locuri

³ *Arhivele Statului 125 ani...* p. 127—131; în „Revista Arhivelor” vol. II, nr. 4—5, 1927—1929, p. 261—262.

⁴ Constantin Moisiu. *Un program de lucru*, în „Revista Arhivelor”, vol. I, nr. 1—2, 1924—1926, p. 1—2.

⁵ „Revista Arhivelor”, vol. IV, nr. 2, 1941, p. 345; vol. VI, nr. 1, 1944, p. 103; vol. VII, nr. 1, 1946, f. 117; vol. VII, nr. 2, 1947, f. 348.

⁶ *Șantierul arheologic din secotul Mihai Vodă*, în „Studii și referate privind istoria României, partea II-a, București, 1953, p. 322—409.

evocă anii copilăriei Iuliei Hasdeu, a bogatei și valoroasei ei creații. Pe alt plan găsim aici demne amintiri din anele medicinii românești. În această curte dr. Carol Davila înființa în secolul trecut prima școală de chirurgie, germenul Institutului medico-farmaceutic de astăzi, precum și Muzeul de antropologie.

Prezentînd ansamblul muzeistic prin acțiunile organizate, Muzeul Arhivelor a dovedit cu convingere că monumentele istorice, fondurile și colecțiile arhivistice au încetat să mai fie un material mort sau de interes restrîns, pentru specialiștii în materie, că din ce în ce mai mult cunoașterea acestora vine să strîngă legătura între marele public și istoria patriei, călăuzindu-l la sursa istorică autentică, iar în acest chip contribuie din plin la cultivarea dorinței pentru o cunoaștere adîncă, a respectului cuvenit pentru valorile naționale.

Astfel, numeroasele expoziții organizate, sesiunile științifice, simpoziioanele, serile muzeale, concursurile „Cine știe ciștigă”, mesele rotunde, au evocat cele mai prețioase pagini din zbuciumata istorie a poporului nostru, atestînd lupta continuă pentru păstrarea ființei naționale, pentru neafrînare și progres social. Menționăm expozițiile⁷ referitoare la epoca lui Ștefan cel Mare, Vlad Tepeș, prima unire a Țărilor Române sub Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir, Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, răscoalele țărănești din 1437, 1784, 1888, 1907, Crearea P.C.R., Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din August 1944, 6 martie 1945, Republica — dezerat de veacuri.

Alte preocupări au vizat participarea la larga operă de evocare și valorificare a patrimoniului cultural. Pe baza măturirilor aflate în arhive au fost prezentate expoziții sau medalioane documentare dedicate unor mari personalități⁸: T. Vladimirescu, Al. I. Cuza, M. Eminescu, Ion Creangă, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, G. Coșbuc, I. Hasdeu, Gr. Alexandrescu, N. Iorga, St. O. Iosif, Spiru Haret.

Toate aceste acțiuni au avut menirea de a contribui la mai buna cunoaștere a trecutului istoric al poporului român, a luptei sale îndelungate pentru unitate, eliberare națională și socială, de a forma și dezvolta pro-

funde sentimente de prețuire față de înfăptuirile înaintașilor, față de valorile spirituale ale neamului.

Azi, mai mult ca oricînd, funcționalitatea Muzeului Arhivelor se conturează tot mai pregnant.

Este necesar, în primul rînd, o mai funcțională punere în valoare a ansamblului istoric în incinta căruia se află muzeul.

În contextul de evocare a veacurilor trecute, de la vatra dacică la ctitoria lui Mihai Vodă și activitatea culturală ulterioară, Muzeul Arhivelor se înscrie în suita lăcașurilor principale de cultură ale capitalei României⁹.

Pentru vizitatorul de orice vîrstă, pornit pe urmele trecutului neamului nostru, după vizita în sălile și lapidariumul de la Muzeul de Antichități, vizita la Muzeul Arhivelor va apare ca o necesitate stringentă care-i va călăuzi în continuare pasiunea, căutările spre Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România etc. Afirmăm acest lucru deoarece în preocupările actuale, și mai ales în cele de perspectivă, colaborarea este o necesitate absolută pentru punerea în valoare a acestor tezaururi ale culturii naționale. Realizarea circuitului menționat mai sus se va înscrie în sfera metodologiei muzeale. Pentru realizarea acestor deziderate o parte din factori sînt deja antrenati într-o mai mică sau mai mare măsură. Necesitatea și profilul Muzeului Arhivelor nu mai sînt probleme supuse unei discuții controversate, însă se impune, ca o necesitate, lărgirea activului de colaboratori, pasionați cu adevărat și prieteni ai muzeului, precum și lărgirea sferei de activitate cu publicul atît la sediu cît și în cadrul altor instituții de cultură.

Înscriindu-se în rîndul instituțiilor care contribuie la educarea generațiilor în spiritul patriotismului¹⁰, al evocării faptelor mărețe ale înaintașilor, Muzeul Arhivelor poate și trebuie să ajungă totodată la realizarea unor expoziții care să permită popularizarea tezaurului arhivistic și dincolo de hotarele țării noastre, a unor schimburi de expoziții prin care și publicul român să ia cunoștință de valorile documentare referitoare la istoria popoarelor respective, precum și la existența documentelor care contribuie la completarea informațiilor referitoare la istoria poporului român. Ne referim, în primul rînd, la posibilitatea unor astfel de schimburi cu țările balcanice. Pe această cale valori istorice și artistice vor putea, prin intermediul mulajelor de calitate, și în cazuri speciale prin prezentarea originalelor, să fie cunoscute, apreciate și înțelese de un public și mai larg.

⁹ Marin Mihalache, *Muzele din București*, București, 1963, p. 250—253.

¹⁰ V. Teodorescu, *Contribuția Muzeului Arhivelor Statului la valorificarea documentelor în scopul educării patriotice a tinerei generații*, comunicare prezentată la Simpozionul din decembrie 1970: El. Irimie, Cu pionieri în cunoașterea vestigiilor istorice și culturale, în „Educația pionierească”, I, nr. 12, București, 1968, p. 4—10.

⁷ V. Vilceanu, *Expoziția arhivistică a Direcției generale a Arhivelor Statului*, în „Revista Arhivelor”, vol. XVIII nr. 1, 1963, p. 267—284; M. Fănescu, Em. Postăriță, *Expoziția arhivistică a Direcției generale a Arhivelor Statului*, București, 1965; V. Teodorescu, *Expoziția „Din tezaurul arhivelor — mărturie documentară”*, în Revista Arhivelor, XLVII, nr. 1, 1970, p. 295—304; V. Teodorescu, *Expoziția „Putna 500”*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXV, nr. 2, 1966, p. 194—200.

⁸ *Expoziția de documente*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXII, nr. 1, 1965, f. 296—298; V. Teodorescu, *Expoziția documentară „Vasile Alecsandri”* în „Revista Arhivelor”, vol. XXIII, nr. 2, 1965, p. 295—327; Gelcu Maksutovici, *Expoziția documentară „Vasile Alecsandri”* în „Revista Arhivelor”, vol. XXIII, nr. 4, 1965, p. 334—335; I. Rusu, *Expoziția George Coșbuc*, în „Revista Arhivelor”, XXV, nr. 2, 1966, p. 201—204; V. Teodorescu, *Medalionul documentar Iulia Hasdeu*, în „Revista Muzeelor” nr. 2, 1970, p. 178—179.

COMITETUL DE CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ AL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Stimați tovarăși,

Adunarea pentru aniversarea a 50 de ani de la înființarea Muzeului Arhivelor, reprezentată pentru noi toți un eveniment de o importanță deosebită. Ea coincide în mod fericit cu manifestările celei de a 4-a ediții a primei zile a săptămânii culturale bucureștene, acțiune organizată în această săptămână de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă.

Muzeul Arhivelor s-a afirmat ca o instituție cu o contribuție însemnată la acțiunile culturale-științifice ale Capitalei.

Preocuparea permanentă a muzeului, de afirmare în viața științifică și cultural-educativă, prezentarea la sediu și în afara sediului a unor manifestări de prestigiu cu profund caracter patriotic, ne face să considerăm că Arhivele Statului, această prestigioasă instituție, are un aport substanțial la opera de propagare a tezaurului inestimabil de documente pe care îl păstrează cu deosebită grijă. Și eu ca și dv., în activitatea noastră profesională ne-am adăpat la tezaurul arhivistic fără de care nu puteam concepe istoria noastră. Colectivul de specialiști ai muzeului și ai Arhivelor, prin modul în care sprijină activitatea de cercetare ne determină în această zi festivă să le adresăm mulțumirile noastre pentru tot ceea ce fac.

În numele Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al Municipiului București, urez muzeului, prosperitate și o activitate tot mai fecundă în munca viitoare de educare patriotică a maselor, de cercetare a trecutului glorios de luptă al poporului român.

Muzeului și colectivului său, îi adresăm în această zi de jubileu urarea noastră strămoșească „La mulți Ani“.

ALEXANDRU CEBUC

INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ GEORGE CĂLINESCU

La această sărbătorească adunare care aniversază o jumătate de secol de la înființarea Muzeului Arhivelor, am cinstea de a aduce salutul Institutului de istorie și teorie literară, G. Călinescu și al Academiei de științe sociale

și politice. Împărtășim într-adevăr bucuria colegilor noștri din Arhive, ale căror succese le socotim ca ale noastre și ne mărturisim admirația reală pentru munca lor de mare preț. Ei sînt în istorie, ei sînt păstrătorii gri-jului și pricepuți ai adevărilor noastre milenare, ei asigură cu devotamentul și rîvna lor baza cercetării noastre de istorie și cultură. În locul acesta intrăm cu un sentiment de adîncă pietate și reculegere fiindcă aci sînt amintirile luptelor și strădaniilor noastre de popor vechi, aci sînt documentele continuității românești; strînse de înaintași și de noi într-o neîntreruptă direcție a afirmării, a ceea ce am fost, a ceea ce sîntem, a ceea ce vom fi. Pentru binele cercetării istorice, pentru ducerea mai departe a unei tradiții scumpe inimilor românești, pentru educarea tinerilor în același spirit, pentru construirea pe temelii ale adevărului istoric a întregii noastre culturi socialiste, dorim colegilor din această nobilă instituție cu care colaborăm atît de strîns, izbînzii tot mai numeroase, vrednice de un astfel de loc și de o astfel de vreme ca a noastră. Succes deplin muncii rodnice a Arhivelor românești.

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

MUZEUL DE ISTORIE AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Stimați tovarăși,

Este deosebit de plăcut pentru mine să aduc la această aniversare, din partea colectivului Muzeului de istorie al R. S. România salutul colegilor noștri de la Muzeul Arhivelor Statului, tot așa de scump nouă ca și alte muzee. Nu de mult, cîțiva ani numai, a fost sărbătorit Muzeul de istorie al Municipiului București, muzeu la care am lucrat. Îmi amintesc cu mare emoție ce a însemnat jubileul în viața colectivului aceluia muzeu. Trîind și acum sentimente tot atît de puternice ca în acele zile, sînt convins că și colegii noștri de la Muzeul Arhivelor Statului încearcă emoții la fel de mari în momentul în care fac bilanțul activității lor și al înaintașilor lor. Este demn de subliniat faptul că înaintașii acestui muzeu pe care îl sărbătorim astăzi, sînt oameni de o importanță excepțională în istoria națională. Au fost pomenite aici personalități remarcabile ale istoriei și culturii naționale, care au pus nu numai bazele Arhivelor Statului în 1831, dar și acestui muzeu, care în modestia lui sărbătorește doar 50 de ani, deși după părerea mea ar fi putut să se gîndească la peste 120,

de la data organizării primei expoziții cu documente în 1850 și de când marii înaintași din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și-au înșușit ideea înființării unui Muzeu al Arhivelor Statului cu mare rol în educația patriotică. Evenimentele care au urmat anului 1918, când unitatea națională a fost desăvârșită, când Arhivele Statului au devenit o instituție importantă în viața țării, se simțea necesitatea ca, în activitatea noastră de educare a cetățenilor patriei în spiritul idealurilor pentru care întregul popor român a luptat, un muzeu al Arhivelor să aibe o contribuție pe măsura merului patriotic al documentelor pe care le păstrăm. De aceea aș vrea să subliniez, cu acest prilej, că sărbătorim astăzi nu un oarecare muzeu, ci un muzeu special, care pune la îndemina tuturor valorile inestimabile ale trecutului nostru, un muzeu care face educație prin acțiuni excepțional de importante pe planul activităților cultural-educative. În cei 20 de ani de muncă în domeniul muzeografiei, ani în care am colaborat strâns cu Muzeul Arhivelor, mi-am dat seama de activitatea rodnică, importantă desfășurată pentru a educa opinia publică în spiritul tradițiilor de luptă din trecut așa cum reies din documente și totodată de a-i da forța pentru fapte eroice, demne de constructorul societății noastre socialiste. Pentru motivul arătat apreciem ca remarcabile realizările muzeului sub conducerea Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Închei această scurtă intervenție la această emoționantă ședință transmițând micului, dar foarte harnicului colectiv al muzeului sărbătorit, acestui frate și prieten al nostru în ale muzeologiei urarea străbună „La mulți ani !” și noi și mari succese în activitatea viitoare.

FLORIAN GEORGESCU

MUZEUL DE ISTORIE A PARTIDULUI COMUNIST, A MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE ȘI DEMOCRATICE DIN ROMÂNIA

Stimați tovarăși,

Cu prilejul aniversării a 50 de ani de la inaugurarea Muzeului Arhivelor Statului, în numele colectivului Muzeului de istorie al Partidului Comunist a mișcării revoluționare și democratice din România, exprim sincere felicitări și urări de noi succese în activitatea acestei prestigioase instituții. Muzeul Arhivelor Statului de-a-lungul întregii sale existențe, prin munca entuziastă a colaboratorilor săi, a pus în circuitul valorilor muzeistice cele mai semnificative documente privind istoria României, manuscrise din epoca feudală, hrisoave, peceti, documente referitoare la mișcările sociale și îndeosebi revoluția de la 1821, revoluția română de la 1848, precum și alte mărturii privitoare la făurirea statului român modern.

Intrată în conștiința publicului, această prestigioasă instituție cultural-științifică a țării apare azi, la o jumătate de secol de activitate, ca o reală citadelă a muzeografiei românești. În înfăptuirea amplului Program al partidului nostru, un rol însemnat îl ocupă și Muzeul Arhivelor Statului, căruia, în etapa actuală a elaborării Tratatului de istoria României, a aniversării glorioaselor evenimente din trecutul de luptă al poporului, îi revin însemnate și nobile misiuni. Iată de ce alăturăm urările noastre de succes colectivului acestui muzeu în nobila sa misiune de evocare și cinstire a înaintașilor, de ilustrare a luminoaselor perspective ale făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate pe pământul României.

ION ARDELEANU

MUZEUL MILITAR CENTRAL

Stimate tovarășe, tovarăși,

La rîndul meu cer permisiunea ca în numele întregului colectiv al Muzeului Militar Central, să alătur simțămintele noastre calde, de bucurie și sincere felicitări pentru aniversarea de azi. Vă asigurăm, și nu convențional sau de circumstanță, că nutrim pentru dv., lucrători ai arhivelor, acel cald și afectuos simțămînt pe care noi oamenii îl păstrăm în inima inimii noastre, pentru prietenii buni de ale căror necazuri ne întristăm și de ale căror succese sîntem mîndri, ca de propriile noastre succese. Aceste simțăminte sînt întemeiate pe o rodnică colaborare, pe care o întreținem de cu ani în urmă, conturată, reliefată și ridicată la valențe superioare, cu ocazia recentei reorganizări a expoziției Muzeului Militar Central, când aportul instituției dumneavoastră, rodnică colaborare, elanul pe care ni l-ați arătat și sprijinul pe care ni l-ați acordat, trezesc și astăzi ecouri în sufletele noastre. Vă asigurăm că apreciem în mod deosebit laborioasa dv. activitate și că sîntem conștienți de deplinătețea eforturilor și a contribuției pe care o aveți în creșterea valorică a istoriografiei românești. 50 de ani este vîrsta care, pentru noi oamenii, reprezintă deplina maturitate, cînd cuvîntul are pondere, cînd puterea de muncă și maturitatea gîndirii încă de pe vremea aeropagului atenian și a senatului roman erau apreciate ca o culme. Dar pentru instituția pe care astăzi o sărbătorim, vă rog să-mi permiteți să o socotesc și nu fac nici o butadă, numai ca o înfloritoare adolescență, gîndind la cîte mai are de realizat și la cîți ani mai are de viețuit. De aceea să-mi permiteți în încheiere ca în limba dragă și scumpă nouă tuturor, limba vechilor hrisoave a căror atît de credincioși păstrători sînteți, să urez Muzeului Arhivelor „ad sumum selectia”.

EUGEN CRINTEA

MUZEUL DE ISTORIE AL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Stimați tovarăși,

A 50-a aniversare a înființării Muzeului Arhivelor Statului, la care participăm cu emoție, îmi oferă prilejul fericit de a vă transmite salutul cordial al colectivului Muzeului de istorie al Municipiului București.

Instituție muzeală cu un profil specific, muzeul a luat ființă într-o perioadă istorică în care necesitatea salvării, conservării și popularizării valorilor cultural-artistice a fondurilor arhivistice se înscrisa ca o cerință națională. Avînd la bază ideea păstrării lor muzeul a oferit în timp publicului larg, oamenilor muncii, posibilitatea cunoașterii nemijlocite a mărturiilor autentice care încorporează fapte și evenimente ce dau contur actelor de sacrificiu puse în slujba idealurilor luptei pentru neam, pentru apărarea gliei străbune. Pe parcursul existenței, care nu a fost lipsită de dificultăți și incertitudini, instituția sărbătorită, datorită orientării pe care au căpătat-o Arhivele Statului, devenită nu numai o instituție de depozitare și conservare, ci și o instituție de cercetare și valorificare științifică a patrimoniului arhivistic național, Muzeul a putut să-și precizeze profilul, să-și definească valențele cultural-educative. Înțelegerea acestei meniri s-a concretizat abia în anii socialismului, cînd prin intermediul Muzeului, a expozițiilor organizate, a celorlalte manifestări cultural-științifice, s-au popularizat valorile rămase de la înaintași, în care găsim istoria noastră multiseclară. Desfășurate în preajma aniversării a 55 de ani de la crearea P.C.R., sărbătoarea de astăzi capătă în acest context noi și profunde semnificații. Avem convingerea că munca muzeală nu ar fi dat roadele bogate de azi dacă acei care au lucrat și lucrează în acest muzeu, în conducerea Arhivelor Statului nu ar fi fost animați de un puternic sentiment patriotic, nu ar fi înțeles că documentul, alături de alte mărturii ale istoriei, sînt o componentă a spiritualității noastre, un instrument de cunoaștere a aportului fiecărei generații la progresul și prosperitatea patriei. În numele colectivului Muzeului de istorie al Municipiului București, transmitem omagiul nostru tuturor acelor care au pus temelia acestei instituții, celor care au muncit cu pasiune și devotament pentru afirmarea ei, iar celor care slujesc astăzi muzeul, le adresăm salutul nostru cordial, felicitări și urări de noi succese.

PETRE DACHE

INSTITUTUL DE ISTORIA ARTEI

Stimați tovarăși,

La prăznirea unei jumătăți de veac a acestui muzeu care adăpostește de fapt viața atîtor și atîtor veacuri și în vecinătatea unui monu-

ment de mai multe ori secular, care a fost evocat aici de mai multe ori, îngăduiți-mi ca în numele istoricilor artelor din București, a Institutului de istoria artei, să aduc salutul meu colegilor din această prestigioasă și prietenă instituție. Cu toții știm astăzi foarte bine, istorici ai artei, că nimic nu se mai poate face fără munca în acest adevărat muzeu al sensibilității și inteligenței umane, al inteligenței și sensibilității românești, în cazul nostru, care este arhiva. Și grație arhivelor, grație arhivelor din București și grație acestui Muzeu al Arhivelor Statului putem să ne facem mai bine și mai adînc datoria, putem să avem o perspectivă mai largă asupra faptului care împlinește opera pe care o cercetăm. Grație arhivelor, colaborării cu prietenii și colegii noștri din arhive și din acest muzeu, istoricul de artă poate arunca o perspectivă estetică asupra documentului figurativ, acest document atît de profund omenesc, care ne-a rămas din celelalte secole, poate să trăiască ceva a ceea ce, cu ochiul minții, poate vedea sinteza culturală pe care o trădează pentru începuturile de ev mediu românesc, pecețile mușatinilor sau ale basarabilor care sînt aci, găzduite, după cum din culoarea, din strălucirea purpului, a auriului și a albastrului unor frontispicii de conducă a lui Dionisie Eclesiarhul, iarăși adăpostite aci, poate reface ceva din somptuozitatea, din feeria aceluiași sfîrșit de ev mediu românesc. Grație documentelor păstrate aci, adesea putem să știm cîte ceva mai bine despre truda și despre viața marilor cîtori ai picturii românești de la Aman și Andreescu, pînă la cei ai veacului al XX-lea, după cum din nou grație arhivelor cercetătorii, colegii mei din Institutul de istoria artei au putut să afle importante date despre istoria muzicii românești, despre nașterea celei mai tinere dintre arte, cinematografia, la ale cărei origini a stat în România o figură proeminentă a culturii noastre, Lucian Blaga.

Pe plan mondial ideea colaborării istoricilor de artă cu specialiștii din arhive este o idee relativ nouă. Noi putem avea însă mîndria, odată mai mult, că sîntem precursori și în acest domeniu, pentru că încă de la sfîrșitul secolului trecut și de la începutul veacului nostru, marii istorici și marii umaniști, ale căror nume au fost aici rostite cu pietate, de la Hasdeu la Iorga și de la Iorga la Constantin Moisiu au conceput legătura între elementele de artă și scrierea documentului. au intuit care sînt rădăcinile adînci ale acestor legături. Aș vrea să spun că astăzi, cînd tot mai mult opera de cercetare interdisciplinară este cerută de realitățile noastre socialiste, colaborarea dintre Arhive și Institutul de istoria artei este necesară și promitem a pași cît mai des pragul prietenilor noștri din acest muzeu și din Arhive în genere. Și sper că peste cîteva decenii, atunci cînd acel ideal pe care îl visăm de pe acum, care se numește Corpusul național al monumentelor culturii românești va fi încheiat, pe pagina de gardă a acestui corpus al culturii noastre să fie înscris și numele Arhivelor

Statului, al Muzeului Arhivelor Statului, cel cărui astăzi, la o jumătate de veac de existență îi doresc din parte-mi și-i doresc din partea tuturor colegilor al căror mesager sint, mulți, mulți ani !

RĂZVAN TEODORESCU

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Onorat prezidiu, stimați tovarăși,

Colaboratorii Bibliotecii Academiei R. S. România ni se alătură în a felicita Muzeul Arhivelor Statului, la sărbătorirea unei jumătăți de veac de existență.

Dacă ar fi să trec în revistă instituțiile cu care Arhivele Statului, Muzeul Arhivelor Statului, au legături strînse de-a lungul acestei jumătăți de veac, nu știu dacă s-ar găsi o altă instituție cu raporturi mai directe, mai strînse, mai îndelungate decît Biblioteca. Academiei R. S. România.

Într-adevăr, Arhivele Statului și Biblioteca Academiei s-au socotit reciproc, ca niște rude apropiate prin aceleași țeluri, aceleași preocupări. Colaborarea dintre instituții a fost rodnică nu numai în epoca lui Hasdeu, a lui Tocilescu, a lui Ion Bogdan, a lui Dimitrie Onciul, care au fost și membri ai Academiei, ci și în perioada de la 1926 încoace, pînă în zilele de azi. Dacă ar fi să menționez pe creatorul acestui muzeu, Constantin Moisil, care a fost colaborator al Bibliotecii Academiei ca și al Cabinetului de numismatică și conducător al Secției de colecții speciale timp de două decenii și încă ar fi suficient. Dar pe lîngă el, oameni în rîndul cărora trebuie să-i amintesc pe Tudescu, pe Florica și Emil Condurache, pe Gh. Vlăsceanu, pe Ion C. Vîrtosu, pe Elena Piru și alții, alții alții au strîns permanent legătura între Arhivele Statului și Biblioteca Academiei, colaborînd mulți ani și la o instituție și la cealaltă instituție paralel. Iată de ce spunem că Biblioteca Academiei este îndreptățită să se bucure tot atît de mult, cel puțin cît și dv. pentru această aniversare cu totul deosebită, a unui muzeu cu totul special prin rolul său însemnat la răspîndirea culturii arhivistice în rîndul maselor, la propagarea științelor auxiliare ale istoriei, atît de puțin cunoscute de publicul larg. Ce aș putea să vorbesc despre colaborarea de astăzi dintre arhive, dintre Muzeul Arhivelor și Biblioteca Academiei R. S. România ? Trebuie să spun că această colaborare este reluată pe planuri superioare, prin aceleași idei comune de adunare, de protejare a ceea ce are cultura românească, știința românească, istoria românească prețioasă. Cu aceste sentimente aș vrea să doresc colectivului Muzeului Arhivelor, Direcției generale a Arhivelor Statului, multe decenii de realizări rodnice, spre fericirea noastră a tuturor, arhiviști și bibliotecari.

GABRIEL STREMPPEL

REVISTA MUZEELOR ȘI MONUMENTELOR ISTORICE

Stimate tovarăse și stimați tovarăși,

Mișcarea muzeistică românească se bucură de foarte frumoase tradiții, ea fiind nu numai o răsfrîngere a realităților unor necesități de păstrare și conservare a documentelor culturii materiale și spirituale ale poporului nostru ci — și aceasta credem că este o caracteristică a muzeografiei românești — un răspuns la necesitatea de investigare și cunoaștere a tuturor domeniilor în care puterea de creație a omului și-a găsit teren de exprimare. Așa se face că în afară de muzeele, cărora prin profilul lor le putem spune tradiționale, de istorie, de arheologie, de artă, de științele naturii sau de etnografie, au apărut și muzeele speciale, în rîndul cărora un loc de frunte îl ocupă acest muzeu special, Muzeul Arhivelor Statului, muzeu care în cei 50 de ani de activitate, și-a găsit un binemeritat loc în rîndul muzeelor noastre de prestigiu din țară. Dorim ca la această frumoasă vîrstă de 50 de ani să urăm Colectivului Muzeului Arhivelor, putere de muncă, iar acestei instituții de prestigiu multe succese și, în același timp, îi dorim din toată inima, prosperitate în nobila sa misiune de cimentare în sufletele oamenilor, a conștiinței nobilei și glorioasei lor origini.

LUCIAN ROȘU

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE

Onorat prezidiu și onorată adunare,

Cu multă dragoste aduc salutul colectivului de redacție al publicației Revue Roumaine d'Histoire. În paginile acestei reviste bogate a fost înregistrată, publicată și comentată activitatea Arhivelor Statului, a Muzeului Arhivelor.

Acest muzeu care își aniversează astăzi 50 de ani nu este numai o instituție de cultură, în sensul preocupării de a aduna obiecte vechi, manuscrise și alte documente, ci este și o instituție care se ocupă îndeaproape de educația patriotică a cetățenilor, îndeaproape de actualitate, de viața culturală, de viața istorică a țării noastre.

Adeseori am asistat aici la evocări, la simpoioane, la comemorări, la aniversări consacrate unor mari figuri istorice ca Dimitrie Cantemir, Tudor Vladimirescu, Gh. Lazăr, Al. Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Șt. O. Iosif, ca alții și alții alții. Am asistat aici și la o sumă întreagă de simpoioane literare, la o sumă de concerte, fiindcă s-a socotit că ceea ce poate mișca inimile este întotdeauna binevenit și deci alături de o conferință s-a găsit că e bine

să fie și o poezie și o bucată muzicală, cu un cuvânt să fie întrunite toate elementele care pot ridica o problemă, care pot sublinia o idee și care pot sublinia o mare posibilitate. De aceea, socotesc că acest muzeu îndeplinește astăzi un rol dintre cele mai vii în viața culturală a capitalei și toți cei care au ascultat cele spuse aici au plecat cu inima înălțată, cu inima satisfăcută de zelul cu care abordează aici problemele, se iau atitudini cu privire la problemele noi, și muzeul s-a impus tocmai prin această dublă calitate de a fi un muzeu al tradițiilor, de a fi un muzeu al experiențelor, un muzeu al problemelor contemporane. Toți cei care lucrează aici, care au avut aici un rol, au dovedit de-a lungul timpului multă seriozitate, o profunzime în gândire, mult elan în simțire și au dovedit mai ales o putere de muncă care le face cinste. Aduug totodată că în această sală totdeauna am găsit un public ales, un public select și că nu se întâmplă, ca în alte instituții să asiste câteva persoane și să fie o activitate desfășurată numai pentru proprii ei funcționari.

Aici am găsit întotdeauna multă lume, cu dragoste de aceste probleme și de aceea am ținut ca în numele acestei reviste să subliniez aceste lucruri, așa cum cred eu că am subliniat și în revista noastră ca și în alte ocazii.

Doresc celor care conduc Arhivele Statului, publicațiile Arhivelor Statului, Muzeului Arhivelor Statului și în viitor multă putere de muncă, și în viitor aceeași dragoste pentru istoria poporului român, aceeași dragoste pentru tradițiile istorice ale poporului și aceeași dragoste pentru cultura contemporană, pentru literatura contemporană, pentru tot ceea ce poate contribui la afirmarea poporului nostru.

N-aș vrea să rostesc în limba latină tradiționalul „vivat, crescat, floreat”, dar fiindcă am făcut-o îl doresc și în românește, să trăiască aceste arhive, tezaurul lor, să se înmulțească din ce în ce mai mult, spre satisfacția celor ce lucrează în domeniul lor.

VASILE NETEA

FACULTATEA DE DREPT A UNIVERSITĂȚII BUCUREȘTI

A intrat în tradiția Facultății de drept ca unele seminarii de Istoria dreptului românesc cu studenții anului I să fie organizate în mod regulat în cadrul Muzeului Arhivelor Statului. Este o inițiativă mai veche a catedrei respective și a conducerii Muzeului, de a se folosi materialele de arhivă pentru ilustrarea unor instituții juridice importante. Expozițiile cu temă organizate de muzeu, atât pentru studenții facultății cât și pentru elevi, le-au trezit interesul în legătură cu documentele juridice din trecutul nostru istoric și i-au ajutat la înțelegerea și fixarea concretă a unor cunoștințe, uneori prea abstracte. Așa se explică faptul că, în ultima vreme, am avut și lucrări de diplomă pe baza unor materiale de arhivă și sperăm ca în viitor numărul lor să crească. Folosind prilejul actual, aducem salutul și mulțumirile Facultății de drept pentru colaborarea cu Muzeul Arhivelor Statului și ne exprimăm speranța ca ea să devină și mai rodnică pe viitor.

EMIL CERNEA

VALENȚE EDUCATIVE ALE MUZEOGRAFIEI ROMÂNEȘTI CONTEMPORANE

LIVIU ȘTEFĂNESCU

Parte componentă a muzeografiei contemporane, activitatea cultural-educativă a muzeelor din patria noastră se remarcă prin contribuția sa originală, constînd din conștiința pe care muzeografia o au că opțiunea publicului nu poate fi decît concretă dar muzeul nu mai poate fi produs al subiectului care se decide ci al existenței sociale în care aceasta trăiește și acționează. Valența educativă de bază a muzeografiei românești este contribuția la auto-perfecționarea omului societății socialiste, care evident înseamnă o retragere a granițelor naturii și în om dar, desigur, niciodată dispariția acesteia, depășirea ei totală, ci crearea unei noi existențe care se întemeiază pe ea însăși, existența socială comunistă.

În societatea comunistă muzeul este investit cu înalta misiune de a fi în plus un factor important de cultură, o instituție vie, militantă care a depășit stadiul vechi de conservator numai al valorilor și locul contemplării sau al alungării spleen-ului. Ne aflăm într-o etapă a dezvoltării muzeografiei românești în care valențele educative solicită noi dimensiuni de afirmare. Se află undeva în urmă nivelul de preocupare muzeografică ce se rezuma numai la informarea vizitatorilor, delectarea lor, difuzarea cunoașterii și încîntării ca de pe scenă la spectator. Și atunci încă, personalități remarcabile ale muzeografiei noastre, reflectînd poziții înaintate, progresiste, încercau activizarea acțiunii cultural-educative a muzeului¹.

Muzeografia românească contemporană a depus eforturi în direcția asigurării contactului publicului cu valorile excepționale privind istoria naturii și a societății. Numărul muzeelor și timpul cît acestea, atît de puține, erau, în trecut, la dispoziția publicului, determinau de asemenea, pe atunci, atitudinea pasivă contemplativă a muzeografiei noastre. Statistica este edificatoare :

	1938 ²	1970 ²	1974 ²
MUZEE.	83	293	357
VIZITATORI, MII	875	8.772	13.099

Prezența publicului în expozițiile muzeelor se rezuma, în trecut, la numai 2—4 zile săptămînal și nu mai mult de șase ore în zilele cele mai darnice⁴.

Valențele cultural-educative ale muzeografiei românești contemporane pornesc de la³ : procesul formării concepției înaintate despre viață trebuie să cuprindă cunoașterea cuceririlor științei, începînd cu apariția vieții pe pămînt, cu întregul proces de formare a omului, de dezvoltare a societății și a diferitelor concepții filozofice și terminînd cu noile descoperiri ale științei moderne ; o contribuție de seamă în formarea unei concepții înaintate, în dezvoltarea conștiinței socialiste o reprezintă noile descoperiri în știință și tehnica ale căror concluzii demonstrează materialitatea lumii, justetea materialismului dialectic și istoric ; procesul educativ de formare a omului nou trebuie să aibe ca temei educația civică în scopul ierarhizării ca supremă valoare etică umană munca, învățămîntul, știința ca factori primordiali ai umanității și progresului societății omenestă ; un aspect important al educației socialiste îl reprezintă formarea și dezvoltarea deprinderilor de participare la conducerea activității sociale, scoaterea în relief mai pregnant, pe baza multitudinii dovezilor istorice, a superiorității, de esență, a democrației noastre socialiste ; în țara noastră democrația exprimă cu adevărat suveranitatea poporului în stat, participarea concretă a acestuia la elaborarea politicii generale interne și externe a țării, la luarea deciziilor care privesc interesele sale vitale, viitorul națiunii noastre socialiste ceea ce trebuie să constituie obiectivul esențial al educației civice ; o pîrgie importantă a educației socialiste devine creația literar-artistică avînd ca temei realismul care pre-

² Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 3—5 noiembrie 1971, București, 1971, p. 18.

³ Anuarul statistic al R. S. R. 1975, București, 1975, p. 483.

⁴ În *Almanah pe anul 1912*, București, 1911, la p. 46 sub titlul „Muzeu și expoziții în București” : Muzeul de antichități (Universiteții) deschis marți, joi, sîmbătă și duminică de la 10—13. Muzeul Zoologic (Soseaua Kisseleff) deschis duminică și sărbătorile de la 10—16 și joi de la 13—15. Muzeul de icoane (Casa bisericii) deschis joi de la 15—17.

În „*Neamul românesc*” nr. 247/1919 sub titlul *Muzeu și expoziții* : Muzeul Național de Antichități, Bulevardul Academiei, Palatul Universității, deschis duminică și joi între orele 13—15. Muzeul Th. Aman, al Ministerului Instrucției Publice și Cultelor, str. C. A. Rosetti, nr. 8, marțea, joi și duminică, între 10—12, a.m. și 14—16.

⁵ Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 3—5 noiembrie 1971, București, 1971, p. 63 passim.

¹ „Cu voce caldă, plin de dragoste pentru obiectele aflate aici, mărturie ale vremilor de strălucire... d. profesor Iorga ne explica însemnătatea fiecărui obiect, epoca căreia el aparține, ne dezleagă parcă ochii făcîndu-ne să înțelegem toată frumusețea obiectelor strînse de d-sa aici”. (Alice Basarab, în „*Neamul românesc*”, nr. 256 din 1932, apud. Liviu Ștefănescu. *Nicolae Iorga despre muzeul de istorie*, comunicare la a 6-a Sesiune a muzeelor din România, București, 5 decembrie 1970).

supune deschiderea căilor spre o artă înfloritoare și umanismul socialist care înseamnă o înțelegere mai complexă a omului în societate, luat nu ca individ izolat și exagerând trăsăturile sale individuale ci ca om social aflat în strinsă legătură și interdependență cu semenii săi, cu interesele maselor largi populare; sensul acțiunii cultural-educative muzeografice este de a asigura afirmarea tot mai puternică în societate a principilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste; muzeele trebuie să pornească în activitățile lor cultural-educative de la trecutul, cu care ne mîndrim, de luptă pentru eliberarea națională și socială, de la tradițiile progresiste ale învățămîntului, științei și culturii poporului nostru, trecutul glorios al mișcării revoluționare și comuniste, de la trecutul anilor construcției socialiste care a ridicat patria noastră la un înalt grad de dezvoltare în toate domeniile activității economico-sociale; la temelia acțiunii cultural-educative, pentru formarea și dezvoltarea patriotismului socialist trebuie să stea aprecierea partidului nostru „...că în etapa actuală, cît și în întreaga epocă de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de trecere spre comunism, inclusiv multă vreme în societatea comunistă însăși, națiunea va avea de jucat un rol important”⁶; participarea activă la schimbul de valori științifice și de artă constituie o condiție a progresului fiecărei țări, făurirea socialismului nu se poate realiza decît pe baza a tot ce a realizat mai bun omenirea în toate domeniile vieții sociale. De aceea, acțiunea cultural-educativă muzeografică este pătrunsă de umanism și prietenie cu toate popoarele lumii, de profund internaționalism cu toate forțele progresiste, înaintate.

Valențele cultural-educative ale muzeelor, împreună cu ale învățămîntului și ale altor instituții, așezăminte culturale, sînt obiective de însăși dezvoltarea societății noastre socialiste: „Fără a nega cîtuși de puțin rolul esențial al forțelor de producție în dezvoltarea societății noi pornim de la teza, de asemenea marxistă, că la rîndul ei conștiința poate exercita o înrînire asupra mersului înaintea al societății, că ideile înaintate, cucerind masele, devin o uriașă forță materială a progresului”⁷.

Karl Marx atrăgea atenția asupra naturii esenței umane. El scria: „Feuerbach reduce esența religioasă la esența umană. Dar esența umană nu este o abstracție inerentă individului izolat. În realitatea ei, ea este ansamblul relațiilor sociale”⁸.

Dezalienarea individului se realizează numai în cadrul societății eliberate de exploatare, prin înlăturarea dominației claselor posedante și realizarea societății socialiste, singura în stare

să asigure afirmarea personalității celor ce muncesc. Marx subliniază că cei exploatați se eliberează nu numai ca totalitate ci în chiar existența lor ca **indivizi concreți**, „...dacă iobagii fugiți nu urmăreau decît să-și consolideze condițiile lor de viață existente și de aceea ajungeau în ultimă instanță să-și asigure numai posibilitatea unei munci libere, în schimb proletarii, pentru a-și afirma personalitatea, trebuie să desființeze (aufheben) propria lor condiție de existență de pînă acum care este totodată condiția de existență a întregii societăți de pînă acum, adică trebuie să desființeze munca. Iată de ce ei se află în opoziție directă față de forma în care indivizii care compun societatea s-au manifestat pînă acum ca totalitate, adică față de stat și trebuie să răstoarne statul pentru a-și afirma personalitatea”⁹.

Făurirea personalității omului României socialiste multilateral dezvoltate, are în vedere, prin urmare, scopul perfecționării acestuia, proces care se înscrie pe planul teoriei marxiste în demersul lui Friedrich Engels „...viața socială a oamenilor, care pînă acum li se opunea ca ceva impus de natură și istorie, devine un act liber al lor. Forțele obiective, străine, care dominau pînă acum istoria, trec sub controlul oamenilor înșiși. Abia din acest moment oamenii își vor făuri, pe deplin conștienți, propria lor istorie, abia din acest moment cauzele sociale puse în mișcare de ei vor avea în chip precumpănitor și în măsură tot mai mare efectele voite de ei. Este saltul omenirii din imperiul necesității în imperiul libertății”¹⁰.

Procesul formării omului societății socialiste și comuniste are în vedere acești doi poli: situația concretă de acum și nivelul viitor, deoarece aceste aspecte sînt într-o strînsă relație de condiționare reciprocă. În același timp, permanent, trebuie observate și cele două laturi ale acestui proces și anume totalitatea relațiilor sociale, ca factor obiectiv, general și existențele individuale, viața concretă a fiecărui cetățean al patriei noastre ca factor subiectiv, particular. Privind procesul în evoluția sa există un general permanent constituit din totalitatea experiențelor individuale anterioare devenită tradiție ca factor general, spiritual și un general concret cum sînt relațiile sociale, căruia i se adaugă experiența individuală — sau împrumuturile — și care devine apoi la rîndul ei tradiție pentru epoca următoare care-și va trăi de asemenea propria-i experiență.

Una din laturi o reprezintă obiectul bine definit al sociologiei deoarece deși este vorba de individualitate nu se ocupă de individ, ci de aspectele generale ale individualității: proprietate, producție, consum, trebuințe în determinarea lor socială, implicate de relațiile sociale. Relația cu personalitatea, cu individul constă în faptul că esența acestor aspecte există în același timp atît în relațiile sociale cît și în individ.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. II, București, 1975, Cuvîntarea rostită la aniversarea Academiei Ștefan Gheorghiu.

⁷ *Plenara Comitetului Central al P.C.R.*, 3-5 noiembrie, 1971, București, 1971, p. 56.

⁸ Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 3, București, 1958, p. 6-7.

⁹ *Idem, ibidem*, p. 79-80.

¹⁰ *Idem, Opere*, vol. 20, București, 1964, p. 280.

Altă latură devine sesizabilă când se pornește de la personalitate, de la fiecare membru al societății noastre și care astfel poartă pecetea psihologiei, obiectul fiind clar în ceea ce înseamnă idei, cunoștințe, deprinderi, acțiuni și comportament ale individului.

Valențele educative ale muzeografiei românești contemporane, prin caracterul lor activ, imprimă acestui proces și o altă latură care implică domeniul științei de instruire și educare atât a tineretului cât și a adulților¹¹ — adică pedagogia. La prima vedere rezultă aspectul interdisciplinar, psiho-socio-pedagogic, pe care-l are acțiunea cultural-educativă muzeografică în etapa actuală.

Nivelul cercetării valențelor educative ale muzeografiei poate fi apreciat și în raport de modalitățile folosite. Întreaga literatură de la noi, din celelalte țări socialiste precum și din occident¹² abordează nu numai metodele anchei sociologice. Analiza de suprafață, în ciuda declarațiilor de bună intenție, determină ca încă și astăzi investigarea acțiunii cultural-educative muzeografice să fie limitată la : înregistrarea numărului de vizitatori, materializarea impresiilor acestora, obținerea diferitelor rapoarte și proporții care se pot obține din numărul de vizitatori și numărul muzeelor adăugând criterii teritoriale și demografice; completarea chestionarelor de modelul : frecvența muzeelor ? pentru ce ? ce vă place mai mult în muzeul nostru ? pentru ce ?

Cercetarea desfășurată în mod susținut de Institutul de sociologie comparată al Universității din Colonia (Republica Federală Germania) își propunea să pună în evidență „diverși factori care contribuie la creșterea frecvenței muzeelor” pentru ca, **pe această bază**, să „formuleze noile concepții asupra muzeelor”¹³. Printre aceștia autorul enumeră : „cafenaua, atelierul de pictură, biblioteca, cursuri, conferințe, proiecții de filme”¹⁴, situarea geografică a muzeelor și varietatea distracțiilor pe care le oferă sau „dotările utilitare” : terenuri de joacă pentru copii, cafenele, parcuri și alte instalații”.

Dacă aceștia ar putea fi considerați factori generali sînt enumerați și factorii individuali : imaginea vizitatorilor despre muzeu, opțiunea acestuia față de muzeu în comparație cu alte instituții de cultură — teatru, cinema —, opțiunea față de atitudinea pentru muzeu în totalul economiei timpului.

Invariabil, concluziile acestor asidue și laborioase investigații se rezumă în a explica datele numerice obținute și care, în ciuda tendinței de generalizare, abstractizare, redevin sub formă de explicație la o individualizare repe-

tată stereotip în noțiunea de „specificul concret al fiecărui muzeu”.

Muzeul posedă în cel mai înalt grad o influență hotărîtoare în formarea personalității umane, concretă și individuală datorită forței emotive, convingătoare, indubitabile a ceea ce înseamnă însăși argumentul, direct, empiric, mărturia originală. Cu atât mai mult cînd este vorba de mediul istoric și de istoria societății. Această forță spirituală obiectivă a muzeului a fost sesizată de timpuriu de reprezentanți de prestigiu ai muzeografiei românești¹⁵.

Pentru a articula acțiunea cultural-educativă a muzeului cu formarea personalității cetățeanului Românii socialiste trebuie pornit de la cunoașterea esenței umane a acestuia care nu poate fi realizată altfel decît prin studii a ceea ce sînt în mod concret relațiile sociale înăuntrul cărora este produs individul. Or, dacă esența umană ar fi în primul rînd naturală și în al doilea rînd socială acțiunea cultural-educativă a muzeului ar trebui să înceapă cu psihologia și să se încheie cu sociologia. Esența umană fiind ansamblul relațiilor sociale este de luat în considerare și cel de-al treilea aspect, cel pedagogic care contribuie la formarea personalității cetățeanului ca individ al marii colectivități socialiste. Pentru aceasta acțiunea cultural-educativă muzeografică, avînd ca scop contribuția sa la formarea omului nou, modalitățile ei de adresare și de lucru sînt pentru fiecare în parte, pentru fiecare om, pentru formarea acestuia ca personalitate.

Specialistul care lucrează în cadrul acțiunii cultural-educative trebuie să cunoască temeinic ansamblul relațiilor sociale în dinamica dezvoltării lor, deoarece trebuie, pornind de la trăsăturile psihologice ale fiecărui individ cu sprijinul cunoștințelor pedagogice să intervină practic în formarea și creșterea personalității umane reale, nu în condiții artificiale sau în mod particular ci în însăși viața și în mod plenar.

Deși în viață acțiunea cultural-educativă a muzeului reprezintă un tot, necesitatea analizei de față impune reliefarea a două laturi care se disting în mod obiectiv : 1) **acțiunea cultural-educativă de largă cuprindere**, instituționalizată, care pune în mod organizat, pe temeiul colaborării, contribuția valorilor de muzeu la temelia formării personalității fiecărui cetățean și, 2) **acțiunea cultural-educativă individuală**, care de obicei este continuarea celeilalte sau se împletește strîns cu ea și constă din vizitarea, participarea la activitățile muzeului în mod personal datorită gustului,

¹¹ Ceea ce constituie educație permanentă. O lucrare care încearcă să abordeze această problemă este *Sociologia educației permanente*, de Leon Toșa, București, 1973.

¹² O trecere în revistă a fost făcută de Manfred Eisenbeis în *Éléments pour une sociologie des musées*, în „Museum”, XXIV, nr. 2, 1972, p. 110—119.

¹³ *Ibidem*, p. 113.

¹⁴ *Ibidem*, p. 114.

¹⁵ „În adevăr un minunat mijloc de învățătură ! Cartea spune în slove pe care numai oamenii cu închipuire le pot prefăce în adevăruri ca acelea văzute și pipăite. Muzeul însă spune tot ceea în lucrurile înseși. Mult gust și multă știință, multă iubire de oameni, de sufletul omenesc, care e lucrul de căpetenie, au trebuit pentru ca toate acele comori să se strîngă din locuri adesea foarte depărtate și să se întîlnească în cea strînsă legătură, prin care ele pot ajunge un învățămînt, un mare și folositor învățămînt”, Nicolae Iorga, în *Musee și cultură*, în „Neamul românesc” nr. 53, 1922.

inclinărilor individuale sau ale cercului informațional de prieteni sau familial.

Prima latură este în același timp și o veche cerință muzeografică, democratică, aceea a accesului la valorile culturii și civilizației al maselor populare¹⁶. Trecerea de la dorință, aspirație la realitate este succesul revoluției socialiste care asigură tuturor cetățenilor dreptul de a accede la valorile culturii dar în cadrul relațiilor sociale socialiste constituie și pîrghia reală de utilizare a acestui drept, acțiune interdependentă deoarece asigură formarea și dezvoltarea personalității. Ipostază necesară progresului, construirii civilizației superioare a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Acțiunea cultural-educativă de largă cuprindere, instituționalizată, trece astăzi în țara noastră pe primul plan. Aceasta este o chestiune de esență provenind din înaltele comandamente ale revoluției socialiste și în mod obiectiv deoarece :

— fiecare cetățean în mod concret, individual, trebuie să fie un om nou, o personalitate capabilă să trăiască potrivit principiilor și normelor vieții și activității comuniștilor, eticii și echității socialiste.

— fiecare cetățean contribuie la progresul patriei pentru dezvoltarea superioară a ei, generală, globală,

— relația individ-colectivitate este o realitate concretă, capabilă să armonizeze nevoia personală cu nivelul general de cultură și să asigure astfel permanent depășirea acestuia prin însăși activitatea superioară a fiecărei colectivități (școală, asociații și organizații obștești, profesionale etc.).

Formele de activitate cultural-educativă subordonate acestei laturi a acțiunii cultural-educative vor fi îndeobște colective, se vor adresa unor grupuri mici ori mai mari și vor fi caracterizate în raport cu instituția sau organizația cu care se colaborează. O enumerare concretă a acestora, cu titlu de început promițător, se poate găsi în activitatea cultural-educativă desfășurată de Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România¹⁷.

Activitatea cultural-educativă principală pentru celălalt aspect al acțiunii cultural-educative, individuală, rămîne expoziția. Pe temeiul informațiilor, analizelor, datelor și concluziilor obținute de cercetarea muzeografică cultural-educativă expoziția (se înțelege cu toate formele ei: permanentă, itinerantă, tematică) trebuie să fie astfel organizată încît vizitatorul să găsească răspuns la întrebările care-l asaltează, să aștepte singur sensul mesajului muzeografic, să-și adauge noile trăsături contempo-

rane ale societății noastre *personalității sale*, celui său.

Receptivitatea în domeniul primirii a celor mai noi descoperiri și concluzii, generalizări și teoretizări pe plan european sau mondial privind acțiunea cultural-educativă a muzeografiei, de către muzeele românești, pornește tocmai de la propria noastră strădanie. „Trebuie să avem permanent în vedere că generalul se realizează și se confirmă prin particular”¹⁸, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu „...succesele liniei politice generale a partidului comunist, depinde într-o măsură importantă de înțelegere a particularului, de luarea în considerație a împrejurărilor concrete, în care se aplică linia generală”¹⁹.

Studiul realității constituie și pentru muzeografie substanța cercetării științifice. Investiția muzeografică educativ-culturală pentru a ajunge la esență, concept, lege, adică la elementele teoretice necesare înțelegerii mobilității sociale, trebuie să adune datele empirice, concrete privind transpunerea acțiunii cultural-educative în activități cultural-educative, de educație politică, civică și patriotică. Dar esența umană asupra căreia acționează muzeul constă în ansamblul relațiilor sociale în sinul cărora este produs individul și pentru aceasta sînt necesare studiile și investigațiile nesfîrșite, permanente, deoarece esența este și ea mișcare, viață concretă.

Karl Marx arăta: „Relația nemijlocită dintre proprietarii condițiilor de producție și producătorii direcți — relație a cărei formă corespunde întotdeauna și în mod firesc unei trepte de dezvoltare a metodelor de muncă și, în consecință, a forței productive sociale a muncii — dezvăluie întotdeauna secretul întregii, temelia ascunsă a întregii orînduirii sociale, prin urmare și a formei politice a relațiilor de suveranitate și dependență. pe scurt, a oricărei forme specifice date a statului. Aceasta nu înseamnă că aceeași bază economică — aceeași din punctul de vedere al condițiilor fundamentale — nu poate prezenta, datorită nenumăratelor și diverselor împrejurări empirice, condițiilor naturale, relațiilor rasiale, influențelor istorice care acționează din afară etc., nesfîrșite variații și gradații, care nu pot fi înțelese decît cu ajutorul analizei acestor împrejurări date empiric”²⁰. Friedrich Engels, în aceeași ordine de idei atrăgea atenția asupra strînsei legături dintre teorie și practică și asupra conceptului de posibilitate reală²¹.

Muzeografia românească poate depăși stadiul de investigație care se limita la un evident empirism abstract, scotocind la suprafață numărul vizitatorilor, de cîte ori au venit la muzeu, de ce le place sau nu expoziția. Direcțiile acțiunii cultural-educative muzeografice trebuie să țină seama de: nivelul viitor al

¹⁶ „...și pe cel din urmă muncitor îl conduc de la un capăt la altul al muzeului, pentru că și cel din urmă muncitor este un om pe umerii căruia este clădită societatea. Noi nu avem voie să furăm pentru o clasă cultura care e dreptul unei societăți întregi” spunea N. Iorga în 1938. apud. Liviu Stefănescu, *Nicolae Iorga despre muzeul de istorie*, comunicare la a 6-a Sesiune a muzeelor din România, București, 5 dec. 1970.

¹⁷ *Viitorul social*, nr. 4, 1972, p. 1308.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 6, București, 1972, p. 646.

¹⁹ *Ibidem*, vol. 2, București, 1968, p. 255.

²⁰ Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 25, partea a II-a, București, 1973, p. 330.

²¹ *Ibidem*, p. 331.

societății noastre pentru ca *fiecare vizitator* să devină un real beneficiar al grijii permanente a societății pentru el²²; ansamblul concret al realității sociale a colectivului (instituției) și colectivității (localității) în care se formează și desăvârșește personalitatea *fiecărui participant* la activități cultural-educative muzeografice; nivelul de informare și pregătire al *fiecărui membru* al formei statornice de activitate cultural-educativă (lectorat, cursuri, cicluri tematice etc.) organizată de muzee.

Un început în această cercetare îl constituie coroborarea a două instrumente folosite la Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România: observarea directă, potrivit unui procedeu specific, denumit convențional Ariadna și chestionarul de tip MPE (muzeal-progres-educativ). Dar oricare ar fi mijloacele de cercetare ele trebuie perfecționate permanent, în raport cu cerințele obiective ale dezvoltării rapide ale societății românești.

VALOAREA EDUCATIVĂ A SIMBOLULUI HERALDIC

MARIA DOGARU

Una din direcțiile de îmbogățire a cunoașterii istorice o constituie cercetarea izvoarelor speciale: sigilii, steme și embleme heraldice. Pe plan mondial această tendință s-a concretizat în creșterea numărului organismelor specializate¹ cit și prin instituirea unui premiu internațional menit a stimula publicațiile având la bază această categorie de mărturii istorice².

Izvoarele heraldice create pe teritoriul patriei noastre, parte integrantă a tezaurului istoric național, reflectă prin mijloace specifice evoluția societății românești, exprimă concepțiile și aspirațiile generațiilor. Evoluția stemelor oficiale utilizate în țara noastră de-a lungul vremii atestă modul în care s-au format statele feudale românești, smulgerea vremelnică a unor părți din trupul țării, procesul reunirii acestora atunci când visul de veacuri al neamului s-a realizat.

Cercetate ca izvor istoric în general sigiliile, stemele și însemnele evidențiază procesele sociale ce s-au desfășurat pe teritoriul actual al patriei noastre. Rezultat al dezvoltării cancelariei domnești, conținând în emblemă elemente reprezentative ale puterii, sigiliul princiar

redă competența juridică a instituției domniei, caracterul ei preeminent în ierarhia feudală³. Stema iconografică a Țării Românești, utilizată încă din secolul al XIV-lea⁴, confirmă practica asocierii la domnie. Componenta heraldică a stemelor domnești din secolul al XVIII-lea demonstrează faptul că principii fanarioți au trebuit să se încadreze tradițiilor și evoluției societății românești în care scop au inclus în sigiliile lor elemente heraldice proprii voievozilor români⁵. Fenomenul heraldic reflectă totodată formarea conștiinței naționale. Stemele unite apărute încă din secolul al XVII-lea sînt prețioase mărturii ale procesului de afirmare și dezvoltare a ideii unității naționale. Compozițiile heraldice din secolul al XVIII-lea incluzînd, alături de herbul Țării Românești și al Moldovei, elemente din stema huniazilor exprimă plastic comunitatea de neam a locuitorilor din cele trei provincii românești.

Vestigiile heraldice evidențiază rapiditatea cu care s-a generalizat, la mijlocul secolului trecut, stema unită și denumirea de România, dovadă a entuziasmului cu care a fost înfăptuit acest deziderat⁶.

Analiza atentă a impresiunilor sigilare și a însemnelor utilizate de-a lungul anilor în cele trei principate românești ne permite să constatăm factura asemănătoare a reprezentărilor heraldice, expresie a întrepătrunderii continue a factorilor economici și culturali, a legăturilor permanente între populația românească de pe versantele Carpaților.

Sfragistica surprinde uneori fenomene deosebite, puțin cunoscute, evoluția rapidă sau regresul anumitor dregătorii. Este concludent în acest sens modul în care se reflectă în sigilografie scăderea importanței băniei, principala dregătorie a Țării Românești. Dacă în secolele XV–XVII — sigiliile banilor s-au distins prin mărime și prin conținutul reprezentărilor de ale celorlalți funcționari domnești, în secolul al XVIII-lea, ca urmare a stabilirii banului la Curtea princiară, această dregătorie devine onorifică, fapt ce se reflectă în sfragistică prin utilizarea unor sigilii asemănătoare cu ale celorlalți membri ai sfatului domnesc⁷.

Locțiitorul banului, caimacamul Craiovei a cărei putere era în continuă creștere a utilizat însă sigilii atestînd atribuțiile acestei funcții deosebit de importante, întrucît includ stemele județelor din provincia de peste Olt⁸.

³ E. Virțosu, *L'apparition et le rôle politique et juridique du sceau princier*, în "Revue roumaine d'histoire", 1967, nr. 1, p. 57–65.

⁴ V. A. Ureche, *Notice sur les armoiries du peuple roumain, Memoire au congrès d'histoire compares*, Paris. 1900, Maçon, 1901, p. 1–20.

⁵ M. Dogaru, *Sigiliile cancelariei domnești a Țării Românești, între 1715–1821*, în "Revista Arhivelor", XXXII, nr. 2, 1970, p. 385–421.

⁶ A. Sacerdoțeanu, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflecta și rolul avut în formarea ideii de unire*, "Revista Arhivelor", XI, 1968, nr. 2, p. 11–68.

⁷ M. Dogaru, *Contribuții la cunoașterea sigiliilor folosite de caimacamii Craiovei*, în "Revista Muzeelor", an. XIII, nr. 1, 1976, p. 53–58.

⁸ *Ibidem*.

²² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, București, 1971, p. 128 : „Noi concepem problema pregătirii și perfecționării cadrelor, a constructorilor socialismului, nu ca ceva limitat la o anumită perioadă, ci ca un proces continuu”.

¹ Vezi *Lista organismelor oficiale și a grupelor independente de genealogie și heraldică* (Liste des organismes officiels et groupements indépendants de généalogie et d'heraldique), Lisabona, 1973.

² Premiul Amerlinck instituit de Academia Internațională Heraldică, Geneva, 1975. V. Arhivum heraldicum, LXXXIX, nr. 3–4/1975.

Heraldica reflectă și explică totodată evoluția unor elemente folclorice. Remarcăm în special reprezentarea frecventă în sigilii a arborelui vieții prin studierea acestora putându-se cunoaște modul în care s-a manifestat de-a lungul veacurilor fenomenul dendrologic⁹.

Izvoarele heraldice transmit, de asemenea, informații prețioase privind istoria economică. Stemele districtuale relevă ocupațiile locuitorilor și bogățiile specifice ale unităților administrativ-economice¹⁰. Din descifrarea acestora constatăm rolul de grănar al Țării Românești pe care l-a avut județul Romanai, importanța viticulturii pentru ținutul Putna, fauna specifică spațiului carpato-danubian. Evidențiind ceea ce este permanent, existența îndelungată a unor fenomene, izvoarele heraldice înregistrează totodată și procesele noi, evenimentele deosebite ce au loc în viața socială. Este concludentă din acest punct de vedere completarea stemei orașului Timișoara cu unele elemente specifice semnificând introducerea pentru prima oară în Europa a apei potabile. Avansăm aici ideea că reprezentarea heraldică din sigiliul orașului Slatina¹¹, datînd din 1664, în care se distinge un știulete de porumb poate fi o dovadă a faptului că această importanță culturală a fost introdusă în Țara Românească mai devreme decît se cunoștea pînă în prezent. Transformările profunde ce s-au petrecut în anii noștri, ai societății socialiste concretizate în noua structură economică a țării se armonizează, în cadrul noilor steme de județe și municipii ale R. S. România, cu simbolurile dovedind evoluția istorică a acestora¹².

Impresiunile sigilare prezente pe documente ne permit să cunoaștem structura și frecvența meseriilor dintr-o anumită perioadă precum și evoluția uneltelor utilizate în diferite activități economice. Unele steme reprezintă grafic aspecte ale proceselor de producție. Consemnăm în acest sens „crivacul”, instalație rudimentară de extragere a sării, prezent în stema județului Vilcea, din secolul al XVIII-lea înfățișat sub forma unui scripete acționat de un cal¹³ și reprezentările din sigiliile localității Vascău din Transilvania ce redau evolutiv metoda prelucrării fierului, nicovale și ciocanul acționate manual, apoi ciocanul pus în funcțiune cu ajutorul forței hidraulice¹⁴.

Vestigiile sigilare oferă posibilitatea cunoașterii portului, a înfățișării unor edificii sau localități. Expresie a creșterii importanței complexului Colțea și a rolului orașului București în sigiliile domnești de la sfîrșitul secolului al

XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea s-a introdus Turnul Colțea a cărei reprezentare este foarte asemănătoare cu forma construcției amintite.

Marea majoritate a izvoarelor heraldice se încadrează între valorile artistice ale evului mediu. Reflectînd realitatea într-o formă specifică, acestea oglindesc stadiul de dezvoltare al tehnicii de lucru, înfățișează tendințele și formele de manifestare ale creațiilor spirituale în legătură cu care se dezvoltă receptivitatea față de curentele culturale, evoluția stilului artistic propriu fiecărei epoci.

Dispariția, datorită vicisitudinilor vremii a nenumărate creații artistice aparținînd artelor majore, determină o mai mare atenție pentru toate manifestările artei minore, pentru orice realizare care se cuprinde prin caracteristici comune între valorile artistice ce dăinuiesc peste veacuri.

Considerăm că arta feudală românească, creație spirituală a poporului nostru într-o îndelungată epocă istorică, nu poate fi cunoscută în complexitatea și profunzimea sa fără a urmări modul în care au evoluat în conținut și formă toate domeniile artistice, între care, de bună seamă, se includ sigiliile și însemnele heraldice.

Studierea atentă a modului de realizare a matriței sigilare a capsulelor sigilare cît și a amprentelor păstrate pe documente, ne permite să constatăm o legătură directă între sigilii și celelalte domenii ale artei. Astfel, figurile ce caracterizează emblema sînt deseori identice sau cuprind elemente comune cu reprezentările folosite în miniaturistică, pictura murală, gravarea în metal, ceramica populară, existînd afinități chiar cu sculptura și arhitectura.

Înfățișarea artistică a sigiliilor se concretizează în perfecțiunea cu care sînt redat elementele din natură, respectarea proporțiilor dintre mobilele emblemei, ingeniozitatea compoziției heraldice, exprimarea corectă a mișcării, evidențierea detaliilor, capacitatea de sintetizare și stilizare artistică.

Puterea de sugestie și expresivitatea ce caracterizează izvoarele heraldice determină includerea lor între cele mai prețioase expozate muzeistice. Pe lîngă faptul că pot ilustra singure, într-un limbaj specific, unele evenimente, ele contribuie la diversificarea mijloacelor de ilustrare a anumitor teme, înlătură uniformitatea, uneori oboseitoare, a unor expoziții, pot completa și explica anumite fenomene.

Valoarea educativă deosebită a izvoarelor heraldice decurge din faptul că fiind folosite de anumite persoane, transmit acea emotivitate specifică obiectelor care leagă generațiile, trezesc interesul pentru interpretarea veridică a reprezentării din emblemă, rețin prin frumusețea și originalitatea imaginii.

Folosind prilejul oferit de sărbătorirea unei jumătăți de secol de la înființarea Muzeului Arhivelor Statului pentru a sublinia importanța izvoarelor heraldice, ne exprimăm pre-

⁹ I. D. Ștefănescu. *Cu privire la stema Țării Românești. Arborele din pecetele și bulele sigilare de aur*, în „Studii și cercetări de numismatică”, I. 1957, p. 373-388.

¹⁰ Dan Cernovodeanu, Jean N. Mănescu, *Noile steme de județe și municipii din R. S. România*, București. 1974, p. 10-91.

¹¹ Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești. CXLIX/25.

¹² Dan Cernovodeanu, J. N. Mănescu. *op. cit.*

¹³ M. Dogaru, *Conservarea stemelor județene în sigiliile domnești* în „Revista Arhivelor”. XXXVI. p. 295-302.

¹⁴ Arh. St. Bihor, Colecția de matrice sigilare, nr. 372, 430.

țuirea față de înaintași, care au întrezărit și apreciat valoarea educativă a acestor izvoare speciale, fapt pentru care au propus încă din 1869 înființarea unui muzeu de sigilografie¹⁵.

FORME ALE COLABORĂRII MUZEULUI ARHIVELOR CU INSTITUȚIILE CAPELAI PENTRU ORGANIZAREA ACȚIUNILOR CULTURAL-EDUCATIVE

VIRGIL TATOMIR

La a 50-a aniversare a sa, Muzeul Arhivelor ne apare nouă, tuturor celor prezenți, tot mai dinamic și omniprezent în viața cultural-științifică a țării.

Alături de principalele criterii de apreciere a activității muzeului cum sînt numărul, varietatea, valoarea documentelor folosite în cadrul acțiunilor sale și numărul vizitatorilor, amintim și folosirea în afara sălilor sale a numeroase documente privind istoria patriei noastre.

Paralel cu acțiunile cultural-educative desfășurate la sediu, Muzeul Arhivelor Statului și-a înscris în planul activității sale și coordonarea multiplelor forme de valorificare a documentelor de către filialele județene ale Arhivelor Statului.

Preocupat în permanență de atingerea nobilului scop al educării politice și patriotice a oamenilor, indiferent de vîrstă, sex, profesiune, Muzeul Arhivelor nu s-a mărginit numai la organizarea expozițiilor și a altor manifestări cultural-științifice, ci s-a străduit să găsească punțile de legătură către cei cărora li se adresa mesajul transmis prin intermediul acestora, să cunoască gustul și preferințele publicului larg.

S-au realizat astfel, în decursul anilor, două obiective majore, și anume: atragerea spre activitatea Muzeului a unui număr tot mai mare de vizitatori și participarea unui public tot mai numeros la diferitele activități organizate. O formă eficientă de pătrundere în publicul larg a constituit-o difuzarea unor grupaje de documente la diferite instituții pentru pregătirea și organizarea unor activități cultural-educative și emisiunile radio, scrierea de articole în presă etc.

De subliniat este faptul că în afara relației care s-a stabilit între muzeu și public, arhi-

viștii care au fost antrenați în organizarea unor expoziții au folosit și alte forme cu caracter cultural-educativ. Menționăm prezentarea unor expoziții în uzine, întreprinderi, cluburi și școli din București, cu scopul de a face cunoscut în mod direct unele valori documentare ale Fondului Arhivistic Național, de a evoca momente emoționante din istoria patriei noastre.

O atenție deosebită s-a acordat activității de educare patriotică a tineretului. Documentele prezentate în cadrul expozițiilor organizate în diferite școli au ilustrat elocvent momente ale luptei pentru independență a poporului român. Amintim în acest sens, evocarea faptelor mărețe de eroism ale unor voievozi ca Vlad Țepeș și Mihai Viteazul, care a întărit sentimentul de admirație și mîndrie față de curajul și vitejia acestora, izvorite din conștiința cauzei drepte pe care o apărau.

Astfel, folosind o tematică variată și bine ilustrată, expozițiile temporare ce s-au organizat la școli, universități, case de cultură, cluburi muncitorești din cadrul unor întreprinderi cu vechi tradiții de luptă ca: Grivița Rosie, Republica, Uzinele 23 August, Vulcan, U.M.G.B., precum și la numeroase alte instituții din București, au fost grupate în trei mari categorii: a) Expoziții prilejuite de aniversarea sau comemorarea unor evenimente mai importante din istoria patriei noastre ca de exemplu: „125 de ani de la revoluția burghez-democratică de la 1848 în Țările Române”, „Lupta muncitorimii bucureștene pentru crearea P.C.R.”, „Bucureștii la a 50-a aniversare a P.C.R.”, „Victoria insurecției din August 1944”, aniversarea Republicii ș.a. Documentele, fotografiile, hărțile, datele statistice folosite în cadrul acestor expoziții, raportînd realizările trecutului la cele din anii socialismului, au trezit în sufletul participanților intense trăiri emoționale care au contribuit la consolidarea sentimentelor de dragoste față de patrie și popor, de admirație față de faptele glorioase ale înaintașilor, de satisfacție pentru mărețele realizări ale prezentului. Paralel s-au organizat diferite conferințe sau simpozioane cu teme ca: „Acțiuni ale muncitorilor din industria textilă și de pielărie din București organizate și conduse de P.C.R., împotriva dictaturii militaro-fasciste”, „Acțiuni ale muncitorilor din București organizate sub conducerea P.C.R., împotriva fascismului, oglindite în documentele vremii”, „Aspecte din lupta muncitorilor constructori din Capitală, premergătoare creării P.C.R.”, „Înrăutățirea situației populației orașului București în perioada anilor 1940—1944, „Ani de luptă, ani de glorie” ș.a.

b) Expozițiile organizate cu ocazia aniversării unor vechi întreprinderi bucureștene (Uzinele Vulcan, întreprinderile Munca Textilă,

¹⁵ Arhivele Statului 125 de ani de activitate, București, 1957, p. 194.

Steagul Roșu, Combinatul de pielărie și încălțăminte nr. 1).

c) Prezentarea unor expoziții destinate aniversării unor personalități ca de exemplu Spiru Haret.

O altă latură a colaborării Muzeului Arhivelor cu instituții din capitală au constituit-o acțiunile organizate sub îndrumarea Comitetului Municipal București al P.C.R. din inițiativa sau în colaborare cu Cabinetul municipal de partid, cu cabinetele de științe sociale ale sectoarelor de partid din capitală. Ele au fost menite să sprijine învățământul ideologic prin prezentarea unor copii sau mulate de documente cu semnificative valențe patriotice și educative, momente ale istoriei partidului comunist și a patriei. Venind în întâmpinarea cerințelor actuale ale dezvoltării conștiinței socialiste, aceste acțiuni și-au concretizat utilitatea în sporirea eficienței învățământului de partid, în creșterea interesului celor cărora le erau prezentate documentele pentru cunoașterea profundă a principalelor momente ale istoriei mișcării democratice și muncitorești din România.

Muzeul Arhivelor prin coordonatele activității sale poate fi socotit sanctuarul păstrător al faptelor de preț ale poporului nostru. Prin el, alături de celelalte prestigioase muzee de istorie din țară, participăm la educarea generației noastre în spiritul patriotismului și al demnității naționale.

CUVINT DE ÎNCHIDERE

STIMAȚI TOVARAȘI,

Încheiem aici prima parte a manifestărilor închinete aniversării unei jumătăți de secol de existență a Muzeului Arhivelor Statului.

Am avut plăcerea și onoarea de a asculta călduroasele mesaje ale reprezentanților organelor de partid din Capitală, ale unor prestigioase muzee, institute de învățământ superior, institute de cercetare, cuvintele emoționante ale unor foști sau actuali slujitori ai Muzeului nostru, din care am desprins cu mândrie și satisfacție că la cei 50 de ani ai săi acest lăcaș de cultură se înfățișează specialiștilor, tineretului, marelui public cu o frumoasă și bogată zestre, prin expozițiile de documente, prin simpozioanele, sesiunile și celelalte forme ale sale de manifestare.

Această paletă variată și complexă a activităților Muzeului Arhivelor ne îndrituiește să credem că viața lui va deveni mai dinamică și mai bogată, că întreaga sa muncă va fi profund angajată în slujirea mărețelor idei programatice ale Cartei fundamentale a partidului, în scopul cultivării și dezvoltării înalțelor sentimente de dragoste și devotament față de patrie, de poporul său harnic, față de Partidul Comunist Român — călăuzitorul nostru în înălțătoarea misiune de edificare a celei mai bune și mai drepte societăți în România.

IONEL GAL

VLAD ȚEPEȘ ȘI MEHMED AL II-LEA ÎN LUMINA CRONICILOR TURCO-BIZANTINE

MIHAIL GUBOGLU

Vlad Țepeș, domnul Țării Românești (1456—1462 și 1476), a trăit o bună parte din copilăria și tinerețea sa pe lângă turci, fie la Adrianopol, capitala Imperiului otoman, fie în alte orașe. Cronicarii turci, în frunte cu Așikpașazade care îi este și contemporan (1400—1484 ?), descriind începuturile domniei lui Vlad Dracul, tatăl lui Vlad Țepeș, mărturisesc că „Dracula s-a înfățișat la Poartă. El a venit cu cei doi fii — Vlad și Radu — pe care i-a pus în slujba împărăției. El însuși fiind căftănit s-a întors în țara sa”¹. Deci, Vlad și fratele său Radu, viitorii domni în Țara Românească, au fost lăsați în 1436, ca ostateci la Poartă pentru credința părintelui lor, în schimbul domniei. După moartea lui Mesid bey (1441) sau după înfrângerea lui Kula-Şahin sau Şehabeddin în Țara Românească (1442), poate chiar mai înainte², despre Vlad Dracul, căzut în dizgrația Porții, aceleași cronici spun: „Pe Dracula l-au prins și l-au închis în cetatea Galipole iar cei doi fii ai săi au fost internați în fortăreața Egrigöz³ din Vilaetul Ghermiyan”⁴. Același lucru spune și cronicarul bizantin M. Ducas. Din aceste mărturii contemporane cât și din alte izvoare rezultă că Vlad Țepeș a fost fie închis fie ostatec la turci timp de vreo 10 ani. În această perioadă a învățat bine turcește la palatul din Adrianopol cât și în alte părți din imperiu.

Odată ajuns domn cu ajutorul lui Mehmed al II-lea, în primii trei ani plătindu-și haraciul, relațiile lui Vlad Țepeș cu sultanul Mehmed al II-lea „Cuceritorul Constantinopolului” au fost amicale. Începând din anii 1459—1460 însă relațiile lui Vlad Țepeș cu turcii s-au înăsprit, ajungându-se în cele din urmă la declanșarea campaniei prin care Țepeș Vodă este înlocuit cu Radu cel Frumos, fratele său, ostatec la Poartă. Unii dintre cronicarii turci spun că sultanul Mehmed al II-lea îl aprecia

foarte mult pe Vlad Țepeș pentru vitejia și inteligența sa. Amintim aprecierea făcută de sultan cu ocazia campaniei în Țara Românească. L. Chalcocondil afirmă că sultanul, fiind în fața unui spectacol de trași în țeapă lângă Tîrgoviște, ar fi exclamat că „nu poate să ia țara unui bărbat care face lucruri așa de mari și mai presus de fire, știe să se folosească așa de domnie și că acest bărbat Vlad Țepeș care face astfel de isprăvi, ar fi vrednic de mai multe”⁵.

Istoriografii otomani în frunte cu Kemalpașazade sau Ibn Kemal care a trăit în a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul celui următor (m. 1534), descriind domnia și personalitatea lui Vlad Țepeș pe lângă asprimea caracterului său despotice, spune: „Stăpîn al Țării Românești, avînd obiceiul de a trage în țeapă... devenise cunoscut sub numele de Țepeș Vodă (turcește *Kazikli voyvoda*). El slujise o vreme la curtea sultanului și apoi murind tatăl său, Dracula, pașahul îi acordase domnia Țării Românești. Acesta plecase de la pragul împărătesc cu steag avînd virful aurit (adică tui Tc. *Tug*) și cu spadă ornată cu aur, devenind cunoscut prin mărinimia și marea acestui sultan.

De asemenea, el era vestit printre cei de o seamă cu el și în privința meșteșugului de a conduce oști. La fel era unic în serdărie sau comanda oastei, un al doilea ca el nefiind în țara ghiaurilor. El devenise de nenumărate ori biruitor asupra moldoveanului (sic !) și, înfrîngînd de nenumărate ori mai multe oști curajoase ale nenorocitului de ungur, împrăstiasse oștile acestuia”⁶.

Nu numai cronicarii turci ci și istoriografii bizantini contemporani au multă admirație pentru Vlad Țepeș. De exemplu Critobul din Imbros spune că era foarte viteaz, un adevărat erou de legendă și epopee și primise o creștere aleasă la Poartă. Toți cronicarii bizantini mărturisesc că însuși sultanul Mehmed al II-lea îl aprecia foarte mult, fapt pentru care îl ajutase în obținerea domniei.

Tema pe care o tratăm nu este absolut nouă. Relațiile lui Vlad Țepeș cu turcii, în general și îndeosebi campania lui Mehmed al II-lea împotriva acestuia au fost tratate foarte succint atît în istoriografia română cît și în

¹ Așik pașazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, ed. F. Giese, Leipzig, 1929, p. 93 (cf. Mihail Guboglu, *Cronici turcești privind țările române...* vol. I, 1966, p. 86).

² După Ilie Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1928, p. 9. Tatăl lui Vlad Țepeș, numit „Dragul” Vodă, era la Brusa, pe la 1438, apoi la 1433 lasă pe cei doi fii zălog la turci.

³ Corespunde cu or. Nimfeon din Anatolia, între Smirna și Sardes azi Nif (cf. M. Ducas, *Istoria turco-bizantină*, ed. Vasile Grecu, 1958, p. 262).

⁴ Așik pașazade, *op. cit.*, p. 114 (*Cronici turcești...*, p. 88).

⁵ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice. Creșterea puterii turcești. Căderea împărăției bizantine*, ed. îngrijită de Vasile Grecu, Edit. Acad. R. P. R., București, 1958, p. 289, cf. și J. Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, ed. J. J. Hellert, tom. III, Paris, 1836, p. 90: „Il est impossible de chasser de son pays un homme qui a pu y faire de si grandes choses, et qui a su ci bien employer ses sujets et sa puissance”.

⁶ Ibn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman* VII, Defter, Mss. Bibl. Fatih nr. 4205, Arh. St. Buc., colecția Microfilme Turcia, rola 34 cadrele 117—127 (cf. *Cronici turcești...* I, p. 198—199).

istoriile imperiului otoman⁷. Dar prea puțin a fost studiată năzuința marelui domn Țepeș Vodă în ce privește, pe de o parte, politica sa internă de întărire a puterii de centralizare a statului, iar pe de alta, lupta dirză împotriva expansiunii otomane care luase o mare dezvoltare sub domnia sultanului Mehmed al II-lea. Lupta eroică a domnului român împotriva dominației otomane, care a stîrnit admirația lumii întregi, n-a avut alt țel decît independența țării sale.

⁷ Atît vestiții istorici europeni ca Joseph von Hammer (1774–1856), J. W. Zinkelsen, (*Geschichte des osmanischen Reiches in Europa von...* vol. II, Gotha, 1854, p. 169–175), N. Iorga (*Geschichte des osmanischen Reiches...* t. II, Gotha, 1909, p. 111–112) cit și turci, ca I. H. Uzuncarsili (*Osmanlı Tarihi* — Istoria otomană, II, ed. II, Ankara, 1964, p. 73–77) și Halil İnalcik (*The Ottoman Empire, The Classical Age 1300–1600 History of Civilisation*, London, 1973, p. 27, confundă pe Vlad Dracul cu fiul său Vlad Țepeș) în operele lor consacrate Imperiului otoman ne-au lăsat fragmente și paragrafe speciale privind relațiile lui Vlad Țepeș cu turcii și îndeosebi cu sultanul Mehmed al II-lea, insistînd mai mult sau mai puțin asupra campaniei din 1462 în Țara Românească. Obiectiv, trebuie să recunoaștem că printre istoricii mai vechi, de renume mondial, I. v. Hammer (*op. cit.* p. 82–92) a tratat acest eveniment istoric într-o formă mai amănunțită, servind ca bază și pentru urmașii săi. Aceștia a folosit, acum un secol și jumătate anume izvoare turcești privind campania sultanului Mehmed al II-lea împotriva Țării Românești. Istoricul turc Dr. Selahattin Tansel, în opera sa intitulată *Acțiunea politică și militară a sultanului Mehmed al II-lea pe baza izvoarelor otomane*, Ankara, 1953, și 1971 p. 161–168, a făcut un pas înainte în tratarea problemei. În schimb, cunoscutul Franz Babinger cu toată valoarea monografiei sale, atît în ultima versiune italiană *Maometto II Conquistatore e il suo tempo* (Torino, 1957) (cf. și recenzia noastră în S. A. O. II, București, cit și în edițiile anterioare), germană, (*Mehmed der Eroberer und seine Zeit...* München, 1953, 599 p.) și franceză (Mahomet II. *Le Conquerant et son temps* (1432–1481) ... Payot, Paris, 1954, p. 244–252) în problema relațiilor lui Vlad Țepeș cu sultanul Mehmed al II-lea nu și-a fundamentat tezele pe izvoarele istorice veridice, de mîna întâia. A fost captivat mai mult de latura anecdotică a cronicilor bizantine a lui Laonic Chalcondil, care cu toată bogăția sa în știri, abundă în erori și exagerări. În ce privește izvoarele turcești unele mențiuni minimalizează evenimentul, iar altele îl trec cu vederea.

În istoriografia română deși nici pînă astăzi nu există o monografie istorică asupra acestei probleme cum sînt cele consacrate lui Ștefan cel Mare. S-a manifestat un vădit interes pentru relațiile lui Vlad Țepeș cu turcii și mai ales pentru campania sultanului Mehmed al II-lea din 1462.

Astfel, cunoscuții istorici A. D. Xenopol (*Istoria Românilor din Dacia trănăd*, ed. III-a de I. Vlădescu, București, 1925, vol. IV, p. 22–29, *Lupta cu Mahomed II*), N. Iorga (*Istoria Românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1937, p. 130–144, *Lupta pentru Dunărea-de-Jos și peira lui Vlad-Vodă*) și Const. C. Giurescu (*Istoria românilor*, vol. II, București, 1943, p. 46–48, idem cu Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, edit. Albatros, 1971, p. 302–304) în operele lor au acordat atenția cuvenită atît relațiilor lui Țepeș Vodă cu turcii cit și campaniei sultanului Mehmed II împotriva sa, tratînd evenimentele cu obiectivitate. Acest subiect a stîrnit interes și în viața artistică. Marele pictor Th. Aman, care s-a inspirat deseori din istoria relațiilor romano-turce și a fost decorat de sultanul Abdul-Megid (Beratul de decorație cu ordinul Megidia, apud. M. Guboglu *Paleografia și diplomatica turcă-osmană...* București, 1958, p. 161 are un tablou interesant privind Țepeș Vodă și solii turci).

Despre izvoare :

Desigur, un eveniment istoric ca lupta lui Vlad Țepeș, de o cutezanță extraordinară, împotriva expediției sultanului Mehmed al II-lea care urmărea să-l îndeparteze din domnie, a trezit un ecou puternic în istoriografia otomană. Acest fapt se observă atît în cronicile turcești contemporane din a doua jumătate a secolului al XV-lea cit și în cele din veacurile următoare⁸. În această privință amintim opera istorică a lui Enveri intitulată *Teferruc-name* (cartea incursiunilor), în care tratează amănunțit campania sultanului Mehmed al II-lea în Țara Românească și luptele care au avut loc, precum și cronică rimată a aceluiași, intitulată *Destur-name* — „Cartea vizirului” — dedicată primului vizir Mahmud pașa participant la conducerea expediției din 1462 din Țara Românească. În cronică rimată, Enveri, face o trimitere spunînd „dacă vrei să afli despre această bătaie, găsește *Teferruc-name* și privește acolo”⁹. Numai că nu o găsim. Alături de cronică lui Enveri, merită să fie semnalate alte cronici, tot contemporane, în proză, uneori presărate cu versuri, ale lui Așik-pașazade¹⁰, Kivami¹¹, Maali¹², Tursun bey¹³, Saruge Kemal¹⁴, Oruci b. Adil¹⁵, „Cronicile anonime”¹⁶, *Tevarih-i Al-i Osman* (Istoriile Casei Otomane)¹⁷ etc. Dacă nu chiar contemporane, în orice caz foarte apropiate de vremea lui Vlad Țepeș, sînt cronicile lui Mehmed Neșri (m. 1520)¹⁸, scrise în ultimii ani ai veacului al XV-lea și îndeosebi importantul izvor

⁸ Regretăm că unele izvoare contemporane cu privire la acest eveniment fie că au fost pierdute, fie că nu au fost încă descoperite. Desigur vor fi cunoscute și altele cînd vor fi inventariate cele cîteva sute de mii de manuscrise istorice, cca. 90 milioane de documente și peste 100 de mii de condiri din arhivele orașului Istanbul.

⁹ Enveri, *Dürüstname*, ed. Mükrimin, Halil, Istanbul, 1928, p. 100 (cf. și *Cronici turcești...* I, p. 43).

¹⁰ Așik pașazade, *op. cit.*, (1929) mai are și o ediție de popularizare (Ankara, 1971).

¹¹ *Fethiname-i sultan Mehmed* (Müellifi, Mivâmi, ed. Franz Babinger, Istanbul, 1955, p. 132–243, în versuri și proză).

¹² Bibl. Topkapı-Saray mss. nr. R. Anhegger *Maali'nin Hunkârname*, Istanbul, Tarih Dergisi I, nr. 1, Istanbul, 1949.

¹³ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu-l sultan Mehmed-han*, ed. M. Arif TOEM Istanbul, 1914–1916, p. 102–110, (cf. *Cronici turcești...* I, p. 67–73) Vezi și ed. mai nouă de Ahmet Tezbaşar, *Fatih Tarih-i...* Istanbul, 1973, p. 89–94, Kazikli voyvoda Meleseli (Problema lui Țepeș Vodă).

¹⁴ Destan-i al-i Osman sau *Selâtinname*, Mss. Bibl. Univ. Istanbul, T.Y. nr. 331, (Arh. St. Buc., colecția Microfilme Turcia, rola 9, c. 439–557).

¹⁵ Aruç b. Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, ed. F. Babinger, Hanovra, 1925, p. 73, Cf. și *Cronici turcești...* I, p. 59–60.

¹⁶ *Tevarih-i Al-i Osman*, ed. Fr. Giese, Brêslau, 1922, p. 73, 112 Cf. *Cronici turcești...* I, p. 185–186.

¹⁷ Anonim Terah-i Al-i Osman, mss. Topkapı Sarayı Revan Köşk, 1099.

¹⁸ Mevlana Mehmed Neșri, Gihannûma, Tarih-i Al-i Osman, ed. Fr. Taeschner, Leipzig, I, 1951, II, 1955, p. 195–196 (I) și 279–280 (II) (cf. *Cronici turcești...* I, p. 125–127) vezi și ed. Falk Resit Unat și Dr. Mehmed A. Koymen, *Kitab-i Cihan-Nûma*, Neșri Tarihî, II, T.T.K. Basım evi-Ankara 1957, p. 754–759.

în limba persană, al lui Idris Bitlisi (m. 1520)¹⁹, dedicat în 1502 sultanului Baiazid al II-lea (1481–1512). Merită să fie menționată și cronica rimată a lui Suzi Celebi din Prizrend (m. 1524)²⁰ dedicată lui Mihaloglu Ali Bey, comandant ereditar de akingii, participant la campania lui Mehmed al II-lea în Țara Românească (1462). La acestea se adaugă cronicile rimate ale lui Hadidi (m. 1531)²¹, Bihiști²² și Ruhi Celebi²³, de pe la începutul domniei lui Suleiman I Magnificul care descriu în versuri campania sultanului Mehmed împotriva lui Tepeș Vodă. Sub domnia acestui sultan s-a încetățenit obiceiul ca și marii viziri să scrie cronici. Astfel Ayas pașa²⁴, Rustempașa²⁵ și Lütü pașa²⁶ în cronicile lor fac referiri la lupta domnului Țării Românești împotriva pașahului.

Dacă nu pe timpul sultanului Selim I (1512–1520), în mod sigur pe la începutul domniei suleimanice a fost scrisă opera istorică a lui Kemalpașazade sau Ibn Kemal (m. 1534)²⁷ în care se descriu amănunțit domnia, personalitatea și mai ales relațiile lui Mehmed al II-lea cu Tepeș Vodă. Se poate spune că acesta este unul din izvoarele de bază pentru campania lui Mehmed al II-lea în Țara Românească. În schimb, este mult mai succintă cronica sau mai bine zis compendiu lui Nişangi Mehmed pașa (m. 1571)²⁸. Tot în a doua jumătate a acestui secol au trăit istoriografuli Sadeddin Hogeia efendi (m. 1599)²⁹ și Mustafa Ali (m. 1599)³⁰ cel mai sincer istoriograf otoman, care în cunoscutele lor opere istorice se referă pe larg atât la activitatea sultanului Mehmed al II-lea cât și la relațiile sale cu Vlad Tepeș. Istoriografuli otomani din secolul al XVII-lea, Hasanbeyzade Ahmed³¹ Kogea Husein (m. 1649)³², So-

lakzade Hemdemi (m. 1657)³³, Mehmed bin Mehmed³⁴ (m. 1640)³⁵ și Mineggimbași de mai târziu (m. 1702)³⁶ au prins în lucrările lor atât figura lui Tepeș cât și relațiile sale cu Mehmed al II-lea „Cuceritorul”. În schimb, Kâtip Celebi, cunoscut de europeni cu numele de Hagi Kalfa (m. 1656)³⁶ ne transmite informații succinte despre Mehmed al II-lea și Tepeș Vodă în „Cronologia universală”. Alături de aceste cronici merită să fie semnalată un Fetihname³⁷, adică o „scrisoare de cucerire” a sultanului Mehmed al II-lea adresată principelui Karamaniei, Ibrahimbey, în care descrie luptele cu Vlad Tepeș.

Printre cronicarii bizantini din secolul al XV-lea care au scris și despre relațiile turco-române, în general și campania lui Mehmed al II-lea împotriva lui Vlad Tepeș, în special, au fost Laonic Chalcocondil³⁸, M. Ducas³⁹, Critobul din Imbros⁴⁰ și Georgios Sphrantzes⁴¹. Desigur cronica cea mai bogată în știri despre Vlad Tepeș, Radu cel Frumos și relațiile cu turcii, aparține contemporanului L. Chalcocondil. Aceasta, ca și alte izvoare istorice, trebuie folosită cu mult discernămint critic din cauza lipsei sale de obiectivitate. M. Ducas și G. Sphrantzes, cu știri mai sărace despre aceste probleme, în special al doilea, având numai câteva rinduri, încearcă să fie mai obiectivi. Din cauza căderii puterii bizantine, căderii Constantinopolului și ridicării puterii turcești, aceste trei cronici, în special aceea a lui Laonic Chalcocondil, l-au pomenit mult pe sultanul Mehmed al II-lea. În schimb, contemporanul lor, Critobul din Imbros, secretarul și cronicarul sultanului, după 1453 nu putea să fie decât filo-turc, lăudându-l pe Mehmed al II-lea. Cu toate acestea, cronicile turcești, coroborate sau confruntate cu cele bizantine, constituie cea mai serioasă documentare pentru studierea unuia dintre cele mai mari evenimente istorice din sud-estul Europei: tragerea în țeară a turcilor, în frunte cu Hamza bey, atacarea cetăților turcești de la Dunăre, campania lui Mehmed al II-lea împotriva Țării Românești și rezistența eroică a poporului

¹⁹ Hakim Idris Bitlisi, *Haft Bahışt*, mss. Bibl. TKSM, Istanbul fd. Hasine nr. 1655, Arh. St. Buc. colecția, Microfilme, Turcia rola 31 c. 462–466 are și o traducere, turcă de Saadi mss. TCMS.

²⁰ Ağah Sîri Levend, *Gazavatnâme* ve Mihaloglu Ali bey'in *Gazavatnâme*, TTK Basimevi, Ankara, 1956, p. 295–345, Cf. *Cronici turcești*, I, p. 145–146.

²¹ Arh. St. Buc., colecția Microfilme, Turcia, rola 2, c. 224–229, Hadidi Tarih-i Al-i Osman, mss. Bibl. Suleymaniye, fd. Esad-efendi, nr. 2403.

²² Sinan Celebi Bihiști, cf. F. Babinger, Gow, p. 42–43.

²³ Despre Ruhi Celebi cf. F. Babinger, p. 42–43. Despre Ayas pașa și cronica sa cf. F. Babinger, Gow, p. 79–80.

²⁴ Despre Rustem pașa și cronica sa cf. F. Babinger, op. cit., 81–82.

²⁵ Lütü pașa, *Tevarih-i Al-i Osman*, ed. Ali, Istanbul, 1923/1341 p. 185–186, cf. și *Cronici turcești*, II, p. 244.

²⁶ Ibn Kemal sau Kemalpașazade, op. cit., p. 208–227, cf. și *Cronici turcești*, ... I, p. 198–206.

²⁷ Tarih-i Nişangi Mehmed pașa, ed. Ahmed Vefikpașa, Istanbul, 1862 1863, (1279H) p. 146–147, cf. și *Cronici turcești*, ... I, p. 294.

²⁸ Sadedin Tac-üt-Tevarih, I, ed. Istanbul/1274 H. p. 484–491, cf. *Cronici turcești*, ... I, p. 317–321.

²⁹ Mustafa Ali, Kühn ül-ahbar, V, mss. Bibl. Nuru'osmaniye, Istanbul nr. 13408.

³⁰ Arh., St. Buc. colecția Microfilme, Turcia, rola 73, c. 177–179, Hasanbeyzade Ahmed, Tarih-i Al-i Osman, mss. Bibl. Nuru'osmaniye nr. 3105/6.

³¹ Koca Hüseyin, *Beda'i ul-Vekai*, ed. A. S. Tveritina, A. I. Petrosian II, Moscova, 1961, p. 239 a. 240 b, cf. și *Cronici turcești*, ... I, p. 454–457.

³² Kolakzade Mehmed Hemdemi, *Fihrist-i Sahan-Tarih*, ed. Istanbul, I, 1866 cf. și *Cronici turcești*, II, București, 1974.

³³ Mehmed bin Mehmed *Nuhbet-et-Tevarih*, ve'l-ahbar, ed. Istanbul, 1860/1276, H., vol. I, p. 31, cf. și *Cronici turcești*, ... I, p. 406–407.

³⁴ Mineggimbași Ahmed, *Saif-ul-ahbar*, III, cf. și *Cronici turcești*, ... vol. II.

³⁵ Kâtip Celebi, *Takvim et-Tevarih*, ed. Istanbul, 1735 cf. și *Cronici turcești*, ... vol. II.

³⁶ Bibl. Nat. Paris, mss. arab nr. 44–34.

³⁷ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice. Creșterea puterii turcești. Căderea împărăției bizantine*, în românește de Vasile Grecu Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 282–291. Expediția lui Mahomed II în contra lui Vlad Tepeș, 1462.

³⁸ M. Ducas, *Istoria turco-bizantină 1341–1462*, ed. critică de V. Grecu. Edit. Acad. R.P.R., București, 1958, p. 430–432, Expediția lui Mahomed II în contra lui Vlad Tepeș, 1462.

³⁹ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea Anii 1451–1467*, ed. de V. Grecu, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 290–294. Expediția contra lui Vlad Tepeș, 1462.

⁴⁰ G. Sphrantzes, *Memorii 1401–1477*, ed. critică de V. Grecu, Edit. Acad. R. S. România, București, 1966, p. 128–129.

român. Spre a avea o idee mai completă și mai clară asupra acestor evenimente, trebuie să ținem seama și de alte categorii de izvoare, în special contemporane, în frunte cu cele românești, germane sau săsești, venețiene, ungurești etc. Numai așa se poate crea o idee mai clară despre caracterul relațiilor lui Vlad Țepeș cu turcii. Acestea se deosebesc deseori de cronicile turco-bizantine. Unele dintre cele străine, sînt de mult accesibile prin traduceri românești. Astfel, memoriile ienicerului sirb Constantin Mihailovici, participant la campania sultanului împotriva lui Vlad Țepeș, au fost traduse din polonă de B. P. Hasdeu. De asemenea o Cronică, în limba italiană, intitulată *Historia Turchesca* (1300—1514) și atribuită lui Donado da Lezze (m. 1526), fundamentată în bună parte pe memoriile lui Giovanni Angiolello, vistiernicul lui Mehmed al II-lea, cuprinde un fragment interesant, de câteva pagini, privind relațiile lui Vlad Țepeș cu turcii dunăreni și campania lui Mehmed al II-lea împotriva Țării Românești. Nu știm de unde și-a extras autorul informațiile. În orice caz nu de la Giovanni Angiolello, ca pentru campania lui Mehmed în Moldova (1476), care își începe memoriile cu 1468. Această cronică, pe baza a două manuscrise din arhivele parisiene, a fost cercetată, publicată și adnotată cu o interesantă introducere de Dr. Ion Ursu (București, 1909—1910, LX + 304 p.).

Schița marilor evenimente istorice care au precedat campania lui Mehmed al II-lea în Țara Românească.

Cu tot eșecul din fața Belgradului (iulie 1456), cauzat de apărarea eroică a transilvanului Iancu de Hunedoara, Mehmed al II-lea a inaugurat o politică dinamică de expansiune, înfăptuită pas cu pas în Europa cît și în Asia. Numeroasele sale victorii și cuceriri în cele două continente au ridicat statul otoman la rangul unui adevărat imperiu, temut și respectat de toată lumea. Astfel, în Europa, după ocuparea unei bune părți din Bosnia (1457—1458) a despotatelor bizantine din Moreea (1459—1460) a cucerit pe rînd cetățile din nordul Asiei Minore și sudul Mării Negre ca Amasra de la Genovezi, Sinope de la Isfenidiari și în fine Trapezuntul, ultima redută bizantină, de la Davit Comnenul (1461).

În ce privește politica otomană față de Țara Românească și Moldova sultanul Mehmed al II-lea, ca și înaintașii săi, socotind că împărăția sa are, la nord, un hotar natural, fluviul Dunărea, era mulțumit ca cele două țări române să fie numai sub influența sau cel mult sub protectoratul său. Această dependență, mai mult nominală, era realizată prin plata unui tribut, anual, numit haraci (harac)⁴² sau impropriu *cizye* „capitația” (per capita) care se confundă deseori. Imperiul otoman fiind un

stat teocratic, musulman, bazîndu-se pe versetul din Coran: „De îndată ce dau cizya cu mina lor, sînt supuși” aplicase această politică față de Raguza sau Dubrovnic (1365) și apoi față de țările române. Aceasta nu știrbea însă suveranitatea statului respectiv. Cu toată politica agresivă inaugurată, sultanul Mehmed al II-lea nu intenționa să întreprindă o expediție armată împotriva Țării Românești, chiar dacă Vlad Țepeș nu și-ar fi plătit haraciul în continuare. Alte fapte au fost acelea care au dus la campania din 1462. Odată ce țările române erau dincolo de hotarele naturale ale Imperiului otoman, nu este exclus ca turcii să le fi socotit ca state tampon împotriva Austriei, Ungariei și Poloniei, pe atunci în plină ascensiune. Conducerea otomană (sultanul și divanul) era mulțumită ca românii să se apere, singuri față de aceste state ostile Porții. Făcînd abstracție de domni viteji, ca Mircea cel Bătrîn și nepotul său, Vlad Țepeș, voievozii Țării Românești spre a-și menține existența au găsit de voie sau de nevoie anumite căi pentru a se apropia de unele state mai puternice. După cucerirea Peninsulei Balcanice, Țara Românească fiind în vecinătatea imediată a turcilor a fost nevoită să accepte, încă de pe timpul lui Vlad Uzurpatorul (1394—1397) și al lui Mircea cel Bătrîn (1417), să plătească haraci turcilor. În schimbul acestui haraci, turcii se obligau să protejeze și să apere țara respectivă. Osmanlii nu erau tentați probabil să cucerească țările române, pentru a le transforma în pašalicuri. Netransformînd țările române în pašalic turci obțineau, probabil, mai multe produse pentru necesitățile lor⁴³.

Odată ajuns domn al Țării Românești, Vlad Țepeș a căutat să se apropie tot mai mult de Matei Corvin, regele Ungariei, cu care a încheiat un tratat de alianță. Consolidîndu-și domnia și pe plan intern, Vlad Țepeș n-a mai plătit turcilor haraci. În același timp, Matei Corvin, care ținea să oprească ofensiva turcilor la Dunăre, lăsa apărarea teritoriului în grija lui Vlad Țepeș⁴⁴. Spre a-l cîștiga și mai mult de partea sa pe domnul Țării Românești i-a înlesnit căsătoria cu o rudă de a sa⁴⁵, cu o catolică. Vestea apropierei domnului român de unguri n-a fost bine primită la Poartă. Turcii fiind ocupați cu supunerea Moreei și apoi cu cucerirea Trapezuntului, n-au putut interveni imediat împotriva lui Vlad Țepeș.

În primăvara anului 1460 (864 H.) cînd sultanul Mehmed al II-lea se îndrepta cu o mare expediție spre Trapezunt, încredințată paza tronului otoman (Taht muhafazasi)⁴⁶ lui Ishak

⁴² P. P. Panaitescu, *De ce țările române n-au fost cucerite de turci*, în vol. „Interpretări românești”, București, 1944.

⁴³ N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, II, 1909, p. 111.

⁴⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, II, 1, 1943, p. 50, S. Tansel, *op. cit.*, p. 162.

⁴⁵ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 104, cf. și P. P. Panaitescu, *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc* (Vaslui 1456), în „Studii” nr. 3, 1952, p. 197 (Anexe).

⁴² Haraciul, în esență, era o dare fonciară cf. About Yousof Ya'kub, *Libre de l'import foncier* (*Kitab el-Kharadj*) traduit et annoté par E. Fagan, Paris, 1921, XVI + 352 p.

pașa, beylerbey de Rumelia, dispunând ca acesta, cu o parte din forțele sale, să rămână la Adrianopol. Cronicarii turci relatează că în acest timp, Tepeș Vodă a trecut Dunărea, a atacat și prădat Imperiul otoman⁴⁷. Expediția lui Vlad Tepeș este confirmată și de bizantinul Critobul din Imbros care spune: „S-a răsculat împotriva împăratului. Și mai întâi, trecind pe ascuns peste Dunăre cu putere și oaste nu puțin, cutreieră cu dușmănie toată țara sultanului, ce-i era vecină, adică regiunea de pe la Nicopole și Vidin, luind pradă foarte multă și făcând nu puțin omor, a trecut înapoi și s-a întors în țara sa”⁴⁸. Ishak pașa, deși auzise de incursiunea lui Vlad Tepeș, dar gândindu-se că numai cu forțele pe care le avea la îndemână nu putea să facă față luptei cu românii, trecu cu vederea toate acestea⁴⁹. De fapt și misiunea pe care o avea de a păzi tronul îl împiedica să pornească o expediție împotriva lui Tepeș, fără aprobarea padișahului și a divanului imperial. Au trecut aproape doi ani pînă la întoarcerea padișahului din expediție. Odată întors Ishak pașa se grăbi să-l felicite pentru victoria asupra Trapezuntului și să-l informeze despre acțiunea lui Vlad Tepeș la Dunăre⁵⁰. Tot atunci sosiră solii străini spre a-l felicita pe sultan pentru victorie. Cronicile turco-bizantine arată și prezența unui sol, sosit tot pentru felicitare, din partea lui Vlad Tepeș⁵¹, care a găsit de cuviință să nu-i spună nimic sultanului despre cele întimplate la Dunăre în absența sa⁵². Sultanul era însă bine informat asupra unei înțelegeri secrete între Vlad Tepeș și Matei Corvin împotriva Imperiului otoman⁵³. De aceea Mehmed al II-lea a hotărât, în taină, înlocuirea lui Vlad Tepeș cu fratele său Radu cel Frumos. Dar otomanii știau că nu era ușor de înlăturat Vlad Tepeș. Căutînd soluții practice otomanii au hotărât să-l invite pe domnul român la Poartă la Istanbul să aducă, conform obiceiului înțetăfenit, haraciul. De aceea, solului român, care venise pentru felicitarea sultanului, la reîntoarcere i-a fost atașat un sol otoman, în persoana lui Iunus bey, renegat grec, care mai înainte — spun cronicarii bizantini — se chema Toma Catavolinos. Acesta, în calitatea sa de diac al Porții, avea misiunea să-l înduplece neapărat pe Vlad Tepeș să vină la Poartă⁵⁴, lucru pe care l-a făcut cu multă iscusință, dar Vlad Tepeș pretexta că „are teamă din cauza mulțimii dușmanilor săi și că odată ce nu va mai fi un timp în țară vor da coroana, tronul și țara sa ungarului. De aceea a rugat ca atît timp, cît va lipsi să trimită un detașament de pază, sub comanda unui bey de margine, împotriva dușmanilor Țării Românești”⁵⁵. Spre a-l convinge și mai

mult pe sol și mai ales pe sultan, spun unii cronicarii turci, domnul ar fi adăugat: „Odată cu sosirea pazei pentru țara mea mă prezint, în persoană, la Poartă și șterg pragul împărătesc cu genele și sprincenele mele”⁵⁶. Padișahul — spune Ibn Kemal — își dădea bine seama că îi devenise dușman și că cererea sa nu era decît un pretext. Totuși spre a-l convinge mai bine⁵⁷ despre această declarație născuseră i-a însărcinat pe Iunus bey de Silistra și pe căpetenia șoimarilor Hamza bey de Nicopole, cu paza Țării Românești⁵⁸. Alți cronicarii, mai vechi ca Așikpașazade, Neșri și alții, mărturisesc sinceritatea, buna credință și încrederea sultanului Mehmed al II-lea în vorbele lui Vlad Tepeș⁵⁹.

Hamza bey și Iunus bey au fost atacați de români⁶⁰. În timpul luptei Iunus bey a fost ucis⁶¹, iar șoimarul Hamupa bey făcut prizonier, dus în captivitate⁶² și pedepsit prin tragerea în țeapă. Capul i-a fost trimis lui Matei Corvin cu scopul de a arăta că „a devenit dușman turcului”⁶³. În același timp, Vlad Tepeș a atacat orașele și cetățile turcești de pe Dunăre⁶⁴. Oastea lui Mehmed pașa, comandantul țărmurilor dunărene, a fost zdrobită, iar el scăpă cu fuga. Apoi, izvoarele spun că Vlad Tepeș s-a întors în țara sa, luînd cu el vreo 25.000 de prizonieri⁶⁵. Înfrîngerea turcilor la Dunăre, îngrozii spiritele din Istanbul. Nu în zadar o mărturie contemporană spune „Se spieraseră întru atîta mulțime încît se socotea fericit cel ce putea trece dincolo, în Anatolia”⁶⁶.

Se spune că sultanul Mehmed al II-lea, informat de marele vizir Mahmud pașa⁶⁷, asupra celor întimplate la Dunăre, într-un acces de minie, l-a ciomăgit. Despre aceasta L. Chalcocondil arată că: „s-a miniat rău, și se spune că i-a dat omului și bătaie. Și aceasta la Poarta împăratului nu se consideră ceva ca totul rușinos, cînd e vorba de oameni care din robii și nu din feciori de ai turcilor au ajuns la înalta dregătorie”⁶⁸. Unii istorici turci explică acțiunea voievodului român prin ajutorul pe care spera să-l primească de la unguri. Ei mai adaugă: „Dar lucrurile n-au fost așa de ușor cum spera el Vlad Tepeș, puțin după aceia în lupta pe care a avut-o cu turcii, ungurii nu i-au acordat nici o atenție, deoarece

⁴⁷ Ibidem, p. 155; Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 104.

⁴⁸ Confirmă și scrisoarea sultanului Mehmed II către principele Caramaniei Ibrahim bey (Bibl. Nat. Paris, mss. arab nr. 4434).

⁴⁹ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 104.

⁵⁰ Așikpașazade, *op. cit.*, p. 155, M. Neșri, *op. cit.*, ed. F. R. Unat, p. 756—757.

⁵¹ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 106; Sadeddin, *op. cit.*, II, p. 866.

⁵² Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 106. în alte cronicile dus în captivitate.

⁵³ Mărturisesc toate izvoarele turco-bizantine etc.

⁵⁴ Așikpașazade, *op. cit.*, p. 155 și celelalte cronicile.

⁵⁵ Așikpașazade, *op. cit.*, p. 155.

⁵⁶ F. Babinger, *Mahomet II Le Conquerant...* p. 237, S. Tansel *op. cit.* p. 165.

⁵⁷ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 47 și „moto” la capitoul Vlad Tepeș.

⁵⁸ Mare vizir între 1453—1466 și 1472—1473, renegat grec-sîrb.

⁵⁹ L. Chalcocondil, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 285.

⁴⁷ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 104.

⁴⁸ Idris Bitlisi, *op. cit.*, p. 113.

⁴⁹ Critobul din Imbros, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 290.

⁵⁰ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 104.

⁵¹ Așikpașazade, *op. cit.*, ed. F. Giese, p. 154—155.

⁵² I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, p. 74 și nota 1.

⁵³ I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*

⁵⁴ Ibn Kemal, *op. cit.*

⁵⁵ Așikpașazade, *op. cit.*, ed. F. Giese, p. 155.

în acest timp craiul Matei Corvin era încurcat peste măsură cu partizanii împăratului habsburg Friedrich. Afară de acestea, mai credea că spre primăvară Mehmed al II-lea va porni un nou atac asupra Belgradului⁶⁹.

Sultanul revine după primele accese de minie și reflectind asupra faptelor lui Vlad Țepeș, apreciate de unii cronicari turci ca o încălcare a tratatelor cu Poarta, a hotărât să meargă împotriva lui Vlad Țepeș.

În primăvara anului 1462, urni din Istanbul și din Adrianopol o armată uriașă. Atît cronicile turcești cît și cele bizantine exagerează mult efectivele oastei expediționare îndreptată asupra Țării Românești. Astfel, Tursun bey, cronicar contemporan și participant la expediție, evaluează această armată la „30 de tûmene”⁷⁰. Un *tûmen* fiind o unitate militară de 10 000 de oameni, înseamnă că armata sultanului dispunea de 300 000 de ostași. În scrisoarea sultanului Mehmed adresată principelui Caramaniei, Ibrahim bey, confirmată mai tîrziu de Ibn Kemal, care probabil a avut la îndemînă scrisoarea sultanului, se arată numai „15 tûmene”⁷¹, adică 150 000 de oameni, deci exact jumătate. Idris Bitlisi care scrie pe la finele veacului al XV-lea evaluează oastea lui Mehmed II la peste 200 000 de oameni⁷². Aceiași efectiv îl notează și Kogea Hüseîn⁷³, ceea ce înseamnă că l-a utilizat ca izvor. Exagerări se observă și la cronicarii bizantini. De pildă L. Chalcocondil scrie: „Această tabără se spune că a fost mai frumoasă decît alte tabere și că avea mare pregătire în ce privește armele și echipamentul, iar armata să se fi ridicat la două sute cincizeci de mii”⁷⁴. Ducas, mai ponderat și mai puțin exagerat spune: „Cînd tiranul a auzit acestea i s-a făcut negru înaintea ochilor și turbat de minie și-a strîns armata de pretutindenii, peste 150 de mii”⁷⁵. Critobul din Imbros pîrtinitor, dar și mai ponderat, spune doar: „Împăratul (sultanul) neputînd răbda această bațocire, dreaptă minie l-a cuprins, strîngînd îndată oaste cît mai multă”⁷⁶. În ce privește, credem că efectivul armatei otomane care a pătruns în Țara Românească, pe la începutul lunii iunie 1462, nu depășea cifra de 75 000 de oameni. Mult mai aproape de realitate este cifra pe care o dă Petru de Tommasi, sol venețian la curtea lui Matei Corvin, anume 60 000 de ostași, din care 25 000 ieniceri⁷⁷.

Nu numai armata de uscat, de sub comanda vizirului Mahmud pașa ci și flota otomană a participat la această expediție. La 26 aprilie

1462 părăsind Istanbulul, sultanul a înaintat pe Marea Neagră cu 20⁷⁸ de galere sau *kadirge*⁷⁹ și cu 150 corăbii de transport. „Odată ce au apucat calea fluvială — spune Chalcocondil și îndată ce au ajuns la gură — s-au dus pe fluviu în sus, spre Vidin. Și pe unde flota a făcut o debarcare dădea foc la case și ardea și, punînd foc, au ars Brăila, oraș al dărilor în care fac un comerț mai mare decît în toate orașele țării căci, mai peste tot, casele sînt din lemn”⁸⁰.

Încă pe la începutul anului călăreți iuți ca vîntul, numiți olăcari⁸¹, au reușit să mobilizeze armate puternice din Anatolia și Rumelia. Acestea au avut loc de întîlnire la Philipopole (tc. *Filibe*) azi Plovdiv, în Bulgaria sub comanda vizirului Mahmud pașa. După joncțiunea, între Nicopole și Rusciuk, a celor două armate otomane, terestră și navală, începînd de la 4 iunie, turcii au trecut Dunărea între Giurgiu și Turnu și au pătruns în Țara Românească. „Sultanul a trimis în toate părțile — spune cronicarul contemporan Kivami — iscoade (*casuslar*) în Țara Românească ca să aducă știri de la dușman, pe atunci domn al Țării Românești (*Eflak beyi*) era un vestit bey ghiaur (*meşhur bir kâfir beyi*) cunoscut cu numele de *Kaziklu Voyvoda* adică Țepeș Vodă”⁸².

Un singur izvor contemporan, autorul unei Cronici anonime, explică cu totul altfel cauza expediției sultanului împotriva Țării Românești: „Cauza plecării sultanului Mehmed han în Țara Românească a fost aceea că, într-o zi căpetenia șoimarilor „çakircibaşı” Sinan aga, ieșise întîmplător cu ceata sa de șoimari la vînat, pe malul Dunării. Atunci domn al Țării Românești era Țepeș Vodă „Kazikli Voyvoda”. Acesta l-a atacat prin vicleșug pe numitul Sinan aga și fără nici o milă i-a tăiat capul, și pe toți musulmanii care erau pe lîngă dînsul i-a trecut prin sabie. Atunci cînd această știre a ajuns la auzul mării sale padișahului a pornit îndată expediția împotriva Țării Românești”⁸³.

Vlad Țepeș, la rîndul său, informat din timp despre pornirea campaniei s-a retras și a pus-tiit totul în calea turcilor. O parte din populația țării a fost trimisă la Brașov, alta ascunsă în păduri și munți stîncoși. Mica sa armată, după unii evaluată la 22 000 de oameni⁸⁴ după alții redusă la 10 000⁸⁵ a fost împărțită în două trei cete și împrăștiată prin păduri. După istoriograful otoman M. Ali și bizantinul L. Chalcocondil, Țepeș Vodă își împărțise ar-

⁶⁹ N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, II, p. 114.

⁷⁰ Tursun bey, *op. cit.*, p. 104.

⁷¹ Scrisoarea lui Mehmed al II-lea către principele Caramaniei Ibrahim bey (Bibl. Nat. Paris, ms. arab nr. 4434) Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 107.

⁷² Idris Bitlisi, *op. cit.*, p. 114.

⁷³ Koca Hüseîn, *op. cit.*, p. 239 a—b (*Cronicle turcești*... I, p. 456).

⁷⁴ L. Chalcocondil, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 285.

⁷⁵ M. Ducas, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 432.

⁷⁶ Critobul din Imbros, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 292.

⁷⁷ B. P. Hasdeu în „Columna lui Traian”, București, 1883, p. 35.

⁷⁸ Apud F. Babinger, *op. cit.*, trad. fr. 25.000 tirirème.

⁷⁹ Kadirga tc — cea mai mare corabie din flota otomană la L.

⁸⁰ Numai la L. Chalcocondil, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 285.

⁸¹ Din tc. *Olak* a intrat și în rom. cf. L. Săineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*. București, 1900, II, 1. p.

⁸² Tarihi-i sultan Mhemed han, ed. F. Babinger, 1955, p. 137.

⁸³ Mss. Tarihi-i al-i Osman, Bibl. TKSM. Istanbul, nr. 1099, p. 92.

⁸⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, ed. Vlădescu, vol. IV, p. 22, după P. Tommasi.

⁸⁵ După L. Chalcocondil, apud C. C. Giurescu, *op. cit.*, II, 1. p. 47.

mata în două corpuri, prima de 10 000 oameni sub comanda sa, destinată pentru lupta împotriva turcilor, a doua de 7 000 împotriva Moldovei⁸⁶.

Un timp sultanul a înaintat fără nici un obstacol, dar pe Tepeș Vodă, cu care aveau răfuială, nu-l întâlneau. În fața acestei situații conducerea armatei otomane l-a însărcinat pe Evranos bey, fiul lui Evranoszade Ali bey, să pătrundă cu trupele sale de akıngii în interiorul Țării Românești și să facă incursiuni de pradă⁸⁷. Acesta a atacat obiectivele fixate și s-a întors cu pradă și mulți prizonieri⁸⁸. Între timp, Vlad Tepeș și-a trimis una dintre cete pentru apărarea Chilie⁸⁹, spre care se îndreptase și Ștefan cel Mare. Această faptă a fost aspru judecată de unii istorici, în special de A. D. Xenopol, totuși în iunie 1462 marele domn al Moldovei nu putea face altfel. „Cînd se află că flota sultanului e înaintea Chilie, Domnul Moldovei avea neapărată datorie de a fi acolo pentru ca, întrebuițind orice mijloc, să împiedice instalarea catastrofală pentru dînsul a Turcilor la Dunăre”⁹⁰. Într-adevăr ocuparea Chilie de turci însemna paralizarea economică și militară a Moldovei⁹¹. După mărturia cronicarului turc Mustafa Ali relațiile dintre cei doi domni români de mult erau rupte⁹². O informație asemănătoare se află și în cronica lui Sadeddin : „Deoarece voievodul Kazikli adică Tepeș Vodă, se afla în dușmănie cu domnul Moldovei, acesta socotind sosirea victorioasă a sultanului un bun prilej, se pregătise să devasteze Țara Românească”⁹³. De aceea Vlad Tepeș a hotărât ca o parte din oastea sa să fie trimisă împotriva Moldovei. Unii dintre istoricii turci cred că Ștefan cel Mare l-ar fi îndemnat pe sultanul Mehmed al II-lea să pornească o campanie împotriva lui Vlad Tepeș, promițându-i și ajutor împotriva domnului muntean⁹⁴. Dar aceste forțe ale voievodului crezînd că în apropiere sînt akıngii care umblă după pradă, s-au ciocnit cu grosul armatei otomane. Aceste fapte sînt descrise astfel : în momentul în care Vlad Tepeș aflase despre întoarcerea lui Evranos bey din incursiune, forțele trimise împotriva Moldovei au fost însărcinate să taie calea akıngiilor, ocupînd vadurile de trecere⁹⁵. Într-adevăr, akıngii s-au aflat într-o situație foarte critică, deoarece locul unde se găseau era foarte departe de ordia sultanului. Întîmplarea a făcut însă ca armata otomană care înainta în Țara Românească, sub comanda sultanului și a serdarului Mahmud pașa să sosească din vreme și pe un timp foarte călduros într-un ținut lipsit

de apă și parcurgînd iute, în marș forțat, distanța de cinci leghe (fersah)⁹⁶, într-o regiune apropiată de akıngii. Cetele românești, pregătite pentru a ataca forțele lui Evrenos bey, au văzut la marginea muntelui unele unități ale armatei de sub comanda padișahului Mehmed al II-lea, crezînd că și aceștia sînt akıngii împrăștiati care umblau, după pradă fără a șovăi s-au repezit asupra acestora respingîndu-i pînă la apropierea armatei „adevăr rate”⁹⁷. În acest timp, oștile Rumeliei de sub comanda vizirului Mahmud pașa se așezaseră în ordine de bătaie. Potrivit cu această ordine, în aripa dreaptă se găseau beyi Turjanoglu Omer, Evranoszade Ahmed, Malkocioglu Ali și Malkocioglu Bali, iar în aripa stîngă beyi Nasuh bey de arnăut, Develioglu⁹⁸, Umur, bey de Ianina (*Yanya*) și Mihaloglu Iskender⁹⁹. În dată ce aceste forțe au apărut din pădure, românii înțelegînd care este realitatea dezoorientați, au început să fugă. Dar în momentul retragerii — spune Ibn Kemal — s-au întîlnit cu akıngiilor adevărați¹⁰⁰. În lupta care a avut loc, arată atît Ibn Kemal cît și Tursun bey, participant la expediție, din aceste forțe apreciate la 7 000 de oameni¹⁰¹ abia dacă au scăpat vreo 700. Desigur, numărul este exagerat ! În timp de Idris Bitlisi evaluează numărul românilor prizonieri la nouă steaguri (bayrak)¹⁰², Ibn Kemal spune că au fost peste o mie¹⁰³. Indiferent de valoarea acestor cifre, care evident sînt discutabile, o parte din Țara Românească a fost pustiită. Atît oastea lui Vlad Tepeș cît și armata sultanului, ceea ce cronicarii trec cu vederea, au avut pierderi mari.

Cu excepția cronicii contemporane a lui Enverî nici un izvor turc sau bizantin nu precizează locul acestei mari bătălii între români și turci. În cronica sa rimată Enverî scrie : „De acolo ne-am îndreptat spre Buzi”¹⁰⁴, acolo a ieșit ghiaurul și am dat o luptă. Ghiarul avea 15 sangiacuri în cap”, adică 1 500 de oameni.

Un moment important în desfășurarea bătăliei între turci și români, după toate izvoarele, a fost atacul lui Vlad Tepeș asupra taberei sultanului. Iată cum s-au petrecut lucrurile în noaptea de 16 spre 17 iunie 1462 : După această bătălie, care a avut loc probabil lîngă Buzău, o bună parte din oastea lui Vlad Tepeș, cu mari pierderi, s-a retras pentru refacere. În acest timp oștile sultanului au cutreierat Țara Românească mai bine de o lună, căutîndu-l pe voievodul Kazikli „Tepeș”¹⁰⁵. În aceeași cronică anonimă se spune : „În acest timp,

⁸⁶ M. Ali, Kunh ul-ahbar V, p. 134.

⁸⁷ Ibn Kemal, op. cit., p. 107.

⁸⁸ J. V. Hammer, op. cit., p. 88.

⁸⁹ A. D. Xenopol, op. cit.

⁹⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 113.

⁹¹ Const. C. Giurescu, op. cit., II, 1, p. 48.

⁹² M. Ali, op. cit., p. 134.

⁹³ Sadeddin, op. cit., II, p. 488.

⁹⁴ Dr. S. Tansel, op. cit., p. 1166, se bazează pe M. Ali, op. cit., I, p. 134.

⁹⁵ Ibn Kemal, op. cit., p. 107.

⁹⁶ Apud Sadeddin II, 487, șase versahui.

⁹⁷ Ibn Kemal, op. cit., p. 108.

⁹⁸ Unii au citit Deliglu, alții ca A. Tezbaşar (1972), p. 91, Doluoglu.

⁹⁹ Tursun bey, op. cit., p. 106 și Ibn Kemal, op. cit., p. 108—109.

¹⁰⁰ Ibn Kemal, op. cit., p. 109, Tursun bey, op. cit., p. 105.

¹⁰¹ Ibn Kemal, op. cit., p. 109.

¹⁰² aici, steag în sens de unitate militară de 100 oști.

¹⁰³ Ibn Kemal, op. cit., p. 109.

¹⁰⁴ Düsturname-i Enverî, ed. M. Hall, p. 100, adică Buzău.

¹⁰⁵ Idris Bitlisi, op. cit., p. 116. Ibn Kemal, op. cit., p. 110.

veneau din loc în loc cei mai mari ai vilaie-tului de mai sus și ghiaurii săi de vază ținându-se șir s-au supus mării sale împăratului (*hudavendekâr hazretlerine*)¹⁰⁶. Din acest citat se poate deduce că boierii cei mai mari, precum și unii mai mici înfuseră să treacă de partea lui Radu cel Frumos, omul turcilor, trădându-l pe Vlad Țepeș. Cu toate acestea, Țepeș Vodă a pregătit un atac de noapte. Într-adevăr, el a pătruns într-o noapte pe neașteptate, cu o oaste de zece mii de oameni, în tabăra turcească¹⁰⁷. Sultanul neputându-și închipi că poate avea loc un astfel de atac, recomandase ca „fiecare să stea pregătit cu arme în fața cortului său, să nu iasă deloc afară din corturile lor și orice ceată rățăcită, care ar putea veni din armata dușmană, să fie ucisă fără milă (*aman*) ca în război”¹⁰⁸. Din această cauză atacul peste noapte a produs o mare zăpăceală și învâlmășeală în tabăra otomană. Astfel, o bună parte dintre toți acei care au sărit buimăciți, în timpul nopții, cu îmbrăcămintea lor de noapte, și-au găsit o moarte eroică¹⁰⁹. Mărturiile lui Ibn Kemal concordă oarecum cu relatarea lui M. Ducas care spune: „Românul... a năvălit, cînd era întuneric, nimerind în partea dreaptă a taberei, a intrat deodată înăuntru și pînă în ziua a tăiat turci fără număr și pînă ce s-a luminat de ziuă, mulți turci s-au ucis între ei”¹¹⁰. După ienicerul sîrb Constantin Mihailovici, participant la expediție, Vlad Țepeș și românii săi ar fi măcelărit 100 000 de turci, cifră pe care o credem exagerată¹¹¹. Poate nici toată armata sultanului nu atingea acest număr. Unii cronicarii turci și Critobul, mai părtinitori cu tabăra sultanului, spun că îndată ce padișahul a fost informat despre atacul românilor, și-a pregătit armata, încît Țepeș Vodă n-a putut să omoare decît niște animale, cai, catiri și cămile¹¹². L. Chalcocondil arată însă că „pierderile lui Vlad Țepeș au fost mici de tot și puține”¹¹³. Această încăierare n-a durat prea mult. În orice caz, armata otomană nefiind stăpînă pe situație, fiecare trebuia să se apere cum putea. Vlad Țepeș cînd a încercat să-l prindă pe sultan s-a lovit mai întîi de oastea Anatoliei¹¹⁴. Dar, pe de o parte întunecimea nopții, pe de alta funiile corturilor de care se împiedicau și apărarea turcilor, i-au zăbovit un timp pe români. În acest timp scurt ienicerii s-au luptat din răsuputeri pînă la revărsarea zorilor¹¹⁵. În cele din urmă s-au retras¹¹⁶ dar, pe drum s-au întîlnit cu oastea de Rumelia, pregătită de luptă. O parte din această oaste românească a fost omorîtă¹¹⁷, alți

oșteni au fost urmăriți și cei mai mulți prinși de Mihaloğlu Ali bey¹¹⁸. Unii cronicarii, ca Ibn Kemal, spun că au fost luați prizonieri cca. 2 700 de români¹¹⁹, în timp ce Tursun bey ridică numărul lor la 3 700¹²⁰. Alte izvoare mărturisesc că au fost numai o mie. Numai pe Vlad Țepeș — „Kazikli Voyvoda” n-a fost cu putință să-l prindă. L. Chalcocondil relatează că un ostaș al lui Vlad, fiind prins și adus în fața vizirului Mahmud pașa și întrebă unde s-ar afla domnul răspunse că știe unde se află ascuns domnul său, dar preferă să moară decît să indice locul. Mahmud pașa minunîndu-se de curajul său zise că „dacă acesta ar avea o armată însemnată, s-ar putea să ajungă la mare putere”¹²¹. Țepeș Vodă „găsind o deschizătură sau o potecă (*fürce*) dintr-o parte a preferat să fugă rînit și pe jumătate mort împreună cu cîțiva partizani zeloși (*merede*)”¹²². Țepeș Vodă pierzîndu-și orice speranță în victorie — spune cronicarul Idris Bitlisi — la început a vrut să meargă în Moldova apoi s-a îndreptat spre Transilvania¹²³, fiind escortat de căpitanul Giskra și husiții săi. La 26 noiembrie 1462 Matei Corvin anunța pretutindeni că „Dracula a fost oprit”¹²⁴ și aruncat în închisoarea din Buda¹²⁵. Astfel, ajutorul mult sperat de la unguri împotriva turcilor nu i-a fost acordat, deoarece regele nu voia să ajungă la un conflict armat cu turcii. Cronicarii explică închiderea lui Vlad Țepeș de către Matei Corvin, pe lîngă reclamația sașilor, prin cele două presupuse scrisori ale domnului, una adresată sultanului și alta vizirului, intrate în mîna ungarilor, prin care acesta cerea iertare pentru cele întîmplate¹²⁶ și promitea turcilor ocuparea Transilvaniei și Ungariei ceea ce a nemulțumit pe Matei Corvin și pe unguri. În ce privește autenticitatea scrisorilor, există dubii. Ele au fost emise din localități enigmatice sau imaginare ca „Rothel”. Apoi, în urma celor întîmplate nu mai avea sens ca Vlad Țepeș să scrie astfel de scrisori¹²⁷. De aceea sînt socotite niște plăsmuiri, provenind de la sașii din Ardeal, care aveau răfuiele vechi cu domnul Țării Românești.

În acest timp, turcii l-au instalat la tronul Țării Românești pe Radu cel Frumos, fratele lui Vlad Țepeș, impunîndu-i un haraci anual de 12 000 ducăți¹²⁸. Și așa, Țara Românească,

¹⁰⁶ Tursun bey, *op. cit.*, p. 108.

¹⁰⁷ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 112.

¹⁰⁸ Aşik paşazade, *op. cit.*, p. 155, 162 și Kemalpaşazade, *op. cit.*, p. 112.

¹⁰⁹ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 111.

¹¹⁰ Tursun bey, *op. cit.*, p. 109.

¹¹¹ L. Chalcocondil, *op. cit.*, p. 289.

¹¹² Tursun bey, *op. cit.*, p. 109.

¹¹³ Idris Bitlisi, *op. cit.*, p. 116.

¹¹⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 142, IV.

¹¹⁵ Tursun bey, *op. cit.*, p. 110 și urm.

¹¹⁶ Salamon Ferencz, *Magyarország a Török, Budapest 1886*, p. 41 și J. W. Zinkeisen, *op. cit.*, p. 176.

¹¹⁷ Const. C. Giurescu, *op. cit.*, II, 1, 1943, p. 48.

¹¹⁸ Deși suma este amintită în unele izvoare contemporane ca scrisoarea sultanului către principele Caramaniei, „zece mii de galbeni” (ed. V. Grecu, p. 431) etc., pentru domnia lui Vlad Țepeș cred că este exagerată. Nu știm pe ce se bazează F. Babinger cînd afirmă despre tributul pretins de turci lui

¹⁰⁶ Tevarih-i al-i Osman, mss. BTKSM, Istanbul, nr. 1099, p. 93.

¹⁰⁷ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 111, M. Ali, *op. cit.*, V, p. 135.

¹⁰⁸ Cronică anonimă, nr. 1099, p. 93.

¹⁰⁹ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 111.

¹¹⁰ Ducas, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 432.

¹¹¹ Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 47.

¹¹² Critobul, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 292.

¹¹³ L. Chalcocondil, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 288 și Critobul, *ibidem*.

¹¹⁴ Idris Bitlisi, *op. cit.*, p. 116.

¹¹⁵ Ibn Kemal, *op. cit.*, p. 111.

în urma celor întâmplate, după concepția islamică a turcilor a fost transformată într-un *Mümtâz eyaleti*, adică într-o „Provincie privilegiată” a Imperiului otoman. Aceasta înseamnă că după cele întâmplate, Țara Românească n-a fost transformată în pașalic turcesc, zis „Beylerbeylik” ca Bulgaria, Albania, Grecia, Serbia și Ungaria. Aceasta era o altă metodă a Porții, de a domina popoarele în schimbul unui tribut anual¹²⁹. Am amintit că pentru realizarea acestei formule politice a fost lăsată în Țara Românească pînă în noiembrie 1462, o bună parte din armata otomană sub comanda lui Mihaloglu Ali bey. În ce privește sultanul Mehmed al II-lea, uluit de eroismul lui Vlad Tepeș „Kazikli Voyvoda” și al poporului român, care prin bravura lor pentru libertate și independență au stîrnit admirația lumii întregi a fost nevoit să părăsească Țara Românească, mai mult învins decât învingător. Eroismul lui Vlad Tepeș și al poporului român l-a determinat pe sultanul Mehmed al II-lea să adopte formula de a nu transforma țările române în pașalic. Datorită acestui eroism țările române s-au bucurat, timp de cîteva veacuri, de un regim politic special în cadrul Imperiului otoman.

Sultanul Mehmed al II-lea, la 29 iunie 1462, se afla la Brăila, unde și-a petrecut cîteva zile bairamul¹³⁰, adică „sărbătoarea lor cea mare”, a sacrificiilor zisă și „kurban bayrami”. În Țara Românească, a rămas din beyii săi, Mihaloglu Ali Bey, pentru pacificarea spiritelor agitate și instalarea lui Radu cel Frumos la domnie. Astfel se arată și într-o cronică bizantină „ca să trateze cu dacie — adică cu românii — și să aducă țara sub ascultarea noului domn”¹³¹.

Rezumat

Dans la partie réservée à l'introduction, on rappelle d'abord les appréciations élogieuses faites au voïvode de la Valachie par certains chroniqueurs

Vlad Tepeș : „il lui demandait le tribut annuel de 2 000 ducats le paiement avait été retardé pendant cinq ans. La dette si élevait maintenant avec les arriérés à la somme de 10 000 ducats” (cf. F. Babinger, *Mahomet II le Conquerant et son Temps...* p. 247) Socot că suma de 2 000 de galbeni este prea mică, iar 14 000 exagerată. Odată ce Moldova la aceea dată plătea un tribut de 2 000—3 000 de galbeni, Țara Românească nu putea plăti 10 000—12 000. Mi se pare o disproporție prea mare. Nu există un act păstrat în arhiva visteriei sultanului care să ateste sume ca pentru ultimii ani ai domniei lui Radu cel Frumos, cînd Țara Românească plătea tributul în aspri (akçe) ridicîndu-se la 500 000 și nu în galbeni, cum plătea Moldova (cf. Mihail Guboglu. *Le tribut payé par les Principautés Roumaines à la Porte jusqu'au début du XVI-e siècle d'après sources turques*, în „Revue des Etudes Islamiques” 1961, nr. 1. Paris, 1969, p. 79.

¹²⁹ Abou Yousof Ya'koub, *Le Livre de l'import foncier* (Kitāb-el-Kharāj) Traduit et annoté par E. Fagnan, Paris, 1921. XVI + 352.

¹³⁰ Cf. *Düsturname-i Enveri*, ed. M. Halil, p. 100 (vezi și *Cronici turcești...* p. 43).

¹³¹ Apud. L. Chalcocondil, *op. cit.*, ed. V. Grecu, p. 291.

turques et byzantins, tels Ibn Kemal et Critoboul d'Imbros (XV-e et XVI-e et XVI-e siècles) et ensuite on présente l'historiographie de ce problème. On passe après en revue les contributions roumaines de A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu etc., ainsi que celles des étrangers J. Hammer, J. Zinkeisen, F. Babinger, S. Tansel, etc., à l'égard des relations existantes entre Vlad l'Empereur et les Turcs en général, et notamment la campagne déclenchée par Mehmed II contre la Valachie.

Afin d'avoir une idée plus nette sur ces relations, l'auteur recommande aussi d'autres catégories de sources, telles les mémoires du janissaire d'origine serbe. Constantin Mihailovitch, ainsi que les témoignages de Pietro Thomasi, Donato Da Lezze etc., citoyens de Venise.

Par la suite, en procédant à une synthèse des informations fournies par les chroniqueurs turco-byzantins, l'auteur met en relief les relations entre les deux souverains qui initialement étaient amicales. Même le sultan Mehmed II appréciait la bravoure et la sagesse de Vlad l'Empereur, ancien otage des Turcs, et qu'il avait aidé avec une armée à s'emparer du règne contre un tribut annuel.

Après avoir consolidé son règne, et après avoir développé ses relations amicales avec la Transilvanie, dirigée à cette époque — là par Mathias Corvin, Vlad l'Empereur refuse, à partir de 1459, de payer le tribut à l'Empire Ottoman.

Aussi le sultan aura-t-il beau lui tendre un piège en l'invitant de venir à Istamboul. Irrité par l'exécution de plusieurs Turcs ayant à leur tête Hamza, bey de Nicopole, et Janus, bey de Silistre, tous les deux exécutés, par l'empalement sous l'ordre de Vlad l'Empereur, le sultan Mehmed II, met sur pied une grande compagnie de punition contre le voïvode valaque insoumis. Comme les effectifs de l'armée expéditionnaire de punition semblent bien exagérés, l'auteur estime qu'ils ne devaient pas dépasser 75 000 hommes, et ceux du voïvode roumain ne s'élevaient probablement qu'à une centaine de milliers de soldats.

Les armées du sultan doivent faire face à bien des difficultés en Valachie, car elles sont en effet toujours harcelées par les soldats, de Vlad l'Empereur. Après une bataille dure et acharnée entre les Roumains et les Turcs, qui eut lieu près de Buzău, suivit une attaque pendant la nuit de 16—17 juin déclenchée par Vlad l'Empereur avec son armée contre le camp du sultan turc. Le voïvode valaque avec ses soldats ont lutté bravement pendant plusieurs heures, comme de véritables héros légendaires, en infligeant des pertes considérables dans les rangs de l'ennemi turc. Mais peu après, Vlad l'Empereur a dû chercher à la fois aide et refuge en Transilvanie, d'une part, à cause de l'inégalité des deux armées, et d'autre part, parce que la plupart des seigneurs valaques avaient fini par trahir leur souverain. Epouvanté, le sultan quitta à la hâte la Valachie, tout en y laissant une partie de son armée, mise sous le commandement de Mihaloglu Ali bey, jusqu'à ce que Radu cel Frumos (Radu le Beau) vint s'installer sur le trône du pays.

Summary

The introduction of the article gives a praise-worthy appreciation of Vlad the Impaler, the Hospodar of Wallachia, of the Ottoman and Byzantine chroniclers, such as Ibn Kemal and Critobol of Imbros (15th–16th centuries), presenting at the same time the historiography of this problem. It reviews the Romanian contributions to this problem of: A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu etc. as well as of the foreigner historians such as J. Hammer, J. Zinkeisen, F. Babinger, S. Tansel etc. concerning the relations of Vlad the Impaler with the Turks and the campaign of Mehmed the Second against Wallachia.

To give a more complete idea of these relations, the author suggests some more categories of sources such as the memoirs of the Serbian janissary, Constantin Mihailovich, the testimonies of the Venetians Peter Thommasi, Donato Da Lezze etc.

The author goes on, synthesizing the Ottoman-Byzantine chroniclers' news, pointing out the relations between those two sovereigns, which initially were friendly ones. The sultan Mehmed the Second, himself, set a high value on Vlad the Impaler's boldness and cleverness, who was Turks' hostage, and he was beforehand helped by army's Sultan, in order to get the reignship in exchange of a yearly tribute. Strengthening his reigns and friendly relations to Transylvania under Matei Corvin, Vlad the Impaler refused to pay the tribute beginning with the year 1458. The Sultan tried, in vain, to lure him, inviting him to the Porte. The Sultan, angry at the impaling of some Turks, beginning with Hamza, bey of Nicopole and Iunus, bey of Silistra, waged a great war on the Hospodar. Being an exaggerated number of expeditionary forces, the author sets up near to 75,000 men, and those of the Romanian Hospodar near to 15,000 ones.

The sultan's army came up against great difficulties in Wallachia, being harassed and constantly crushed by Vlad the Impaler's army. After a dreadful battle between the Romanians and the Turks, near Buzau, it occurred a new attack during the night of the 16th–17th of June of Vlad the Impaler with his warriors on the Sultan's encampment. The Hospodar and his men struggled heroically some hours long, as real heroes of legends, bringing about great casualties to the Turks. Vlad the Impaler was obliged to ask for help in Transylvania, owing to, on the one hand to the inequality of the battle forces and on the other hand to his boyards. The Sultan, terrified, left Wallachia quitting there a great part of his army under chief command of Mihaloglu Ali bey till to the installing of Radu-the-Handsome (November, 1462).

PETRU RAREȘ ȘI CAMPANIA DIN 1538

MANOLE NEAGOE

Un moment important din istoria Moldovei îl reprezintă campania din anul 1538 în urma căreia are loc o simțitoare înăsprire a relațiilor dintre Imperiul otoman și Moldova. În studierea evenimentelor petrecute în 1538 s-a pornit, de obicei, de la relatarea lui Verancici și afirmațiile cronicarului Macarie¹. Astfel, s-a ajuns la concluzia că boierii lui Rareș au fost aceia care l-au chemat pe sultan în Moldova, deși Grigore Ureche arată că, în anul 1538, Moldova era înconjurată numai de dușmani și atacată de turci, de tătari și de poloni, din care pricină, pe lângă boieri, „și țara se voroavește să-l părăsească”² iar Verancici consideră, la un moment dat, că domnul a fost părăsit de țară și mai apoi de boieri. Cu toate acestea s-a dat totuși mai multă crezare relațiilor lui Macarie³.

O opinie distinctă o întâlnim la Const. C. Giurescu care consideră începutul conflictului cu Poarta luptele moldo-polone din 1531 și alte fapte ale domnului — uciderea lui Gritti și apropierea de Ferdinand I, ultimele determinând definitiv hotărârea sultanului de a porni împotriva Moldovei⁴.

Se remarcă, din această sumară prezentare, lipsa unui studiu care să discute campania din anul 1538, sub raport militar. De la început trebuie arătat că luptele din anul 1538 sînt urmarea unui conflict îndelungat între Imperiul otoman și Moldova, acest lucru datorîndu-se, în primul rînd, importanței strategice pe care o prezenta această țară românească în planurile turcilor de a cucerii Europa. Existența unei forțe militare în flancul teatrului de operații turcești, faptul că tătarii nu puteau traversa nestingheriți teritoriul Moldovei pentru a colabora cu trupele otomane care operau spre centrul Europei, iată cauzele profunde ale campaniei din 1538.

Subordonarea Moldovei era o întreprindere care ridica mari dificultăți chiar și pentru

¹ *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI*, publicate de I. Bogdan, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 98–99, textul lui Verancici se află Al. Papiu-Illarian, *Tesaurul de monumente istorice pentru România*, București, 1864, vol. III, p. 148–173 și parțial, în *Călători străini despre țările române*, București, 1968, vol. I, p. 397–421.

² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă 1359–1595*, ed. Const. Giurescu, București, 1916, p. 142.

³ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. IV, București, p. 242–243. I. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș Fürst von Moldau (1527–1538)*, Viena, 1908, p. 162; *Idem*, *Petru Rareș*, București, 1923, p. 50; N. Iorga, *Istoria armatei românești*, București, 1970, p. 147. *Idem*, *Istoria Românilor*, București, 1937, vol. IV, p. 386–393. E. Stănescu, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman*, in „Nouvelles études d'histoire” București, 1955, vol. I, p. 241–264.

⁴ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, București, 1943, vol. II, partea întâia, p. 177–178.

cea mai mare putere militară a timpului, cum era Imperiul otoman. Devenise evidentă această stare de lucruri în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Două mari campanii turcești, una condusă chiar de sultanul Mahomed II, nu au reușit să știrbească independența Moldovei⁵.

Dacă pînă în anul 1531 fuseseră evitate obstacolele care stăteau în calea unei conviețuirii pașnice dintre Moldova și Imperiul otoman⁶, în acest an, se produce ruptura dintre Poartă și Moldova. Petru Rareș, în urma succeseșelor militare și politice obținute în Transilvania, cucerește Pocuția încă din toamna anului 1530, comițind o eroare de ordin politic cu grave urmări asupra destinului său și al țării⁷.

Prin atacarea Poloniei, Rareș înlătură posibilitatea de a avea un vecin neutru, izolîndu-se politic și militar. Cît privește atitudinea Porții față de Rareș este de la început negativă. Soliman, în tentativa lui de a cuceri Viena, dorea ca Polonia să păstreze o atitudine neutră. Acțiunea lui Rareș contravenea intereselor Porții din care pricină Soliman îi cere Domnului să se retragă din Pocuția și să-l despăgubească pe regele polon. Sultanul îl amenință pe Rareș că va cere boierilor să-l ucidă și să-i trimită capul. „Dacă n-o vor face, el (sultanul) va devastă întreaga Moldovă în așa fel încît nici păsările care zboară deasupra-i nu vor găsi nici un loc în care să se așeze, nici vreun fel de hrană”⁸. Dar „Se spune că Barbarul (Petru Rareș) a disprețuit atîtea amenințări (o amenințare așa de mare)”⁹.

Amenințările sultanului nu-l determină pe Rareș să renunțe la politica ostilă față de Polonia, domnul afirmînd că nu este sclavul sultanului ci numai tributarul lui și că nu-i pasă de ce spune Soliman¹⁰.

Din cele arătate pînă acum reiese că Rareș se simțea destul de puternic să continue conflictul cu Polonia și, în același timp, să negligeze amenințările sultanului.

Că este așa o sugerează și faptul că în anul 1532, cînd au loc pregătiri militare turcești, se credea că scopul acestora este o campanie împotriva Moldovei. Dar, după eșecul campaniei turcești împotriva Vienei, era greu să se organizeze o nouă campanie împotriva Moldovei. În orice caz, această stare de lucruri demonstrează inexistența unei colaborări sultan-boierime și existența unor hiclei în Imperiul otoman. Dacă ar fi fost așa, am fi asistat la executarea mai multor boieri, mai ales dacă ținem seama de firea lui și de felul

în care a acționat împotriva boierilor care se ridicaseră împotriva nepotului său Ștefăniță. În anii următori (1533–1536) Soliman nu poate întreprinde nimic împotriva lui Rareș. Luptele cu perșii concentrează eforturile militare ale imperiului în răsărit.

Dar, din această vreme avem informații precise că sultanul hotărîse înlocuirea lui Rareș. În timpul trecerii castelanului de Cracovia prin Constantinopol (decembrie 1533), acesta are o întrevedere cu Gritti și Aias pașa. Cei doi demnitari ai Imperiului otoman îl informau pe castelan că sultanul era hotărît să-l înlăture pe Rareș pe care-l socotea un rebel¹¹. La începutul anului 1534 se știa la curtea polonă că sultanul vrea să-l înlăture pe Rareș, din care pricină la dieta regatului se discutau măsuri ce trebuiau luate împotriva domnului, în cazul în care acesta nu renunța la atitudinea lui ostilă față de regat¹². În dispozițiile secrete ale dietei regatului polon, se afirmă că regele, dacă va fi nevoie, cu știința sultanului și a lui Ioan Zápolya, va porni împotriva Moldovei¹³. Sîntem în anul 1534 și iată că, în această vreme, împotriva lui Rareș sînt toți vecinii: tătarii, polonii, Zápolya și turcii.

Fapte noi vin să agraveze relațiile moldoturcești din anul 1534. Gritti, trimisul sultanului în Transilvania, este în cele din urmă asediat în cetatea Mediașului de Ștefan Mailat. Rareș trimite și el un corp de oaste în sprijinul lui Mailat și după ce Gritti este prins și decapitat de transilvăneni, fiii lui sînt trimiși lui Rareș care-i ucid¹⁴. Uciderea lui Gritti constituie încă un act de insubordonare față de sultan și Rareș era conștient de acest lucru¹⁵. De aceea încearcă să ia măsurile necesare pentru a preîntîmpina represaliile turcești. O alianță cu cooperare pe plan militar cu Ferdinand I erau suficiente pentru a rezista turcilor¹⁶. Dar Ferdinand, în afara promisiunilor, nu poate întreprinde nimic.

În schimb, în anul 1536, Soliman care știa de tratativele din 1535 dintre Petru Rareș și Ferdinand, îi cere domnului român să trimită în Transilvania 6 000 de oameni în ajutorul lui Ioan Zápolya. În schimbul ajutorului trimis sultanul îi promitea lui Rareș Pocuția. Rareș a refuzat să sprijine planul sultanului¹⁷.

În momentul în care Petru Rareș își dă seama că nu poate conta pe nici un sprijin din partea lui Ferdinand I, încearcă să se impace cu Ioan Zápolya¹⁸. Dar aceste încercări sînt tardive, iar conflictul cu Polonia nu-și

¹¹ *Acta Tomiciana*, vol. XV, p. 844–855.

¹² *Ibidem*, vol. XVI, pars prima, p. 125.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 177; N. Iorga, *op. cit.*, p. 367–370; I. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș*, p. 116–119, Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-2, p. 89, 110–111, II-4, p. 70–71, 72–75; *Acta Tomiciana*, vol. XVI, pars prima, p. 290–292, 403–406, 441; Relatarea lui Della Valle în *Căldători străini*, p. 331–340; Agostino Museo, *Relația călătoriei în Transilvania*, în *Căldători străini*, p. 364–365.

¹⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-1, p. 89.

¹⁶ *Căldători străini*, vol. I, p. 376–379.

¹⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 376–377; Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-1, p. 109, 111.

¹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-1, p. 112–113.

⁵ Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, București, 1970, p. 150–162.

⁶ Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517–1527)*, București, 1972, p. 42–43.

⁷ N. Torga, *Istoria Românilor*, București, 1937, vol. IV, p. 351–363.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-4, p. 13.

⁹ *Ibidem*, „Has tantas minas contemnere dicitur Barbarus”.

¹⁰ *Ibidem*, vol. I-2, p. 44–46. *Acta Tomiciana*, vol. XIV, p. 17–19.

găsește rezolvarea în anul premergător campaniei din 1538.

Din cele prezentate pînă acum se desprind mai multe observații.

Conflictul moldo-turc este de natură obiectivă: Moldova constituie o piedică în calea ambițiilor turcești de cucerire a Europei centrale, un obstacol pentru turci în stăpînirea Transilvaniei.

Rareș este socotit rebel de către sultan din anul 1531 și Soliman dorea înlocuirea lui încă din această vreme, dar nu a avut mijloacele necesare pentru a înfăptui acest lucru atunci;

— Din 1531 și pînă în 1538 prin atitudinea și comportarea domnului se acumulează noi pretexte pentru înlocuirea acestuia. Conflictul cu perșii nu-i îngăduie lui Soliman Magnificul organizarea unei mari campanii împotriva Moldovei;

— Hotărîrea sultanului de a-l înlocui pe Rareș este anterioară dorinței unor boieri de a-l înlocui pe Rareș. Numărul boierilor care doresc înlăturarea lui Rareș cu ajutorul turcesc este mic: hicleni care fug în Imperiul otoman și cîțiva dintre marii boieri din sfatul domnesc. Se poate spune că, esențial, în determinarea campaniei din anul 1538 sînt cauzele de ordin militar și politic. Pe acest fundal, trădarea unor boieri apare ca o acțiune de ordin secundar. Soliman Magnificul a pornit împotriva Moldovei nu din pricina mîhnirii pe care i-au provocat-o plîngerile unor boieri moldoveni — cum spune Verancici — ci pentru a înlătura un obstacol în calea creșterii puterii otomane.

Aspectul militar al campaniei din anul 1536. La 8 ianuarie 1536, Soliman revenea la Constantinopol, după ce condusese operațiile în lunga campanie împotriva perșilor. Odată cu venirea lui Soliman în capitala imperiului, încep să devină vizibile pregătirile pe care turcii le fac în vederea organizării unei campanii în Europa¹⁹. Aceste pregătiri erau puse pe seama intenției sultanului de a pedepsi pe Rareș și pe transilvăneni pentru moartea lui Gritti²⁰. Pe de altă parte, Ferdinand era informat că turcii intenționau să pornească într-un viitor apropiat împotriva Vienei²¹.

Situația politică a Moldovei, în anul 1536, era deosebit de critică. Rareș era conștient de faptul că toți vecinii lui îl dușmăneau și că fără un ajutor din partea lui Ferdinand și al lui Carol al V-lea n-ar fi putut rezista unui atac venit din partea dușmanilor săi²². Cu toate acestea, domnul român refuză să trateze cu polonii iar eforturile lui Ferdinand de a mijloci o împăcare între cele două părți se dovedesc inutile²³.

Incursiunea lui Rareș în aprilie 1537, în Pocuția, tratativele care urmează în tot cursul anului, condițiile impuse de Rareș și respinse de poloni fac ca relațiile încordate dintre Mol-

dova și Polonia să se mențină și în cursul anului 1538²⁴.

Eșuind tratativele cu Petru Rareș, Sigismund, regele polon, hotărăște pentru anul 1538, organizarea unei campanii de mari proporții împotriva Moldovei. Încît, se poate afirma că luptele din anul 1538 își au începutul chiar în iarna acestui an. Ostilitățile sînt începute de poloni, numai că dezordinea provocată de mica nobilime îl constrînge pe rege să concedieze trupele²⁵. În locul unei mari expediții, în luna februarie 1538, pătrundeau în Moldova, cîteva mii de călăreți poloni, sub comanda lui Seniawski, ca să prade. Pe Siret, polonii au fost atacați de moldoveni, înfrinți, lăsînd pe cîmpul de luptă 800 de morți, dintre care un mare număr de nobili. Această înfrîngere i-a determinat pe membrii Dietei să voteze grabnic contribuțiile necesare organizării unei armate care să pornească împotriva Moldovei²⁶.

Aceste prime ciocniri din iarna anului 1538 constituie preliminarile marilor desfășurări de forțe din vara aceluiași an. Deocamdată, polonii aveau nevoie de un răgaz pentru organizarea unei noi armate. Turcii, după zvonurile care veneau din Constantinopol, își continuau pregătirile. Nici ei nu puteau să intre în campanie mai înainte de luna iunie cînd ierburile și grînele puteau furniza hrana cailor. Era un răgaz care putea fi folosit de Petru Rareș pentru acțiuni diplomatice care să îmbunătățească situația Moldovei, iar țările creștine aveau timp suficient la dispoziție pentru a organiza o rezistență comună antiotomană.

Pregătirile militare turcești determină încheierea Ligii de la Nissa, în februarie 1538, în alcătuirea căreia intrau Veneția, papa și Imperiul romano-german al lui Carol al V-lea²⁷.

Constituirea Ligii pornea din nevoia organizării unei armate puternice, care să bareze înaintarea turcilor spre centrul Europei și spre Italia. Francisc I, temîndu-se ca nu cumva să fie întrebuintată împotriva lui suma strînsă pentru organizarea unei armate care să meargă împotriva turcilor, se împacă cu Carol V și după întîlnirea de la Aigues-Mortes, cei doi conducători se obligau să participe cu 2000 de scuți pe lună la întreținerea armatei care urma să fie organizată²⁸.

Tot ca o urmare a amenințărilor turcești are loc, în luna februarie 1538, înțelegerea de la Oradea dintre Ioan Zápolya și Ferdinand²⁹.

Așadar, la începutul anului 1538, țările Europiei, erau unite, prin tratate, împotriva pericolului iminent pe care-l reprezenta Imperiul otoman.

Dar așa cum o va dovedi desfășurarea ulterioară a evenimentelor, toate pregătirile pe care le făceau turcii aveau ca scop un atac

¹⁹ *Ibidem*, vol. II-4, p. 127—128, supl. II, vol. I, p. 91—99, vol. II-1 p. 127, 133—134, 138—139, 147—148.

²⁰ *Ibidem*, supl. II, vol. I, p. 102—103.

²¹ *Ibidem*, 103—104.

²² I. Ursu, *La politique orientale de François I-er* (1515—1547), Paris, 1908, p. 106.

²³ *Ibidem*, p. 107—108.

²⁴ *Ibidem*, p. 110.

¹⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-1, p. 105—106.

²⁰ *Ibidem*, p. 104, 107.

²¹ *Ibidem*, p. 106.

²² *Ibidem*, p. 111.

²³ *Ibidem*, p. 112—113, 114—116, 116—120.

împotriva Moldovei, cucerirea și supunerea acestei țări românești. Este evident, și pregătirile făcute de Ioan Zápolya și Ferdinand I o demonstrează fără putință de tăgadă, că în primăvara anului 1538, europenii nu știau care va fi direcția principală a ofensivei.

Cu toate acestea Rareș, temându-se de un atac turcesc, a luat măsuri pentru apărarea țării. Acest lucru reiese și dintr-o scrisoare a lui Verancici din 3 august 1538, în care se vede că pînă la această dată avuseseră loc tratative între Petru Rareș și Ioan Zápolya în legătură cu organizarea rezistenței împotriva oastei turcești care se îndrepta împotriva Moldovei³⁰. Iată deci că Rareș știa de pregătirile turcești și era convins, cel puțin în luna iulie, că turcii vor ataca Moldova.

Important este că în atmosfera generală de teamă, de la începutul anului, circula zvonuri, se fac calcule în legătură cu eventualul obiectiv militar urmărit de turci. Din aceste calcule reiese și mai mult în evidență motivele de ordin strategic care l-au determinat pe sultan să pornească împotriva Moldovei.

Turcii, aflînd de intențiile lui Carol V și Ferdinand I de a ataca Imperiul otoman în anul 1539, vor să distrugă Moldova, Țara Românească și Transilvania în anul 1538 ca nu cumva în vara următoare, atunci cînd turcii vor ataca pe creștini, să nu fie loviți din spate de forțele celor trei țări, care, dacă nu vor fi supuse de sultan, pot ajuta creștinătatea cu 150 000 de călăreți și pedestrași³¹.

Ioan Martinuzzi, adresîndu-se tot regelui Ferdinand I, îi prezenta acestuia ofensiva turcească împotriva Moldovei ca o urmare a intenției sultanului de a cucerii și transforma Moldova în sangiacat, urmînd să pătrundă în Transilvania, pe care voia s-o supună și s-o dea fiului său. După cucerirea Moldovei și Transilvaniei, turcii puteau să atace Ungaria (partea care se afla în stăpînirea lui Ferdinand) din două părți: un front să pornească din regiunea Cașoviei, parte muntoasă, dar importantă, prin minele ei, și un alt front să pornească din regiunea sudică — Timișoara Belgrad. Pornind din aceste regiuni vecine Imperiului german, se puteau ajunge foarte ușor în Germania însăși³².

Un alt contemporan, scriind regelui Ferdinand, făcea demonstrația utilității cuceririi Moldovei de către turci, calculînd distanțele dintre Constantinopol și Cașovia și distanța dintre Moldova și Cașovia, dovedind practic foloasele strategice pe care turcii le-ar fi tras în cazul în care ar fi cucerit Moldova³³. Același informator arăta că Soliman vrea să ruineze cele trei țări românești pentru ca, în viitor, să nu-i fie cu pagubă din aceste părți și Belgradul să fie în siguranță³⁴.

Din cele relatate pînă acum reiese pregnant un lucru: turcii atacau Moldova din necesități

de ordin strategic. Valoarea ei militară, pericolul pe care-l reprezenta existența unei asemenea puteri militare în flancul teatrului de operațiuni turcesc impuneau ocuparea, mai înții, a Moldovei. Privind lucrurile din acest punct de vedere, merită să fie subliniat faptul că turcii, prin campania din anul 1538, nu urmăreau pedepsirea lui Rareș, ci avînd ca pretext faptele voievodului, ei doreau cucerirea efectivă a Moldovei³⁵. Așadar, turcii, cînd atacau Moldova, nu se gîndeau la o mică răfuială cu „semetul“ voievod român, ci la cucerirea ei, deci la cheia unor viitoare succese în Europa. Privită din acest punct de vedere campania din anul 1538 avea un caracter mult mai larg, deși frontul principal îl reprezenta Moldova.

Însă, pînă la data cînd planurile turcești au putut fi cunoscute cu precizie, vecinii Moldovei, cu excepția Poloniei, încearcă să organizeze o rezistență comună în fața unei ofensive. Am arătat mai înainte că se realizase deja o alianță care să permită organizarea pe plan european a unei armate capabilă să-i înfrunte pe turci. Zápolya cerea cu insistență ca Ferdinand să-i trimită cîteva mii de infanteriști, număr care i se părea suficient pentru a-i opri pe turci. (Este vorba de o infanterie modernă, echipată cu arme de foc)³⁶. La începutul lunii august Ferdinand anunța că a trimis 5.000 de infanteriști spre Buda. Această oaste o pune la dispoziția lui Ioan Zápolya, care putea s-o utilizeze după cum o cereau împrejurările³⁷.

În afara ajutorului pe care-l aștepta din partea lui Ferdinand, Zápolya făcea un plan de acțiune comun pentru Ungaria, Transilvania și cele două țări românești. El, ca și Ștefan Mailat, voia ca cei doi domni români, după ce și-au aprovizionat și întărit cetățile, să treacă cu trupele în Transilvania³⁸. După socoteala lor, prin concentrarea tuturor forțelor româno-transilvane s-ar fi putut realiza o oaste care ar fi depășit cifra de 100 000 de oameni³⁹. În afară de faptul că turcii trebuiau să înfrunte în felul acesta o oaste foarte numeroasă, ei aveau în față și alte greutăți de natură să fragmenteze și să slăbească forța de șoc a armatei turcești. Ei trebuiau să parcurgă distanțe mai mari, erau obligați să lase trupe de asediu în fața cetăților din Moldova și Țara Românească, trebuiau să lase trupe de acoperire a flancurilor pe o arie geografică foarte mare și, în plus, Transilvania prin relieful ei ridica noi greutăți în fața ofensivei turcești. Cu toate condițiile avantajoase pe care le oferea acest plan, el n-a fost acceptat de către domnii români. Motivele care i-au determinat pe români să nu accepte un asemenea plan țin de organizarea lor socială și militară. Oastea lui Rareș nu era o oaste de mercenari, care să poată fi trimisă oriunde și

³⁰ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-4, p. 145—146.

³¹ *Ibidem*, vol. II-1, p. 181.

³² *Ibidem*, p. 171—173. vol. II-4, p. 156—157.

³³ *Ibidem*, p. 194.

³⁴ *Ibidem*, p. 193.

³⁵ *Ibidem*, II-1, p. 112.

³⁶ *Ibidem*, II-4, p. 145—146. II-1, p. 147—150. 178—179.

³⁷ *Ibidem*, II-4, p. 145—146.

³⁸ A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 157—158.

³⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-1, p. 190—192. 196—197.

oricînd. Fiind formată în majoritatea ei din țărani, aceștia înțelegeau să lupte pentru apărarea pămîntului lor. În afară de acest factor, i-am putea spune subiectiv, existau și factori obiectivi, care țin de organizarea oastei, de sistemul ei de aprovizionare, care nu se putea realiza decît pe pămîntul Moldovei, în locuri știute. În afara acestor considerente, experiența istorică dovedise în nenumărate rînduri în ce măsură vecinii lor erau sau nu în stare să-i ajute. Odată cucerită Moldova de către turci, în timp ce oastea ei se afla în Transilvania, puteau conducătorii Moldovei să aibă încredere că li se va da tot ajutorul necesar pentru recucerirea țării? Dacă turcii se mulțumeau numai cu cucerirea Moldovei și nu mai atacau în continuare Transilvania, sau Ungaria, ar fi pornit creștinii împotriva turcilor pentru recucerirea Moldovei, cînd este știut cît de grea și complicată era stringerea unei oști în occidentul european? Pe lîngă toate aceste supoziții și în contrast cu planurile făcute de Zápolya, era însăși gîndirea politică și militară românească, atît de bine formulată de învățăturile lui Neagoe Basarab. Unul din principiile enunțate de voievodul muntean era și acela potrivit căruia, un domn, chiar dacă era înfrînt, nu trebuia să-și părăsească țara⁴⁰, dacă voia să recîștige scaunul.

Dacă planul făurit de Zápolya era irealizabil, se dovedea, odată cu însăși conceperea lui, că vecinii Moldovei, adică Zápolya și germanii, de la care Rareș sperase totuși un sprijin efectiv, nu erau în stare să ajute Moldova în conflictul ei cu turcii. În planurile acestora nu intrau decît acțiuni defensive, nu și ofensive.

Încît, în răstimpul dintre atacul polon din luna februarie și momentul în care intențiile turcești deveneau evidente — luna iulie Petru Rareș nu a reușit să găsească nici un aliat, n-a primit nici un sprijin de la nimeni.

În luna iulie, o armată polonă de 20 000 de oameni sub comanda lui Ioan Tarnovski, se îndrepta spre hotarul Moldovei.

În același timp, sultanul părăsea Constantinopolul, îndreptîndu-se spre Adrianopol (9 iulie 1538)⁴¹. În momentul în care Soliman a plecat din Adrianopol, abia atunci s-a știut precis împotriva cui se îndreaptă oastea otomană, iar Rareș a fost informat că sultanul vine asupra Moldovei. În afară de documentele pe care le-am adus mărturie pînă acum, se adaugă o scrisoare a regelui Ferdinand către Martinuzzi din 22 august 1538, în care se arată că voievozii români l-au anunțat pe Ioan Zápolya că sultanul se îndrepta împotriva Moldovei⁴².

Armata polonă pătrunde în Moldova și asediază Hotinul la 18 august 1538, armata turcă se apropia de Dunăre, iar tătarii se pregăteau să treacă Nistrul.

Rareș, după cum ne informează Verancici, în fața atacului concentric dat de poloni, tătarii

și turcii a hotărît să respingă în primul rînd atacul polon. Pentru Verancici motivele care-l împing pe Petru Rareș să aleagă această alternativă sînt confuze; voievodul voia ca printr-o izbîndă sau înfrîngere să rezolve un conflict născut din interese minore, cu toate că regele polon l-ar li lăsat în pace să rezolve mai întîi conflictul cu turcii⁴³. Explicația apare total nesatisfăcătoare și este inexactă, nu ține seama de realități. Autorul, pentru a justifica acțiunea regelui polon, o acțiune anticreștină, aruncă toată vina pe Petru Rareș. Or, este de domeniul evidenței că regele este acela care-i cheamă pe turci, iar odată campania începută împotriva Moldovei, oastea polonă este prima care intră în acțiune.

Verancici însuși își dă seama de slăbiciunea argumentării sale și pentru a-i da o mai mare consistență încearcă să aducă, inventînd, noi argumente. Faptul că Rareș încearcă să respingă atacul polon s-ar datora, după Verancici, necunoașterii de către domn a situației strategice generale: „dar pe cînd el, Petru, necunoscînd înșelăciunea boierilor umbla, pierzîndu-și timpul cu aceste trebi, în loc să se ocupe cu altele mai importante...”⁴⁴, de care neștiința profită sultanul ca să treacă Dunărea, Prutul și să asedieze Suceava.

Încercînd să arunce toată vina pentru întîmplările din anul 1538 numai asupra lui Rareș, Verancici nu-și dă seama că se contrazice atunci cînd afirmă că domnul român știa că va fi atacat de sultan, ca după aceea să uite și să afirme că Rareș nu știa nimic de cele ce se întîmplau în jurul său, greșală în care cad și cei care urmează fidel relatarea lui Verancici. O a doua contradicție: Verancici spune la un moment dat că Rareș și-a luat toate măsurile de apărare: a pus de a blocat drumurile și locurile de trecere pe o mare întindere a țării după tradiționala răsturnare a copacilor; a strîns și a pus la adăpost bucatele, iar pe cele nestrînse le-a ars; a adunat turmele de vite și le-a ascuns; a distrus așezările omenesti; Rareș și-a ales o poziție bună unde să-l aștepte pe inamic; a trimis trupe care să hărțuiască oastea otomană în timpul înaintării ei; prin măsurile luate Rareș spera să evite multă vreme o luptă hotărîtoare, iar odată cu venirea toamnei și apoi a zăpezii spera că turcii, nerezistînd rigorilor anotimpului friguros, se vor retrage⁴⁵.

Deci după Verancici însuși, Rareș știa că va fi atacat, a făcut un plan de campanie în care se respecta tradiția de luptă românească.

Rareș a făcut exact ce trebuia pînă în a doua jumătate a lunii august 1538. La 8 august polonii luau inițiativa, pe plan militar și asediau Hotinul. La 20 august oastea otomană ajungea la Isaccea. Avînd în vedere măsurile luate de Rareș pentru a întîrzia înaintarea oastei turcești, apare ca firesc și legile războiului o cer, ca să atace pe primul adversar care se oferă.

⁴⁰ *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, în *Cronicile slavo-române*, p. 293—294.

⁴¹ J. Hammer, *op. cit.*, p. 290.

⁴² Hurmuzaki, *Documente*, supl. II, vol. I, p. 175.

⁴³ Verancici, *op. cit.*, p. 159.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 156—157.

I-ar fi îngăduit Sigismund lui Rareș să se bată cu turcii, cum spune Verancici? Evident că nu, din moment ce polonii sînt cei care se grăbesc să pătrundă în Moldova.

Era atacul polon un atac oarecare, de diversitate, care putea fi neglijat? Nu, pentru că oastea polonă număra 20 000 de oameni (la Obertyn fuseseră 6 000)! și era comandată de cel mai bun general polon: Ioan Tarnowski. Strategic, oastea polonă reprezenta un pericol mare, pentru că se afla aproape de locurile în care Rareș calculase că poate întâmpina cu succes oastea otomană. Dacă polonii ocupau Hotinul, puteau să înainteze ușor spre Suceava, distanța de la Hotin la Suceava fiind mai mică decît distanța de la Dunăre la Suceava. Era deci imperios necesar pentru Rareș să anihileze în primul rînd acțiunile oastei polone. De aceea, Rareș s-a apropiat cu oastea lui, de 40 000 de oameni de Hotin și-a organizat tabăra dar nu i-a atacat pe poloni. Aceasta se întîmpla la 28 august⁴⁶.

Era ușor pentru Rareș să ajungă la o înțelegere cu regele polon cum afirmă Verancici? Dacă pînă în anul 1537 domnului îi sta în putere să se înțeleagă cu Sigismund, renunțînd la Pocuția, odată ostilitățile începute soarta păcii nu mai depindea de el.

De această situație își dau seama oamenii politici din Ungaria și Austria, din care pricină are loc o vie activitate diplomatică între Ferdinand I, Ioan Zápolya și regele polon, la sfîrșitul lunii august cînd, în cele din urmă, se încheie un armistițiu între Rareș și Sigismund⁴⁷. Eliberat de problemele pe care le ridică prezența unei oști polone pe pămîntul Moldovei, Petru Rareș pornește împotriva tătarilor pe care-i înfrînge la Ștefănești⁴⁸. Prin înfrîngerea tătarilor, era eliminat de pe cîmpul de luptă un adversar pericolos datorită modalității și felului său de luptă.

Armistițiul cu polonii, înfrîngerea tătarilor făceau să se nască speranțe pentru o victorie creștină. Ieronim Laski îl informa pe Ferdinand I că Rareș cerea 2 000 sau 3 000 de pedestrași „pioxidari” și oastea secuilor⁴⁹. Voievodul era încredințat că primind aceste ajutoare putea rezista pînă la sosirea sprîjinul cîtorva mii de pedestrași — este vorba de infanterie dotată cu arme de foc — și călărimea ungaro-transilvană de aproape 30 000 de oameni, Rareș era convins că victoria avea să fie de partea sa⁵⁰.

În același timp, Rareș a cerut polonilor ca să-i trimită oastea care se afla la hotar, dar regele a refuzat.

Pînă la confruntarea cu oastea otomană, domnul a acționat în funcție de gravitatea

pe care o prezentau diferitele momente din evoluția generală strategică a campaniei din 1538.

Părăsind Constantinopolul la 11 iulie Soliman s-a îndreptat spre Dunăre prin Dobrogea⁵¹. La 8 august 1538, un sol moldovean s-a prezentat în tabăra turcească lîngă Provadia cerîndu-i lui Soliman ca domnul să fie iertat⁵². Sultanul a răspuns că odată începută campania, nu poate fi oprită decît dacă voievodul vine și face personal act de supunere.

Rareș a refuzat să se prezinte în tabăra sultanului. La sfîrșitul lunii august 1538, oastea turcă ajunge la Dunăre⁵³ și începe să traverseze fluviul, pe la Isaceea, la 27 august⁵⁴. La 1 septembrie turcii trec Prutul, în jurul zilei de 10 septembrie sînt la Iași, iar în 15—17 septembrie la Suceava⁵⁵.

Dacă ținem seama de timpul cît i-a trebuit oștii otomane ca să ajungă de la Dunăre la Iași, cunoscînd că Rareș încheiasse pacea cu polonii în jurul datei de 1 septembrie, devine evident că domnului i-a rămas suficient timp ca să aleagă un loc unde să-i întîmpine pe turci. Afirmatia lui Verancici că Rareș îi credea pe turci la Dunăre⁵⁶ este contrazisă de cronicarii turci. După descrierile lăsate de acești cronicari reiese că Rareș și-a întărit o tabără la nord de Botoșani, la Corlăteni, unde avea o oaste de 80 000 de oameni⁵⁷. Chiar dacă efectivele oștii lui Rareș sînt exagerate, un lucru apare cu toată evidența: domnul era pregătit să-i înfrunte pe turci.

În jurul zilei de 22 septembrie oastea turcească intră în Suceava, iar în 27, Soliman Magnificul părăsea Suceava⁵⁸. Căderea Sucevei poate fi fixată, cu aproximație, în ziua de 22 sau 24 septembrie. În loc de o luptă de mari proporții care să decidă soarta campaniei, Moldova capitulează în ciuda voinței domnului ei.

Ce s-a întîmplat, cum pot fi explicate zilele dramatice din a doua jumătate a lunii septembrie?

Macarie, cronicarul de curte, nu ne dă nici o indicație, deși fusese martor ocular al evenimentelor.

⁵¹ Dr. Andrei Antalfy, *Münşa'at al — Salatin al lui Rukhsanzade Ahmed Feridun Ea Tavkii (...) ca izvor pentru istoria românilor*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, București, 1934, vol. XIII, p. 19. Nasuh Matrakci, *Fetihname-i Kara Bogdan*, în *Cronici turcești privind țările române, extrase*, București, 1966, vol. I, p. 222, se spune că sultanul a plecat din Constantinopol la 9 iulie; la fel Hammer, *op. cit.*, p. 290.

⁵² Nasuh Matrakci, *op. cit.*, p. 223.

⁵³ Rustem-Pașa, *Tarih-i al-i Osman*, în *Cronici turcești*, vol. I. Nasuh Matrakci, *op. cit.*, p. 225.

⁵⁴ Nasuh Matrakci, *op. cit.*, p. 226; Mehmed bin Mehmed, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 411.

⁵⁵ Matrakci, *op. cit.*, p. 229, Rustem-Pașa, *op. cit.*, p. 204; Mustafa Ali, *Kühül-ahbar*, în „Cronici turcești” vol. I, p. 411.

⁵⁶ Verancici, *op. cit.*, p. 161.

⁵⁷ Mustafa Ali, *op. cit.*, p. 352; Mehmed bin Mehmed, *op. cit.*, p. 412; Ibrahim Pecevi, *op. cit.*, p. 480; Kara-Celebi-Zede, *Suleimanname*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 535.

⁵⁸ Mustafa Ali, *op. cit.*, p. 352, 355.

⁴⁶ Ștefan Simionescu, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într-un izvor inedit*, în „Studii”, tom. 25, 1972, nr. 2, p. 229—238.

⁴⁷ *Ibidem*; Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-4, p. 156—157, II-1, p. 182.

⁴⁸ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 178.

⁴⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-1, p. 178—179, 181—182.

⁵⁰ *Ibidem*.

Cronica țării, după ce amintește că din toate părțile dușmanii pătrunseseră în țară, înseamnă pe scurt: „Mai din lăuntru, cunosând boierii și țara la ce vine lucrul, se sfătuia, și unul de altul cerea sfat, ce vor putea face ca să poată hălădui de atâtea nevoi ce s-au aflat prin țară, de s-au strîns o grămadă de răutăți și răsipă asupra lor“⁵⁹. Nicolae Costin preia aproape cuvînt cu cuvînt ce spune Ureche, cu o singură omisiune: țara nu mai apare în sfaturile care se țin, ci numai boierii hotărîsc⁶⁰.

Verancici ne spune că, ajuns la Suceava, sultanul și-a așezat armata în ordine de bătaie, a trimis călăreți să exploreze împrejurimile⁶¹, și în momentul cînd s-a convins că nu este amenințat de vreă primejdie, l-a numit domn pe Ștefan Lăcustă „sau pentru că l-au cerut moldovenii, ceea ce nu este de crezut, deoarece în Moldova nu se știa unde se află Ștefan, sau pentru că se gîndea, după legăturile făcute, neputînd pune un turc ca domn, țara va rămîne mai sigur a sa dacă va pune un domn supus“⁶². După numirea lui Ștefan Lăcustă, Soliman s-a adresat „tuturor stărilor“ arătînd că a numit domn nou, cerînd moldovenilor să depună armele și să-l părăsească sau să-l omoare pe Petru, promițînd în schimb că va respecta obiceiurile și credința țării, că nu va pedepsi pe cei ce s-au ridicat cu armele împotriva lui, deoarece el a venit ca să-l pedepsească pe voievod pentru răutățile făcute de acesta și că nu are nimic cu țara⁶³.

Din cronicile otomane și din Verancici reiese, deci, că pînă la 22 septembrie 1538, boierii nu trădaseră. Abia la Suceava, pe care n-o poate cucerii, după cum o afirmă înșiși cronicarii turci, Soliman face apel la toate stările țării ca să i se supună. Nu mai este vorba de a transforma Moldova în sangeacat așa cum a dorit-o la începutul campaniei. Ca și în anul 1476⁶⁴, în momentul în care turcii aveau în fața forța militară a țării Moldovei încă neștirbită, ei renunță la o parte din pretenții și recurg la mijloace propagandistice pentru a supune Moldova. În anul 1538, Soliman procedează la fel ca străbunul său în 1476, pentru că toamna începuse iar el nu obținuse nici un rezultat, parțial sau decisiv, pe cîmpul de luptă.

Verancici ne spune că Petru Rareș începe să fie părăsit abia după ce Soliman promite respectarea drepturilor țării.

În acest caz, teoria despre lovitură de stat a boierilor care a anihilat orice posibilitate de rezistență în fața turcilor, se dovedește a fi o simplă presupunere pe care o contrazic faptele.

Din cronica țării am văzut că nu este vorba de un complot boieresc. Realitatea confirmă

cronica, pentru că dacă boierii trataseră cu sultanul înainte de a se începe campania, de ce nu l-au părăsit pe Rareș atunci cînd turcii au pătruns în Moldova? Din Verancici rezultă că aceste condiții sînt oferite de sultan fără a discuta cu nimeni. Mai mult, Verancici arată că boierii sînt ultimii care-l părăsesc pe voievod⁶⁵.

În *Letopisețul* lui Ureche se spune că boierii și țara s-au vorbit asupra măsurilor care trebuiesc luate pentru a se salva. Verancici adaugă, în plus, informația că după numirea noului voievod și făgăduielile făcute de sultan, țărani încep să părăsească tabăra⁶⁶, ceea ce înseamnă că la convorbirile dintre boieri și țara s-a stabilit că numai supunerea va scăpa țara de nenorociri mari.

Cînd Rareș a aflat acest lucru i-a adunat pe boierii de frunte încercînd să-i determine să lupte. Despre această discuție domn-boieri amintește Verancici și Matraki. Fiind vorba de izvoare deosebite, înseamnă că într-adevăr, înfruntarea dintre Rareș și boieri a avut loc. La Matraki se arată doar că boierii, la întrebarea voievodului, dacă se pot împotrivi turcilor, aceștia au răspuns că nu se poate, lucru de care s-ar putea convinge voievodul, în cazul în care se dă lupta, din care pricină l-au îndemnat să se supună sultanului sau să fugă⁶⁷. Verancici ne spune că Rareș, după ce ar fi făcut apel la mîndria lor, a cerut boierilor să-i oprească pe cei ce vor să părăsească oastea. Punea la dispoziție tezaurul domnesc. Spera că vremea și ajutoarele pe care le-ar fi primit din Transilvania ar fi înclinat cu succes rezistența. Boierii i-au replicat că nu se mai poate face nimic. Oștenii nu mai pot fi chemați pentru că mulți dintre ei, pentru a-și salva familiile și casele, s-au supus noului domn. Ajutoare n-au de unde aștepta, iar în jurul domnului nu sînt decît ei, iar lor nu le rămîne decît să fugă sau să se supună noului domn⁶⁸. Petru Rareș, recunoscînd că nu boierii îl alungă, ci soarta lui nedreaptă, s-a despărțit de ei „stringînd mîna fiecăruia“⁶⁹. După aceasta, boierii s-au îndreptat spre Suceava trimițîndu-l înainte pe Mihul, iar Rareș spre Hotin. Încă o dovadă că nu este vorba de o trădare datorată unei înțelegeri prealabile între boieri și sultan, o constituie faptul că o parte dintre boieri nu a îndrăznit să se prezinte în fața sultanului, ci a fugit în Transilvania⁷⁰.

Pe baza izvoarelor pe care le avem, se poate deci constata că Rareș n-a fost trădat ci părăsit, nu numai de boieri, dar și de țară.

În această situație se pune întrebarea: este de preferat o atitudine eroică, care s-ar fi încheiat cu o hecatombă „națională“, sau era de preferat alternativa aleasă de boieri și țară?

⁵⁹ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 141.

⁶⁰ M. Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, București, 1942, p. 364.

⁶¹ Verancici, *op. cit.*, p. 159.

⁶² *Ibidem*, p. 161.

⁶³ *Ibidem*, p. 161.

⁶⁴ M. Neagoe, *Ștefan cel Mare*. București, 1970, p. 154.

⁶⁵ Verancici, *op. cit.*, p. 163.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Nasuh Matraki, *op. cit.*, p. 228—229.

⁶⁸ Verancici, *op. cit.*, p. 162—173.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 165.

⁷⁰ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-1, p. 196—197.

Ca să se răspundă la această întrebare ar trebui mai întâi să se răspundă la alta: putea Rareș să câștige campania în cazul în care boierii și țara acceptau lupta? Acest aspect n-a fost discutat până acum. În această privință se pot face aprecieri dacă se recurge la o comparație între campania din 1538 și cea din 1476.

Pe plan strategic măsurile luate de voievod sînt similare celor luate de Ștefan cel Mare în timpul campaniei din 1476. Condițiile de luptă, situația de ansamblu a desfășurării campaniei din anul 1538 este însă total diferită de aceea din anul 1476.

În primul rînd, Rareș n-a primit niciun ajutor din afară în timp ce Ștefan cel Mare avea promisiuni de la unguri și poloni. Rareș nu primește cei 3 000 sau 2 000 de infanteriști ceruți lui Ferdinand și nici oastea secuiască. Încheind pacea cu polonii, Rareș le cere și lor ajutoare dar aceștia refuză⁷¹.

În 1476, Ștefan cel Mare, după ce-și alesese o poziție foarte puternică a reușit să reziste ore în șir atacurilor oastei otomane. Copleșit de superioritatea numerică a turcilor, cu toate pierderile pe care le suferise, Ștefan manevrează de așa manieră încît reușește să se retragă cu rămășițele oastei sale. În anul 1538, Rareș reeditînd faptele anului 1476, în cazul în care ar fi dat dovadă de aceleași calități de mare comandant de oști ca Ștefan cel Mare, nu putea să realizeze mai mult decît marele domn (în singura mare bătălie pe care a condus-o personal Rareș nu a arătat că are aceleași calități de mare general ca tatăl său). De o victorie a lui Rareș asupra turcilor, într-o bătălie deschisă, nu poate fi vorba. Superioritatea numerică a turcilor era atît de mare încît, oricîte calități ar fi avut Rareș și oricît de mare ar fi fost valoarea oastei sale, o victorie n-o puteau obține decît turcii, cum de altfel au obținut-o și asupra lui Ștefan cel Mare, la Valea Albă. Dacă pînă la acest punct al evoluției conflictului ar fi putut exista o similitudine între campania din 1476 și cea din 1538, de aici încolo situația se schimbă radical în defavoarea lui Rareș. Lipsa de alimente și posibilitatea izbucnirii unei epidemii în rîndurile oastei otomane, ca în 1476, era înlăturată de măsurile pe care le luase Soliman. Polonii nu numai că nu vroiau să-l ajute, dar doreau căderea lui Rareș. O armată ungurească, în stare să coboare prin Transilvania, pentru a veni în ajutorul Moldovei și a amenința spatele și liniile de comunicații ale oastei turcești, ca în 1476, nu se putea realiza. În afară de aceasta, nu trebuie să se uite diferența numerică dintre oastea turcă și oastea română. În 1476, Imperiul otoman avea 60 de sangeacate. În anul 1538 el avea 240 de sangeacate. Oastea turcă se compunea din efectivele furnizate de sangeacate, în genere, 1 000 de oameni pentru fiecare. Deci, comparînd cu anul 1476, oastea lui Soliman era mult mai numeroasă și avea cu ea 225 de

tunuri⁷² cea mai numeroasă artilerie care a însoțit pînă atunci o armată.

În fața unei superiorități zdrobitoare a adversarului, este evident că oastea lui Rareș nu putea să reziste singură. Argumentul peremptoriu în acest sens ni-l furnizează Rareș însuși. Înainte de campania din 1538, voievodul român le arată solilor lui Ferdinand I că fără ajutorul acestuia și al lui Carol V el nu putea să facă față dușmanilor⁷³. În 1542 adresîndu-se regelui polon, Rareș îi amintește acestuia că în 1538 l-ar fi înfrînt pe sultan, dacă i-ar fi trimis în ajutor oastea polonă care atacase Hotinul⁷⁴. Forțe pentru a-i înfrînge pe turci existau.

Trebuie să menționăm totuși, că faima militară a Moldovei, faptul că țara și boierii au stat alături de Rareș pînă la asediul Sucevei, au jucat un rol determinant în salvarea, măcar parțială a independenței țării. După ce boierii s-au supus sultanului și au predat cetatea Sucevei, Soliman a părăsit Moldova. Campania se încheia pentru Moldova cu pierderea Bugacului și Tighinei. Juridic, în raporturile dintre Imperiul otoman și Moldova se stabileau relații similare cu cele dintre Țara Românească și Imperiu, ceea ce de fapt echivala cu agravarea jugului otoman, dar nu se ajungea la transformarea Moldovei în provincie turcească așa cum plănuse Soliman.

Résumé

L'auteur relève que le conflit entre la Moldavie et l'Empire ottoman n'a pas été dû à la trahison des boyards. Il a commencé beaucoup avant, étant dicté par des considérations politiques et militaires. Pour l'Empire ottoman, la Moldavie représentait un obstacle dans ses plans de conquêtes vers le centre du continent. La Moldavie était une puissance à même d'entraver la progression de l'armée ottomane qui aurait avancé vers Vienne et dans le même temps un obstacle dans la voie de la collaboration militaire entre les Turcs et les Tatars. Soliman le Magnifique n'entreprend à s'attaquer à la Moldavie qu'au moment où tout le potentiel militaire de celui-ci aurait pu être dirigé contre la Moldavie. Ce ci se réalisa en 1538, année où la Moldavie se trouvait isolée au point de vue politique et militaire. Dès l'hiver de la même année on vit commencer les hostilités entre les Polonais et les Moldaves. Il est vrai que d'autres peuples d'Europe constituèrent une ligue destinée à entraver la progression des Turcs vers la centre du continent, mais personne n'était à même de secourir réellement la Moldavie pour qu'elle puisse faire face à une attaque turque.

Bien que l'on ait affirmé que les boyards trahissent avaient caché à Rareș les intentions du sultan, l'auteur relève que des documents antérieurs au mois de juillet mais aussi des documents datant du mois d'août, donc de la période antérieurs à

⁷¹ Ibidem, p. 224.

⁷² Verancici, *op. cit.*, p. 157.

⁷³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. II-1, p. 111.

⁷⁴ Ibidem, p. 234.

la pénétration des Turcs en Moldavie, prouvent que le prince savait sûrement qu'il sera attaqué et qu'il avait pris les mesures requises pour la préparation de la campagne.

Mais en dépit des mesures prises par Rareș, la Moldavie dut se soumettre au sultan. En l'abandonnant, les boyards et le pays sauvaient, partiellement, l'indépendance de la Moldavie. Il n'est pas moins vrai que la situation de ce pays s'aggravait, mais le sultan renonce à l'intention de la transformer en province turque, se contentant de chasser le prince qui représentait un obstacle dans la voie de l'accomplissement des plans turcs d'expansion en Europe et de piller le trésor princier.

Summary

The author points out the conflict between Moldavia and Ottoman Empire, which is not due to boyards' betrayal. It started long before, being determined by political and military reasons. For the Ottoman Empire, Moldavia represented an impediment for its conquest plans towards the centre of the continent, Moldavia represented a real power that could hinder the advance of the Ottoman army towards Viena and at the same time an impediment for the close military co-operation between Turks with Tartars. Soliman the Magnificent did not organize a campaign against Moldavia, only then he could concentrate the whole army forces against Moldavia. This event occurred in 1538, a year when Moldavia was isolated from political and military viewpoint. Since winter of that year, the warfare between Poland and Moldavia began. It was true, that other European peoples organised an alliance with the wiew of preventing the Turks' offensive against the centre of the continent, but nobody was willing to actually help Moldavia in order to face out a Turkish attack.

In spite of the assertion, that the boyards betrayed Petru Rareș, and concealed the Sultan's intentions, the author unveils the documents previous of July and of August too, in consequence during a previous period of Turks' penetration in Moldavia, which proved, that the Hospodar surely knew, that he would be attacked, and he took the necessary measures to prepare the campaign.

But, in spite of the measures taken by Petru Rareș, Moldavia had to surrender to the Sultan. Abandoning the Hospodar, the boyards and the country saved, partially, the independence of Moldavia. It was true that the situation of this country worsened, but the Sultan gave up his intention to turn Moldavia into a Turkish province and he confined himself with the expelling of the Hospodar, who would have represented an impediment for the accomplishment of Turkish expansion plans in Europe, and with the plundering of the Hospodar's treasury.

POPULAȚIA JUDEȚULUI OLT DUPĂ CATAGRAFIA DIN

decembrie 1819—ianuarie 1820

IOANA CONSTANTINESCU

În tendința de a perfecționa sistemul fiscal — pentru a face față problemelor de ordin financiar puse de evenimente din primele decenii ale secolului al XIX-lea — domnitorii Moldovei și ai Țării Românești au recurs la catagrafierea repetată a locuitorilor celor două țări, cu scopul de a lua în evidență întreaga populație și a o încadra în diferite categorii fiscale, dar și cu intenția de a o stabiliza în satele în care a fost surprinsă de catagrafie, de a stăvili fluctuația de la un județ la altul, de a pune capăt fugii și evaziunii fiscale.

Pentru Țara Românească, se cunosc catagrafiile din anii 1804, 1808, 1810, 1811, 1814, 1818, 1819, 1831, 1838 etc. și se pare că, în realitate, ele au fost făcute în răstimpuri mult mai mici. În anul 1819, de exemplu, au fost alcătuite cel puțin două catagrafii, una în august¹, alta în decembrie, cu ocazia impunerii contribuției numită „seama” lui decembrie 1819 — ianuarie 1820.

În Arhivele Statului din București, se păstrează catagrafiile birnicilor din aproape toate județele Țării Românești, alcătuite în decembrie 1819. Din dispozițiile Vistieriei², isprăvnicatele județelor au procedat la întocmirea unor catastife nominale (roluri sau registre) pentru fiecare categorie fiscală în parte: unul pentru birnici, pe sate (în unele județe specificându-se și stăpînul moșiei pe care era așezat satul); altul cu numele poslușnicilor, altul al scutelnicilor, neamurilor, mazărilor etc.³. Excepție face isprăvnicatul județului Olt, care înregistrează într-un singur catastif întreaga populație, apărînd la rubrica fiecărui sat toate

¹ Datele centralizate (pe județe) ale acestora sînt publicate de I. Cojocaru în *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, București. 1958, vol. I, doc. nr. 141.

² Se pare că operația a fost dacă nu ordonată, cel puțin controlată de puterea suzerană și de cea protectoare, care urmăreau foarte atent politica fiscală a domnitorilor. Pentru aceasta pledează atît faptul că recensămîntul se execută strict paralel în ambele principate române (în județul Olt se folosește chiar aceeași tehnică: același formular înfîlînit în Moldova), cît și faptul că în Arhivele Ministerului de Externe din Moscova se păstrează cel puțin datele centralizate (dacă nu întreaga catagrafie). Cf. *Istoria României*, vol. III, București, 1964, f. 709, nota 1. Din rapoartele consulare ruse, rezultă că domnul informa cabinetul din Petersburg (punînd la dispoziția consulului rus de la București arhiva Vistieriei) despre mersul și rezultatele acestei catagrafii (cf. colecția *Hurmuzaki*. Seria nouă, *Documente diplomatice ruse, 1812—1820*, în manuscris la Institutul de istorie „N. Iorga”).

³ Acestea s-au păstrat răspindite în dosare diferite, sub cote diferite, greu de depistat și de reconstituit catagrafia la scara întregii țări. Documentul grecesc publicat în colecția *Răscăla din 1821*, vol. I, București, 1959, nr. 75, amîntînd de catagrafia din 1819, dă cifre rotunjite, aproximative deci.

familiiile, cu indicația categoriei fiscale din care fac parte.

Datorită condițiilor de efectuare a acestor catagrafii (în care aparatul de stat nu putea pune stavilă strămutării locuitorilor, dar mai ales datorită venalității funcționarilor fiscali și administrativi de toate gradele care permitau evaziunea fiscală fie în beneficiul unor stăpîni de pămînt sau dregători, fie în al lor personal), datele catagrafiei nu au valoare absolută⁴, totuși, ele servesc istoricului ca indici prețioși pentru schițarea tabloului social al satului, pentru descifrarea structurilor fiscale și stabilirea proprietății asupra moșiilor pe care erau așezate satele birnice⁵ etc.

În lunile octombrie—decembrie 1819, Vistieria confirma ispravnicilor primirea catagrafiei (din august) și dispunea „lucrarea îndreptării ludeilor”⁶, în vederea percepției birului pe dimînția decembrie 1819—ianuarie 1820; cu alte cuvinte o nouă catagrafiere a populației în vederea sporirii numărului de lude, stabilind de la centru cifra la care trebuia să ajungă ludele fiecărui județ și recomandînd, totodată, ispravnicilor să „cumpănească” așezarea la bir a satelor după „prilejul” (condiția economică, posibilitățile de negoț etc.) și așezarea lor geografică (de deal, de munte, de cîmpie, de „margine” (hotar), precum și după „starea” locuitorilor („de frunte, de mijloc și de coadă”)⁷.

În județul Olt, se găsiseră 8.323 familii birnice (din care 1.445 de frunte, 1.791 de mijloc și 5.487 de coadă) încadrate în 901 lude⁸. La următoarea impunere („seamă”) pe lunile decembrie și ianuarie, numărul ludeilor trebuia sporit cu 105¹/₂, avîndu-se în vedere că era „județ de cîmp”, dar ținîndu-se seama și de starea economică mai slabă a satelor de aici în comparație cu cele din județele învecinate, Teleorman și Vlașca. În șase din cele opt plase ale județului Olt, socotite „de deal” (Oltul de Sus, Vedea, Plapcea, Mijlocul, Șerbănești și Oltul de Jos), minus opt sate din

ultima, fiind „de margine”, un lude urma să fie constituit din 5 familii „de frunte”, sau din 6 „de mijloc”, sau din 10 „de coadă”; în celelalte două plase (Călmățui și Marginea), plus cele opt sate exceptate din Oltul de Jos, la un lude urma să intre cîte 6 familii „de frunte” sau 8 „de mijloc” sau 12 „de coadă”⁹ (această diferențiere avînd în mod evident scopul de a micșora tentația de fugă a locuitorilor din satele „de margine”). Vistieria ordona, apoi, impunerea la dajdie a tuturor satelor — inclusiv a celor „scutite și apărute pentru în parte (particulară) poslușanie”, iar perceperea banilor să se facă direct de la pîrcălabul satului¹⁰. Ispravnicii mai trebuiau să verifice listele scutelnicilor, poslușnicilor și ale slujitorilor și să înscrie în roluri ca atare numai pe cei cărora domnul le înnoiseră atunci pecetluiturile¹¹, restul să-l dea la dajdie; fugarii găsiți la acest județ să fie trimiși de unde au venit, iar pîrcălabii și cîslașii satelor să nu mai primească, după așezarea birului, fugari și „tocmitori”¹².

De asemenea, după noua așezare a birului, ispravnicii să vegheze ca scutelnicii ce se vor acorda în viitor dintre birnici, să fie aleși dintre mijlocași și numai din satele unde erau mai multe familii la un lude, iar numărul scutelnicilor să nu depășească pe cel al birnicilor. Se interzice ca vreunul dintre sătenii birnici să treacă la o altă categorie fiscală (la scutelnici, poslușnici, slujitori etc.), fără voia și adevărîința în scris a satului, „să aibă vistieria încredințare că s-au luat cu voința și mulțumita satului”¹³.

⁹ În Teleorman și Vlașca, în plasele de deal, intrau cîte 4 familii „de frunte” la un lude, iar în cele de cîmpie cîte 5 frunțași sau 7 mijlocași (I. Cojocaru, *op. cit.* p. 209).

¹⁰ Este vorba de acele sate în contul cărora dife-riți stăpîni de pămînt se angajau să plătească birul la Vistierie, cerînd, în schimb, de la locuitorii lor fie muncă (de obicei „o săptămînă din trei”, a treia parte din numărul de zile ale anului), fie produse (fin, cereale, produse meșteșugărești etc.), fie bani (între 30 și 60 taleri pe an). În aceste sate „ocrotite” nu mai pătrundeau sameșii Vistieriei, evaziunea fiscală fiind la ea acasă. Măsura aceasta fusese luată și în 1814 și o întîlnim încă la 1820, repetată la dese intervale de timp, fapt ce demonstrează o practică rămasă în vigoare pînă la desființarea instituției poslușnicilor, prin Regulamentul organic.

¹¹ Cu valoare de bulletine de identitate, purtate de poslușnicii sau scutelnici, cu numele și semnalmen-tele fiecăruia, eliberate de Vistierie. În anul 1819 se procedea, deci, la o verificare și o reînnoire generală a acestor pecetluituri (vezi statistica poslușnicilor din acest an publicată de I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 235).

¹² Cei ce veneau să se tocmească cu simbrie fie la munci sezoniere, fie permanente; prelungindu-și șederea în satul în care veneau, provocau dezorien-tarea funcționarilor fiscali, unii fiind înșirați la bir de două ori (și în satul de baștină și în cel adop-tiv), alții niciodată. Această categorie nu este înreg-istrată ca atare decît în județul Vlașca, unde se aflau 2.266 „tocmitori”. (I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 207). În anul 1814, Caragea dispunea, de asemenea, prin cir-culara trimisă tuturor ispravnicilor de județ „să se înfrîneze și pîrcălabii și caimacameii satelor de a mai primi fugari și tocmași (s.n.—I.C.), din alte sate și județe” (Arh. St. Buc. *Ad. vechi*, dosar 2152. f. 79).

¹³ Aceasta ține de solidaritatea fiscală impusă sa-telor de către Vistierie, dar este și o expresie a spi-ritului de obște.

⁴ Din catagrafia județului Dîmbovița, de exemplu, Vistieria constată că lipseau peste 1800 familii (mai mult de o treime din întregul efectiv), iar încadrarea în cele trei categorii (de frunte, mijloc și coadă) fusese tendențios făcută (I. Cojocaru, *op. cit.*, f. 230).

⁵ Atragem atenția că existau la acea dată și nume-roase moși fără sate, care nu aveau cum să fie înscrise în catagrafia populației. Deci după acest do-cument nu putem reconstitui structura proprietății asupra pămîntului la dimensiunile ei reale.

⁶ Lude = entitate fiscală, mijloc de calculare a birului unui sat; un număr variat de familii fără-nești (depinzînd de starea lor economică — frunțași, mijlocași, coadași — și de așezarea geografică a satu-lui — de cîmpie, deal, munte sau de „margine”) plă-teau un lude. Sistemul ludeilor era un mijloc de im-punere a birului, dar nu și de percepere, perceperea se făcea în cîslă.

⁷ I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 204.

⁸ Darea pe august și septembrie 1819, numită „di-minția leilor”, a fost percepută tot pe 901 lude (Arh. St. Buc. fond *Administrative vechi*, dosar 2207 b/1819, f. 178). Iar pe lunile octombrie—noiembrie pe 1064¹/₂ lude, de unde putem deduce o dată în plus că acea catagrafie a cărei primire este confirmată în octombrie la Vistierie a fost alcătuită cu prilejul impunerii pe august—septembrie.

Vistieria constată că în județul Olt, după cataografia trimisă, sînt 110 surugii, pentru care scade județului dările pe 43 de lude; apoi, că, deși la Vistierie sînt înregistrați 37 de boier-nași mazili, cataografia menționează numai 36; că sînt cunoscuți la Vistierie 30 de ruțași, iar cataografia înscrie 29; cei doi iamaci sînt dați în bir (nu mai apar în cataografia din decembrie). Vistieria mai dispunea ca cei 81 de poslușnici găsiți pe moșii „străine”¹⁴ și 40 de poslușnici din orașul Slatina să fie impuși la bir, cu excepția celor aparținînd văduvelor și unor „obraz” scăpătate¹⁵ (în decembrie vor fi dați în bir 132 poslușnici și alte „prisoase”) ¹⁶. Ispravnicii urmau să facă „matcă” (listă nominală) pentru fiecare sat, în dublu exemplar (unul ce se va păstra la sârăfia județului „spre a rămîne drept luminare și bună știință pentru todeauna”, iar altul ce se va trimite la Vistierie spre control). Pentru a da stabilitate sistemului fiscal, Vistieria preconiza ca această „îndreptare”, ce trebuia făcută cu „dreaptă cumpănire a satelor și fără nici un fel de năpăstuire”, să fie valabilă „pentru todeauna”, „lipsind cu totul scăderea și adaosul ce să urma pînă acum la toate semile”¹⁷.

Cataografia județului Olt, alcătuită ca urmare a acestor dispoziții, în vederea percepției sîmii pe decembrie—ianuarie¹⁸, și ale cărei date cifrice le publicăm în anexă, înregistrează, la rubrica fiecărui sat, stăpînul moșiei pe care este așezat satul, numele capilor de familie birnici împărțiți în cele trei categorii, numărul ludelor în care au fost încadrați, numele văduvelor neimpuse la bir, de asemenea nominal poslușnicii (uneori cu profesia sau funcția lor¹⁹) și scutelnicii cu numele stăpînului căruia îi aparțineau, apoi slujitorii, neamurile, mazilii, ruțașii și tagma bisericască (preoții și diaconii); acolo unde existau, au fost înregistrați surugii, negustorii, sudiiți, asidoti (cei iertați de bir) etc. Menționăm că în această cataografie nu sînt înregistrați boierii, țiganii și nici băjenarii (pentru băjenari se alcătua, în paralel, o statistică aparte).

Întrînd în analiza datelor furnizate de acest document atît de bogat în conținut, ne oprim mai întîi asupra structurii proprietății moșilor pe care erau așezate satele. Din tabelul-anexă întocmit de noi, se poate vedea că cele mai multe sate, dintre cele mai mari, se aflau pe moșii aparținînd unor stăpîni laici (domn, beizadele, boieri, negustori etc.) și anume 75 de sate, plus alte 18 sate pe moșii în care laicii erau copărtași cu mănăstirile sau să-

tenii. Locul doi îl ocupă satele de pe moșiiile megieșești (aparținînd sătenilor): 38 de sate (de asemenea dintre cele mari), plus alte 18 sate așezate pe moșii în care megieșii erau copărtași²⁰. Pe moșii mănăstirești erau așezate doar 17 sate, în majoritate din cele mijlocii, plus alte 9 sate pe moșii unde mănăstirile erau copărtașe. Mai notăm că și școala din Slatina avea moșii aici cu trei sate (două mijlocii și unul mic).

Ca stăpîni de moșii, întîlnim mai ales boieri mărunti, foarte mulți fără titluri dregătorești, fiecare deținînd 1—3 moșii, rar mai multe. Existau, însă, familii ai căror membrii stăpîneau, fie laolaltă, fie separat, un număr ceva mai mare de moșii. De exemplu, familia Izvoranu (medelnicerul Dumitrache, stolnicul Scarlat, Mihalache și Dinu) de baștină, probabil, din satul Izvoarele (sat ce-l stăpînea), avea la această dată 12 moșii²¹, unele din ele le împărțea cu megieșii, ceea ce este de presupus că, inițial, acestea fuseseră megieșești²², acaparate, probabil, bucată cu bucată de boierii Izvorani. Nu excludem, însă, nici posibilitatea ca acești boier-nași să se fi desprins din masa sătenilor și să fi ieșit din indiviziune.

Boieri mari nu întîlnim, decît pe banul Grigore Brincoveanu (dar care într-acest județ are doar trei sate)²³, vorniceasa Catinca Slatineanu (cu două sate și copărtașe într-al treilea) și biv vel logofătul Ștefan Belu (acesta avîndu-le cumpărate, probabil de la megieși²⁴).

Este semnificativ pentru această vreme că un număr însemnat de sate erau pe moșii aparținînd negustorilor, uneori moșii „rupte” moștenilor, cum este, de exemplu, moșia gelepului Manthu pe care își „adună” sat, lingă satul Bircei (sat megieșesc, numit chiar Adu-nații Bircei (aceiași gelep mai stăpînea și în satul Bălțați), sau moșia cunoscutului negustor, serdarul Polihronie, pe care era așezat satul Constatinești de Sus, rupt recent²⁵ din Con-

²⁰ Surprinzător este faptul că în anul 1831 vor fi găsite aici 60 de sate libere (megieșești) din totalul de 172 (vezi H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devalmașe românești*, București, 1958, p. 37). Diferența mare s-ar putea explica fie prin înregistrarea defectuoasă a satelor megieșești, în 1819, prin sporul natural al acestora, sau prin schimbarea limitelor județului, și în nici un caz nu putem presupune un transfer de proprietate ce ar fi împotriva tendinței generale, prin care țărani ai 21 de sate ar fi intrat în posesia moșiei pe care locuiau.

²¹ Izvoarele de Jos, Izvoarele de Sus și Mănești, stăpînite de frații Scarlat și Mihalache; Vilcelele, de Scarlat singur, Moșteni, Băneasa, Adu-nași și Viespești de Mihalache, copărtaș cu alții și cu megieșii; Bălănești și Sirbii ot Bălănești, de Dinu; Bucovățu și Buicești de medelnicerul Dumitrache.

²² O demonstrează și numele satului Moșteni și faptul că megieșii mai dețin aici parte de moșie.

²³ În județul Romanai, în anul 1814, era stăpîn în 23 de sate, plus în două copărtaș, iar în județul Dolj, în anul 1808, stăpînea opt sate, în trei fiind copărtaș; în județul Ilfov, este înregistrat în cataografia din anul 1819 ca stăpînînd singur cinci sate și desigur, domeniul său nu se limitează aici (mai deține moșii în județul Slăm Rîmnic etc.).

²⁴ Mărturie ar fi faptul că satul Alunișul de Sus era pe moșie megieșească iar Alunișul de Jos pe moșia logofătului; apoi Spineni aparținea atît logofătului cît și megieșilor.

²⁵ Vezi „Extractul de lude pentru dimînția leilor pe lunile august și septembrie 1819”, Arh. St. București. *Administrative vechi*, 2207 b/1819, f. 175.

¹⁴ Moșii ce nu aparțineau beneficiarilor.

¹⁵ Fosti dregători, sârăcii, fără moșie.

¹⁶ Secotind după numărul familiilor înregistrate în august 1819, județul Olt se număra printre județele mari ale Țării Românești (locul 12 din 16, în ordine crescîndă).

¹⁷ În realitate, în tot răstimpul rămas pînă la Regulamentul organic, numărul birnicilor a variat de la o dare la alta.

¹⁸ Păstrată la Arh. St. Buc. Ad. vechi, dosar 2383/1820, 227 file.

¹⁹ Uneori este imposibil de deosebit profesia de nume, intrucît de multe ori numele profesiei (cio-banu, cojocar, moraru, etc.) s-a transformat în nume de familie.

stantinești de Jos, rămas pe moșie megieșască. Mai întîlnim sate pe moșiile negustorilor gelepi²⁶, ca Perieți și Floru (ale lui Caracostea gelep), Buta (Gheorghe gelep), Crimpoia (Stan gelep) etc. Din păcate nu-i putem depista pe toți negustorii stăpîni de moșii, deoarece nu toți apar menționați ca atare și, apoi, mulți poartă titluri dregătorești.

O serie de sate sînt pe moșii domnești, ale doamnelor și beizadelelor. Astfel, orașul Slatina era așezat pe „moșie domnească slobodă”, ca și satul Clocociov, care ținea de orașul Slatina și satul Strehareț (moșie împărțită cu schitul Strehareț). Pe moșiile lui Mihai Vodă Suțu, domnul Moldovei (fost domn în Țara Românească²⁷), erau satele Putinești și Segarcea, iar Lița — unul din cele mai mari sate — pe moșia beizadelei Grigore Suțu.

Pe moșii mănăstirești, în județul Olt întîlnim relativ puține sate. Șapte mănăstiri sau schituri din 13, nu au aici mai mult de un sat. Fac excepție Mitropolia (cu două sate, plus părți de moșie în alte cinci), Episcopia Argeș (trei sate) și mănăstirea Clocociov (două sate, plus părți în alte două).

Spre deosebire de alte județe²⁸, în județul Olt, după cum aminteam, o pondere importantă o au satele libere așezate pe moșii megieșești, concentrate mai ales în așa numitele plase de deal. În plasa Vedea, de exemplu, din 28 de sate, doar patru nu sînt megieșești, iar în alte patru, megieșii sînt copărtași; în plasa Oltului de Sus, 7 din 20 de sate sînt megieșești; iar în Plapcea, 9 din 24 de sate: în celelalte plase, însă aproape au dispărut cu totul: în plasele Mijlocul și Călmățui nu se află nici un sat megieșesc, în Marginea și Oltul de Jos, doar cîte unul, în Șerbănești megieșii sînt doar copărtași în trei sate.

La această dată, în județul Olt, satul mediu era format din 68,3 familii, satul mediu clăcășesc (aparținînd unor stăpîni laici sau mănăstirilor), la scara întregului județ, fiind doar cu 7,4 familii mai mare decît cel megieșesc (72 de familii față de 64,6); excepție face satul mediu din plasa Oltului de Sus, unde raportul

este inversat: satul megieșesc este format în medie din 120,6 familii²⁹, în timp ce satul clăcășesc doar din 72,75 familii.

Stratificarea economică și socială a țărănimii a făcut ca și în acest județ, într-o serie de sate, megieșii să împartă moșia cu cîte un boier de neam, mazil sau slujitor, ridicăți probabil dintre ei și rămași locuitori ai aceluiași sat³⁰, sau ca numai 2—4 megieși să rămîna stăpîni, restul moșiei să fie stăpînită de boieri, mai ales din cei mărunți sau neamuri, uneori evident provenind din rîndul țărănimii³¹. Tot de stratificarea socială ține, probabil, și faptul că, alături de megieși, sînt uneori menționați ca stăpîni preoții satului³², sau chiar numai aceștia alături de 2—3 locuitori sau alături de mazili, neamuri etc.³³.

Dar stratificarea țărănimii este pusă în evidență mai ales prin împărțirea birnicilor în cele trei categorii — de frunte, de mijloc, de coadă³⁴ — cu scopul unei repartizări echitabile a contribuției fiscale. Catagrafia relevă că pătura cea mai săracă a țărănimii („de coadă”) forma mai mult de două treimi din populația birnică a județului, mijlocașii constituiau ceva peste 20%, iar frunțașii cca. 12%.

În ceea ce privește repartizarea birului, Olt este județul unde se calculează cel mai mare număr de familii la un lude³⁵ și, spre deosebire de practica din alte județe³⁶, aici nu întîlnim abateri flagrante de la dispozițiile Vistieriei. Verificînd calculele sat cu sat, cel

²⁶ De remarcă satul Otești cu 226 familii.

²⁷ Vezi Făgetelu de Sus (plasa Vedea), moșie megieșască și a postelnicului Ioniță Bumbeș, locuitor de acolo. precum și alte exemple din tabelul anexă.

²⁸ Mircești (plasa Vedea) era așezat pe „moșia mazililor (4 mazili șezători și ei aici) și a trei-patru din locuitorii Ursoala (plasa Plapcea) era pe moșia a trei mazili Ciuciu și „a unora din locuitorii birnici” (de menționat că din familia Ciuciu mai făceau parte cei trei preoți și un ruțaș, dar dintre birnici unul singur se numea Ciucescu) etc.

²⁹ Vezi Poganu (plasa Oltului de Sus). Boba. Momaiu, Vineții. Optași (plasa Vedea) etc.

³⁰ Vezi Piscani. Marginea (plasa Plapcea) și Păcala (plasa Vedea).

³¹ Nu cunoaștem criteriile precise după care se făcea aprecierea: care era numărul de vite, suprafața cultivată etc., ce determinau ca un birnic să fie înscris într-o categorie sau alta. Statistica poslușnicilor din 1819, pentru a reda starea economică a acestora. Ia în evidență numărul boilor, vacilor, oilor, caprelor, porcilor, stupilor, al stînjienilor de moșie cultivate, al pogoanelor de vie și al prunilor fiecăruia (Arh. St. București. *Administrative vechi*, dosar 2207 b/1819 passim). Cu siguranță că aceleași criterii au stat și la baza împărțirii birnicilor în cele trei „stări”.

³² În județele Argeș, Saac și Dolj, de exemplu, se calcula la un lude numai cîte 3 familii frunțașe sau 5 mijlocașe sau 6—7 codăși în unele plase, iar în altele cîte 4—6—8 familii (din fiecare cele trei categorii amintite mai sus), în Buzău 3 Slam Rîmnic și Gorj cîte 3—6 (sau 9) în unele plase, iar în altele cîte 4—6—8 etc. (I. Cojocaru, *op. cit.*, doc. 141).

³³ În județul Ilfov, spre exemplu, 13 familii (4 frunțași, 6 mijlocași și 3 codăși) din satul Buda erau impuse, la aceeași dată, la 3 lude, în timp ce 20 de familii (6 frunțași, 4 mijlocași și 10 codăși) din satul Ornești (ambele sate din plasa Sabarului) plăteau („purtau”) un singur lude, și tot un singur lude plăteau și cele 28 de familii (8 frunțași, 11 mijlocași, 9 codăși) din satul Tintava, vecin cu Ornești (Arh. St. București. *Administrative Vechi*, 2378/1820, f. 44 v, 46 și 50 v).

²⁶ *Gelepi* = negustori străini de oi, supuși turci, proveniți dintre elementele nemulumanne din Imperiul Otoman. Prin hatiserul din septembrie 1774, cit și prin celelalte acte de privilegii ce i-au succedat, se interzicea turcilor să aibe moșii în Țările Române, sau să le ia ca arendă (Mustafa A. Mehmet, *O conștientă demască din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în limba turcă, privind Țara Românească*, în „Revista Arhivelor”, 2 (1958), p. 232.

²⁷ Firmanul sultanului din 26 octombrie 1792 interzicea domnitorilor să stăpînească moșii în ambele principate (I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368—1900)*, Culegere selectivă de tratate, acorduri, convenții, și alte acte cu caracter internațional. București, 1971, p. 258.

²⁸ Catagrafia județului Ilfov, spre exemplu, întocmită la aceeași dată, nu înregistrează nici o moșie megieșască. Mai tîrziu, în 1831, după datele publicate de H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 37, județul Olt ocupa locul al VI-lea din 18 județe în ceea ce privește procentul de sate libere (pe primul loc era Gorj, apoi Vilcea, Mehedinți, Argeș și Saac). Cu cel mai mic procent de sate libere erau județele Brăila, Ilfov, Prahova, Ialomița, Vlașca și Slam Rîmnic.

mai adesea întâlnim erori de jumătate de lude sau un lude în plus sau minus, rar constatăm „năpăstuirii” (încărcări la bir) cu câte 3—4 lude³⁷ sau „ușurări” de asemenea cu câte 3—4 lude (mai puțin)³⁸. Un singur caz, ieșit din comun, îl prezintă satul Drăgănești, impus la 40½ lude în loc de 29.

Din compoziția satului, la această dată, mai face parte, nelipsit, un număr mai mare sau mai mic de scutelnici și poslușnici — categorii fiscale exceptate de la sarcinile publice în beneficiul particular al stăpînitorilor de pămînt și al dregătorilor, în virtutea unui privilegiu feudal. Pentru a limita abuzurile, în anul 1819 (și înainte de acesta, în repetate rânduri), Vistieria dispune verificarea pe teren și întocmirea listelor de poslușnici, urmînd a fi dați în bir toți acei poslușnici șezători pe moșii „străine” (moșii ce nu aparțineau beneficiarilor), considerați prin aceasta ca deținuți abuziv. În urma verificării³⁹, în județul Olt s-a găsit un număr relativ mic de poslușnici, și anume 682, față de 8.323 familii birnici⁴⁰ cît număra județul la aceeași dată⁴¹. Cataografia din decembrie 1819, cea de care ne ocupăm, înregistrează 636 poslușnici, deși, conform dispozițiilor Vistieriei 81 de poslușnici (din cei 682) trebuiau să fie, între timp, dați în bir, fiind găsiți pe moșii „străine”.

Numărul scutelnicilor în județul Olt, înregistrat în decembrie 1819, este și mai mic — 359⁴².

Spre deosebire de situația din alte județe, în Olt nu constatăm abuzuri flagrante în pro-

blema deținerii scutelnicilor și a poslușnicilor. O singură excepție o prezintă satul Vișoara, din plasa Oltului de Jos, așezat pe moșia boierilor Gigirtu, unde, dat fiind și numărul mare al stăpînitorilor moșiei (se pare că aici stăpîneau șase Gigirtu), întâlnim 67 de poslușnici, față de numai 43 de birnici (reamintim faptul că și acești 43 de birnici sînt impuși la o dare foarte mică : 2 lude în loc de cel puțin 5, de unde se poate trage concluzia că stăpînii satului se bucurau de oarecare „influență”). Reamintim că dispozițiile Vistieriei erau să nu se admită ca numărul scutelnicilor și al poslușnicilor dintr-un sat să depășească pe cel al birnicilor.

În cataografie nu sînt făcute consemnări cu privire la relațiile dintre scutelnici și beneficiari⁴³, dar despre poslușnici putem deduce (din numeroasele precizări privind profesia acestora) că erau întrebuițați îndeosebi la creșterea vitelor (hergheliegii, văcari, stăvari, porcari, stupari, etc.), la cultura viței de vie (vieri⁴⁴, pogonari), la grădinarit, la diferite meșteșuguri (morari, lemnari, rotari, dogari, curelari, croitori, olari), dar mai ales în slujbe administrative (foarte mulți isprăvniceii, che-lari, vâtafi, logofetei etc.), apoi vînători, pescari, mulți circiumari etc.⁴⁵

Cataografia mai înregistrează un număr de 254 săteni, scutiți de dări, ca slujitori, alți 275 săteni, de asemenea, scutiți de dări, slujeau la poșta de la Ipotești și Greci ca surugii sau ajutoare (bicigași, dirvari, rotari etc.), iar cu regim fiscal preferențial au fost găsiți 19 poslușnici, 47 neamuri, 71 mazili, 36 ruptași vechi de județ, plus 144 ruptași din orașul Slatina (impuși la o dare fixă, „rupta”).

În județ, apar la această dată și 34 de negustori⁴⁶, „cumpaniști”, făcînd parte, deci, dintr-o „companie” (breaslă de negustori), din „cea mare” sau „cea mică” de la Craiova și Caracal. Dintre aceștia, 19 funcționau în orașul

³⁷ Vezi satele Mogoșești, Băneasa și Dorobanți.

³⁸ Satele Stănilăvești, Lița și Vișoara. De notat că stăpînul satului Lița (sat impus mai puțin cu 4 lude) era belzadea Grigore Suțu.

³⁹ Datele centralizate sînt publicate de I. Cojocaru, *op. cit.*, doc. 142.

⁴⁰ Vezi I. Cojocaru, *op. cit.*, doc. 141 d.

⁴¹ Iată situația poslușnicilor în celelalte județe (în paranteză dăm numărul birnicilor) : Prahova 1.901 (3.077), Buzău 1.146 (3.111), Ialomița 1.089 (2.880), Gorj 1.083 (9.280), Slăm Rimnic 1.040 (5.689), Argeș 963 (7.272 — de fapt 8.657), Romanși 882 (7.433), Mehedinți 876 (17.214), Vâlcea 836 (10.134), Vlaşca 821 (8.025), Teleorman 663 (9.854), Muscel 567 (4.230), Saac 320 (6.959). Lipsesc datele pentru județele Dolj și Ilfov. Menționăm că în județul Ilfov, din pricina apropierea de Capitală, era cel mai mare număr de poslușnici și scutelnici. În anul 1818, de exemplu, aici erau cunoscuți 5.286 poslușnici și 3.099 scutelnici (din care 2.526 poslușnici și 750 scutelnici în București). Arh. St. București, *Ad. Vechi*, 2207 b/1820, f. 397. În anul 1815, fuseseră 3.305 poslușnici și 2.024 scutelnici (din care 1.172 poslușnici și 217 scutelnici în București), față de numai 3.150 birnici. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion, vol. III, 1859, p. 167 și 169.

⁴² Pe întreaga țară erau 20.610 scutelnici și 20.558 poslușnici, față de 118.000 familii birnici (cf. *Istoria României*, vol. III, București, 1964, f. 709, document provenind din Arhivele Ministerului de Externe, Moscova). În județul Olt, deci, erau concentrați doar 2,16% scutelnici și poslușnici din numărul total, față de 20,37% în județul Ilfov, de exemplu.

⁴³ Din alte izvoare, cunoaștem că regimul scutelnicilor nu se deosebea prea mult de cel al poslușnicilor. În Țara Românească se observă, totuși, tendința ca scutelnicii, în schimbul scutirii de plată a birului și a prestațiilor în muncă, să dea stăpînitorilor o sumă fixă de bani (după cum se „toceau”, de obicei între 30 și 60 de taleri), mai rar să presteze muncă stăpînitorilor.

⁴⁴ Conform recensămîntului poslușnicilor amintit mai sus, în județul Olt erau 59 de vieri (I. Cojocaru, *op. cit.*).

⁴⁵ Spre exemplu, din cei 18 poslușnici ai stăpînului Nicolae Gigirtu cei-ai avea în satul Vișoara. doi erau morari, unul circiumar, unul stăvar, unul vînător, unul pogonar (pentru restul nu se specifică). iar din 15 ai pitarului Ionita Gigirtu, din același sat, unul era logofetel, altul morar, altul circiumar, vînător, cioban, rotar etc. (dosar 2383, f. 199).

⁴⁶ În cataografia din anul 1815, în Olt nu este înregistrat nici un negustor, în schimb, apar aici 34 de arandași.

Slatina, restul prin diferite sate, de cele mai multe ori ca arendași⁴⁷.

Mai întîlnim 17 sudiți (3 supuși rusești și 14 supuși austrieci), șase „apărați” de bir („asidoti”), printre aceștia un vameș din orașul Slatina. Documentul înregistrează, apoi, un număr mare de preoți (384) și diaconi (269) — în deosebi în satele megieșești — deci un total de 653 nume aparținînd tagmei bisericești, număr ce se explică mai ales prin teama de exploatarea fiscală⁴⁸.

Comparînd cu datele cataografiilor întocmite în anii 1773⁴⁹ (din timpul administrației rusești) și 1815⁵⁰ (din timpul domniei lui Ioan Caragea), putem urmări evoluția populației, constatînd adevărate salturi demografice realizate într-un răstimp mai mic de 50 de ani, în ciuda războaielor și pustiirilor pe care istoria le-a înregistrat în această perioadă. Dacă am da credit datelor furnizate de cele trei catagrafii, ar însemna că populația județului Olt a crescut de la 1.557 familii surprinse în anul 1773, la 6.220 în anul 1815, ca apoi, în numai patru ani, aproape să se dubleze, ajungînd la 11.920 familii în 1819. Fapt greu de admis, cu atît mai mult cu cît documentele vremii semnalează o stare permanentă și îngrijorătoare de fugă în masă a populației mai ales peste Dunăre⁵¹, iar județul Olt nu era departe de această tentație. Este de presupus, mai degrabă, o înregistrare defectuoasă a populației în 1773 și 1815, o evaziune fiscală înfrînată în 1819. După datele celor trei catagrafii, cotele creșterii populației pe categorii fiscale sînt următoarele :

	1773	1815	1819
birnici	402	4.379	8.800
văduve	—	—	564
poslușnici	—	237	639
scutelnici	79	293	359
slujitori	133	252	254
postelnice	—	7	19
neamuri	—	10	47
mazili	—	43	71
ruptași	—	97	180
companiști	—	—	35
surugii	240	85	275
tagma bisericească	200	565	653

⁴⁷ De ex. Nicola Sirbu, arendașul moșiei Stăniș-lăvești, „cumanist de compania cea mare a Craiovei” (f. 95. Mai vezi și f. 165 și 168, satele Caravaneți și Dorobanți).

⁴⁸ Vezi, spre exemplu, satele Poboru, Teiuș, Tătărăi (din plasa Plapcea), Făgetelu de Sus, Vineții (plasa Vedea) ș.a., unde reveneau mai puțin de 4 familii la un preot sau diacon.

În catagrafia din 1773, mai apar următoarele categorii : 30 postăvari, 3 meșteri postăvari, 42 breslași, 34 arendași, 9 dîrvari, 71 podari, 189 arnăuți, 1 felșer, 1 căpitan de poștă, 6 slujitori (!), 32 de volintiri, 83 țigani. În catagrafia din 1815, mai apar : 252 ungureni, iar în cea din 1819 : 17 sudiți, 6 asidoti și 1 aurar domnesc.

Valoarea documentului prezentat mai sus este sporită și prin faptul că include lista tuturor numelor de familii și de sate, oferind material inestimabil unor studii de profunzime privind onomastica și toponimia românească la acea dată. Parcurgerea acestor liste ne lasă să observăm că aproape în fiecare sat sînt cîteva nume de familie care predomină, de unde se poate trage concluzia că grupuri mari de familii dintr-un singur sat erau înrudite între ele, fapt evidențiat și de acea particulă determinativă de *sin* (fiu), *brat* (frate), *zet* (ginere ; aici de notat obiceiul ca bărbatul venit în satul nevestei să capete numele de familie al socrului).

O analiză atentă a onomasticii familiilor în corelație cu toponimia satelor ar putea aduce unele deslășuri și în problema genezei satelor, problemă atît de dezbătută în literatura de specialitate. Amintim numai exemplul satului Scornicești, unde locuiau 11 familii de săteni cu numele de *Scorniciu* (două „de frunte”, șase „de mijloc”, două „de coadă” și un scutelnic) și al satelor Izvoarele de Sus și Izvoarele de Jos aparținînd fraților Scarlat și Mihaelache *Izvoranu*, al satului Ungurei aparținînd boiernașilor Alexandru și Dumitrache *Ungurelu* etc.

Întrucît publicarea catagrafiei *in extenso* ar fi necesitat un spațiu tipografic prea mare, ne mărginim să dăm în anexă doar lista satelor⁵² și datele cifrice privind fiecare categorie fiscală.

⁴⁹ Prof. I. Ionașcu, în studiul său *Despre județele Olt și Argeș, în catagrafia din anii 1773—1774 de la Moscova* (în „Mitropolia Olteniei” anul X(1958), nr. 3—4, p. 3—47, publică și prelucrează informațiile pentru 38 de sate din 4 plase ale județului Olt, în catagrafie nefiind menționate satele din plasele Marginea, Oltul de Sus, Mijlociu și Călmățui. Din ferire, tabelul centralizator cu populația întregului județ s-a păstrat ; preluat de aici (p. 14). îl vom folosi ca termen de comparație pentru a urmări creșterea populației în următorii ani.

⁵⁰ Publicată de Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, în traducerea lui George Sion, București, 1859, vol. III, p. 171—172.

⁵¹ În 1817, rapoartele consulare ruse informau cabinețul de la Petersburg despre situația din Țara Românească, cauzele fugii locuitorilor peste Dunăre și măsurile ce se impun pentru îndreptarea lucrurilor (colecția *Hurmuzaki*, Seria nouă, *Documente diplomatice ruse*, vol. 1812—1820, în mss. la Institutul de istorie „N. Iorga”).

⁵² După știința noastră, este pentru prima dată cînd se publică o listă completă a satelor județului Olt de pînă la 1819.

Satul	Stăpinul moșiei	Birnici				lude	văduve	Bis.	Posl.	Sc.	Sluj.	Alte categorii	Total familii
		f.	m.	c.	total								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
PLASA OLTULUI DE SUS													
Vulturești	boierii Vulturești, pah. Dincă Olănescu, Fărcășanu și m-reă Govora	15	21	72	108	15	10	5	15	7	7	1 postelnicel 1 mazil	154
Dienci	Schitul Strehareț și cluc. Alex. Vlanger	11	22	30	123	14 1/2	3	6	2	—	2	—	136
Urșii	megieșească	10	11	63	84	10 1/2	5	18	—	5	2	1 mazil	115
Vaideei	megieșească	11	19	71	101	12 1/2	4	10	—	3	—	—	118
Cornățelu	Schitul Seaca	10	17	39	66	10	4	2	3	3	1	—	79
Albești	megieșească	20	36	110	166	22 1/2	3	16	3	2	5	1 boiernaș de neam, 1 mazil	197
Urluești	neindicat	8	18	47	73	10	7	3	—	1	—	—	84
Olești	megieșească	27	36	143	206	28	12	3	—	—	1	4 boiernași de neam	226
Dumitrești	pah. Dincă Olănescu	7	9	79	95	9	12	3	15	1	7	1 postelnicel, 1 neam	135
Poganu	megieșească și a preoților	5	9	39	53	7	5	5	—	4	7	1 neam 2 mazili	77
Verguleasa	boierii Urianu	10	18	56	84	11	4	2	27	2	—	—	119
Căzănești	m-reă Hurez	8	12	41	61	9	5	5	1	—	1	2 mazili	75
Cucuieti	Mihalache Pascu	2	2	18	22	2	—	1	4	—	—	—	27
Rădești	megieșească	9	11	17	37	8 1/2	2	7	—	—	7	2 boieri de neam	55
Oprelu	Schitul Deleni și m-reă Slatina	8	10	19	37	6 1/2	4	6	—	—	1	1 ruptaș, 3 boieri de neam	52
Beria	Niță Deleanu	7	7	25	39	6	6	3	2	—	—	1 neam	51
Corbul	polc. Maxim (din Vilcea)	4	9	10	23	3 1/2	4	2	—	1	—	1 boier de neam	31
Comănița	megieșească	6	9	19	34	4 1/2	5	6	—	10	—	1 mazil	56
Schitul Deleni	Schitul Deleni	5	9	19	33	4	1	3	1	—	—	—	38
Deleni	șătr. Joița Deleanu și Niță Deleanu	8	18	29	55	8	8	4	9	1	—	—	77
		191	303	1006	1500	202	104	111	82	40	41		1.902
PLASA VEDEA													
Izvorul de Sus	megieșească	3	6	36	45	5 1/2	4	2	—	2	1	—	55
Izvorul de Jos	megieșească	4	5	29	38	4 1/2	—	3	1	2	—	—	44
Crucișoara	megieșească	5	12	31	48	6 1/2	1	1	—	—	—	1 aurar domnesc	51
Fata	megieșească	10	18	66	94	12	5	2	—	2	3	1 sudit austriac	107
Cătun Ciorica	neindicat	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	1 ruptaș	6
Chilia	megieșească și a preoților	6	7	39	51	5 1/2	6	5	2	2	2	1 postelnicel 1 mazil	70
Păcala	preoții și un locuitor	—	—	14	14	1	2	7	—	—	—	—	23

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Făgețelu de Sus	megieșească și post. Ioniță Bumbes	3	5	32	40	5	1	13	—	1	2	1 postelnicea	58
Făgețelu de Jos	megieșească	1	3	23	27	2 ^{1/2}	1	—	—	—	—	—	28
Alunișul de Jos	megieșească	10	15	37	62	8 ^{1/2}	5	8	—	1	—	—	76
Alunișul de Sus	biv vel log. Șt. Belu	4	9	33	46	4 ^{1/2}	5	3	2	2	1	1 mazil	60
Plăpca	Schitul Seaca	3	9	16	28	3 ^{1/2}	—	—	—	1	—	—	29
Boba	megieșească și a preoților	5	10	33	48	6	1	5	1	—	1	—	56
Profa	mitropolia	6	9	66	81	8 ^{1/2}	5	6	—	—	2	—	94
Spineni	megieșească și biv. vel log. Șt. Belu	5	11	37	53	7	2	12	7	16	2	1 iertat 1 ruptaș	94
Seaca	megieșească	—	2	5	7	1	1	—	—	—	—	—	8
Mereni	megieșească	5	6	42	53	7	5	6	2	2	—	—	68
Răchicioasa	megieșească	5	7	20	32	4	7	3	—	—	—	—	42
Mircești	mazili și 3—4 locuitori	3	2	12	17	2 ^{1/2}	3	1	—	—	1	4 mazili	26
Boroiești	megieșească	3	4	10	17	2 ^{1/2}	7	—	—	—	—	—	24
Momaiu	megieșească, a preoților și a slujitorilor	1	2	17	20	2	2	2	—	—	2	—	26
Vineții	megieșească și a preoților	4	4	14	22	3 ^{1/2}	4	11	—	4	6	—	47
Călugării de Sus	megieșească	3	4	8	15	2	2	—	—	—	—	—	17
Călugării de Jos	megieșească și a preoților	2	3	28	33	3	6	6	—	5	2	—	52
Tătulești de Sus	megieșească	2	4	15	21	2 ^{1/2}	1	6	—	2	—	—	30
Tătulești de Jos	megieșească	6	10	53	69	8	7	8	—	4	—	4 ruptași	92
Optași	megieșească și a preoților	8	7	39	54	7 ^{1/2}	6	13	5	—	5	1 postelnicea 4 mazili 1 ruptaș	89
Jugaru	megieșească și a polc. Ioniță Dîmboviceanu	2	8	20	30	3	8	4	4	—	3	1 neam	50
Vitânești	pitar Andrei Bălășanu și fratele său	3	6	43	52	5 ^{1/2}	—	5	9	—	2	1 neam 1 postelnicea	70
PLASA PLAPCEA		111	188	817	1117	134 ^{1/2}	97	137	33	46	34		1.492
Creții	postelnicul Nic. Olănescu	9	12	41	62	8	—	2	—	1	—	1 postelnicea (stăpînul moșiei)	66
Poboru	megieșească	10	15	35	60	8 ^{1/2}	3	17	—	—	1	1 neam, 1 mazil	83
Teiuș	megieșească	3	4	15	22	3	2	9	—	3	1	—	37
Șuca	megieșească	5	11	15	31	4 ^{1/2}	4	3	—	1	—	2 mazili, 1 ruptaș	42
Tătărăi	megieșească	6	9	41	56	7	—	16	1	6	1	3 mazili	83
Scornicești	vtori vist. Costachi Lenar și megieșească	7	16	30	53	6 ^{1/2}	—	6	4	1	2	—	66

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Constanti- neștii de Jos	megieșească	7	13	36	56	6	1	12	—	2	—	2 mazili	73
Constanti- neștii de Sus	serdar Polihronie	—	5	18	23	1 $\frac{1}{3}$	—	—	6	—	—	—	29
Mogoșești	m-rea Clocociov și megieșească	18	23	85	126	20	7	5	—	2	3	1 mazil, 1 ruțaș	145
Piscani	a preoților și a mazelilor de Mărgineni	8	13	32	53	7	5	—	—	1	1	—	60
Mărgineni	preoții, celelalte bresle și cițiva birnici	4	6	25	35	4 $\frac{1}{2}$	4	12	8	15	9	1 companist 3 neamuri 2 mazili 2 ruțași	91
Slobozia	schitul Sopotul	8	16	35	59	7 $\frac{1}{2}$	4	2	4	4	1	—	74
Bălțați	Manthu gelep și Anica mazilului de Pîrlîți	11	15	38	64	9	10	—	—	—	5	—	79
Negrenii de Sus	megieșească	5	10	26	41	5	8	9	—	3	8	1 apărat, 1 mazi	71
Negrenii de Jos	stol. Chițescu	3	6	14	23	2 $\frac{1}{2}$	—	—	6	—	—	—	29
Bircei	megieșească	3	6	14	23	3	1	9	—	2	8	—	49
Adunați ot Bircei	Manthu gelep	4	5	24	33	3 $\frac{1}{2}$	7	3	—	—	2	—	45
Valea Merilor	megieșească	11	20	50	81	11	7	10	2	2	11	—	113
Potcoava	pitar Andrei Bălășanu pah. Anastasia Fălcoianu și cițiva locuitori	12	32	43	87	12	5	4	—	3	5	2 ruțași 1 mazil	107
Sinești	post. Marin Ciuciu cu ai săi	8	12	31	51	6 $\frac{1}{2}$	2	8	—	1	2	1 postelnicel 2 ruțași	67
Stănișlăvești	med. Dumitrache Jianu	7	12	24	43	4	3	1	1	2	—	1 companist, 1 mazil 2 ruțași 2 sudiș	56
Buzeștii de Sus	Popa Ion, fratele său Ivan mazil și cițiva locuitori	3	7	17	27	3 $\frac{1}{3}$	1	2	—	1	—	1 neam, 1 mazil 4 ruțași	37
Buzeștii de Jos	megieșească	3	5	7	15	2	1	—	—	—	1	1 postelnicel	18
Ursoaia	mazilii Ciuciu și cițiva locuitori	3	4	11	18	2 $\frac{1}{3}$	4	3	—	—	—	3 mazili (Ciuciu) 1 ruțaș	29
PLASA MIJLOCULUI		158	277	707	1143	148 $\frac{1}{2}$	79	133	32	52	61		1.547
Tezluiu	pitar D-trache Urianu	8	17	59	84	11	8	3	8	3	—	—	106
Curtișoara	Iamandache Gigirtu	7	12	26	45	6	7	2	6	1	—	—	61
Racovățu	med. D-trache Izvoran	10	16	41	67	8 $\frac{1}{2}$	8	2	2	—	—	—	79
Dobrotinetu	Costache Hlotu	19	22	83	124	17 $\frac{1}{2}$	7	7	5	8	2	—	153
Cireșovul de Sus	M-rea Clocociov	4	7	19	30	3 $\frac{1}{3}$	1	—	7	4	—	—	42
Strehareț	M-rea Strehareț și domnească	2	6	10	18	2	—	2	5	1	1	—	27
Pîrlîți	casa lui Drăghicean Gigirtu	5	10	36	51	4 $\frac{1}{2}$	3	4	10	—	—	1 postelnicel 2 mazili	71

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Cireșovul de Jos	schitul Strehareț și Seaca	3	6	15	24	3	2	—	—	—	—	2 sudiți	30
Priscaca	stol. Nicolae Gigirtu	12	22	69	103	13	11	2	8	2	—	—	127
Buicești	med. D-trache Izvoran	5	8	25	38	5	5	1	11	1	—	—	56
Valea Mare	episcopia Argeș	4	7	23	34	4	2	1	—	9	—	6 surugii	52
Bârca	m-rea Maica Precista din Slatina	3	5	21	29	3 $\frac{1}{2}$	2	1	9	—	—	—	41
Turia	Tănase Racoviceanu	7	14	54	75	9 $\frac{1}{2}$	4	3	4	7	1	—	94
Recea	treti log. Constantin Rătescu	6	6	33	45	5	4	2	10	3	1	1 postelnicel	66
Bălteni	log. Fircă Periețeanu și măgieșească	7	11	25	43	2	3	2	6	2	1	—	57
Perieți	Caracostea gelep	4	8	8	20	3 $\frac{1}{2}$	4	3	2	2	—	1 ruptaș	32
Brebeni	biv vel clucer Alex. Caragea	5	9	31	45	5 $\frac{1}{3}$	2	4	10	6	—	5 rotari la poșta Ipotești	72
Sîrbii ot Brebeni	biv vel clucer Alex. Caragea	6	6	15	27	3 $\frac{1}{2}$	—	—	1	—	—	—	28
Sîrbii Ipotești	Gr. Brîncoveanu	2	3	34	39	4 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	36 surugii	75
Ipotești Români	Gr. Brîncoveanu	2	6	35	43	3 $\frac{1}{2}$	—	7	2	—	12	1 companist 32 surugii	97
Prooroci	casa domniței Ec. Mavrocordat	4	7	16	27	3	1	2	—	1	—	—	31
Milcov	boierii Milcoveni	5	8	29	42	5	8	1	17	—	—	—	68
Sîrbii ot Milcov	boierii Milcoveni	2	5	7	14	1 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	14
Clocociov	moșie domnească	6	8	25	39	5	4	3	9	2	3	—	60
PLASA ȘERBĂNEȘTI		138	229	739	1106	136	86	55	132	52	21		1.539
Icoana	Alecu Plopeanu și Catinca Milcoveanu	5	10	16	31	4	5	1	2	—	—	1 neam	40
Floru	sluger Gh. Bălan și fratele său Constantin Caracostea gelep	15	27	96	138	17	13	2	5	1	—	—	159
Timpeni	vor. Slătineanu, m-rea Glavacioc și vreo 2 birnici din Bacea	8	19	76	103	12 $\frac{1}{2}$	11	7	19	8	5	2 mazili 5 ruptași 27 surugii	187
Șerbănești	C-tin Crețulescu și slug. Gh. Bălan	6	12	59	77	8	13	6	7	—	4	1 mazil 1 companist 1 postelnicel 79 surugii	189
Buta	Gheorghe gelep	4	7	24	35	3 $\frac{1}{2}$	3	3	2	—	3	1 companist	47
Crimpoia	stol. Ionache Razu, Stan gelep și Gh. Gheochean	14	21	112	147	16	14	6	11	1	1	1 neam 1 ruptaș	182
Văleni	sluger D-trache Văleanu	10	17	76	103	11	14	4	14	10	1	—	146
Tiutulești	log. Grigore Rădulescu	4	7	53	64	7	9	—	—	4	—	—	77
Bratcov	serd. Marin Butculescu	10	14	47	71	7 $\frac{1}{2}$	3	3	6	—	—	—	83
Stoicănești	șetrar C-tin Sariane	8	18	52	78	10 $\frac{1}{2}$	—	3	3	—	—	—	84

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Alimănești	stol. Scarlat și Mihalache Izvoran și megieșii	3	5	10	18	2 $\frac{1}{2}$	1	5	3	1	—	1 postelnice 1 mazil	30
Izvoarele de Jos	stol. Scarlat și Mihalache Izvoran	2	4	7	13	1 $\frac{1}{2}$	4	2	11	4	—	—	34
Izvoarele de Sus	aceiași frați Izvoran	5	9	38	52	6 $\frac{1}{2}$	7	—	14	—	—	—	73
Vilcelele	stol. Scarlat Izvoran	6	9	41	56	6 $\frac{1}{2}$	14	4	4	11	1	1 postelnice 1 ruptaș 42 surugii	134
Bărcănești	Dinu Izvoran	2	5	15	22	1 $\frac{1}{2}$	3	—	2	—	—	12 sugurii	39
Greci	șetrar Alexu Rătescu și schitul Greci	4	8	64	76	8 $\frac{1}{2}$	3	3	3	4	1	12 surugii 8 sudiți	116
Moșteni	Mihalache Izvoran, slug. Gh. Bălan și megieșească	2	2	13	17	2	1	3	1	—	1	3 surugii 1 ruptaș	27
Mierlești	mazilii Periețeni și megieșească	6	10	30	46	6 $\frac{1}{2}$	6	7	1	4	14	9 surugii 6 mazili 2 ruptași	95
Ungurei	boiernașii Ungurelu	—	—	—	—	—	—	4	8	—	14	2 boiernași de neam	28
		114	204	829	1147	132 $\frac{1}{2}$	124	63	116	48	45		1.769
PLASA CALMAȚUI													
Putineiu	Mihai vodă Șuțu	17	18	51	86	8 $\frac{1}{2}$	2	2	—	6	—	—	96
Băneasa	Mihalache Izvoran și Bălașa Drăgan	17	26	71	114	13	3	2	—	1	—	—	120
Salcea	Școala din Slatina	8	14	58	80	7 $\frac{1}{2}$	6	1	—	—	—	—	87
Caravaneți	serd. Costache Ștefănescu	6	11	51	68	6	2	1	13	10	—	1 companist	95
Cîrligați	vor. Catinca Slătineanu	5	10	40	55	6	5	1	2	3	—	—	66
Dorobanți	M-reă Clocociov	15	25	56	96	—	4	0	—	6	—	1 companist	115
Băsești	Școala din Slatina	9	14	27	50	6 $\frac{1}{2}$	7	2	3	—	1	—	63
Adunați	Școala din Slatina	2	4	13	19	2 $\frac{1}{2}$	—	—	1	3	—	—	23
Crîngeni	vor. Catinca Slătineanu	6	11	16	33	4	—	—	6	—	1	—	40
Balta Lungă	idem și Mitropolia	6	10	72	08	7 $\frac{1}{2}$	—	2	—	—	—	—	90
Crăciuneii de Jos	med. Ioniță Urianu	2	4	25	31	2 $\frac{1}{2}$	1	—	9	—	1	—	42
		93	147	480	720	77	30	19	34	29	3		837
PLASA MARGINEA													
Lița	beizadea Grigore Șuțu	18	53	161	232	20	4	2	—	22	—	—	260
Segarcea din Deal	Mihai vodă Șuțu	10	14	57	81	7	2	1	—	—	—	—	84
Segarcea din Vale	Episcopia Argeș	14	21	81	116	12 $\frac{1}{2}$	2	—	—	—	1	—	119
Rîloasa	Episcopia Argeș	7	14	38	59	6	3	—	—	—	—	—	62
Pleașov Români	căminar Alecu Comăneanu	5	8	57	70	7 $\frac{1}{4}$	2	3	1	—	1	—	77
Pleașov Sirbi	căminar Alecu Comăneanu	7	14	35	56	5 $\frac{1}{2}$	1	—	1	—	1	—	60
Saele	căminar Alecu Comăneanu	15	20	77	112	11 $\frac{1}{2}$	1	3	1	—	1	—	118

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Potlogeni	ban Grig. Brincoveanu												
Uda	câm. Alecu Comăneanu și m-reă Clocociov	11	26	50	87	8	4	2	2	—	—	—	95
		14	26	81	121	12	4	4	2	1	34	—	166
Tia	Mihalache Brătășanu	4	10	10	32	3 ^{1/2}	1	1	—	—	1	—	35
Plopi	frații Nic. și D-trache Plopeanu	6	12	40	58	6 ^{1/2}	3	2	—	—	1	—	64
Slobozia	vor. Marioara Moscu	16	26	60	102	10	6	3	26	—	42	—	136
Slăvitești	megieșească	5	10	19	34	4	—	1	2	—	—	—	37
		132	254	774	1160	114	33	21	35	23	42		1.314
PLASA OLTULUI DE JOS													
Bălănești	Dinu Izvoranu	9	16	45	70	9	2	4	16	—	—	—	92
Sîrbii ot Bălănești	Dinu Izvoranu	3	8	10	21	2	—	—	2	—	—	—	23
Viișoara	boierii Gigirtu	2	*3	38	43	2	1	2	67	1	—	—	114
Mărunții	Mitropolia	5	10	57	72	9	—	—	—	—	—	—	72
Comani	Mitropolia, serd. Costache Theoharie și pitar Lambru	9	14	65	88	11	—	8	10	4	—	3 companiști	115
Adunații ot Moara lui Mihalache Izvoran	— siliște nouă —	—	—	8	8	1	—	—	—	—	—	—	8
Drăgănești	Mitropolia, serd. Bălașa Drăgănescu și cluc. M.	35	51	134	220	40 ^{1/2}	1	20	5	39	2	1 postelnicel 3 boiernași de neam 7 mazili, 1 breșlaș 6 rotari, 3 companiști	308
Ruptura	boierii Milcoveanu	1	2	7	10	1 ^{1/2}	—	—	1	4	—	1 postelnicel 1 mazil	17
Zănoaga	boierii Ciofleni	4	7	16	27	4	—	6	—	3	—	1 postelnicel 1 mazil 1 companist	40
Berendeiu Nou	Dinu Berendeiu și nepoții săi	4	9	15	28	3 ^{1/2}	—	4	4	2	—	—	38
Berendeiu Vechi	pitar D-trache Berendeiu	3	6	18	27	2	—	—	3	—	—	—	30
Gostavăț	cluc. Manolache și boierii Ciofleni	3	6	12	25	3	—	3	7	—	—	3 neamuri 1 sudit	39
Uria	boiernașii Urianu	1	3	5	9	1	—	5	6	—	—	1 companist	21
Frunzari	cluc. za arie Hristodor	4	7	17	28	4 ^{1/2}	—	7	2	—	—	—	36
Viespești	Mihalache Izvoranu, Mitropolia, armaș Bănică Urianu și megieșii	2	4	18	24	3	—	7	9	5	1	2 iertați 2 boiernași de neam 2 mazili	52
Bîrsești	Mitropolia, Ioniță Birleanu și cîțiva locuitori	8	12	54	74	11 ^{1/2}	4	21	9	3	2	—	113

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Beciu	Mitropolia	2	3	7	12	1	—	—	—	—	—	—	12
Dudul	megieșească	4	7	32	43	5 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	43
Fișcălia	m-rea Plăviceni	2	5	16	23	2 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	23
Plăviceni	m-rea Plăviceni	4	9	44	57	6	3	3	—	—	—	—	63
		105	182	622	909	123 $\frac{1}{2}$	11	89	140	61	7		1.259

1. Lista abrevierilor:

bis. = tagma bisericească
(preoți și diaconi)
c. = codași
cluc = clucer
f. = frunțași

log. = logofăt
m. = mijlocași
med. = medelnicer
polc. = polcovnic
posl. = poslușnici

post. = postelnic
serd. = serdar
sluj. = slujitori
stol. = stolnic
vor. = vornic

ORAȘUL SLATINA → pe moșie slobodă

144 ruptași de oraș
32 poslușnici
8 scutelnici
2 postelnice
14 boieri de neam
11 mazili
3 ruptași vechi de județ
2 iertași
19 companiști
(14 pământeni +
5 străini
4 sudiți (3 rusești +
1 austriac)
25 preoți și diaconi la 7 biserici
264

TABEL GENERAL

8.800 birnici (în 1.068 lude) :

1.042 de frunte
1.784 de mijloc
5.842 de coadă
8.668 birnici vechi
132 poslușnici și alte
„prisoase“ ce s-au
dat în dajdie
8.800

564 văduve
639 poslușnici
359 scutelnici
254 slujitori
19 postelnice
47 neamuri
71 mazili
36 ruptași vechi și județ
144 ruptași de orașul Slatina
35 companiști
275 surugii
17 sudiți (3 rusești + 14 austrieci)
6 iertași cu cărți domnești
1 aurar domnesc
385 preoți
268 dascăli (diaconi)
11.920 familii

STRUCTURA PROPRIETĂȚII

Categorია socială a stăpînîlor de moșii		s a t e													Total
		sub 10 fam.	sub 20 fam.	sub 30 fam.	sub 40 fam.	sub 50 fam.	sub 75 fam.	sub 100 fam.	sub 125 fam.	sub 150 fam.	sub 175 fam.	sub 200 fam.	peste 200 fam.	peste 300 fam.	
Stăpîni laici (domni și beizadele, boieri și negustori)		1	3	8	12	4	19	14	4	5	2	2	1	—	75
Mănăstiri, schituri și biserici		—	1	3	1	2	6	2	2	—	—	—	—	—	17
Săteni (megieși)		1	2	5	3	5	10	6	4	—	—	1	1	—	38
Școala din Slatina		—	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3
Stăpînire mixtă	săteni și laici	—	—	2	—	1	4	2	—	—	—	—	—	—	9
	săteni și mănăstiri	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	săteni, laici și mănăstiri	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	cîțiva săteni și alți stăpîni	—	—	2	1	—	—	1	2	—	—	1	—	—	7
	laici și mănăstiri	—	—	1	—	—	—	1	1	1	2	—	—	1	7
Stăpînire nemenționată		1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
TOTAL :		3	6	22	17	12	41	28	13	7	4	4	2	1	160

Résumé

Aux Archives d'Etat de Bucarest est conservé le recensement (la statistique) de la population du département d'Olt effectué entre les mois décembre 1819 et janvier 1820 afin de faciliter la perception des impôts. Ce document, qui présente une importance particulière, illustre toute la structure sociale des habitants de ce département, car dans la rubrique de chaque village on a mentionné soigneusement le possesseur de la terre sur laquelle se trouvait le village, le nom des chefs de famille contribuables, ces derniers étant à leur tour divisés, selon leur état économique, en trois catégories, le nom des femmes veuves, et aussi nominalement tous ceux qui étaient exempts d'impôts et d'autres obligations fiscales au bénéfice particulier des propriétaires fonciers et des hauts dignitaires (les soi-disant „poslusnici” et „scutelnici”) ensuite le nom de tous ceux qui faisaient partie des catégories fiscales privilégiées (tels „nemuri”, „mazili”, „ruptași”) les prêtres, les diacres, les employés postiers, les commerçants, les sujets étrangers et d'autres encore. On n'a pas en échange, enregistré dans ce document les boyards, les tziganes et les réfugiés. En procédant à l'analyse des données contenues dans le document déjà mentionné, l'auteur de l'article insiste sur la structure des propriétés foncières sur lesquelles étaient assis les villages tributaires, en faisant la remarque que, dans le département d'Olt, la propriété paysanne occupait une place importante.

La stratification de la paysannerie est très bien mise en relief par la division des contribuables en

catégories, selon leur fortune et cela afin de faire une répartition équitable des contributions fiscales.

On remarque que la couche la plus pauvre de la paysannerie („codași”) représentait plus de deux tiers, les paysans à propriété moyenne un peu plus de 20% et les notables du village appelés les „fruntași”, environ, 12% de toute la population du village.

Par la mise en comparaison des données contenues dans le recensement effectué en 1819 et dans ceux de 1773 et 1815, l'on peut constater de véritables explosions démographiques, expliquées par un déficieux enregistrement ayant pour but l'évasion fiscale.

La valeur incontestable de ce document s'accroît davantage si l'on tient compte du fait qu'il contient aussi la liste des noms de famille et de villages, en offrant par conséquent une source inestimable à l'étude en profondeur concernant l'onomastique et la toponymie roumaine à cette époque-là.

Dans l'annexe sont aussi publiés le tableau des villages et les données numériques concernant chacune des catégories fiscales.

Summary

The statistics of the population of Olt District is kept by the State Archives of Bucarest, and it was made with the view of levying taxes within December 1819—January 1820. It is very precious document, which unveils the whole social structure of the inhabitants of this district. It records for each village the estate owners on which the village was laid, the name of the family masters, tax payers, divided into three categories according to their economic situation, the widows' name, and also the

names of those exempted from public revenue in favour of private landowners and of high officials (so called "poslušnici" and "scutelnici") then the names of those categories entirely exempted from taxes (such as: "neamuri", "mazili", "ruptași") priests, deacons, postal clerks, merchants, foreign subjects and others. The boyards, the gipsies and the fugitive peasants were not registered.

The author, analysing these facts, points out the structure of estate owners on which the villages of paytaxers were laid, marking the remark that in Olt District, the peasants' property had an important weight. The peasants' strata are emphasised by the division of the pay taxers into different categories, according to wealth, with a view of an equitable allocation of taxes. It is remarked that the poorest stratum of the peasantry, "codași" consisted of 2/2. the middle stratum "mijlocași" were about 20% and the richest stratum "frunțași" about over 12%.

The data shown in this statistics of 1819 are compared to the statistics of 1773 and 1815, finding a real demographic salutation explained by deficient registering with the view of a tax dodging.

The document value, already presented, is increased too, by including the list of names of families and villages, offering an important material for future profound studies regarding the Romanian onomastics and toponymy of that time. Addition to document, it is the published list of villages and numerical data regarding each fiscal category.

VACUFURILE DIN DOBROGEA ȘI ARHIVELE LOR

TUDOR MATEESCU

Vacuful a fost o instituție specifică lumii musulmane, constituind unul dintre elementele de bază ale sistemului ficular islamic¹. El a apărut în lumea arabă², precedind cu mai multe secole crearea Imperiului otoman, și originea sa rezidă în obligația, de natură religioasă, pe care o aveau mahomedanii de a realiza opere caritabile, de a face „milă”³. Vacuful reprezenta așadar consacrarea unui bun (sau a unor bunuri) la o destinație de binefacere, o donație făcută, de regulă, unui așezământ religios⁴.

Cuvîntul vacuf (*vâkıf*)⁵ vine din limba arabă, de la termenul *wakf*, care are înțelesul

¹ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea*, Constanța, 1907, p. 22–23; Mustafa A. Mehmet, *De certains aspects de la société ottomane à la lumière de la législation (kanunname) du sultan Mahomet II (1451–1481)*, în „*Studia et acta orientalia*”, II, București, 1960, p. 139.

² Ernst Posner, *Archives in Medieval Islam*, în „*The American Archivist*”, XXXV, [Washington], 1972, nr. 3–4, p. 310–311.

³ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 17, 22, 62.

⁴ *Ibidem*, p. 23. Vezi și James Baker, *Turkey in Europe*, London, 1877, p. 160.

⁵ Ne-am oprit la termenul *vacuf*, luat din limba turcă și consacrat, cu această ortografie, în literatura istorică vest-europeană, ca și în cea românească. (Vezi James Baker, *op. cit.*, p. 160; Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 22 și urm.). În limba turcă modernă, cuvîntul este ortografiat *vâkıf*.

de „a împiedica”, „a îndepărta”. În terminologia juridică islamică, această „îndepărtare” constituia protejarea unui lucru împotriva încercării unei terțe persoane de a reclama un drept de proprietate (*tamlık*) asupra lui⁶. Vacuful este, de fapt, actul juridic prin care se constituie o fundație pioasă, dar, cu timpul, în limbajul obișnuit, termenul a trecut asupra obiectului acestui act⁷, așadar asupra bunului sau bunurilor respective⁸. În Imperiul otoman, prin vacuf, preluat, odată cu alte elemente economice, sociale, politice și culturale, de la lumea arabă, se înțelegea atît obiectul fundației pioase, cît și instituția care beneficia de el⁹.

De regulă, vacufurile erau impersonale, inalienabile și irevocabile și se aflau sub protecția legii Șeriatalui, așadar a legislației religioase musulmane¹⁰, fiind la adăpost de imixtiunea puterii laice¹¹. Problemele referitoare la modul de instituire a vacufurilor și la condițiile validității lor erau reglementate exclusiv de legea religioasă. Mai tirziu, vacufurile au intrat și în sfera legislației moderne, dar numai în ceea ce privește administrația lor¹².

Pentru instituirea unui vacuf erau necesare mai multe condiții, dintre care trei erau principale, constînd în existența următoarelor elemente: 1) o persoană fizică în stare de a dispune de bunurile sale; 2) o operă sau o destinație oarecare (respectiv o instituție) susceptibilă de a beneficia de un vacuf; 3) un obiect susceptibil de a deveni vacuf¹³. Se adăugau însă numeroase alte condiții, legate îndeosebi de faptul că instituirea unui vacuf era un act de dispoziție cu titlu gratuit¹⁴.

Astfel, mai întîi, cel care constituia un vacuf trebuia să aibă dreptul absolut de a dispune de bunurile sale, respectiv dreptul de proprietate nelimitată asupra obiectului fundației, să fie om liber, major și sănătos ca fizic și psihic¹⁵. Lipsa uneia dintre aceste condiții atrăgea anularea actului de donație, pe care o putea cere oricine dintre cei interesați¹⁶. Era necesar, de asemenea, ca donația să fie expresia

⁶ W. Heffening, *Wakf*, în *Encyclopédie de l'Islam*, vol. IV, Leyde-Paris, 1934, p. 1154. După doctrina hanefită, creată de Abu Hanifa, cunoscut jurist, supranumit „marele imam” (*imam-i azem*), predominantă în Imperiul otoman, termenul *wakf* este definit „a încușa libertatea de a dispune de un lucru, care trebuie să rămîie proprietate *milk* a fondatorului, pentru ca uzurfructul să-i fie consacrat la milostenii” (Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 13, 23).

⁷ W. Heffening, *op. cit.*, p. 1154.

⁸ Obiectul propriu-zis al fundației era numit, în limba arabă, *mauwuf*, *mahbus*, *mahabbas* sau *habis*. (*Ibidem*).

⁹ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 23.

¹⁰ Mustafa A. Mehmet, *De certains aspects de la société ottomane...*, p. 139. Pentru Șariat vezi îndeosebi Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 12–15.

¹¹ Mustafa A. Mehmet, *De certains aspects de la société ottomane...*, p. 139.

¹² Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 23.

¹³ *Ibidem*, p. 62.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*. Vezi și W. Heffening, *op. cit.*, p. 1155.

¹⁶ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 62.

unei voințe libere, ea devenind, prin lege, nulă, dacă era dispusă sub imperiul unei amenințări¹⁷.

La instituirea unei astfel de fundații, naționalitatea și religia erau indiferente, deoarece, așa cum se explica în legislația islamică, „scopul instituției vacufurilor este binele omenirii întregi”¹⁸. Așadar, puteau crea vacufuri și nemusulmanii, dar fundațiile constituite de aceștia erau valabile numai dacă scopul lor nu era contrar Islamului. Erau excluse din categoria vacufurilor donațiile destinate bisericilor și mănăstirilor creștine¹⁹.

Era necesar, totodată, ca obiectul donației să fie durabil și să aducă un venit, ceea ce făcea ca, în mod obișnuit, să fie constituite ca vacufuri bunurile imobiliare²⁰. Cu toate acestea, puteau fi destinate în acest scop și lucruri mobiliare ca: exemplare din Coran, covoare, vase de aramă, mobile, argintării, sume de bani pentru a fi împrumutate săracilor fără dobândă etc.²¹. Obiectul donației trebuia să fie existent în momentul constituirii fundației. Un vacuf putea fi însă creat și în beneficiul unei opere sau instituții inexistente în momentul dispunerii donației²², urmînd, desigur, ca apariția elementului beneficiar să aibă loc, în mod obligatoriu, ulterior.

După scopul instituirii, se distingeau două feluri de vacufuri: *wakf khairi*, care erau în mod special fundații religioase sau de utilitate publică, destinate întreținerii de moschei, școli musulmane (ar. *madrasa*, tc. *medrese*), spitale sau construirii de poduri, conducte de apă; și *wakf ahli*, care erau fundații de familie, create în favoarea copiilor, nepoților sau altor rude și chiar a unor persoane străine²³. Dacă la constituire nu se arăta scopul în care urmau să se folosească veniturile vacufului, ele erau utilizate pentru săraci²⁴. O fundație în favoarea constituantului însuși nu era valabilă²⁵.

La crearea unui vacuf, un act scris nu era neapărat necesar. Fondatorul trebuia să exprime însă, într-o manieră neechivocă, voința sa printr-o formulă²⁶. Cu toate acestea, multe vacufuri au avut la bază un *wakf-namah* (tc. *vâkif-nâme*), act semnat și sigilat în prezența martorilor și certificat de judecător (*kadi*) într-o formă solemnă. Copia oficială a actului era lăsată fie judecătorului, fie unui birou aparte care transcria originalul într-o codică specială²⁷. Aceste documente au constituit, cu timpul, una din sursele principale de creare a arhivelor în țările islamice²⁸.

În Imperiul otoman, unde legislația nu recunoștea persoanele morale, se crea o dificultate în ceea ce privește acceptarea donațiilor de bunuri vacuf din partea instituțiilor în a

căror favoare se făceau. Această dificultate era înlăturată prin eliberarea, de către autoritățile religioase musulmane, a unui certificat, *hucet-i şeriye*, constatînd constituirea vacufului, act care era apoi legalizat la biroul. (*Fetvahan*) șefului religios al imperiului (*Şeik-ül-İslâm*). Certificatul era apoi prezentat spre înregistrare la biroul cadastrului, care retrăgea vechiului proprietar sau deținător titlul de proprietate sau posesiune, operînd totodată schimbarea intervenită în acest sens²⁹.

În general, în Imperiul otoman se considera că nu puteau deveni vacufuri decît bunuri asupra cărora constituantul avea drept de proprietate deplină, adică bunuri *mülk*. Totuși, sultanul, dar și deținătorii particulari, puteau destina ca vacuf și terenuri pe care le aveau numai în posesiune, făcînd parte din categoria de pămînturi numită *miriye*³⁰, al căror proprietar era, de drept, fiscul otoman³¹.

Pentru constituirea unui vacuf mai erau necesare următoarele condiții: trebuia ca fundația respectivă să aibă o durată veșnică; să intre în vigoare imediat și să nu fie legată de o condiție care să-i amîne executarea, alta decît moartea constituantului; să fie un act juridic inecvabil³². Această ultimă condiție a fost însă uneori controversată în legislația otomană³³. Era stabilit totuși ca dacă fondatorul abjură islamismul, fundația devine nulă, bunurile respective revenind moștenitorilor săi. Fundațiile devenite fără obiect erau fie trecute moștenitorilor constituantului, fie întrebuintate în folosul săracilor sau în interesul public. Ele nu puteau fi însă, în nici un caz, confiscate de către autoritățile laice³⁴.

Administrația vacufului era dată în grija unui *mütevelli* (ar. *mutawalli*), care primea pentru aceasta o remunerație. Primul administrator era desemnat, de obicei, de către fondator, dar acesta putea să rezerve funcția respectivă pentru el însuși și pentru descendenții săi. Dreptul de supraveghere revenea cadiului, care numea administratorul (după moartea fondatorului), sau îl revoca în caz de incapacitate (boală sau proastă gestionare a bunurilor)³⁵.

În Imperiul otoman, feudații au căutat, încă din secolul al XV-lea, să-și transforme pămînturile în vacufuri³⁶, menținîndu-și dreptul de proprietate asupra lor și scăpînd, totodată, de obligațiile pe care le aveau față de sultan. De aceea, Mehmed II Cuceritorul, în cadrul politicii sale centralizatoare, a suprimat unele

¹⁷ *Ibidem*, p. 63.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ W. Heffening, *op. cit.*, p. 1155.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 64.

²² *Ibidem*.

²³ W. Heffening, *op. cit.*, p. 1155.

²⁴ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 64.

²⁵ W. Heffening, *op. cit.*, p. 1155.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Ernst Posner, *op. cit.*, p. 310.

²⁸ *Ibidem*, p. 310—311.

²⁹ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 66.

³⁰ *Ibidem*, p. 64—65.

³¹ *Ibidem*, p. 18—22.

³² W. Heffening, *op. cit.*, p. 1155.

³³ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 65.

³⁴ W. Heffening, *op. cit.*, p. 1156.

³⁵ *Ibidem*, p. 1155—1156; Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 66.

³⁶ Mustafa A. Mehmet, *De certaines aspects de la société ottomane...*, p. 139.

vacufuri³⁷, pe care le-a trecut în categoria *miriye*, sfidând astfel legile Islamului³⁸.

Mai târziu, în epoca modernă, statul a intervenit și mai ferm în constituirea, administrarea și statutul juridic al vacufurilor. Adesea au fost date proclamații, prin care se stabilea că pământurile vacuf, ca și cele *miriye*, nu erau proprietatea celor care le posedau³⁹. La începutul secolului al XIX-lea a fost creată o administrație centrală a vacufurilor, numită *Evkaf* (de la *awkaḥ*, pluralul arab al cuvîntului *wakf*), care, în 1840, a fost transformată într-un minister. În 1867, în cadrul reformelor din perioada Tanzimatului, s-a încercat chiar suprimarea completă a vacufurilor⁴⁰, intenție care a fost însă abandonată.

În Codul funciar otoman din 21 aprilie 1858, vacufurile erau împărțite în două categorii distincte, după forma inițială de proprietate a pământurilor din care erau constituite. Se stabilea că vacufurile care, la origine, au fost proprietăți *mülk*, nu erau supuse legilor civile, „ci condițiilor stabilite de fondator”. În schimb, cele provenite din terenuri *miriye* nu erau considerate „vacufuri reale și propriu-zise” și, prin urmare, erau supuse, în mod obligatoriu, prevederilor Codului funciar, așadar legislației civile. Se arăta că cele mai multe vacufuri din imperiu aparțineau acestei categorii. La rîndul lor, aceste vacufuri erau de două feluri: unele care făceau parte din fondul statului, căruia îi revenea și „dreptul de a percepe dijma și celelalte dări *rusumat* și numai taxa de posesiune (adică prețul cumpărării dreptului de folosință) rămânea afectată unei anumite destinații” și altele care, deși făceau parte tot din fondul statului, dijma, veniturile și taxa de posesiune erau toate afectate unei destinații determinate. La acestea din urmă, dispozițiile legilor civile referitoare la vînzare și la transmiterea prin moștenire nu erau aplicabile. Se stabilea că, pentru astfel de pămînturi, „numai administrația vacufului are dreptul a le cultiva, direct sau prin arendare, iar veniturile se întrebuintează conform dispozițiilor fondatorului”⁴¹. Cu toate acestea, printr-o lege emisă cu puțin înainte de 1877, se prevedea posibilitatea ca o persoană particulară avînd o proprietate vacuf să o convertească, în schimbul unei taxe, în proprietate deplină (*mülk*)⁴².

În 1865, a fost promulgat un regulament asupra titlurilor posesorilor ale bunurilor vacuf, prin care se stabilea obligativitatea deținătorilor de a obține astfel de titluri (mai întîi provizorii, apoi definitive), după datele cu-

prinse în registre⁴³. Aceste certificate au fost eliberate, la început, de Ministerul *Evkaf*, iar de la 23 martie 1876 de către *Defterhane* (Arhivele Statului)⁴⁴.

★

În Dobrogea, ajunsă sub stăpînirea otomană în 1417, în urma campaniei sultanului Mehmed I împotriva Țării Românești, s-au creat vacufuri încă din secolul al XV-lea. Cel mai vechi dintre ele a fost înființat la Babadag, în anul 1484, de sultanul Baiazid II, cu prilejul expediției contra lui Ștefan cel Mare, fiind dedicat întreținerii moscheii și mănăstirii (*tekke*) pe care le-a ridicat acolo în cinstea lui Sari Saltik Baba, legendarul întemeietor al orașului⁴⁵. Pe lîngă o seamă de bunuri mobile pe care sultanul le-a afectat acestei fundații din prada de război de la Chilia și Cetatea Albă⁴⁶, i-a atribuit toate dările cuvenite fîscului otoman de la orașul Babadag și de la satele învecinate. Pentru această dotare există un „registru de vacuf” (*wakf defteri*), păstrat în prezent în fondul „Tapu ve Kadastro” de la Arhivele Statului din Ankara⁴⁷. În 1597, aceste venituri se ridicau la 107.350 de aspri, sumă foarte mare dacă ținem seama de faptul că, în acel an, totalul dărilor percepute de stat pe întreaga Dobroge se ridica la 743.140 de aspri⁴⁸.

Acest vacuf și-a continuat existența și în secolul al XVII-lea⁴⁹. La 1641, după cum constata călătorul raguzan Pietro Diodato Baksici, această fundație pioasă cuprindea „proprietăți, case, servitori și supuși”, precum și un mare număr de oi, boi, vaci și cai. Toate erau stăpînite în comun de către derviiși mănăstirii mahomedane de acolo, care se bucurau, în plus, de pomenile făcute de credincioșii musulmani⁵⁰. Vacuful se compunea acum din aceste bunuri imobiliare, nemaivînd afectate veniturile rezultate din dările către stat, deoarece, între timp, Babadagul și satele din jur, așa cum aflăm de la vestitul călător turc Evliya Çelebi, deveniseră *hass*⁵¹, fiind stăpînite de vizirul de la Silistra⁵². Tot el ne spune

³⁷ Eugeniu E. Stătescu, *Memorii asupra proprietăților imobiliare din Dobrogea*, București, 1903, p. 224.

³⁸ *Ibidem*, p. 220.

³⁹ Halil İnalçık, *Dobrudja*, în *Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, vol. II, Leyde-Paris, 1963, p. 627.

⁴⁰ Nicoară Beldiceanu, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayezid II*, în „Südost-Forschungen”, XXIII, München, 1964, p. 82.

⁴¹ Halil İnalçık, *op. cit.*, p. 627.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Mustafa A. Mehmet, *Aspecte din istoria Dobrogei sub dominația otomană în veacurile XIV–XVII*. (Mărturiile călătorului Evliya Çelebi), în „Studii. Revistă de istorie”, XVIII (1965), nr. 5, p. 1109.

⁴⁴ Gh. Vinulescu, *Pietro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641)*, în „Diplomatarij italicum”, IV, Roma, 1939, p. 103. Vezi și *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 221–222.

⁴⁵ Feude întinse care produceau un venit anual de peste 100.000 de aspri și care erau acordate de sultan marilor feudali. (Mustafa A. Mehmet, *De certains aspects de la société ottomane...*, p. 142).

⁴⁶ Mihail Guboglu, *Evliya Çelebi: De la situation politique, administrative, militaire, culturelle et artistique dans les Pays roumains (1651–1666)*, în „Studia et acta orientalia”, V–VI, p. 7.

³⁷ *Ibidem*, p. 140. Vezi și Vera P. Mutafchieva, *De la politique intérieure de Mehmet II le Conquerant*, în „Studia et acta orientalia”, V–VI, București, 1967, p. 259–263.

³⁸ Kemal H. Karpat, *The land regime, social structure, and modernization in the Ottoman Empire, extras din Beginnings of modernization in the Middle East. The nineteenth century*, Chicago, 1968, p. 74.

³⁹ *Ibidem*, p. 85.

⁴⁰ W. Heffening, *op. cit.*, p. 1160.

⁴¹ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 168–170.

⁴² James Baker, *op. cit.*, p. 453–454.

că unul din șefii orașului era, totodată, *mütevelli* al lui Baba-Sultan (superiorul diversilor mănăstirii)⁵³, așadar administratorul vacufului. În ceea ce privește „supușii” aflați pe acest vacuf, ei erau cu siguranță țărani creștini, așa cum erau și cei de pe pământurile altor fundații pioase musulmane din ținuturile europene ale Imperiului otoman⁵⁴.

Despre acest vacuf se găsesc informații și în două documente, primul din anul 1667, iar al doilea din 1699, aflate în prezent în arhiva Muzeului „Topkapı Sarayı” din Istanbul⁵⁵, unde au ajuns în împrejurări rămase necunoscute⁵⁶. Cu timpul, s-a produs însă un regres care a dus, în cele din urmă, la dispariția, probabil în cursul secolului al XVIII-lea, a vacufului înființat de sultanul Baiazid II. Astfel de situații erau destul de frecvente în perioada de decădere a Imperiului otoman⁵⁷. Moscheia și mănăstirea s-au năruit ori poate au fost distruse în timpul războaielor ruso-turce, care, așa cum se știe, au provocat mari distrugerii în Dobrogea. A ajuns până în zilele noastre numai mausoleul (*türbe*) dedicat de asemenea lui Sarı Saltık Baba.

În secolul al XVI-lea a luat ființă un vacuf la Mangalia, creație a prințesei Esmahan-sultan, fiica lui Baiazid II⁵⁸, pentru întreținerea mai multor instituții eclesiastice mahomedane din acest oraș⁵⁹. Pe la mijlocul veacului următor, Evliya Çelebi nota că Mangalia era un vacuf⁶⁰, ceea ce arată că fundația consta tot în veniturile rezultate din dările orașului. Administrarea bunurilor se afla în grija unui *mütevelli*⁶¹. Acest vacuf a durat până la sfârșitul dominației otomane asupra Dobrogei. Într-unul din documentele care îl compuneau figura și o pădure întinsă, numită Taița-Balcan, situată în cazaua Isaccea, în apropierea satului Taița⁶². După reîntregirea Dobrogei la România, un oarecare Abdulah Efendi ben Mustafa a pretins dreptul de proprietate asupra acestei păduri, afirmând că o cumpărase, în anul 1859, de la „vacuful defunctei Esmahan-Sultan”⁶³.

Procesul a durat mai mulți ani, dar, în cele din urmă, s-a constatat că actul pe care se întemeia această pretenție, era fals⁶⁴, ceea ce a făcut ca pădurea respectivă să fie trecută în proprietatea statului român⁶⁵. Dintre clădirile care au făcut obiectul acestui vacuf s-a păstrat până astăzi vechea geamie, purtând numele fondatoarei⁶⁶, edificiu devenit monument istoric și de artă.

La începutul secolului al XVII-lea, apare la Babadag un nou vacuf, fondat de generalul turc Gazi Ali-Pașa, care, în anul Hegirei 1017 (1608—1609), a construit o geamie în centrul acestui oraș⁶⁷, monument pe care de asemenea ni-l descrie Evliya Çelebi⁶⁸ și care s-a conservat până în zilele noastre. În 1610, el donează ctitoriei sale satele Herghelegi și Sebil-Ilias de lângă Babadag⁶⁹, pe care le primise din partea sultanului, ca răsplătire pentru serviciile aduse în războiul cu Imperiul austriac, „cu toate viile, pădurile, grădinile, pășunile, apele și terenul de cultură, pentru întreținerea geamiei și a personalului ei”⁷⁰. Actul solemn al acestei fundații a fost autentificat în timpul sultanului Ahmed I, în anul Hegirei 1019 (1610), la tribunalul musulman din Constantinopol, de *kadiasker*-ul Yahia Zekeria⁷¹. Acest document, întărit ulterior de 7 sultani⁷², se păstra încă la începutul secolului nostru⁷³. În prezent nu se mai știe nimic de soarta lui⁷⁴, dar se pare că se găsesc câteva copii de pe el.

Această fundație a avut cea mai mare importanță dintre toate vacufurile din Dobrogea. În august 1781, printr-un firman al sultanului Abdul-Hamid I, se stabilea ca mai multe sate din sangeacul Silistra să dea zilnic câte 5 aspri geamiei lui Gazi Ali-Pașa din Babadag pentru completarea sumei de 11.000 de aspri, care fusese folosită în scopuri personale⁷⁵. La 1 septembrie același an, printr-un nou firman, erau numiți ca administratori ai vacufului Mustafa Efendi și Es-Seid Ahmed Efendi, care urmau să fie retribuiți cu suma de 5 aspri pe zi.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Eugeniu E. Stătescu, *op. cit.*, p. 130 (doc. CX), 133 (doc. CXV).

⁵⁵ *Ibidem*, p. 130 (doc. CX), 194.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 216. Datele principale ale actului, respectiv existența vacufului de la Mangalia și a pădurii Taița-Balcan ca element component al acestei fundații pioase erau însă reale; ele figurează, de altfel, și într-o adresă oficială a Legației otomane de la București din 25 februarie 1882. (*Ibidem*, p. 133, doc. CXV).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 194 și urm.

⁵⁸ Mustafa A. Mehmet, *Aspecte din istoria Dobrogei...*, p. 1109.

⁵⁹ Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești întocmit de ...*, vol. I, București, 1960, p. 91 (rez. 326).

⁶⁰ *Idem*, *Evlija Çelebi...*, p. 37.

⁶¹ Primul dintre aceste sate a dispărut ulterior; al doilea există și astăzi, sub denumirea de Zebil.

⁶² Simeon N. Morozov, *Monografia comunei Zebil din județul Tulcea*, București, 1913, p. 5.

⁶³ *Ibidem*. În 1610 s-a aflat, într-adevăr, în funcția de *kadiasker* (judecător militar) de Rumelia, Yahia Efendi. (M. Guboglu, *Sultani și mari dregători otomani*, în „Hrisovul”, VII, 1947, p. 111).

⁶⁴ Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, București, 1896, p. 589.

⁶⁵ Simeon N. Morozov, *op. cit.*, p. 5.

⁶⁶ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 231.

⁶⁷ Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, p. 91 (rez. 326).

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Constantin Jireček, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Wien, 1891, p. 49. Pentru situația țăranilor de pe vacufuri vezi și Elena Grozdanova, *Les fondements économiques de la commune rurale dans les régions bulgares (XV-e—XVIII-e siècles)*, în „Études balkaniques”, X, Sofia, 1974, nr. 1, p. 36 și urm.

⁵⁵ B. Lewis, *Babadaghi*, în *Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, vol. I, p. 866.

⁵⁶ Despre soarta arhivelor din Dobrogea vezi Tudor Mateescu, *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Revista Arhivelor”, anul LI (1974), vol. XXXVI, nr. 1—2, p. 232—233.

⁵⁷ În ultimele decenii ale stăpânirii otomane, austriacul Kanitz constata, la moscheia din Razgrad, că deși își trăgea „de la 7 sate, care îi erau afectate cu titlu de vacufuri, o rentă de 7.000 lire de aur”, se făcea prea puțin pentru restaurarea și conservarea acestui monument. [F. Kanitz, *La Bulgarie danubienne et le Balkan. Études de voyage (1860—1880)*, Paris, 1882, p. 526].

⁵⁸ Mustafa A. Mehmet, *Aspecte din istoria Dobrogei...*, p. 1109. Vezi și Mihail Guboglu, *Evlija Çelebi...*, p. 6, nota 13, unde se presupune că această prințesă ar fi fost fiica sultanului Selim II (1566—1574) sau a lui Murad IV (1623—1640). Vacuful de la Mangalia este totuși o creație a secolului al XVI-lea.

⁵⁹ Mustafa A. Mehmet, *Aspecte din istoria Dobrogei...*, p. 1109.

⁶⁰ Mihail Guboglu, *Evlija Çelebi...*, p. 6.

Ei erau ajutați în exercitarea atribuțiilor lor de Memes Efendi, aianul de Babadag, care trebuia să se ocupe și cu încasarea veniturilor atribuite prin firmanul precedent. La rândul lor, ei urmau să fie supravegheați și controlați de Ishak Efendi, magistratul militar (*kadiasker*) al Rumeliei⁷⁶. Aceste măsuri, dintre care deosebit de semnificativă este numirea, în calitate de controlor, a unui mare dregător al imperiului, dovedesc atât importanța pe care o păstra încă fundația pioasă a lui Gazi Ali Pașa cât și faptul că, în prealabil, se produsese rădăcină neregulă în gestiunea bunurilor ei.

Din secolul al XIX-lea s-au păstrat mai multe conturi anuale (*muhasabe*) ale acestui vacuf, pentru anii 1855—1869⁷⁷. Administrator (*mütevelli*) al bunurilor fundației a fost, în această perioadă, Ahmed Efendi, cu numele întreg Es-Seid Ahmed bin Ömer⁷⁸. El fusese numit în această funcție în anul Hegirei 1259 (1843)⁷⁹, confirmat apoi la 1 Rebi I 1270 (13 decembrie 1852)⁸⁰, la 18 Safer 1274 (8 octombrie 1857)⁸¹ și din nou în anul 1280 (1863), după venirea la tron a sultanului Abdul-Aziz⁸².

Raportul dintre venituri și cheltuieli, ca și sumele respective, au diferit de la an la an, indicând uneori balanțe negative. Astfel, pe exercițiul 1854—1855, renta a fost de 588 guruși și 20 parale, iar cheltuielile de 10.556 guruși și 20 parale⁸³; pe 1855—1856, renta s-a ridicat la 8357 guruși și 20 parale, iar cheltuielile au scăzut la 66 guruși⁸⁴. Contul pe anul 1862—1863 înregistrează din nou un deficit: 13.351 guruși rentă și 20.026 guruși cheltuieli⁸⁵, ca și cel pe anul financiar 1863—1864: 18.448 guruși și 20 parale rentă și 46.844 guruși și 20 parale cheltuieli⁸⁶. La fel pe anii 1864—1865 (15.925 guruși rentă și 24.525 guruși cheltuieli)⁸⁷ și 1865—1866 (19.493 guruși și, respectiv, 21.124 guruși)⁸⁸. Pe 1867—1868, raportul se schimbă însă: 133.083 guruși și 20 parale rentă și 104.571 guruși și 20 parale cheltuieli⁸⁹, ca și pe 1868—1869: 38.891 guruși și 91 parale rentă și 17.572 guruși și 20 parale cheltuieli⁹⁰. Deficitul era acoperit, foarte probabil, de fiscul otoman, deoarece fundația este arătată ca fiind dependentă de vacufurile imperiale (*Evkaf-ı humaidi*) sau ale Vistieriei otomane⁹¹.

Tot în primul sfert al secolului al XVII-lea, apare un vacuf și la Isaccea, constituit, așa cum consemna Baksici la 1641, de sultanul Osman II, cu prilejul expediției sale împotriva cetății Hotin. În timpul sederii sale în acest oraș, în vara anului 1621⁹², el a dăruit moscheii în care s-a închinat⁹³ mai multe „sate de moldoveni”, aflate dincolo de Dunăre, în părțile Ismailului⁹⁴. Călătorul raguzan adaugă, totodată, o observație interesantă: „... căci e obiceiul la turci ca sultanul, atunci când trece prin țara sa, să facă totdeauna danii moscheelor în care intră să se închine”⁹⁵. În 1759, acest vacuf exista încă, deoarece, în acel an, este atestat, în orașul Isaccea, un *mütevelli*⁹⁶.

Alte vacufuri au luat ființă în Dobrogea în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. De o astfel de fundație a beneficiat o mănăstire (*tekke*) de lângă satul Baspunar (azi Fintina Mare, jud. Tulcea), care posedă pământuri întinse, atribuite printr-un *berat* din anul 1777⁹⁷. La începutul secolului al XIX-lea, a luat ființă un așezământ similar la Trestenic, tot în părțile de nord ale Dobrogei, care, la rândul său, a primit, în anul 1815, printr-un *berat* al sultanului Mahmud II, un teren cuprinzând 1085 hectare de pădure și 111 hectare de pământ arabil⁹⁸. Aceste fundații pioase proveneau direct din partea suveranului otoman, dar terenurile respective aparțineau, ca de obicei, categoriei *miriye*, așa cum s-a constatat și cu prilejul verificării titlurilor de proprietate, după reintegrarea Dobrogei la România⁹⁹.

Au fost create însă vacufuri și de către simplii particulari. În aprilie 1792, sultanul Selim III poruncește, printr-un firman, cadului de Babadag ca, neabătându-se cumva de la dreapta cale a Șeriatului, să rezolve pricina locuitorului Es-Seid Ahmed în procesul acestuia, care dura de 15 ani și care avea ca obiect niște terenuri cumpărate de șeicul Mehmed și făcute apoi vacuf de un oarecare Osman Efendi¹⁰⁰. Alți bunuri vacuf, conștind îndeosebi în clădiri (prăvălii, cafenele etc.)

⁹² După cum precizează cronica lui Kiatip Celebi, sultanul a descins la Isaccea în ziua de 12 iulie, rămânând până la începutul lui august 1621. (*Cronici turcești privind țările române* extrase, vol. II, ed. Mihail Guboglu, București, 1974, p. 77).

⁹³ În *Geografia armeanului* Hugas Ingigian (vol. VI, apărut la Veneția, în 1804), se afirmă, pe baza unor izvoare mai vechi, că sultanul Osman II a construit, cu același prilej, la Isaccea „cetate, moschee și bae”. Vezi [H. D.] Siruni, *Dobrogea și Basarabia descrise de un geograf armean*, în „Ani. Revistă de cultură armeană”, II, București, 1937, nr. 2, p. 85. Este foarte probabil că de bunurile vacufului creat atunci a beneficiat și această moschee.

⁹⁴ Potrivit cronicii lui Mehmed Halifa, Ismailul însuși era, în secolul al XVII-lea, un vacuf al orașului sfânt Medina. (*Cronici turcești...*, vol. II, p. 192).

⁹⁵ *Călători străini...*, vol. V, p. 226.

⁹⁶ N. Iorga, *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria II, tom. XXXIII (1910—1911), p. 151.

⁹⁷ V. Ursăcescu, *Monografia comunei Nalbant din județul Tulcea*, Tulcea, 1910, p. 24—25.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 23, 25.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 24—25.

¹⁰⁰ Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, p. 121 (rez. 460).

⁷⁶ *Ibidem*, p. 91, (rez. 327).

⁷⁷ *Ibidem*, p. 561 (rez. 2837), p. 562 (rez. 2839, 2841).

⁷⁸ p. 565—566 (rez. 2862), p. 568 (rez. 2870, 2872), p. 569

(rez. 2875), p. 571 (rez. 2891), p. 573 (rez. 2903), p. 574

(rez. 2907, 2908, 2909), p. 575 (rez. 2914, 2915), p. 576

(rez. 2920), p. 579 (rez. 2938), p. 581 (rez. 2953), p. 587

(rez. 2988), p. 588 (rez. 2996).

⁷⁹ *Ibidem*, p. 374 (rez. 2907, 2908).

⁸⁰ *Ibidem*, p. 374 (rez. 2908).

⁸¹ *Ibidem*, p. 374 (rez. 2907).

⁸² *Ibidem*, p. 575 (rez. 2914).

⁸³ *Ibidem*, p. 575 (rez. 2907, 2908, 2909), p. 576 (rez. 2914, 2915).

⁸⁴ *Ibidem*, p. 561 (rez. 2837).

⁸⁵ *Ibidem*, p. 562 (rez. 2841).

⁸⁶ *Ibidem*, p. 573 (rez. 2903).

⁸⁷ *Ibidem*, p. 576 (rez. 2920).

⁸⁸ *Ibidem*, p. 579 (rez. 2938).

⁸⁹ *Ibidem*, p. 581 (rez. 2953).

⁹⁰ *Ibidem*, p. 587 (rez. 2988).

⁹¹ *Ibidem*, p. 588 (rez. 2996).

⁹² *Ibidem*, p. 562 (rez. 2839, 2841), p. 569 (rez. 2875).

⁹³ p. 571 (rez. 2891).

erau deținute de geamiile de la orașe¹⁰¹. În momentul reintegrării Dobrogei la România, numărul și importanța economică a vacufurilor provinciei erau destul de reduse, afirmația contrară, aparținând unui observator contemporan¹⁰², fiind, în mod sigur, exagerată¹⁰³. Cu toate acestea, la Tulcea exista o Administrație a vacufurilor, probabil pentru tot sandjacul¹⁰⁴, depinzând, desigur, de Ministerul *Evkaf* de la Istanbul.

După 1878, prin instituirea formei burgheze de proprietate și a legislației moderne, bunurile vacuf încetează de a mai fi guvernate de legile islamice, fiind asimilate bunurilor imobiliare obișnuite, ca proprietăți depline ale foștilor deținători, sau trecute pe seama statului¹⁰⁵. De altfel, în Legea pentru organizarea Dobrogei din 9 martie 1880, se prevedeau următoarele: „Personalul și întreținerea principalelor moschee musulmane din Tulcea, Constanța, Babadag, Măcin, Medgidia, Hirșova, Isaccea, Sulina și Mangalia vor fi plătite de către stat, după un regulament de administrație publică, promulgat prin decret domnesc”¹⁰⁶. În felul acesta, vacufurile deveneau lipsite de obiect, iar înființarea altora noi ar fi venit în contradicție cu legile statului român.

În decursul stăpînirii otomane, vacufurile, mai ales în primele secole, au avut rolul lor în viața economică și socială a Dobrogei. Ele au creat arhive care oglindesc activitatea lor, adesea complexă, și care, recuperate și cercetate, ar ajuta, fără îndoială, la reconstituirea trecutului provinciei românești dintre Dunăre și Marea Neagră. Din păcate, numai o parte a lor a putut fi integrată în tezaurul arhivistic al României¹⁰⁷. Multe documente provenind de la aceste fundații se găsesc, cu siguranță, și acum la instituțiile musulmane de cult din Dobrogea sau chiar la diverși particulari. Altele se află însă în afara țării, mai cu seamă în arhivele din

Turcia¹⁰⁸, unde au ajuns urmînd soarta multora dintre fondurile arhivistice create pe teritoriul Dobrogei¹⁰⁹. În original (cele din interior) sau sub formă de microfilm (cele aflate peste hotare), aceste documente trebuie să fie aduse, la locul ce li se cuvine, în depozitele Arhivelor Statului. Noua legislație arhivistică din țara noastră oferă, în acest sens, nu numai condițiile materiale necesare, ci și obligativitatea realizării acestui deziderat.

Résumé

Les Vakoufs ont été des institutions qui, durant de longs siècles, ont joué un rôle de premier ordre (économique, social et culturel) dans le monde islamique. On pourrait les définir comme des fondations de bienfaisance, ayant d'ordinaire un caractère pieux, puisqu'ils étaient destinés, le plus souvent, à l'entretien d'établissements religieux musulmans.

En Dobroudja, province roumaine située entre le Danube et la Mer Noire, qui, depuis 1417 jusqu'en 1877 s'est trouvée sous la domination de l'Empire ottoman, ont existé des vakoufs dans plusieurs localités, telles Babadag, Mangalia, Isaccea etc.

Ainsi, le vakouf fondé en 1610 à Babadag par le général turc Gazi Ali Pacha, semble avoir été le plus important.

Certains documents émis par ces institutions se trouvent à présent en Roumanie, dans les archives des organes spécialisés ou chez des détenteurs particuliers, mais la plupart de ces documents se trouvent à l'étranger, notamment dans les archives turques, ce qui rend nécessaire qu'ils soient tout de suite microfilmés et amenés en Roumanie.

Summary

The Vagoufs (vakiflar) were special institutions that played an outstanding rôle (economic, social, and cultural) in Mahomedan world, all along the centuries.

They can be called as charity foundations having as usual, a pious character, because they were devoted, in special, to the maintenance of some religious mahomedan establishments.

In Dobrudja, the Romanian region between, the Danube and the Black Sea which, within the period 1417–1877, was under the rule of Ottoman Empire, the Vakoufs were in more places such as: Babadag, Mangalia, Isaccea etc. The most important vakouf was, it seems, that one created in 1610 at Babadag by Ottoman general Gazi Ali Pasha. Some of the archives, created by these institutions, are in Romania, at some specialised agencies or at private persons. Most of the archives, however, are abroad, in special, in Turkish Archives, being absolutely necessary to bring these documents, as microfilms, in our country.

¹⁰⁸ În arhivele din Istanbul se găsesc numeroase documente referitoare la vacufurile prezentate mai sus, ca și la altele care au fost create pe teritoriul Dobrogei și care au avut, de regulă, o existență de scurtă durată. (Informație de la Tahsin Gemil, cercetător la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru bunăvoința de a ne fi comunicat-o). Multe se găsesc, fără îndoială, în arhiva fostului Minister al Vacufurilor (*Evkaf*).

¹⁰⁹ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 232–233.

¹⁰¹ Ioan N. Roman, *Proprietatea imobiliară rurală din Dobrogea. Condițiunea ei juridică în legislația otomană, română și bulgară, în Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 281.

¹⁰² Alfred de Caston, *Voyage dans la Dobroudchia. La vérité sur les hommes et les choses*, Bucarest, 1878, p. 48, în notă.

¹⁰³ Total nefondată este și afirmația potrivit căreia un vacuf ar fi deținut și mănăstirea românească de la Cocoșu. (Zamfir Filotti, *Mănăstirea Cocoșu. Regimul proprietății în Dobrogea*, București, 1889, p. 5). După cum am văzut mai sus, un vacuf nu putea fi valabil dacă avea ca obiect un așezământ religios nemusulman.

¹⁰⁴ Eugeniu E. Stătescu, *op. cit.*, p. 130, doc. CX.
¹⁰⁵ Pămînturile vacuf din Dobrogea fiind, la origine, cele mai multe dintre ele, bunuri *miriye*, așadar proprietate a fîscului otoman, ele au revenit, de drept, statului român, fără a mai fi nevoie ca acesta să facă vreo mențiune specială în legile sale. La înlocuirea sistemului fînciar otoman cu cel românesc, ele au urmat întru totul regimul terenurilor *miriye*, fiind asimilate acestora. (Eugeniu E. Stătescu, *op. cit.*, p. 90, 92).

¹⁰⁶ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 234.

¹⁰⁷ Este vorba însă de piese disperate și nu de fonduri în totalitatea lor. Cele mai multe documente de acest fel, provenind mai ales de la vacuful creat de Gazi Ali-Pașa, se găsesc în prezent la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

REVOLUȚIA ARHIVISTICĂ ÎN DEZBATEREA CONGRESULUI INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR Washington, 27 septembrie—1 octombrie 1976

VALERIA ȘINDELARU

Sub auspiciile Consiliului Internațional al Arhivelor, s-a întrunit la Washington, de la 27 septembrie la 1 octombrie 1976, cel de-al VIII-lea Congres Internațional al Arhivelor, avînd ca temă generală „Revoluția arhivistică a timpului nostru“.

Înscriindu-se între cele mai importante teme puse în dezbatere de Congresele Internaționale ale Arhivelor, „Revoluția arhivistică a timpului nostru“ este reflectată sub multiplele ei aspecte în rapoartele întocmite pe baza răspunsurilor la chestionarele lansate instituțiilor arhivistice din țările membre ale Consiliului Internațional al Arhivelor. Patru ședințe plene au fost consacrate dezbaterii problemelor desprinse din bogatele informații conținute în aceste rapoarte.

Pentru o imagine mai clară asupra tematicii Congresului, indicăm în cele ce urmează programul ședințelor plene amintite. I. *Revoluția prearhivării*: 1. Artel Ricks, S.U.A. — Organizarea Arhivelor o atribuție arhivistică; 2. Guy Duboscq, Franța — Depozite de prearhivare; noțiune și instrument; 3. Åke Kromow, Suedia — Selecționarea documentelor contemporane. II. *Revoluția tehnologică*: 1. A. P. Kuranov, U.R.S.S. — Progresul științei de conducere a Arhivelor; 2. Lionel Bell, Anglia — Documentele informaticii; 3. Carmen Crespo, Spania — Conservare și reprografie. III. *Revoluția în materie de acces și folosire*: 1. I. Borșa, Ungaria — Creșterea numărului celor ce folosesc materialele de arhivă în perioada de după cel de-al doilea război mondial; 2. S. N. Prasad, India — Liberalizarea accesului și folosirea arhivelor; 3. H. Boberach, R. F. Germania — Tehnologia și extinderea accesului în arhive. IV. *Revoluția geo-arhivistică*: 1. S. O. Sowoolu, Nigeria — Revoluția arhivistică mondială; 2. Guy Cangah, Coasta de Fildeș — Arhivele din țările în curs de dezvoltare; 3. A. Tanodi, Argentina — Programe de asistență arhivistică.

Rapoartele, elaborate de personalități de seamă ale vieții arhivistice internaționale, au oferit prilejul unei ample cunoașteri a realizărilor Arhivelor dintr-un număr însemnat de țări în această etapă de însemnate și rapide schimbări în toate domeniile, precum și per-

spectivile de dezvoltare a activității arhivistice în viitor.

Cîteva din rapoartele menționate au parvenit Direcției generale a Arhivelor Statului încă înainte de Congres. Considerăm că nu este lipsit de interes să facem o scurtă prezentare a lor.

În raportul „Organizarea arhivelor o atribuție arhivistică“, autorul Artel Ricks și colaboratorul său John Powell, au urmărit influența procesului revoluționar tehnico-științific asupra atribuțiilor arhivistice și modificările esențiale intervenite în activitatea arhivelor. După menționarea unor puncte de vedere privind organizarea arhivelor, reflectate în legislația arhivistică, se prezintă aspecte din experiența Statelor Unite, situația existentă pe plan internațional, în țările dezvoltate și în curs de dezvoltare. Procentual sînt redate, potrivit răspunsurilor la chestionarele lansate, realizările în domeniul unor activități esențiale: centre de organizare a arhivelor (depozite intermediare); controlul inventarierii arhivelor; organizarea prelucrării; organizarea documentelor curente de strictă necesitate; organizarea prelucrării informaționale a datelor; organizarea sistemelor de regăsire a informațiilor; organizarea documentării; organizarea corespondenței; organizarea înregistrării actelor; organizarea formularelor; organizarea rapoartelor; organizarea directivelor; organizarea microcopierii; organizarea modului de lucru în privința arhivei curente; organizarea automată a surselor de date; organizarea prelucrării informațiilor pe diferite suporturi de înregistrare; organizarea echipamentului de înzestrare; studii de evaluare. Pentru cunoașterea exactă a accepției acestor termeni, s-a anexat la raport o notă explicativă.

Se arată, în continuare, că organizarea are un caracter complex și dinamic, fiind extinsă la întregul ciclu de viață a documentelor. Ea începe încă de la crearea documentelor și continuă, în toate fazele activității, pînă la păstrarea permanentă și darea în folosire a celor importante și eliminarea celor lipsite de valoare. Un factor determinant în lărgirea sferei de îndatoriri ale Arhivelor îl constituie, pe lîngă noua concepție privind îndrumarea formării arhivelor curente și uniformizarea sistemelor de înregistrare, apariția de noi suporturi (microfilm, benzi video, benzi magnetice), modernizarea sistemelor de informare prin prelucrarea automată a datelor etc. Schimbările intervenite au ca efect creșterea numărului celor care apelează la documente, ceea ce impune modernizarea instrumentelor de cercetare și a sistemelor de informare.

Înmulțirea genurilor de documente, preluarea de fonduri de la tot mai multe instituții de diferite profiluri, folosirea unor noi și variate procedee tehnice în arhive, toate acestea ridică

desigur problema specializării arhiviștilor, care trebuie și este, de altfel, în atenția Arhivelor Naționale din întreaga lume.

În concluzie, se constată o concordanță din ce în ce mai accentuată în privința concepției de organizare a Arhivelor, numeroase state precupându-se de necesități similare — îndrumarea arhivelor curente în întregul proces al constituirii acestora, dezvoltarea programelor de organizare și centralizarea lor, creșterea specializării, introducerea mecanizării în Arhive.

Raportul intitulat „Depozite de prearhivare: noțiune și instrument”, întocmit de dl. Guy Duboscq, autor și al unui manual asupra organizării prearhivării, conține bogate informații asupra acestui sistem cunoscut în zilele noastre pretutindeni, atât în țările cu tradiție foarte veche, cât și în cele pe cale de dezvoltare.

Devenită astăzi o instituție vitală în multe state, prearhivarea, realizată prin crearea de depozite intermediare — records centers —, prezintă certe avantaje, care constau în: a) descongestionarea localurilor administrative de documente care nu mai sînt utile activității curente și care, îngrămădite în dulapuri, în pivnițe sau în poduri, nu mai sînt accesibile cercetărilor solicitate; b) evitarea împovărării depozitelor de arhive istorice cu acte care nu au împlinit vechimea reglementară pentru a fi comunicate publicului și din care multe sînt destinate să fie distruse la expirarea unor termene variabile; c) asigurarea, în timpul perioadei intermediare, care se situează între scoaterea actelor din birouri și intrarea lor în depozitele de arhive istorice, trierea lor pentru separarea actelor ce urmează să fie distruse de cele care se vor depune; d) asigurarea în această perioadă a punerii lor la dispoziția administrațiilor care le-au creat și cărora le pot fi, în mod ocazional, necesare; e) realizarea de economii, asigurându-se cu cele mai mici cheltuieli conservarea actelor în timpul perioadei intermediare, adică grupându-le în localuri utilizate economic și care costă mai puțin comparativ cu amenajările în vederea păstrării la instituțiile administrative sau în depozitele de arhive tradiționale.

Autorul arată situația existentă în diferite țări în domeniul prearhivării — R. F. Germania, S.U.A., Canada, Spania, Franța, Anglia, Cehoslovacia, Elveția, Italia, România, Norvegia, Olanda, Polonia, Malaezia, Israel și scoate în evidență experiența canadiană, pe care o consideră cea mai dezvoltată, completă și eficientă. Totodată, relevă că în unele țări s-a mers mai departe, punându-se la punct o politică de *records management*, adică o politică de intervenție asupra organizării actelor înseși, începînd de la crearea lor în administrații, sistem care include și prearhivarea.

„Seleționarea documentelor contemporane”, tema raportului întocmit de dl. Åke Kromnow, a fost inclusă în programul Congresului, ca un rezultat firesc al creșterii enorme a materialului arhivistic în acest secol, societatea modernă fiind dependentă de cercetare și informare mai mult ca oricînd.

Raportul ilustrează, prin exemple concrete, enormul aflux de documente, căruia arhivele trebuie să le facă față. Problema selecționării devine tot mai acută, ținîndu-se seamă de „explozia de informații” a timpurilor noastre. Nu poate fi trecut cu vederea faptul că și noile suporturi ale informaticii nu au scăzut necesitatea selecționării, ci, dimpotrivă, au accentuat-o. Se constată astfel că necesitatea selecționării, în efortul de a controla cantitatea enormă de documente, este un fapt unanim acceptat. Tendința este ca în timp util numeroasele acte create să fie prelucrate și canalizate printr-o planificare bine concepută și rațională și prin programe de eliminare.

Raportul informează despre atitudinea față de selecționare a diferitelor state, prioritățile acordate, reglementările privind selecționarea și eliminarea documentelor fără valoare, metodele de selecționare, de înlocuire, păstrare și eliminare, selecționarea și distrugerea documentelor informaticii, situația în procente a documentelor păstrate în urma selecționării în diferite țări.

Conducerea procesului arhivistic este tema tratată de A. P. Kurantov, director al Institutului documentologiei și procesului arhivistic (U.R.S.S.), în raportul privind „Progresul științei de conducere a Arhivelor”. Autorul consemnează diferențele existente în accepția noțiunii de conducere a arhivelor, fapt care determină diversele forme de organizare în uz în diferite țări. Arhivele generale ale Regatului Belgiei, de pildă, menționînd căile de îndeplinire a conducerii arhivelor (1. Control al documentelor din instituțiile de stat active și organizarea primirii lor la Arhivele de Stat; 2. Depistarea unor documente care nu se află în proprietatea statului; 3. Asigurarea accesului cercetătorilor), exprimă concepția sa asupra acestei activități. Arhivele de Stat din R. S. Cehoslovacă separă noțiunea de „conducere administrativă” de aceea de conducere a arhivelor, în care sînt incluse activitatea curentă, chestiunile financiare, problemele de personal, asigurarea tehnico-materială, construcțiile de localuri pentru arhive etc. Sugestiv este definită „conducerea arhivelor” în Malaezia, ca „profesiunea de bază a arhivistului”. În țara noastră conducerea arhivelor este concepută ca o activitate complexă, cuprinzînd întregul sistem care dirijează toate acțiunile privind arhivele, din momentul creării documentelor și pînă la darea lor în folosire, și, totodată, supravegherea aplicării legislației arhivistice.

Obiectivul fundamental al activității directe a serviciilor arhivistice de stat îl constituie rețeaua Arhivelor de Stat (naționale și regionale). Se constată tot mai mult creșterea numărului de țări în care într-o măsură sau alta se extinde competența Arhivelor de Stat asupra arhivelor din alte administrații și instituții de stat, exercitînd influență și asupra activității de registratură.

Raportul consemnează că un număr însemnat de arhive sînt încă în afara sferei de

acțiune a Arhivelor. Printre acestea se numără arhivele distincte de cele de stat: comunale, bisericesti, particulare etc. Arhiviștii din Olanda exprimă o serioasă îngrijorare față de lipsa unui control al arhivelor întreprinderilor particulare, ale bisericilor, diferitelor uniuni, asociații sau ale unor persoane private.

Se remarcă influența pozitivă a principiului centralizării, care favorizează dezvoltarea unitară a Arhivelor de Stat. Această influență se manifestă și în faptul că multe organe locale, firme particulare, instituții ecleziastice etc., folosesc metodele și experiența acumulată de Arhivele de Stat pentru constituirea arhivelor proprii și pentru elaborarea de reguli și instrucțiuni.

Cele mai mari posibilități în conducerea procesului arhivistic le au țările în care s-a creat un Fond arhivistic unic de stat, cum sînt R. P. Bulgaria, R. D. Germană, R. P. Ungară, R. P. Polonă, R. S. România, U.R.S.S.

În amplul proces al organizării, planificarea și elaborarea de prognoze ocupă un loc însemnat, venind în sprijinul orientării științifice și al dezvoltării activității arhivistice.

În cadrul problemelor de selecționare și completare a arhivelor, un accent deosebit se pune pe metodică aprecierii valorii documentelor în vederea păstrării unui volum minim de documente cu maximum de informații.

Încadrat în tema largă a „Revoluției în materie de acces și folosire”, raportul întocmit de I. Borșa „Creșterea numărului celor ce folosesc materialele de arhivă în perioada de după cel de-al doilea război mondial”, demonstrează cauzele care au determinat mărirea fără precedent și diversificarea izvoarelor documentare, în ultimii 30 de ani, în funcție de extinderea sferei creatorilor de documente, al căror material documentar este dat în păstrarea arhivelor. În multe țări, arhivele, care înainte dețineau numai documente publice, au început să preia documente de la tot mai multe instituții nepublice (universități, colegii, sindicate, corpuri ecleziastice, organizații de afaceri etc.), precum și documente particulare, oamenii în decursul activității politicienilor, canteenilor de știință, scriitorilor, artiștilor. La acestea se adaugă colecțiile de microfilme în continuă creștere, fotografiile, documentele fonice, documentele informatice etc. Concomitent, numărul cercetătorilor a crescut considerabil, iar Arhivele și-au intensificat activitatea de sprijinire a acestora, căutând noi soluții pentru extinderea folosirii documentelor, pentru a le face accesibile corespunzător multiplelor scopuri ale zilelor noastre. Autorul, tratînd despre problemele menționate și despre dezvoltarea lor viitoare, nu omite să relateze implicațiile acestora asupra calificării personalului și, totodată, asupra programului de întocmire a instrumentelor de informare științifică. O chestiune de perspectivă este aceea a înființării de servicii de documentare la Arhive, care vor avea ca rezultat folosirea și mai intensivă a documentelor.

Influența prezentă și potențială a unor tehnologii noi asupra accesului în arhive constituie obiectul interesantului raport intitulat „Revoluția tehnică și lărgirea accesului în arhive”, elaborat de dl. Heinz Boberach, în colaborare cu dl. Wolf Buchmann. În esență, se tratează despre: 1. programul de publicatie microfilm; 2. tehnici avansate folosite în organizarea expozițiilor și pentru educația publică; 3. instrumente de informare științifică automate; 4. transmiterea de imagini de pe documente la mari distanțe.

Față de creșterea cererilor de informații, Arhivele sînt și vor fi silite să folosească și mai mult în viitor tehnologiile moderne — procedee optice și electronice pentru a miniaturiza, sorta și comunica documentele.

Raportul prezintă o serie de realizări importante, obținute în lumina recomandărilor făcute la Congresul Internațional Extraordinar al Arhivelor de la Washington din 1966 și la cel de-al VI-lea Congres Internațional al Arhivelor de la Madrid din 1968.

Cîteva exemple, în cele ce urmează, vor contura mai bine situația existentă pe plan internațional și perspectivele întrevăzute.

În prezent, 20 de țări pot pune la dispoziție publicații pe microfilm de pe fonduri arhivistice (Australia, Danemarca, R. F. Germania, Finlanda, Marea Britanie, India, Italia, Japonia, Canada, Luxemburg, Nigeria, Norvegia, Zambia, Senegal, Singapore, Spania, U.R.S.S., Ungaria, Cehoslovacia și S.U.A.). Dintre acestea, Arhiva Națională a S.U.A. posedă peste 2100 publicații pe microfilm, cu mai mult de 104.000 role. O problemă de viitor: în Italia se preconizează o combinație de microfilme și prelucrare automată a datelor.

Se menționează, de asemenea, metodele tehnice folosite din ce în ce mai frecvent în expozițiile arhivistice, care le fac mai atractive și evident, mai instructive: panouri iluminate, diapozitive color pe panouri luminoase sau proiectate pe ecran, magnetofone pentru reproducerea de comentarii referitoare la expozate prin difuzoare și căști, combinații de diapozitive și benzi sonore, filme pe teme istorice, computere cu înmagazinarea de întrebări și răspunsuri privind tema expoziției.

O contribuție considerabilă în creșterea accesului în arhive constă în prelucrarea automată a instrumentelor arhivistice. Între realizările mai de seamă sînt menționate prelucrarea automată a datelor pentru inventare de fonduri sau documente răslețe în Arhivele din S.U.A., Canada și Marea Britanie, inde克斯area titlurilor de acte de birou ale președintelui Kennedy (S.U.A.), prelucrarea automată și crearea de fișiere pentru hotărârile Parlamentului parizian din secolul al XIV-lea (Arhivele Naționale de la Paris) etc. Prin asemenea instrumente cercetătorii primesc, fără îndoială, informații mai rapide decît era posibil pînă acum.

Mai importante sînt însă datele asupra mai multor fonduri ale unei arhive, care se prezintă sub formă de conspecte, îndrumătoare,

organizate pentru prelucrarea automată, cum se procedează în Anglia și R. F. Germania.

De prezentat este faptul că la toate instrumentele arhivistice prelucrate automat munca principală trebuie făcută de arhiviști, computerul reducând munca de sortare și prezentare.

Raportorul își exprimă părerea că în viitor ar fi justificat ca datele strînse și prelucrate pentru conspectele de fonduri ale marilor arhive și mai ales ale tuturor arhivelor unei țări să nu fie date numai sub formă tipărită, ci acumulate într-o bancă de date, spre a putea fi puse la dispoziție oricând, constituind astfel un mijloc activ pentru înlesnirea folosirii arhivelor pe plan internațional.

Raportul se încheie cu concluzia că, înainte de a lua o hotărîre asupra introducerii unei noi tehnologii, Arhivele trebuie să examineze eficiența ei economică printr-o analiză atentă asupra costului și utilității. Colaborarea strînsă, atît pe plan național, cît și internațional, devine tot mai necesară, în sensul ca experiențele unei arhive, pentru care s-au investit mijloace importante, să fie folosite și de alte arhive, spre a se evita cheltuieli inutile și repetarea greșelilor.

Problematica recentului Congres de la Washington, de un real interes pentru arhivistica mondială, ne întărește convingerea asupra utilității cunoașterii în totalitate a rapoartelor și a dezbaterilor care au urmat în cadrul acestei importante întruniri internaționale.

ARHIVA RADIOTELEVIZIUNII ROMÂNE

În ziua de joi 1 noiembrie 1928, la ora 17,00 au fost lansate în eter apelurile unui nou post de radioemisie din lume, născîndu-se Radiodifuziunea Română. Pentru a se ajunge aici se făcuseră experiențe vreme de cîțiva ani și puținii pe atunci ascultători din țara noastră trăiseră cu emoție captarea vorbei românești din pilniile aparatelor de radio încă din vara anului 1925. Dar din noiembrie 1928 au început să se difuzeze programe în mod sistematic, organizate sub auspiciile Societății de Radiodifuziune din România. Radioul românesc se naște, astfel, la scurtă vreme după înființarea unor societăți similare în Europa și meritul lui era, încă de la început, că și-a propus să devină o veritabilă instituție de cultură. Dealtfel, la aceasta se referea cîtoror radiofoniei noastre, savantul Dragomir Hurmuzescu, în chiar cuvîntul inaugural: „Să nu se creadă că radiofonia este o chestiune numai de distracție. Radiofonia este de o mare importanță socială, cu mult mai mare decît teatrul, pentru răspîndirea culturii și pentru unificarea sufletelor, căci se poate adresa la o lume întreagă, pătrunzînd în coliba cea mai

răzleață a sateanului. În curînd va deveni criteriu de judecată a gradului de dezvoltare a unui popor”¹.

Propunîndu-și asemenea scopuri nobile, instituția, a cărei activitate era coordonată de personalități reprezentative ale culturii noastre ca Dragomir Hurmuzescu, I. Al. Brătescu-Voinești, Mihail Jora, Em. Petrascu, Dimitrie Gusti la care aveau să se adauge în curînd: Liviu Rebreanu, V. I. Popa, Tudor Vianu, Mihai Ralea, Adrian Maniu, V. Voiculescu, C. Brăiloiu, Ionel Perlea, Horia Furtună și alții alții, a strîns în jurul ei remarcabili scriitori, istorici, actori, muzicieni, profesori din toate ramurile științei.

Este suficient să precizăm aici că tot ce a reprezentat valoare în cultura noastră națională din perioada interbelică a apărut în fața microfoanelor.

Fenomenul a luat o altă proporție după Eliberarea patriei noastre și mai ales după anul 1952 cînd au fost date în folosință noile studiouri din moderna Casă a Radiofoniei.

Generalizarea programelor I și II, tendința de profilare a programului II pe emisiuni cultural-educative, apoi crearea programului III, destinat tineretului, au condus la invitarea la microfon, practic, a tuturor celor care reprezintă întreaga viață socială, politică, economică, științifică și artistică, din cuprinsul țării.

La 23 August 1955 se difuza primul program românesc de televiziune, după ce, înainte de cel de al doilea război mondial se oferiseră, la București, cîteva transmisii experimentale. Dar abia în seara zilei de 30 decembrie 1956 se inaugurează emisiunile Studioului național de televiziune, cuprinzînd programe proprii. De la această dată Radiodifuziunii i se alătură un nou mijloc de comunicare de masă, Televiziunea, cu forța ei specific-propagandistică și artistică. Astăzi, Radioteleviziunea Română se poate mindri cu certe contribuții la dezvoltarea multilaterală a societății socialiste, la instruirea generațiilor, la educarea în spiritul patriotismului, internaționalismului, a dragostei pentru muncă și pentru frumos.

Pentru a-și realiza obiectivele și sarcinile care îi revin pe linia documentelor Congresului al XI-lea al P.C.R. și ale Congresului educației politice și al culturii socialiste, Radioul dispune, în momentul de față, de trei programe naționale, cinci programe teritoriale, emisiuni pentru naționalități conlocuitoare, programe pentru străinătate, difuzate în 13 limbi toate acestea totalizînd peste o sută zece ore program pe zi. La rîndul ei Televiziunea difuzează două programe, cu 86 de ore pe săptămînă.

Drumul semicentenar al Radiodifuziunii, și de două decenii al Televiziunii a făcut ca, Radioteleviziunea Română să devină nu numai un puternic organ de informație și propagandă, de instrucție științifico-culturală și de educație națională ci și păstrătoarea unui imens ma-

¹ *Radio și Radiofonia*, nr. 7, 1928, p. 1.

terial arhivistic — manuscrite, înregistrări ale vocilor și ale imaginilor unor personalități, material documentar, fonc și filmic — de o inestimabilă valoare.

Rolul informativ-propagandistic al Radio-difuziunii, ca și rolul cultural-educativ al instituției prin propagarea științei, artei și literaturii nu mai este necesar să fie explicat. Toți specialiștii în comunicarea de masă susțin aceste atribuții, chiar dacă au predilecție mai mare pentru una dintre ele. În același timp însă, Radioteleviziunea și-a căpătat și alte două funcții. Este vorba de funcția creatoare, pentru că radioului și televiziunii îi revine și menirea de a crea valori culturale, atât prin speciile și modalitățile proprii: scenarii, anchete, reportaje, dezbateri, interviuri, comenarii, transmisiuni directe, emisiuni-concurs, conferințe, Universitatea radio și TV, Radioteleșcoala, filme documentare și artistice etc. cât și prin promovarea unor teme, a unor tratări speciale prin comenzi operative făcute creatorilor. Funcția de *creator de cultură* a acestei instituții cu greu ar mai putea fi contestată. Cu atât mai puțin s-ar putea nega ipostaza de *păstrător de cultură* a Radioteleviziunii atât prin bogatul sector arhivistic, fiindcă, orice s-ar face, „vorba volant, scripta manent” cât și prin discoteca, fonoteca, filmoteca și videoteca instituției. Dealtfel, tot mai multe sint țările din lume în care se constituie *Muzee sonore* și *filmice* sau *Muzee ale vocilor celebre*, sau *Arhive de filme*, bazate în cea mai mare măsură, pe înregistrările și filmările făcute de radiodifuziuni, televiziuni și case producătoare de filme.

Interesul pentru păstrarea vocilor a apărut, și la noi, îndată după înființarea postului național de radio, în presa de specialitate. Astfel, revista *Radio și Radiofonia* în numărul 135 din 1931 consemnează pentru prima oară în România, despre existența unui *Muzeu al radiofoniei*, în Anglia, bazat pe colecția Fleming de înregistrări pe discuri a unor voci celebre și a unor mari creații muzicale. În același număr se susține propunerea înființării, la Paris, a unei *Academii a artelor fonice*. Ideea avea să fie și în continuare sugerată dar pentru prima dată se vorbește despre păstrarea înregistrărilor realizate în țara noastră într-un articol din anul 1935 apărut în revista *Radio* (nr. 369, din 13 octombrie). Articolul acesta se intitulează, dealtfel, *Arhiva vorbită* și are ca obiectiv însemnătatea păstrării discurilor cu vocile personalităților culturale reprezentative. Discul cîștigase și la noi un teren propice, numeroase articole din presa noastră radiofonică tratînd despre *Arhiva muzicală* (înregistrată pe discuri), *Radioul și discul*, *Rolul hotărîtor al discului!*, *Scrisoarea vorbită* etc. În momentul în care, însă, apare banda magnetică, revista *Radio-Universul* (nr. 176, din 1938) își arată întreaga încredere în noul sistem de imprimări care este „cel mai practic dispozitiv de înregistrare și reproducere sonoră”, așteptîndu-i folosirea pe scară cît mai largă. Pînă la folosirea benzii magnetice va

mai trece totuși o bucată de vreme. Înregistrarea pe discuri era însă la îndemîna radioului, iar ștanțarii pe cilindri și pe discuri se făcuseră în țara noastră încă de la începutul acestui secol. Exista și o bogată arhivă fonică, punîndu-se tot mai mult problema organizării și folosirii ei sistematice. În acest sens citim un emoționant articol, al cărui autor a rămas necunoscut, apărut în *Radio-Universul* (nr. 192 din 1938). Articolul se intitulează, nici mai mult, nici mai puțin „Cerem o fonotecă națională”.

„S-a stins de curînd prof. Gh. Marinescu, un savant de reputație universală, un mare om de știință, un mare profesor. Toți aceia care l-au auzit cu ocazia conferințelor rostite la microfon îi mai aud parcă și astăzi vocea domoală și sfătoasă. Vocea profesorului Marinescu s-a pierdut însă pentru totdeauna. Viitorimea îi va putea cunoaște figura distinsă, îi va citi operele. Dar nimeni nu-i va mai auzi vocea. Și totuși, această voce ar fi fost atât de ușor de consemnat într-o fonotecă națională românească. Am luat un singur exemplu, deși exemple s-ar putea da la nesfîrșit. Pentru cultura țării noastre este indispensabilă o fonotecă în care cercetătorul să găsească tot aspectul sonor al țării. Un început fericit există: este arhiva fonografică realizată de prof. C. Brăiloiu. Ceea ce a făcut d-sa în cadrul restrîns al folclorului muzical trebuie să se facă în mare, în cadrul național.

Societatea de radio, prin fața microfonului căreia se perindă tot ce are țara mai distins, toate bogățiile ei intelectuale, este cea dintîi indicată să contribuie la realizarea fonotecii naționale.

Supunem aceste sugestii forurilor în drept și sperăm că Fonoteca națională va deveni cînd rînd fapt îndeplinit. Generațiile viitoare ne vor fi recunoscătoare”.

Ideea frîmțită opinia publică gazetărească și aceeași revistă, în nr. 229 din 1939 inserează un nou îndemn în articolul *Muzeul vocilor celebre. O măsură pe care am vrea s-o vedem imitată cît mai curînd și la noi*. De data aceasta se dau ca exemple modurile în care au procedat instituțiile similare din alte țări: „Nu numai peste 1 000 dar chiar și peste 2 000 de ani discurile de gramofon vor face să răsunе scene sonore din viața timpului nostru. Arhivele fonografiei instituite la Paris, Londra și Washington colecționează toate discurile caracteristice zilelor noastre, ca să le lase viitorului. Discursuri, muzică, declamații, nimic nu trebuie să lipsească”. Se vorbește, apoi, despre munca unui neobosit prieten al lui Edison, inginerul Robert Vincent, care a înregistrat numeroase voci celebre, instrumente, păsări și animale, pînă și sunetul trompetei și vocea trompetistului care a dat semnalul de luptă la Balaklava.

Despre necesitatea unui *Muzeu al vocilor* la noi se vorbește și în *Radio Universul*, nr. 239 din 13 mai 1939 ca și în alte numere următoare. Alte articole continuă să primească elogios „panglica vorbitoare” sau „filmul sonor” — cum era numită inițial banda magnetică.

Un accent deosebit se pune în epocă, în același timp, pe lângă înregistrarea pe discuri a conferințelor, lecturilor și muzicii și pe așa-numitul „decor sonor”. Este vorba de realizarea unor discuri care cuprindeau ilustrațiile sonore pentru teatrul radiofonic.

Luptind pentru păstrarea și conservarea discurilor, gazetarii și redactorii radiodifuziunii dădeau ca exemple *Muzeele vocilor* din alte părți, citindu-se, în anul 1943, mai multe asemenea instituții care funcționau la Paris, Londra, Washington, Viena și Geneva.

Discurile au fost folosite în activitatea postului nostru de radio imediat după inaugurarea lui. Din păcate, o parte din marile valori ale discotecii s-au pierdut în bombardamentul din dimineața zilei de 23 August cînd Societatea de Radiodifuziune a fost distrusă de aviația hitleristă. O altă parte, aflată în dispersare în cîteva localități de pe valea Prahovei și la Bod, s-a pierdut din cauza condițiilor vitrege la care au fost supuse. Și totuși, nu puține, prin grija modeleților salariați de la radio sau prin achiziții ulterioare, au înfruntat timpul, păstrîndu-se cu grija care se cuvine, în discoteca ajunsă astăzi la circa 55 000 de discuri. Putem asculta cu aceeași sfințită emoție marile opere ale culturii universale în interpretări deosebită valoare precum și înregistrări ale unor personalități din viața social-culturală a țării ca N. Iorga, N. Titulescu, L. Rebreanu, O. Goga sau a unor mari interpreți ca: G. Enescu, Dinu Lipatti, C. Nottara, Constantin Tănase, Florica Cristoforeanu, Traian Grozăvescu, G. Folescu, Maria Tănase și alții.

După război utilajele de înregistrare pe discuri au fost distruse și transmisiunile se făceau din studiouri. Între timp se dezvoltase însă sistemul electromagnetic și banda de magnetofon a luat locul discurilor.

Folosirea magnetofonelor în emisiunile noastre datează de la sfîrșitul anului 1947, cînd au fost imprimate „jurnalele de actualități”. În 1949, în studiourile de la Liceul „Sf. Sava” a început să se înregistreze teatru radiofonic. Din 1952 magnetofonul a devenit unealta principală a redactorului de radio. De acum înainte majoritatea emisiunilor principale, de valoare, se păstrează în fonoteca Radiodifuziunii. Lună de lună și an de an fonoteca s-a îmbogățit, sporindu-și comorile. Astăzi, în fonotecă există circa 150 000 de benzi cu înregistrări muzicale și 50 000 de emisiuni vorbite. La acestea se adaugă peste 200 000 de filme, de la secvențe de actualități, la documentare, documentare-artistice și filme artistice produse de Televiziunea Română sau provenind din alte surse.

Se păstrează, astfel, înregistrări și imagini de la evenimentele politice din țară, Congresele Partidului Comunist Român, Sesiunile Marii Adunări Naționale, marile serbări naționale, cuvîntările Secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, alte momente semnificative ale vieții social-politice ale României Socialiste.

Se păstrează, de asemenea, conferințele și lecturile unor scriitori de seamă: Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, G. Călinescu, Lucian Blaga, G. Bacovia, Camil Petrescu, Perpessicus, Gala Galaction, M. Ralea, Tudor Vianu, I. M. Sadoveanu, Emil Isac, Eusebiu Camilar, Cezar Petrescu, Tudor Mușatescu, ale unor mari oameni de știință și artiști plastici: C. I. Parhon, Traian Săvulescu, Gh. Anghel, Romulus Ladea, C. Medrea etc.

Înregistrări nemuritoare sînt numeroase creații ale Teatrului radiofonic făcute cu G. Vraca, Ion Manolescu, Lucia Sturdza Bulandra, N. Sireteanu, Jules Cazaban, Ștefan Ciubotărașu, Maria Filotti, Gr. Vasiliu-Birlic, Niky Atanasiu, Silvia Chicos, ca și cele muzicale ale interpreților vocali sau instrumentiști și dirijorilor români și străini.

Alături de fonotecă, o dezvoltare vertiginoasă a cunoscut în ultimii ani și filmoteca, îndeosebi după 1969—1970, cînd a fost dat în folosită Centrul de Televiziune, creîndu-se condițiile pentru sporirea producției proprii care reprezintă peste 55 de ore de program pe săptămînă.

Pe lângă peliculele de o deosebită valoare artistică, filmoteca deține imagini de la unele evenimente și momente importante din viața patriei noastre, reportaje, mese rotunde, documentare, documentar-artistice la care au participat personalități remarcabile, teatrul de televiziune și alte emisiuni care s-au bucurat de colaborarea unor interpreți de prestigiu.

Dacă, la moartea profesorului Gh. Marinescu, se făcuse, după cum s-a văzut, observația că vocea acestuia nu fusese înregistrată pe disc, timpul ne-a oferit, nu de mult, o foarte mare surpriză: au fost descoperite cîteva pelicule reprezentînd cele dintîi documentare științifice din lume realizate de marele savant, conservind-se totodată, și imaginea sa în mișcare.

Cea mai mare parte din acest material fonic și filmic are în textul scris, alături de fonotecă și filmotecă, Radioteleviziunea dispunînd de o arhivă printre cele mai bogate și valoroase din întreaga țară privind fenomenul cultural al ultimei jumătăți de veac. Însușind — pentru a face o comparație — circa 5 kilometri, fondul arhivistice este format din texte cu caracter redacțional, adică textele emisiunilor difuzate, precum și din alte documente privind baza tehnică a instituției, alte aspecte ale evoluției programelor.

Dintre cei dintîi vorbitori la microfon ale căror texte se păstrează, menționăm pe Tudor Arghezi, M. Sadoveanu, Tudor Vianu, Victor Eftimiu, Ion Marin Sadoveanu, Cezar Petrescu, M. Ralea, G. Călinescu, Zaharia Stancu, T. Mușatescu, Gala Galaction, E. Lovinescu la care se adaugă mii de alte personalități. O bună parte din aceste conferințe se păstrează în manuscris sau sînt texte dactilografiate și semnate autograf, reprezentînd un valoros fond care pune într-o nouă lumină activitatea multor scriitori din perioada 1928—1976.

Această extraordinară și inestimabilă bogăție, face din Radioteleviziune nu numai un mijloc

de propagandă, instrucție națională și educație socialistă, dar și un Muzeu al vocilor și imaginilor ca o ilustrare a unei funcții principale a instituției, aceea de păstrător a valorilor culturii naționale.

Existența a trei arhive distincte — Arhiva scrisă, Arhiva sonoră și Arhiva filmică — face ca Radioteleviziunea să dețină un loc specific în sistemul nostru arhivistic. Conform Decretului nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național, art. 5, pct. C, Radioteleviziunea „îndeplinește atribuții speciale” pentru documentele fonice și video și filmele de televiziune. Pe baza acestui decret, registrele de intrare-ieșire, de evidență etc., sînt aceleași ca la instituțiile similare și se aplică în toate cele trei sectoare arhivistice. Pentru buna desfășurare a activității însă, în limitele prevederilor legale, au fost create mijloace specifice de lucru, pentru ca aceste arhive să aibă nu numai atributul de păstrătoare de valori ci și de utilitate permanentă. Întrucît, spre deosebire de arhiva scrisă, arhiva fonică și cea filmică fac parte directă din mijloacele productive ale Radioteleviziunii, pentru a-și putea îndeplini aceste duble atribuții, fonoteca și filmoteca au fost organizate pe sectoare distincte și anume:

a) *Filmoteca și fonoteca documentelor politice și de protocol* — cuprinzînd înregistrările pe bandă de magnetofon sau de magnetoscop și peliculele cu valoare deosebită, conținînd cele mai de seamă momente din istoria contemporană a României socialiste, lucrările congreselor și conferințelor naționale ale partidului, marile sărbători ale poporului nostru, activitatea neobosită desfășurată de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, pe plan intern și extern.

b) *Filmoteca și fonoteca de aur*, conținînd vocile marilor personalități din viața noastră social-culturală și artistică, înregistrări teatrale și muzicale de valoare specială.

c) *Filmoteca și fonoteca letopiseț*, în care figurează secvențe semnificative din viața de ieri și de azi a patriei noastre, a localităților urbane și rurale, monumente ale civilizației milenare pe aceste meleaguri, muzee, monumente ale naturii precum și aspecte din natură etc.

d) *Filmoteca și fonoteca cotidiană*, cuprinzînd totalitatea înregistrărilor și peliculelor care pot fi reprogramate și care au șansa de a deveni *letopiseț* sau *fonotecă și filmotecă de aur*.

e) *Filmoteca și fonoteca uzuală*, conținînd înregistrările și filmele în curs de programare, sau pe baza cărora se pot realiza noi emisiuni. O secțiune importantă o ocupă fonoteca muzicală uzuală, care are o mare circulație, difuzîndu-se de numeroase ori, uneori chiar zilnic, aceeași melodie.

În conformitate cu prevederile Decretului 472/1971 Radioteleviziunea și-a organizat aceste arhive în așa fel încît să le poată lesne utiliza. Astfel, la primele trei categorii de pelicule, spre exemplu, nu pot fi folosite decît copiile, originalele reprezentînd fondul inestimabil care se păstrează permanent.

Dacă evidența sub forma registrelor, are îndeosebi rol organizatorico-administrativ, pentru utilizarea operativă a benzilor magnetice și filmelor, Radioteleviziunea a introdus sistemul fișelor. Pentru punerea la punct a fonotecii și filmotecii s-a organizat o amplă acțiune de audiere și vizionare a întregului material adunat în decursul timpului, muncă grea și complexă, realizată de oameni desțoinici, de specialitate, efectuată pe criterii științifice. Fișarea urmărește un dublu scop: pe de o parte, folosirea fișei, în momentul de față, ușurînd munca de regăsire, pe un sistem ușor de reținut, pe domenii de activitate și tipuri de programe, pe de altă parte fișele cuprind o codificare, făcînd posibilă trecerea pe calculator electronic, într-un sistem modern de regăsire care se va aplica în viitor în ansamblul activității de programare și în cadrul Radioteleviziunii.

De menționat, pe lîngă interesul pentru clăsarea, organizarea, catalogarea și metodologia regăsirii materialului fonofilmic și o altă latură a acestei munci considerabile care se desfășoară în prezent la fonotecă și filmotecă, practica folosirii în emisiuni a materialelor descoperite.

În acest fel, pe lîngă emisiunile obișnuite, care folosesc numeroase pelicule și înregistrări sonore de arhivă, în programe și-au făcut locul emisiuni specializate ca Filmoteca de aur TV și Din filmoteca TV, precum și Fonoteca de aur — la Radio și Radiofonoteca pentru școlari. Astfel, întreaga operațiune de evidență, organizare, clasare și regăsire a materialului, are o finalitate absolută: este pus la dispoziția beneficiarilor de programe de radio și televiziune.

Am insistat și asupra acestor laturi pentru a sugera doar cîteva aspecte, poate mai puțin cunoscute, ale unor arhive de mare complexitate cum sînt cele ale Radioteleviziunii.

VICTOR CRĂCIUN

AL VIII-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL AL ARHIVELOR, Washington — septembrie 1976

Recent a avut loc în S.U.A., la Washington, al VIII-lea Congres Internațional al Arhivelor, care s-a bucurat de o largă participare, reunind peste 500 de delegați din 103 țări, numeroși reprezentanți și observatori ai unor importante organisme internaționale, între care UNESCO, FID, FIAB, UNISIST. Delegația Arhivelor Statului din R. S. România a fost constituită din Ionel Gal, director general și Ștefan Nimară, profesor de engleză.

Deschiderea lucrărilor a fost făcută de F. I. Dolgi, președintele Consiliului Internațional al Arhivelor. Din partea președintelui S.U.A. G. Ford, a președintelui Liberiei T. William, a ministrului învățămîntului și problemelor sociale al S.U.A., Richardson și a altor personalități ale vieții politice și culturale internaționale s-au primit mesaje de salut.

Tema generală a Congresului, „Revoluția arhivistică a timpului nostru”, a format obiectul unor interesante dezbateri, în cadrul a patru ședințe plenare, pe baza rapoartelor elaborate de personalități de seamă din domeniul arhivisticii, consacrate unor probleme largi, de o deosebită actualitate — revoluția prearhivării, revoluția tehnologică arhivistică, revoluția în materie de acces și folosire a arhivelor, revoluția geo-arhivistică.

Rapoartele și discuțiile pe marginea acestora au dat posibilitatea cunoașterii progreselor realizate în diferite domenii ale activității arhivistice, influența procesului revoluționar tehnico-științific asupra atribuțiilor Arhivelor și perspectivele de dezvoltare în viitor.

În abordarea problemelor referitoare la *revoluția prearhivării*, s-a constatat creșterea numărului țărilor în care competența Arhivelor de Stat se extinde asupra arhivelor din alte administrații și instituții de stat, orientînd organizarea documentelor, în întregul proces al existenței lor, din momentul creării pînă la păstrarea permanentă sau înlăturarea celor lipsite de importanță.

Un accent deosebit s-a pus pe importanța majoră a problemelor privind selecționarea pentru umanitate a celor mai valoroase acte, aparținînd tezaurilor documentare naționale și, nu mai puțin, patrimoniului cultural universal.

S-a urmărit cu interes influența revoluției tehnico-științifice asupra atribuțiilor arhivelor și modificările esențiale intervenite în munca acestora, reflectate în legislația arhivistică din diferite țări, în realizările din domeniul unor

activități importante, cum sînt organizarea arhivei curente, a înregistrării, inventarierii, prearhivării și selecționării, prelucrării informaționale a datelor, organizarea sistemelor de regăsire a informațiilor, a prelucrării lor pe diferite suporturi de înregistrare, a documentării etc.

Problematika *revoluției tehnologice* a oferit prilejul unei largi confruntări de opinii privind conducerea științifică a arhivelor, asigurarea tehnico-materială, documentele informatice, conservarea și reprografia. În cadrul multelor probleme ale conducerii Arhivelor un loc important l-a ocupat activitatea de selecționare și completare. S-a insistat asupra metodicii de apreciere a valorii actelor în vederea păstrării unui volum minim de documente cu maximum de informații, subliniindu-se necesitatea îmbunătățirii continue a criteriilor și procedurii de selecționare, în așa fel încît să se asigure posibilității cele mai valoroase documente ale epocii, care să reflecte cît mai veridic și complex aspectele vieții statului respectiv.

În dezbateri s-a scos în evidență rolul arhivelor naționale în coordonarea activității arhivistice, diversitatea formelor, metodelor și condițiilor existente în diferite țări, în funcție de nivelul lor de dezvoltare și de atenția ce se acordă arhivelor din partea statului. A reieșit, totodată, necesitatea perfecționării permanente a cadrelor, în concordanță cu însemnatele cuceriri ale științei și tehnicii mondiale.

Intervenția delegației române referitoare la activitatea de prearhivare a suscitat un viu interes, fiind evidențiată în concluziile ședinței plenare pentru prevederile legislației noastre, care conferă cadrul juridic și organizatoric de perfecționare a întregii activități arhivistice, precum și pentru metodele bune aplicate în munca de selecționare și numărul mare de specialiști care concurează la aceste lucrări. La propunerea delegației române, s-a apreciat necesară reluarea dezbaterii de către Consiliul Internațional al Arhivelor, în colaborare cu UNESCO, a activității de selecționare.

În acest context a fost remarcat rolul pozitiv al principiului centralizării, care favorizează dezvoltarea unitară a activității Arhivelor, relevîndu-se totodată faptul că cele mai mari posibilități în conducerea procesului arhivistic le au țările în care s-a creat un Fond arhivistic de stat sau național, cum sînt R. P. Bulgaria, R. D. Germană, R. P. Polonă, R. S. România, R. P. Ungară, U.R.S.S.

Mari posibilități de dezvoltare se prevăd pentru viitor în ceea ce privește folosirea intensă a mijloacelor și procedeelor tehnice noi prin dotarea depozitelor cu sisteme moderne de păstrare și securitate a documentelor — introducerea de instalații climatice și de apărare împotriva incendiilor etc.

Asigurarea unor suporturi durabile, rezistente în timp — hirtia ocupînd între acestea un loc însemnat — preocupă, în zilele noastre, din ce în ce mai mult pe arhiviști. Pe această linie s-au obținut rezultate bune în S.U.A., Japonia, Anglia, U.R.S.S., aceasta din urmă avînd în proiect, după ce a realizat o cantitate experimentală de hirtie durabilă cu termen de 850 de ani, fabricarea de hirtie pe bază de textile, cu termen de 1000 de ani, pentru documentele deosebit de importante.

Hirtia nu constituie însă singurul element care este avut în vedere în legătură cu conservarea documentelor. Păstrarea textului are, evident, atîtă importanță ca durabilitatea suportului. Demne de reținut sînt procedeele tehnice actuale, de pildă fotometoda, care dau posibilitatea transpunerii textului restaurat pe un nou suport material. În legătură cu aceasta, între problemele de actualitate se înscrie și aceea a creării unei pelicule fotosensibile pentru fotocopierea documentelor.

Totodată, paralel cu preocupările privind stabilitatea suportului de hirtie și a textului și apărarea lor împotriva deteriorării, atenția arhiviștilor este îndreptată spre raționalizarea tehnologiei de reproducere și miniaturizare a documentelor.

În mod practic, fiind imposibilă crearea unui regim ideal de păstrare pentru înlăturarea îmbătrînirii naturale a documentelor, s-a susținut necesitatea unei informări largi asupra procedurilor tehnice, elaborate în industrie, care pot fi utilizate în Arhive.

Ampla temă a *revoluției în materie de acces și folosire* a dat posibilitatea cunoașterii problemelor puse Arhivelor de pretutindeni de creșterea considerabilă a numărului cercetătorilor în perioada postbelică, de sporirea interesului pentru izvoarele documentare, de necesitatea tot mai mult resimțită pentru introducerea de mijloace tehnice moderne — procedee optice și electronice pentru miniaturizarea, sortarea și comunicarea documentelor, în sprijinul extinderii accesului și diversificării formelor de folosire a izvoarelor documentare. În discuții s-a conturat situația existentă pe plan internațional și perspectivele întrevăzute. Atenția este îndreptată în viitor spre dezvoltarea programului de întocmire a instrumentelor de informare științifică, prelucrarea automată a acestora, înființarea de servicii de documentare în Arhive etc.

S-a scos în evidență existența unei conjuncturi favorabile schimbului de informații documentare, în slujba păcii și a progresului umanității, caracterizată printr-o tendință accentuată de largire a accesului în arhive. Totodată, s-a exprimat părerea că ar fi justificat ca datele strînse și prelucrate în cadrul sistemului informațional pentru conspectele de fonduri ale marilor arhive și în special ale tuturor arhivelor unei țări să fie acumulate într-o bancă națională de date, spre a putea fi puse la dispoziție oricînd pentru îlesnirea folosirii arhivelor pe plan internațional. Recunoscîndu-se faptul că un acces total în arhive nu se va putea realiza niciodată, atît din motive de

securitate națională, cît și datorită caracterului confidențial al unor documente personale, s-a apreciat în unanimitate utilitatea unei cît mai largi cooperări arhiviste pe plan internațional.

Revoluția geo-arhivistică a constituit ultima temă, care a concentrat atenția asupra revoluției arhiviste mondiale, asupra arhivelor din țările în curs de dezvoltare și asupra programelor de asistență arhivistică.

O importanță deosebită a fost acordată ajutorului pe care statele dezvoltate trebuie să-l dea țărilor slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare, relevîndu-se însemnătatea fondurilor bănești și a bazei materiale necesare pentru constituirea unui fond de dezvoltare și asigurarea formării de specialiști. A fost subliniată utilitatea cursurilor internaționale de specializare și oportunitatea de a fi urmate de un număr cît mai mare de arhiviști, a cooperării Arhivelor cu organizațiile internaționale de specialitate și a lărgirii contactelor în cadrul Consiliului Internațional al Arhivelor. Avîndu-se în vedere pe de o parte necesitatea folosirii mai intense a izvoarelor documentare existente, iar pe de altă parte lipsa unor surse documentare scrise, în special în țările slab dezvoltate, s-a propus înființarea unor centre de reprografie, precum și apelarea la izvoarele orale, ca mijloc de cunoaștere a istoriei țărilor respective. De asemenea, s-a stăruit asupra problemei transferurilor de arhive de la metropole în țările care și-au cîștigat independența.

Cu prilejul Congresului, Consiliul Internațional al Arhivelor a organizat o gală de filme documentare de specialitate, în cadrul căreia a fost prezentat și filmul „Conservarea și restaurarea documentelor”, realizat de Direcția generală a Arhivelor Statului din R. S. România. Filmul s-a bucurat de aprecierea tuturor celor care l-au vizionat. O copie a acestui film a fost dată Consiliului Internațional al Arhivelor în folosul țărilor slab dezvoltate, fapt ce a fost remarcat în concluziile primei ședințe a noului Comitet Executiv ca o contribuție a țării noastre în cooperarea arhivistică internațională.

Alegerea organelor de conducere ale Consiliului Internațional al Arhivelor a constituit un punct important din ordinea de zi. În unanimitate au fost aleși: președinte, dr. James Rhoades (S.U.A.) ; vicepreședinte, Jeffery Ede (Anglia) și S. N. Prosad (India) ; membri ai Comitetului Executiv, pentru perioada 1976—1980, conducătorii Arhivelor din Sudan, Coasta de Fildeș, U.R.S.S., Franța, R. S. România, Australia, Spania, iar pentru perioada 1978—1982, din R. F. Germania, Elveția, Norvegia, Porto-Rico, Bahamas, Indonezia, Nigeria ; membri ai Biroului Comitetului Executiv : secretar general Wyffels (Belgia), secretar general adjunct, Smith (Canada), trezorer, Wagner (R. F. Germania), secretar executiv, Ch. Kecs-kemeti (Franța). Alegerea directorului general al Arhivelor Statului din țara noastră ca membru al Consiliului Executiv constituie o dovadă

a prestigiului de care se bucură arhivele românești pe plan internațional.

Cu aceeași ocazie, a fost aprobat statutul Consiliului cu amendamentele făcute, fiind discutate și unele probleme în legătură cu programele de lucru, perioadele de întâlniri, obiectivele sedințelor de birou ale Consiliului Internațional al Arhivelor, hotărându-se ca următoarea ședință a Comitetului Executiv să aibă loc la Lyon în 1977, viitorul Congres Internațional urmînd să se țină la Londra în 1980, iar Conferința Internațională a Mesei Rotunde în Sardinia, în 1977.

O serie de rezoluții importante pentru activitatea viitoare au fost adoptate de Adunarea generală. Acestea se referă la editarea unor publicații științifice (Ghid al izvoarelor balcanice; Dicționar internațional de terminologie arhivistică; lucrări de specialitate privind standarde în construirea de depozite), recunoașterea validității microfilmelor pe plan mondial, dezvoltarea unor sisteme moderne de regăsire a informațiilor, înființarea în cadrul Consiliului Internațional al Arhivelor a unei secții pentru arhivele organizațiilor internaționale, sărbătorirea în 1977 a „săptămîinii internaționale a arhivelor”, cooperarea Consiliului Internațional al Arhivelor cu UNESCO, în vederea folosirii arhivelor în slujba păcii și umanității.

În scopul unei ample documentări asupra unor metode și tehnici moderne în activitatea de organizare a documentelor, la cererea delegației române, s-a întreprins o vizită de studiu la Arhivele Naționale ale S.U.A. Cu acest prilej, au putut fi cunoscute direct însemnatele realizări ale Arhivelor americane, demne de admirat — instalații moderne introduse în depozitele de arhivă dotate cu sisteme avansate de securitate și prevenire a incendiilor, sisteme automate de alarmare cu declanșare simultană a comenzilor în interior și la cele mai apropiate brigăzi de pompieri, instalații de acclimatizare și aer condiționat, rafturi metalice și materiale de protecție ignifuge, uși cu încuieri electronice ș.a. În mod deosebit au reținut atenția laboratoarele de microfilmare și aparatura respectivă — documatoare, aparate de citit microfilme la lumina zilei cu imagine reglabilă orizontal sau vertical, aparate de multiplicare direct după microfilm etc.

Rapoartele și dezbaterile pe baza acestora, concluziile ce s-au desprins și rezoluțiile celui de-al VIII-lea Congres Internațional al Arhivelor au demonstrat însemnătatea largirii colaborării internaționale și contribuția acesteia pentru creșterea rolului arhivelor naționale în sistemul instituțiilor de cultură și știință, modernizarea lor prin introducerea cererilor științei și tehnicii, perfecționarea mijloacelor de protejare a valorilor culturale naționale, parte integrantă a patrimoniului civilizației universale.

Dezvoltarea pe plan internațional a acestor probleme majore ale arhivisticii, schimbul util de experiență și de opinii, contactele între reprezentanții arhivelor naționale au confirmat

nu numai rezultatele remarcabile obținute în acest domeniu de activitate în perioada post-belică, dar au scos, în același timp, în evidență largile posibilități de folosire și valorificare a izvoarelor documentare naționale în interesul umanității, al păcii, progresului și civilizației.

IONEL GAL

AL XIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE GENEALOGICE ȘI HERALDICE, Londra, 1976

Al XIII-lea congres internațional de științe genealogice și heraldice s-a desfășurat la Londra între 31 august—7 septembrie 1976. Manifestare științifică de prestigiu, Congresul a reunit circa 500 de specialiști din țările europene și de pe alte continente. Remarcăm participarea unor specialiști din țările socialiste: R. D. Germană, R. P. Polonă, R. S. România și R. P. Ungară.

Lucrările congresului grupate în două secții (genealogie și heraldică) s-au desfășurat concomitent în cinci săli. Comunicările prezentate în cadrul secției de genealogie, variate din punct de vedere tematic, au abordat probleme cu caracter general, terminologia genealogică, izvoarele genealogice existente în diferite țări, evoluția unor grupe sau clase sociale, utilizarea studiilor genealogice pentru determinarea unor boli sau cunoașterea evoluției unor profesii, cauzele interne și internaționale ale emi-

grării, importanța păstrării denumirilor ce explică existența îndelungată a unor localități, întocmirea unei bibliografii internaționale genealogice etc.

În cadrul secției de heraldică s-au susținut comunicări interesante privind metodologia cercetării și clasificării izvoarelor heraldice, caracterul actual al fenomenului heraldic, evoluția heraldică în diferite regiuni, importanța sigiliilor ca izvor heraldic, conținutul unor armoriale apărute într-o serie de țări etc.

Abordându-se problema izvoarelor heraldice și genealogice, în cadrul comunicărilor și dezbaterilor ce au avut loc, s-au făcut referiri la materialele documentare conservate în depozitele arhivelor sau în colecții particulare, s-a evidențiat necesitatea intensificării activității arhivistice în ceea ce privește întocmirea de inventare, publicarea de cataloage și ediții de documente, prelucrarea informațiilor heraldice și genealogice cu ajutorul echipamentului electronic, întrepătrunderea dintre acestea și celelalte științe auxiliare ale istoriei.

Delegația română prezintă la congres a fost compusă din dr. Dan Berindei, vicepreședintele Comisiei de genealogice, heraldică și sigilografie de pe lângă institutul de istorie „N. Iorga” și dr. Maria Dogaru, membră fondatoare a numei comisii, arhivist principal în cadrul Direcției generale a Arhivelor Statului. Comunicările prezentate de aceștia: *Mutații în sinul păturilor conducătoare române spre mijlocul secolului al XIX-lea în lumina genealogiei* (Dan Berindei) și *Importanța heraldice, sigilografiei și insignologiei pentru studiul istoriei țărilor române* (Maria Dogaru) cit și comunicările celorlalți români care, deși nu au fost prezenți, au fost incluse în programul congresului (Jean N. Mănescu, *Contribuții heraldice la istoria societății secrete*; Dar Cernovodeanu, *Stemele atribuite Țării Românești și Moldovei în secolele XV și XVI în armorialele europene și realitatea istorică pe care ele o reflectă*; Ștefan Andreescu *Lupta dintre Dănești și Drăculești și problemele de natură genealogică pe care ele le ridică*), au fost primite cu interes de participanți, pe marginea lor s-au formulat întrebări, s-au desfășurat interesante discuții în cadrul cărora s-au evidențiat importanța izvoarelor genealogice și heraldice din România, evoluția acestor discipline în țara noastră, schimbările profunde care au avut loc de-a lungul veacurilor din punct de vedere economic, social și politic în societatea românească.

Delegația română a participat și la colocviul organizat sub conducerea președintelui Academiei Internaționale de heraldică L. Jéquier pe tema *Mentalitățile sociale oglindite în izvoarele heraldice*, unde s-au discutat unele probleme majore ale acestei discipline cum sînt definitivarea diverselor tipuri de embleme, importanța armelor vorbitoare, frecvența cu care un tip sau altul a fost utilizat în diverse țări.

Cu ocazia Congresului s-au organizat la Londra, Cambridge și Oxford expoziții heraldice și genealogice în care au fost expuse materiale documentare relevante pentru temele abordate: steme, sigilii, manuscrise, armoriale, arbori genealogici etc.

În ziua de 4 septembrie a avut loc ședința Confederației Internaționale de Genealogie și heraldică la care a participat și vicepreședintele Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” (România fiind membră fondatoare cu drept de vot în Confede-

rație), la ordinea de zi fiind problema extinderii activității acestei organizații. Cu acest prilej s-a stabilit ca viitorul congres să aibă loc. în 1978, în Spania.

MARIA DOGARU

ȘEDINȚĂ DE LUCRU A COMISIEI ȘTIINȚIFICE PENTRU PROBLEME ARHIVISTICE

În ziua de 17 septembrie 1976 s-a întrunit, într-o nouă ședință de lucru, Comisia științifică pentru probleme arhivistice, prezidată de tovarășul Ionel Gal, directorul general al Arhivelor Statului.

Deschizând lucrările, președintele Comisiei — tovarășul Ionel Gal — a anunțat celor prezenți ordinea de zi a ședinței: 1. Stadiul îndeplinirii sarcinilor ce revin Arhivelor Statului din planul de măsuri al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la sărbătorirea centenarului independenței de stat a României (1877—1977); 2. Informare privind activitatea de cercetare tematică a fondurilor și colecțiilor de documente din Arhivele Statului și prelucrarea automată a informațiilor cu ajutorul calculatorului; 3. Proiect de program pentru pregătirea politico-ideologică și de specialitate a cadrelor din sistemul Arhivelor Statului în perioada 1976—1980; 4. Prezentarea lucrărilor arhivistice de informare științifică în vederea publicării: Volumul de documente privind răscoala din 1907 întocmit de Filiala Arhivelor Statului Județul Ilfov și Îndrumătorul în Arhivele Statului Constanța; 5. Rezolvarea unor contestații.

După o informare prezentată de președintele Comisiei asupra principalelor probleme rezolvate de la ultima ședință a Comisiei științifice a urmat dezbaterile punctelor incluse pe ordinea de zi.

Inscrisă în planul de activitate al D.G.A.S. ca principală preocupare, sărbătorirea centenarului independenței de stat a României a suscitat ample prezentări asupra realizărilor de pînă acum și dezbateri pe marginea obiectivelor ce vor sta în atenție în activitatea viitoare. Participanții au relevat cu satisfacție faptul că cele trei volume de documente interne și externe, elaborate în colaborare cu Academia de Științe Sociale și Politice, cuprind documente inedite care vor oferi cercetării științifice cit și masei largi a populației un plus de informație asupra stării de spirit a populației, activității diplomatice, problemelor politice ale vremii, eroismului armatei române, ecoului internațional, reliefind că dobîndirea independenței a fost rezultatul firesc al dezvoltării economice, sociale și politice interne.

Reprezentanții principalelor instituții care sînt antrenate în organizarea sărbătoririi mărețului eveniment au subliniat colaborarea rodnică între acestea (Academia de Științe Sociale și Politice, Muzeul de istorie al R.S.R., Ministerul de Externe, Ministerul Apărării Naționale) și Arhivele Statului și pe care o doresc tot mai bogată.

În același sens s-a remarcat și colaborarea noastră cu Muzeul de istorie al R. S. România, cu Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revolu-

ționare și democratice din România și cu Muzeul Militar Central pentru organizarea expoziției care va evoca lupta de veacuri a poporului român pentru independență.

S-a recomandat, de asemenea, publicarea unei culegeri de sigilii legate de lupta pentru independență, organizarea unui simpozion pe aceeași temă, precum și o mai largă activitate pentru a face cunoscută lupta pentru independență și neatințare a poporului român.

În continuare a fost supusă discuției activitatea de cercetare tematică a fondurilor și colecțiilor de documente din Arhivele Statului și prelucrarea automată a informațiilor cu ajutorul calculatorului.

Avind în vedere complexitatea introducerii informației documentare în activitatea arhivistică vorbitorii au subliniat stadiul avansat la care s-a ajuns (s-au pus în cercetare 201 fonduri și colecții arhiviste din care 92 au fost încheiate iar 109 sînt în curs de cercetare, rezultind 344 506 fișe tematiche; s-a proiectat și elaborat sistemul automat de înmagazinare, păstrare și regăsire a informațiilor din documentele de arhivă), micșorarea timpului de regăsire de 5-6 ori, calitatea sistemului de înmagazinare și de punere în circuitul științific al informațiilor.

S-a arătat de asemenea, necesitatea definitivării clasificatorului tematic, determinată de experimentarea lui timp de un an de zile la filialele Arhivelor Statului, de propunerile și sugestiile vizînd structura și completarea clasificatorului. Din dezbateri s-a desprins o serie de sugestii și propuneri pentru activitatea de viitor. Dintre acestea amintim: constituirea unui colectiv care să studieze căile de perfecționare și extindere a sistemului actual, preluarea de către Arhivele Statului a noilor genuri de documente create prin utilizarea echipamentelor electronice și studierea durabilității acestora. Tovarășul director general Ionel Gal a recomandat ca toate deciziile în legătură cu această activitate să rezulte din organizarea unei consfătuiri cu specialiști din Arhivele Statului și de la alte instituții de profil iar definitivarea clasificatorului, de asemenea, să se realizeze după consultarea instituțiilor de specialitate.

Un loc important în cadrul discuțiilor l-a ocupat prezentarea unor instrumente de informare științifică pregătite pentru publicare: Volumul de documente privind răzcoala din 1907 întocmit de Filiala Arhivelor Statului Ilfov și Îndrumător în Arhivele Statului Constanța.

Participanții la discuții au arătat că prezenta ediție de documente, înscrisă în preocupările Direcției generale a Arhivelor Statului și a filialelor sale județene, ca urmare a prevederilor Plenarei C.C. al P.C.R. din 14 aprilie 1976 privind aniversarea centenarului independenței și a șapte decenii de la marea răscoală țărănească din 1907, cuprinde 260 documente, majoritatea inedite, care crează o imagine de ansamblu asupra cauzelor, desfășurării și urmărilor răscoalei în actualul județ Ilfov.

S-a reliefat faptul că prin importanța și varietatea informațiilor pe care le oferă documentele, ca și prin forma lor de prezentare, lucrarea va constitui un instrument util de informare atît pentru specialiști, cit și pentru activiști de partid, propagandiști și cadre didactice, din toate treptele de învățămînt.

„Îndrumătorul în Arhivele Statului județul Constanța”, vol. I a fost apreciat ca o concretizare a preocupării Direcției generale a Arhivelor Statului de

a pune în circuitul științific documentele păstrate în depozitele sale. Lucrarea este deosebit de utilă atît pentru Filiala Arhivelor Statului județului Constanța cit și pentru cercetătorii care se ocupă de istoria Dobrogei.

Participanții la discuție au făcut totodată propuneri în vederea îmbunătățirii acestor lucrări pentru ca ele să se editeze în condiții optime.

Proiectul de program privind pregătirea politico-ideologică și de specialitate a cadrelor din rețeaua Arhivelor Statului pe perioada 1976-1980 a fost susținut de vorbitori care și-au exprimat totodată și opinia ca Arhivele Statului să cuprindă în aria preocupărilor sale organizate unei forme de pregătire de specialitate arhivistice.

În cadrul concluziilor prezentate, tovarășul director general Ionel Gal a subliniat utilitatea și oportunitatea problemelor supuse dezbaterii și a recomandarilor și propunerilor venite din partea vorbitorilor.

MIOARA TUDORICĂ

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE DE PESTE HOTARE

ANGLIA

Referitor la organizarea Public Record Office-ului s-a mai scris și cu alte ocazii, dar oricînd se pot adăuga noi informații care completează sau pun într-o lumină nouă activitatea bogată a acestei instituții engleze de cultură.

Public Record Office are o origine foarte veche, încă din 1232, dar ca instituție de arhivă modernă ia ființă prin actul din 1838, reactualizat în 1958 și 1967 (cap. 44)¹. Conducerea supremă este Lordul Cancelar, membru al Parlamentului. Construcția clădirii pentru depozitare s-a început în 1851, continuîndu-se și completîndu-se în 1863, 1866, 1892, 1895, 1900 (construirea Muzeului pe strada Chancery Lane). În 1968 i s-a acordat și clădirea din Portugal Street, cu săli de studii, Departamentul de conservare și o parte a Secției de fotocopiere. Mai au depozite în afara Londrei la Cambridge și Asbridge, Hertfordshire (unde sînt depozitate fonduri închise pentru cercetarea publică). Din 1972 P.R.O. a intrat și în posesia lui British Transport Historical Transport din Porchester Road, Paddington.

Documentele libere pentru cercetare sînt cuprinse între anii 1086-1945. Cel mai vechi document datează din secolul al XI-lea: *Domesday Book*, elaborat în 1086 sub regele William Cuceritorul. Arhivele din Londra centralizează toate fondurile guvernamentale, inclusiv Ministerul de Externe (Foreign Office); n-au drept de control asupra arhivelor teritoriale supuse autorităților locale, asupra firmelor și societăților particulare, colecțiilor particulare și arhivelor familiale; acordă asistență tehnică și datorită aflului de material, nu primesc decît arhiva istorică de valoare permanentă, iar colecțiile particulare doar condiționat — fonduri prelucrate și inventariate.

Prevederile legale ale actului din 1958 specifică responsabilitățile Lordului Cancelar și ale Public Record Office-ului. Arhivele guvernamentale sînt deschise pentru cercetarea publică după 30 de ani de la închiderea lor.

În vizita de studiu și de schimb de experiență pe care am efectuat-o în cursul anului 1975, am avut ocazia, prin bunăvoința reprezentanților de la Public Record Office², să aflăm despre unele metode utilizate în activitatea lor, cit și despre modul de organizare

¹ Care reduce perioada de acces de la 50 la 30 ani.

² Multumesc cu această ocazie profesorilor: Dr. Ropper, Cox, Jones, Evans.

al arhivelor, ca instituție în sine. Instituția este sub conducerea unui Lord Cancelar al Marii Britanii, de care depinde direct directorul general; conform schemei, care mi s-a indicat, figurează trei direcții mari: I. Administrarea Arhivelor; II. Serviciile de arhivă (1. Depozite și servicii de fotocopiere; 2. Acte medievale; Publicații și Bibliotecă; 3. Acte timpurii și moderne; Muzeul; 4. Acte moderne cu sectorul de elaborarea noului ghid al arhivelor; 5. Cercetarea în cadrul săliilor de studiu; 6. Departamentul de conservare); III. Administrația tehnică, cercetare și planificare (cuprinzând și centrul de prelucrarea datelor).

Din activitatea de publicații, am remarcat la sălile de studiu unele din instrumentele de informare, pe care le-am utilizat ca: *Liste de documente* ale fondurilor importante dintre care subliniez pe cele ale arhivei Foreign Office-ului (inventare sumare pe fonduri și grupe de documente dintr-un fond, aranjate cronologic); *Ghidul sistematic al arhivelor* — P.R.O. (în 3 volume); *Indicele tematic al corespondenței* (pentru grupul F.O./371 — Political, pentru anii 1920—1945, 107 volume); *Ediții de documente: Documents on British Foreign Policy, 1919—1939* (Primele serii — vol. I—XIX; Serile 2 — vol. I—XIII; Serile 3 — vol. I—IX, cu primul an de ediție 1947 și ultimul 1975); *Publicații de popularizare*; cum sint catalogul Muzeului P.R.O., Ghidul sigiliilor deținute de P.R.O., Albumul portretelor regale din sulurile de judecată (de la Henry VIII — Charles II); *Publicații de referințe*, foarte utile ca: *Foreign Office List* (pentru anii 1906—1965: 1971—1972, 62 volume), care conțin atașaii din corpul diplomatic al Marii Britanii în străinătate și atașaii diplomatici străini în Marea Britanie³ ș.a.

Din activitatea sectorului de conservare și restaurare, susținută de 40 de oameni, am remarcat utilizarea în restaurare a trei suporturi: hirtie, mătase și folie de nylon, procesul fiind reversibil. În plus au o secție de realizare de mulate de sigilii, foarte frumoase, care se fac în scop de prezentare și comercializare.

În ce privește prelucrarea datelor pe calculator în arhive am reținut realizarea, în fază experimentală, prin sisteme PROSPEC și PRECIS —, având acces la calculatorul universității din Londra I.C.L. 1900, — de: statistici pentru evidența documentelor (localizare, depozit, posesor) privind starea și circuitul documentelor; indici pentru ghiduri, urmărindu-se ulterior publicarea ghidurilor de microfilme și de documente. În cursul anului 1974—1975 s-a alcătuit un detaliat manual privind sistemul PROSPEC, de asemenea au fost făcute experiențe promițătoare privind aplicarea sistemului PRECIS pentru indexarea de inventare de probă pentru documente din arhiva *Prerogative Court of Canterbury* și *Foreign Office*. Ca o acțiune de remarcat este activitatea de depozitare la arhive a benzilor magnetice a centrelor de calcul sau acordarea de îndrumare pentru păstrarea și îngrijirea benzilor magnetice.

Materialul documentar cercetat în cursul anilor 1972—1975 din cadrul Public Record Office din Londra este în exclusivitate din arhiva Foreign-Office-ului.

În cursul anului 1975 s-a continuat cercetarea anterioară, pentru a completa grupele de documente: F.O. 78 — Turcia pentru anii 1825—1835; F.O. 97 — Sublimat — Corespondență generală —, 1856—1878; F.O. 371 — Political pe anii 1939—1940; F.O. 198 — vol. 12/1858 — Raportul general al Comisiei Europene asupra Principatelor și apoi marea grupă F.O. 195 — Corespondență generală — Ambasada Engleză la Constantinopol pe anii 1831—1879 — care cuprinde rapoartele venite din Țara Românească, Moldova, apoi Principatele Unite și Comisia Europeană a Dunării.

Din grupa F.O. 78 Turcia menționăm rapoartele economice redactate de consulul englez de la București, E. L. Blutte către Stratford Canning, ministrul plenipotențiar la Constantinopol; apoi Sir R. Gordon. Din 1834 se adaugă rapoartele consulului R. Colquhoun privind aplicarea Regulamentului Organic.

O grupă nou cercetată este *Seria F.O. 195 Turcia (1831—1879)* constituită din corespondența Ambasadei Engleze de la Constantinopol. Ea cuprinde rapoarte consulare redactate de consulii englezi la București E. L. Blutte, Sir Gardener, de la Iași, Sir Robert Colquhoun (1834—1858); Sir J. Green (1859—1874); lord H. C. Vivian (1874—1876); col. C. E. Mansfield (1876—1878); William White (1878—1887).

Ele reflectă perioada regularizată din principatele române până la anul 1848. Domniile lui Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu și Mihail Sturdza sint redată cu lux de amănunte.

Mișcările revoluționare din anul 1848 sint analizate în profunzime⁴. Din rapoartele consulare reiese atitudinea și politica guvernului englez în sud-estul Europei, generată de satisfacerea unor interese politice și economice. Promotorii acestei politici au fost reprezentanții diplomatici englezi ca: Lordul Palmerston, ministrul de externe Stratford Canning, ambasadorul englez la Constantinopol și reprezentanții englezi în Principate, Colquhoun și Grant. Ambasadorul englez la Constantinopol, Stratford Canning, conservator și filo-turc, nu a aprobat programul și activitatea guvernului revoluționar, fapt ce a provocat multiple greutăți și reprezentantului acestuia în capitala otomană, Ion Ghica.

Un alt exponent al politicii Angliei în Principate a fost Robert Colquhoun, numit consul în Țara Românească în 1834. El a sprijinit revoluționarii români și guvernul revoluționar, dar a rămas fidel intereselor Marii Britanii, fiind un apărător al integrității Imperiului otoman și un adversar al influenței ruse în țările române.

Rapoartele consulare engleze consemnează pe larg Unirea Principatelor, moment important al procesului de formare a statului național român. Reprezentanții diplomatici englezi exprimau concepția „oscilantă” și aparent contradictorie a politicii engleze față de cele două Principate române⁵.

Necesitatea de a menține alianța cu Franța pentru a evita o apropiere între ea și Rusia, cât și dificultățile din Orient, au plasat Marea Britanie în rîndul puterilor favorabile Unirii. Susținerea de către Anglia a politicii franceze în problema Principatelor a hotărât înclinarea balanței în favoarea recunoașterii Unirii. Austria și Turcia au fost nevoite să cedeze.

Într-un raport al consulului britanic de la Iași, col. Henry Churchill din 6 ianuarie 1859, referindu-se la alegerea din Moldova. Informa pe Sir Henry Bulwer că în rîndurile partidului unionist n-a existat teamă sau discordie, iar „participarea poporului a fost mare”. Cuza, raporta Consulul, a fost ales în unanimitate. Churchill își exprima satisfacția de a vedea în noul domn calitate ce îl plasea „deasupra oricărui alt candidat de pe listă, bucurîndu-se de reputația unui om onest și drept”. În urma unei întrevederi avute cu Alex. Ioan Cuza, imediat după alegerea sa, col. Churchill mărturisea că era încântat de „prietenia și atitudinea deschisă cu care a fost primit”. Spre deosebire de el, colegul său de la București, Robert Colquhoun, avea sentimente potrivnice Unirii. Contactul său direct de mai trziu cu Cuza, avea să provoace o schimbare în atitudinea consulului britanic. La 28 februarie telegrafia lordului Malmesbury că noul domn „e înzestrat cu multă judecată și prudență, iar după cît se pare, își înțelege pe deplin situația”, fapt ce a influențat pozitiv atitudinea acestuia față de principate. Deși Marea Britanie nu renunțase la politica ei de sprijinire a Turciei, în anii 1859—1861 s-a alăturat Franței pe plan diplomatic, susținînd și recunoscînd unirea.

Materialul referitor la războiul pentru independență, mai restrîns⁶, este format din rapoarte ale col. E. M. Mansfield către Lordul Derby, ministrul de externe. Ele se referă numai la evenimentele din lunile: ianuarie—aprilie 1877 (rapoartele redactate de col. Mansfield) și aprilie—mai 1877 (rapoartele redactate de Percy Sanderson de la Galați). Rapoartele întocmite de consulul W. A. White cuprind perioada 1878 septembrie 3—august 1879. În general ele se referă la trecerea armatei ruse prin România, mișcările de trupe de la Calafat, cu planuri și hărți (planurile orașelor Brăila și Reni).

⁴ P.R.O.—Londra, F.O. 195, vol. 219, 281, 303, 321, 332.

⁵ Pentru care se află 12 volume din perioada 1856—1860: P.R.O. — Londra, F.O. 195, vol. 530, 558, 559, 561, 563, 571, 588, 605, 623, 643, 652, 653.

⁶ P.R.O. — Londra, F.O. 195, vol. 1163.

Unele rapoarte redau convorbirile dintre I. Brătianu, I. Ghica, M. Kogălniceanu și numirea generalului Al. Cernat ca ministru de război.

F.O. 371 — *Political* — 1939—1940. Această serie de documente, în completarea anilor 1906—1938, este constituită din rapoartele diplomatice venite de la București ale consulului englez, Sir Reginald Hoare. Încercînd, din multitudinea problemelor abordate, o grupare tematică, menționăm: politica internă, relațiile economico-comerciale ale României, problemele financiare, relațiile externe ale României. Această grupă de documente acoperă perioada dintre cele două războaie mondiale, cel de-al doilea război mondial pînă la încheierea păcii, în 1945. Corespondența diplomatică pe anii 1939—1940 cuprinde 45 de volume organizate tematic⁷. Pentru anul 1939 există materiale privind: problemele economice și comerciale (de transport rutier, feroviar, marin, fluvial, aerian; industrie petrolieră). Documentele sînt grupate în volume tematice, respectiv: condiții generale economice ale României⁸; informații despre comerțul exterior al României⁹; relațiile comerciale anglo-române¹⁰; relațiile comerciale ceho-române¹¹; relațiile comerciale italo-române¹²; relațiile comerciale germano-române¹³; relațiile franco-române¹⁴; acordul comercial româno-turc din 1939; tratatul comercial ungaro-român¹⁵; transporturi de cereale spre Germania¹⁶; legea minelor¹⁷; petrolul românesc¹⁸; controlul de contrabandă efectuat asupra petrolului¹⁹; transportul de aur în Statele Unite²⁰; comunicațiile rutiere și de căi ferate spre Polonia²¹; probleme financiare ale României²²; acordul de cale ferată ungaro-român²³.

Pentru tema *pregătirea de război* se găsesc materiale privind înarmarea și importurile de armament²⁴; aprecieri asupra pregătirii și înzestrării armatei²⁵; înzestrarea navală cu armament²⁶; măsuri pentru apărarea anti-aeriană²⁷.

Pentru *politica internă*, documentele se referă la problema naționalităților conlocuitoare din România²⁸; analiza situației interne²⁹; vizita lui Gafencu, ministrul de externe la Paris, pentru obținerea de garanții în caz de atac³⁰; aprecieri asupra personalităților politice române³¹.

Privitor la *politica externă* a României se găsesc materiale privind relațiile României cu: Ungaria³², Uniunea Sovietică³³, Germania³⁴, Anglia³⁵, Bulgaria³⁶. Se distinge un foarte interesant raport anual din 1938 cuprinzînd o analiză a situației României în acest an. De asemenea, menționăm raportul asupra personalităților din viața politică și economică a României³⁷. Alte documente cuprind informații privitoare la misiunea militară britanică în România, preocuparea pentru crearea unui institut britanic la București, noi reprezentanțe diplomatice³⁸. Pentru

anul 1940 sînt multe rapoarte cu caracter economic și comercial. O parte din ele redau exporturile de petrol românesc în Anglia și Franța și activitatea societăților Steaua Română și Astra Română³⁹. Remarcăm raportul asupra bugetului pentru comerț și finanțe pe 1940—1941⁴⁰; comerțul exterior românesc⁴¹ și relațiile externe ale României cu Anglia⁴², Italia⁴³; Germania⁴⁴, Cehoslovacia⁴⁵, Bulgaria, acordul de plăți⁴⁶; exportul de petrol sovietic spre Germania, via Constanța⁴⁷; relațiile cu Turcia și încheierea acordului turco-român⁴⁸; relațiile cu Franța⁴⁹. Tot aici se pot îngloba investirea de acțiuni engleze în companiile de armament⁵⁰, livrările de armament pentru România⁵¹; înzestrarea aviației române⁵².

Din tema *politica internă* se disting următoarele probleme mai importante: situația naționalităților conlocuitoare din România⁵³; activitatea Gărzii de Fier⁵⁴ etc.

Din *politica externă* a României se remarcă negocierile cu Marea Britanie și Italia⁵⁵, relațiile româno-sovietice⁵⁶ și româno-maghiare⁵⁷ penetrația germană militară în România⁵⁸. Din cadrul acestei grupe de documente mai sînt de cercetat anii 1941—1943.

VALENTINA COSTAKE

BELGIA

În anul 1975 au fost continuate cercetările în Arhiva Ministerului Afacerilor Străine, de Comerț Exterior, de Cooperare și Dezvoltare urmărindu-se înregirea seriei de microfilme belgiene, deținute de Arhivele Statului, cu noi reproduceri după documente referitoare la istoria României. Astfel, au fost studiate documente provenite de la reprezentanțele diplomatice ale Belgiei din Paris, Constantinopol și București precum și o parte a documentelor clasate tematic în dosare speciale*.

Materialul selectat pentru microfilmare îmbrățișează o tematică variată și interesantă. Cele mai vechi documente datează din anul 1853 și sînt eminate de la Legația Belgiei din Paris. Ele cuprind date și informații în legătură cu poziția Principatelor române vizavis de conflictele de interese dintre marile puteri pentru controlul strimtorilor și stăpînirea Mediteranei Orientale, situația Principatelor în urma ocupării lor de trupele țariste, atitudinea marilor puteri beligerante față de acestea.

Un alt mănunchi de documente provenite de la legația Belgiei din Constantinopol, datînd din perioada anilor 1859—1866 relevă în mod deosebit stăruințele statului român condus de domnitorul Al. I. Cuza de a-și croi legislația și instituțiile moderne capabile să-i asigure progresul precum și succesele înregistrate de acesta în domeniul politicii externe. Totodată, ele evidențiază faptul că progresele realizate de statul român, în toate domeniile de

⁷ P.R.O. — Londra — F.O. 371 Political, vol. 23830—23855/1939; vol. 24969—24996/1940.

⁸ *Idem*, vol. 23830.

⁹ *Idem*, vol. 23839.

¹⁰ *Idem*, vol. 23831—23838.

¹¹ *Idem*, vol. 23839, dosarele 117 și 121.

¹² *Idem*, vol. 23844, dosar 212.

¹³ *Idem*, vol. 23844—23845.

¹⁴ *Idem*, vol. 23851, dosarul 6645.

¹⁵ *Idem*, vol. 23855.

¹⁶ *Idem*, vol. 23855, dosar 4954.

¹⁷ *Idem*, vol. 23851, dosar 530.

¹⁸ *Idem*, vol. 23848—23850.

¹⁹ *Idem*, vol. 23855, dosar 9078.

²⁰ *Idem*, vol. 23855, dosar 3066.

²¹ *Idem*, vol. 23855, dosar 7157.

²² *Idem*, vol. 23855.

²³ *Idem*, vol. 23855, dosar 6074.

²⁴ *Idem*, vol. 23853—23855.

²⁵ *Idem*, vol. 23852, dosar 1417.

²⁶ *Idem*, vol. 23851, dosar 946.

²⁷ *Idem*, vol. 23851, dosar 796.

²⁸ *Idem*, vol. 23042, dosar 140 și 23843.

²⁹ *Idem*, vol. 23841, dosar 139; vol. 23842.

³⁰ *Idem*, vol. 23855, dosar 3728.

³¹ *Idem*, vol. 23855, dosar 5695.

³² *Idem*, vol. 23843, dosar 188; vol. 23844, dosar 188.

³³ *Idem*, vol. 23846, dosar 328; vol. 23847, dosar 238.

³⁴ *Idem*, vol. 23847, dosar 328.

³⁵ *Idem*, vol. 23852, dosar 1417.

³⁶ *Idem*, vol. 23855, dosar 6499.

³⁷ *Idem*, vol. 23855, dosar 2832.

³⁸ *Idem*, vol. 23855.

³⁹ *Idem*, vol. 24960, dosar 266, 24977.

⁴⁰ *Idem*, vol. 24987, dosar 226.

⁴¹ *Idem*, vol. 24981.

⁴² *Idem*, vol. 24978—24901, dosar 32.

⁴³ *Idem*, vol. 24982, dosar 72.

⁴⁴ *Idem*, vol. 24982, dosar 124, vol. 24903, dosar 124.

⁴⁵ *Idem*, vol. 24993, dosar 830.

⁴⁶ *Idem*, vol. 24994.

⁴⁷ *Idem*, vol. 24994, dosar 1367.

⁴⁸ *Idem*, vol. 24995, dosar 4376 și vol. 24996, dosar 6573.

⁴⁹ *Idem*, vol. 24996, dosar 5832.

⁵⁰ *Idem*, vol. 24983, dosar 226; 24984, dosar 226.

⁵¹ *Idem*, vol. 24985, dosar 346, 24987, dosar 346.

⁵² *Idem*, vol. 24985, dosar 4993.

⁵³ *Idem*, vol. 24991, dosar 409.

⁵⁴ *Idem*, vol. 24991, dosar 475; 24992, dosar 475.

⁵⁵ *Idem*, vol. 24968 și 24994.

⁵⁶ *Idem*, vol. 24968, 24993, dosar 664.

⁵⁷ *Idem*, vol. 24984, dosar 246, vol. 24985, dosar 246.

⁵⁸ *Idem*, vol. 24993, dosar 1073; 24994, dosar 1073.

* Despre organizarea fondurilor și colecțiilor aparținute Arhivei Ministerului Afacerilor Străine, de Comerț Exterior, Cooperare și Dezvoltare din Bruxelles și despre investigarea lor de către cercetătorii români, vezi „Revista Arhivelor” nr. 4/1974, p. 543—547 nr. 3/1975 p. 325—327.

activitate, deveniseră incompatibile cu anacronismul suveranității turcești și protectoratul puterilor europene. În acest sens — pentru a da un singur exemplu — semnalăm raportul Legației belgiene la Constantinopol, din 27 decembrie 1859, în care se prezintă detaliat politica domnului Cuza de abolire a jurisdicției consulare, regim juridic incompatibil cu autonomia Principatelor.

Sub raportul informației documentare partea cea mai interesantă a materialului depistat, apartenent Legației Belgiei la Constantinopol se referă la Războiul ruso-româno-turc din 1877/78.

Pentru început semnalăm un cuprinzător studiu istoric întocmit la 15 mai 1876, la susnumita legație privind situația Imperiului otoman în preajma războiului. Caracterizând situația din Imperiu ca o „situație precară, de dezordine, mizerie și slăbiciune crescândă”, autorul face o examinare detaliată a forțelor care pot acționa pentru a pune capăt, perioadei de „dezagregare și decadență”. În primul rând se analizează criza sistemului guvernării absolutiste inaugurate cu decenii în urmă de Reșid Pașa, actualul sultan Abd-ul-Aziz fiind caracterizat ca un temperament violent și irascibil, minat de o excesivă dorință de îmbogățire, dominantă caracterului său fiind mania de a „schimba ideile și oamenii cu o nestatornicie de neînțeles”. Dar răul cel mai mare îl aduc țării cele câteva sute de înalți funcționari pentru care problema egalității musulmanilor cu creștinii a devenit „o chestiune de viață și de moarte” singurul lor scop fiind conservarea preponderenței lor politice, a păstrării locurilor pe care le ocupă în diferite ramuri ale mașinii guvernamentale. În ce privește situația maselor populare se subliniază faptul că atît populația creștină cit și cea musulmană se zbate într-o cumplită mizerie. La neliniștea provocată tuturor populațiilor creștine care trăiesc sub sceptrul sultanului de „negarea oricărui drept politic și lipsa patriei” se adaugă mari suferințe materiale iar „populația musulmană”, căzută într-o mizerie extremă, nu cere decît pîine și cheamă cu toate dorințele sale un guvern rezonabil neavînd importanță dacă el este format din creștini sau străini”.

Dovedind un ascuțit simț politic autorul studiului sus-menționat discernе rolul istoric al mișcărilor de eliberare a popoarelor din Balcani: răscoalele din Bosnia, Hertegovina și Bulgaria, frământările puterice din Serbia și Muntenegru, amploarea mișcărilor populare din România pentru obținerea independenței, atrăgînd atenția în același timp, asupra modului de a acționa al marilor puteri și în mod deosebit al Imperiului țarist care urmărea prin toate mijloacele să înlăture cu forța armelor dominația otomană în Balcani pentru a-și întări propriile poziții.

Deosebit de bogate în date sînt rapoartele Legației Belgiene la Constantinopol, din anul 1878, care îmbogățesc sensibil informația istorică actuală, cu deosebire cea privitoare la acțiunile diplomatice desfășurate în vederea încheierii războiului ruso-român-turc.

Prin ochiul atent al diplomatului belgian Hubert Dolez ni se dezvăluie mecanismul diplomației marilor puteri europene, tendințele și interesele politice ale acestora în cazul începerii tratativilor de pace.

Rapoartele informează, încă din primele zile ale anului 1878 despre demersurile guvernului britanic de a media încheierea unui armistițiu între sublima Poartă și Rusia. Totodată, ele oferă o multitudine de date privind încheierea tratatului de pace de la San Stefano, la 19 februarie 1878, contestarea viabilității lui de către marile puteri și în primul rînd de Anglia, Austro-Ungaria și Prusia, interesate să obțină și ele anumite teritorii și sfere de influență și de interese în Imperiul Otoman, precum și impunerea înierii unui nou Congres de pace la Berlin prin care pe lină recunoașterea independenței României, se restabilește autoritatea statului român asupra străvechiului teritoriu românesc Dobrogea.

Correspondența amintită subliniază cu pregnanță eforturile depuse de diplomația românească pentru aplicarea și respectarea tratatelor de pace. În acest sens sînt consemnate vizitele repetate la Constantinopol ale lui Dimitrie Brătianu, în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al domnitorului Carol. Astfel un raport, din 14 iunie 1878, semnalează venirea acestuia la Constantinopol cu misiunea de a „reglementa cîteva probleme legate de schimbul de prizonieri, dar mai ales realizarea in-

cheierii unei convenții separate cu Poarta care să fixeze în mod definitiv poziția României față de aceasta. „Diplomatul român — se menționează în raport — a remis lui Safvet Pașa un proiect de tratat particular prin care Poarta recunoaște independența absolută a României”.

Alte cîteva zeci de documente aparținente Legației Belgiei în Turcia din perioada 1912—1914, reflectă atitudinea României în timpul primului război balcanic și participarea sa la cel de-al doilea (1913). Ele oferă posibilitatea unei mai bune înțelegeri a conflictelor politice existente în Balcani, atitudinea marilor puteri față de acestea dictată de interesele lor imperialiste, conturînd astfel premisele politice ale primului război mondial.

Cîteva rapoarte emise în anul 1915, de ambasada americană din Constantinopol adresate lui E de Gaffier d'Hestroy, director general în Ministerul Afacerilor Străine al Belgiei relevă, odată cu diverse aspecte ale desfășurării războiului, atitudinea diferitelor guverne europene față de politica de neutralitate a României. Aceste informații sînt întregite în chip fericit de datele înscrise într-un alt mănunchi de documente din perioada aprilie—august 1913, arhivat în cadrul Corespondenței generale în mapa intitulată „Attitude de Bulgarie” — datorate consulului belgian la Sofia, Garnier Weldewier. Ele cuprind o analiză atentă a situației din Balcani, a atitudinii țărilor balcanice inclusiv a României față de războiul mondial.

Tot din cadrul Corespondenței generale am selectat mai multe documente aflate în mape clasate la temele „La politique Austro-Hongroise” și „Roumanie et la Guerre 1914—1918”, referitoare la unele aspecte ale situației țării noastre în timpul primului război mondial. Încheierea păcii de la București din anul 1918, se remarcă într-un raport al Legației belgiene din Elveția din 4 iulie 1918, „a întronat în România un regim de crudă opresiune iar din punct de vedere economic a generat o adevărată spoliere”, iar mai multe note diplomatice condamnă vizibilele tendințe ale Puterilor Centrale de a modifica statutul politic-juridic al Dunării în favoarea lor, impunînd României un regim înrobitor care îi lează suveranitatea și independența.

Desigur că documentele cele mai bogate în informații privitoare la istoria țării noastre le-am selectat din fondul Legației Belgiei la București, completînd astfel colecția noastră de microfilme cu toate rapoartele emise de această Legație în anul 1925 (ultimul an deschis pentru cercetare în anul trecut).

În ce privește politica internă a țării noastre acestea reliefează teme legate de programele și activitatea partidelor politice, semnificația reformelor agrare, administrative și financiare, adoptate de guvern, crearea Patriarhiei românești, politica guvernului român în problema națională — apreciată pozitiv întrucît se baza pe colaborarea efectivă în toate domeniile cu respectarea drepturilor legitime ale minorităților naționale, politica de deznaționalizare fiind contrară nobieții sufleteste a românilor și a inteligenței lor politice.

Din problemele de politică externă a României, ogîndite pe larg în acest fond, semnalăm perpetuarea conflictului economic cu Germania în urma sabotării de către această putere a tratatului de pace de la Versailles, instituirea unei legații române în Albania, primul diplomat în această țară fiind numit Simion Mindrescu, conferința Micii Antante la București în mai 1925. Datele cu privire la această ultimă problemă se întregesc cu cele cuprinse în jurnalul politic ținut la Legația Belgiană din Constantinopol, în perioada octombrie—noiembrie 1920, document ce reliefează eforturile depuse de România în vederea creării „Micii Antante”. stăruințele sale pentru realizarea unui sistem de alianță menite să garanteze tratatele de pace. În ce privește conferința de la București rapoartele diplomatice prezintă îndeosebi detalii privitoare la proiectele de constituire a unui pact balcanic de arbitraj obligatoriu. În sfîrșit altă problemă bine surprinsă de documentele la care ne referim reliefează rolul activ jucat de România la adunările Societății Națiunilor, contribuția ei la crearea unei opinii internaționale favorabile încheierii unui pact de neagresiune, a unei atmosfere de solidaritate internațională între state.

Pentru viitor Arhiva Ministerului Afacerilor Străine, de Comerț Exterior, de Cooperare și Dezvoltare al Belgiei rămîne un punct de documentare important pentru arhivele din România. Din cadrul corespon-

dentei Poliției urmează să se cerceteze în întregime documentele create de Legațiile belgiene din Statele Unite, Italia, Țările de Jos și Cehoslovacia. De asemenea, o însemnătate aparte prezintă materialul — de altfel foarte bogat — provenit de la legațiile Belgiei din Marea Britanie și Elveția (din cadrul cărora au fost consultate numai volumele 39, 40, 41 și 42 și respectiv 45 și 53). De asemenea, rămâne în atenție materialul provenit din anii: 1925, 1926 de la legațiile din Germania, Franța, Austria, Ungaria, Rusia, Grecia, Bulgaria, Iugoslavia, Polonia. Mult material urmează să fie cercetat și din cadrul culegerii consulare (Turcia, Moldova, Valahia) și al corespondenței generale.

Nu putem încheia aceste rânduri fără a mulțumi încă odată șefului Arhivelor Ministerului Afacerilor Străine dl. P. H. Desneux și colaboratorilor săi dl. E. Wandewoude și dl. Dernelle precum și arhivistului general al Regatului dl. C. Wyffels pentru amabilitatea, sollicitudinea și sprijinul acordat în îndeplinirea acestei misiuni de studiu.

IOANA BURLACU

CEHOSLOVACIA

În anul 1975 s-au cercetat pentru prima dată arhivele de stat din Treboň și Jindřichov Hradec și s-au continuat cele din orașul Bratislava. Au fost parcurse 12 fonduri și colecții de documente din perioada 1245—1920. Aceste fonduri cuprind documente foarte variate: documente solemne, rapoarte economice, politice, corespondență, manuscrite. Ele sînt scrise în limbile latină, germană, cehă, maghiară, slavă, polona, franceză, italiană, fiind în mare parte originale dar înțînim și copii autentificate sau copii simple.

La Treboň am cercetat voluminoasa arhivă a familiei Schwarzenberg-Orlik, formată din documente din perioada 1312—1920. Din arborele genealogic al familiei Schwarzenberg-Orlik ne-am oprit atenția asupra lui Karel I Philip Schwarzenberg, Bedrich I Schwarzenberg și Karel II Schwarzenberg, deoarece aceștia au avut legături directe cu țara noastră fie pe linie particulară, fie oficială, prin intermediul funcțiilor deținute. Karel I Philip Schwarzenberg-Orlik a fost ministru plenipotențiar austriac la Curtea lui Napoleon Bonaparte între anii 1809—1812. În primăvara anului 1812 a participat și ca comandant suprem al corpului armată austriac la campania lui Napoleon împotriva Rusiei. Din această perioadă (1812—1813) s-au păstrat foarte multe documente cu caracter militar cu referiri la Transilvania. Muntenia, Moldova și Bucovina. Corespondența vastă purtată de Bedrich I cu baronul Samuel de Josika din Cluj în perioada 1848—1860, atestă legăturile sale cu Transilvania. Scrisorile lui Josika cuprind informații privind revoluția din anul 1848 din Transilvania. Karel II Schwarzenberg a avut legături directe și oficiale prin funcția de guvernator militar și civil al Transilvaniei în perioada 1851—1857. Actele emise oferă largi posibilități de informare asupra revoluției din 1848: pătrunderea ideilor revoluționare în Transilvania, păturile sociale participante la revoluție, legăturile românilor din Transilvania cu cel din Țara Românească și Moldova. Tot aici se află corespondența lui August T. Laurian către Bălășescu și Maiorescu, cea a lui Axente Sever către S. Bărnuțiu și aceea purtată de C-tin Roman cu S. Bărnuțiu etc. Alte documente se referă la desfășurarea războiului Crimeii: situația armatelor ruse și turcești (soldați, comandanți, armament, echipament, locuri de încadrare) și a trupelor ruse aflate în Țara Românească și Moldova, situații statistice asupra flotei rusești și a celorlalte vase aflate pe Marea Neagră, hărți militare (ex. așezarea trupelor în punctele: Turtucaia, Ruscicu și Varna) etc. Rețin, de asemenea, atenția informațiile privind noua împărțire teritorial-administrativă a Transilvaniei în 1853—1854, precum și corespondența purtată de Schwarzenberg cu autoritățile din Viena în legătură cu efectuarea unei subscripții în Transilvania. Fondul nu este complet și nu este inventariat în întregime, din care cauză partea structurală „Socoteliile Schwarzenberg” care negreșit conține informații despre Transilvania anilor 1851—1857 ne-a fost inaccesibilă.

Tot în arhivele din orașul Treboň se află fondul „Historica”, format din 36 documente foi volante, din perioada 1398—1621 care se referă la istoria țării noastre. Cel mai vechi document este emis de voievodul Transilvaniei, Stibor de Stiboricz, în anul 1398. Un număr de 106 documente sînt emise de Matei Corvin, sau se referă la el. Ele contribuie la cunoașterea vieții și a epocii voievodului transilvănean. O importanță deosebită o prezintă, pentru epoca lui Mihai Viteazul însemnările și rapoartele întocmite de iscoadele imperiale Peter Worth și Herr zu Rosenberg, consilier imperial la Viena, din anii 1599—1600. Acești spioni trebuiau să urmărească pas cu pas orice acțiune întreprinsă de Mihai Viteazul. Documentele prezintă situația politică din Transilvania, Țara Românească și Moldova. Alte documente, în majoritate originale, sînt emise sau vorbesc despre Jancu de Hunedoara, Ștefan Báthory, Sigismund Báthory, Andrei Báthory, Gabriel Bethlen, Sigismund Rákóczi, iar dintre voievozii Țării Românești menționăm pe Petru cel Tânăr. Un număr de 63 documente se referă la expedițiile turcilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania.

La Arhivele Statului din orașul Jindřichov Hradec, care sînt o subfilială a celor din Treboň, s-a cercetat fondul „Historica I”, format din documente foi volante datînd din perioada 1481—1649. Ne-au reținut atenția documentele emise de Sigismund al III-lea regele Poloniei și voievod al Transilvaniei, principii Transilvaniei Gabriel Bethlen și familia Rákóczi, Radu, voievodul Țării Românești, Matei Basarab și alții. Documentele se referă la expedițiile turcilor și lupta antihabsburgică. Documentele care formează „Historica II” (1651—1945) sînt neinventariate, motiv pentru care cercetările noastre s-au oprit la anul 1649.

Fondul familiei Czernin Hermann furnizează informații referitoare la lupta antihabsburgică dusă de principele Transilvaniei Gheorghe Rákóczi I, în timpul împăratului Ferdinand al III-lea. Informațiile despre Rákóczi ne-au fost transmise prin corespondența lui Czernin Hermann, conte de Chudenic, ambasadorul lui Ferdinand la Constantinopol între 1644—1645, către împărat. În ceea ce privește conținutul acestor scrisori și însemnări menționăm: ajutorul armat cerut de Rákóczi sultanului: tratativele lui Czernin cu marele vizir pentru ca Rákóczi să nu obțină ajutorul cerut; condițiile puse de sultan lui Czernin (în cazul unui refuz față de cererea lui Rákóczi) ca Transilvania să treacă sub stăpînire otomană (condiție respinsă de împărat), banii trimisi de Rákóczi sultanului (60 000 ducati) pentru obținerea ajutorului armat, tributul anual dat de Transilvania (75 000 taleri) Porții Otomane, rolul politic jucat de Czernin între principele Transilvaniei și sultan, relațiile lui Rákóczi cu Franța. De asemenea fondul oferă informații despre Moldova în timpul voievodului Vasile Lupu, alianța încheiată de principe cu Ferdinand al III-lea etc. Din acest fond s-au selectat 50 de documente însumînd 370 file din anii 1644—1645.

Colecția „Autografy” este formată tot din documente foi volante din care au fost propuse pentru microfilmare 52 documente. Menționăm două documente originale, unul de la Ștefan cel Mare din anul 1498 și celălalt de la Nicolae Olahus din 1550.

Arhiva familiei Schönburg-Hartenstein ne aduce în secolul nostru. Johann Schönburg-Hartenstein a fost ministru plenipotențiar austriac la București între anii 1909—1911. Importante sînt însemnările lui asupra situației politice din Balcani cu referiri la țara noastră, Bulgaria și Grecia. Corespondența lui Schönburg cu ministrul austriac Ehrenthal și cu E. Porumbaru se referă la încheierea unor convenții comerciale între România și Austria etc. Arhiva familiei este incompletă.

La Bratislava s-au continuat cercetările începute în anii anteriori la seria actelor juridice din fondul „Locul de adevăritare al conventului din Leles”. Au fost depistate circa 770 de cote dintre anii 1700—1823. Documentele se referă la comitatele Satu Mare, Maramureș, Zărand, Oradea, Alba, Sibiu, care intrau în sfera jurisdicției teritoriale a conventului din Leles. Acestea cuprind tranzacții de drept privat, vânzări, cumpărări, zăloguri, hotărîri definitive în procese de hotărîniciri, procese-verbale de integrări în posesiuni, atestări de posesiuni, procese-verbale de repuneri în stăpînire, schimburi de proprietate, contracte etc. și prezintă importanță deoarece re-

flectă situația social-economică a localităților din teritoriile menționate.

La arhiva orașului Bratislava s-a început studiarea „Colecției actelor feudale” (1245–1853). Cele mai vechi documente care se referă la țara noastră datează, unul din anul 1363 și două documente originale din 1398 date de Conventul din Alba Iulia. Menționăm că 191 documente sînt emise de Iancu de Hunedoara sau se referă la el și 179 documente sînt date de Matei Corvin sau vorbesc despre el. Altele se referă la: Andrei Báthori, Mihai Bathori, Ștefan Báthori, Francisc Bocksay (mișcarea antihabsburgică), Gabriel Bethlen, Mihai Apafi, Rákóczi și alții. Multe documente cuprind informații asupra Bihorului, Bucovinei sau despre orașele Oradea, Alba Iulia, Satu Mare, Baia Mare, Cluj, Arad, Timișoara.

MONICA VLAICU

FRANȚA

În anul 1975 atenția principală a misiunii de cercetare a fost îndreptată spre Arhivele M.A.E. al Franței, Seria Europa 1918–1929 cu subseriile România, Austria, Marea-Britanie și Seria Corespondență politică, 1871–1896 cu subseriile România, Germania, Turcia.

În ceea ce privește Seria „Europe 1918–1929” subseria pays „Roumanie” misiunea D.G.A.S. a continuat cercetările întreprinse în lunile octombrie-noiembrie de tovarășii Moisuc Viorica și Calafeteanu Ion de la Institutul de Științe sociale și politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

Subseria „Roumanie” conține documente privind: opiniile diplomaților francezi despre guvernarea și guvernele României, problemele de ordin dinastic ale familiei regale Hohenzolern, partidele politice și acțiunile revoluționare ale maselor muncitoare din țară între anii 1918–1929, activitatea personalului diplomatic și consular civil și militar francez în România și român în Franța și în alte părți ale lumii, pozițiile presei române și franceze cu privire la raporturile franco-române de-a-lungul întregului deceniu, analiza structurii, a capacității combative și a înzestrării cu material de război a armatei române la sfîrșitul perioadei primului război mondial și apoi în deceniul al treilea, situația prizonierilor de război, românii în străinătate și străinii în România, rolul legiunii transilvănene și misiunile sale în anii 1918–1919, misiunile militare franceze și rolul serviciilor sanitare franceze pe lângă armata noastră, situația marinei române și a materialului naval din dotarea sa, precum și scopurile politico-militare ale misiunilor navale franceze și engleze în România imediat după sfîrșitul războiului și în cel de-al treilea deceniu al secolului nostru.

Politica externă a României în cadrul acordurilor internaționale pe care le-a încheiat între anii 1913–1918, raporturile sale cu marile puteri Anglia, Franța, cu Italia, precum și cu celelalte state vecine sau beligerante, îndeosebi Germania, Ungaria și Rusia, unirea Transilvaniei și Banatului cu România și atitudinea naționalităților în procesul de făurire a statului nostru național unitar, problemele legate de emigrație, relațiile cu Polonia după obținerea independenței acestei țări, îngrijorarea manifestată de guvernele Franței, Angliei și României pentru situația de conflict din răsăritul Europei sînt un alt grup de teme ce pot fi studiate cu ajutorul documentelor solicitate pentru microfilmare în cadrul misiunii noastre. Ele oglindesc problemele cu care se confrunta România pe plan diplomatic pentru stabilirea, recunoașterea și apărarea frontierelor sale naționale între 1918–1929.

Dintr-un alt grup numeros de documente rezultă situația generală economică a României între anii 1918–1929 în special în domeniul finanțelor, comerțului, industriei, agriculturii, comunicațiilor. Cele mai multe privesc finanțele țării, împrumuturile interne și externe, plățile efectuate de România, starea bugetului și datoria publică, tratativele cu Sovietele (1918–1926) pentru recuperarea tezaurului român aflat la Moscova, relațiile economice ale Franței cu România și intervențiile diplomației, băncilor și companiilor franceze în legătură cu interesele lor în economia țării noastre. Comentariile documentelor

diplomatice privind dezvoltarea industriei și mai ales a ramurilor: minieră, petrolieră, căi ferate, aviație, navigație maritimă ș.a., inclusiv pierderile suferite de această parte a economiei românești în timpul războiului, prezintă mult interes pentru cercetătorul care se ocupă de istoria economiei naționale.

Dunărea, calea de comunicație care a stat în centrul atenției Franței și a celorlalte mari puteri și state europene face obiectul altor categorii de documente. Folosindu-le, se va putea adînci cunoașterea: activității Comisiei Europene a Dunării și a Comisiei internaționale a Dunării; statutului navelor de război pe Dunăre; scopului lucrărilor conferințelor internaționale privind Dunărea.

Sînt o seamă de dosare care cuprind diverse aprecieri referitoare la regimul bunurilor inamice în țara noastră, repatrierii de români din Franța și din alte părți ale lumii, volajul marelui Joffre din anul 1920 la București și Belgrad și interesul stîrnit în Europa de cele două vizite. De semnalat că acest grup de dosare cuprinzînd și corespondența diplomatică cu privire la misiunile profesorilor francezi în țara noastră, subvențiile acordate studenților români în Franța, schimburile culturale organizate, contribuie la cercetarea istoriei relațiilor culturale româno-franceze, destul de neglijate în ambele țări, după aprecierile colocvului istoric franco-român ținut la Sorbona între 19 și 20 decembrie 1975.

Subseria Austria. Ne-am propus pentru început să cercetăm dosarele generale de politică externă. Din documentele selecționate și înglobate în comanda pentru microfilmare rezultă pericolul pe care-l reprezentau pentru România și Serbia prevederile tratatelor și convențiilor militare din 1918 ale Germaniei și Austro-Ungariei cu Bulgaria, situația critică din luna noiembrie 1918 a trupelor germane din România ca urmare a ofensivei din direcția Serbiei a trupelor franceze comandate de Frauchet d'Esperay, îndemnarea guvernului român de a lăsa de a interveni rapid împotriva trupelor germane în Transilvania și Muntenia odată cu trecerea la ofensivă a aliaților peste Dunăre, excesele la care s-au datat ocupații contra românilor în Bucovina și Transilvania, misiunea preotului Lucaci și a locotenentului Stoica în S.U.A. în vederea prezentării dorinței de unire a românilor din Transilvania cu vechea Românie, participarea delegației românilor din teritoriile subjugate la Congresele naționalităților oprimate de Austro-Ungaria, ținute la Paris (august 1918), la Philadelphia-S.U.A. (oct. 1918) și Geneva (noiembrie 1919), eforturile diplomatice ale guvernelor noastre imediat după tratatul de Pace de la Versailles și pînă în 1925 pentru a obține accesul la încasarea unei cote-părți din despăgubirile de război datorate de Turcia (conform Convenției din 23 noiembrie 1923 și a Protocolului de la Innsbruck), atitudinea Franței, Marii Britanii și a Curții Internaționale de Justiție de la Haga față de acest drept al României. Merită a fi subliniate în mod deosebit datele unui raport despre naționalitățile oprimate din Austria făcut de „Le Comité-National d'Etudes Sociales et Politiques” din Franța. Raportul remarca, pe de o parte, faptul că românii din Transilvania, protestînd prin numeroase insurecții care n-au încetat a fi organizate de la 1290 la 1848, n-au acceptat niciodată dominația străină, iar pe de altă sublinia că, deși românii din Transilvania au constituit 64% din populație și aveau dreptul la 80 de deputați n-au obținut niciodată mai mult de 5 pentru că nu le-a permis sistemul unguresc de vot.

Subseria Marea Britanie. Am cercetat după același criteriu dosarele de politică externă, precum și dosarele cu referire specială la Conferința de la Locarno din 1925.

Documentele de politică externă dovedesc importanța situației din Balcani în ceea ce privește rezultatele primului război mondial, încercările diplomatice engleze, austriece și ungare pentru reconstituirea imperiului Austro-Ungar, pozițiile ferme ale României și Cehoslovaciei pentru dobîndirea de frontiere sigure, activitatea diplomatică a guvernului Bela-Kun pe lângă guvernul Marii Britanii pentru a sprijini revizuirea prevederilor păcii dintre România și Ungaria, poziția lui Lloyd George față de politica externă a guvernului Brătianu (martie 1920) și a guvernului ce a urmat în ceea ce privește raporturile românilor cu vecinii, atitudinea Italiei care, furnizînd arme guvernului Bela-Kun împotriva

românilor, dorea să reconstituie alianța cu Ungaria, Austria și Germania, tendințele Italiei de a domina țările din valea Dunării, de a ține Ungaria sub protectoratul ei în fața Micii Antante, tendințele marilor puteri de a hărzi România și Poloniei soarta de barieră între Germania și Rusia, stabilirea frontierelor între România și Polonia; relațiile anglo-ruse, interesele Marii Britanii în orientul Europei, bunele relații dintre țările balcanice, îndeosebi dintre România, Iugoslavia și Grecia, eșuarea politicii engleze de a-și subordona România intereselor ei financiare.

Punctul „Conferința de la Locarno” * ne-a atras atenția în primul rând pentru studiul istoriei noastre contemporane. Din cercetările întreprinse am constatat că documentele relevă acordurile franco-britanice pentru corelarea politicii în întreaga lume, în Europa centrală și orientală, după primul război mondial, politica Marii Britanii față de Rusia și încercările ei de a atrage Germania în refacerea economică a Sovietelor în cadrul reglementărilor generale financiare europene care afectau și statele vecine, între ele fiind și România; rolul și locul Societății Națiunilor în politica Angliei și Franței, problema admiterii Germaniei și Rusiei Sovietice în Societatea Națiunilor; însemnătatea ce se acorda raporturilor dintre aceste mari puteri europene și S.U.A. în desfășurarea politicii lor ulterioare chiar în Europa, proiectele de alianță franco-engleze menite să impună respectarea statu-quoului european și să împiedice orice încercare de atac asupra Finlandei, României, Poloniei, Cehoslovaciei și Țărilor Baltice.

Pentru a avea în țară cit mai complete izvoare istorice privind perioada 1871–1896 am dus la sfârșit cercetarea Seriei „Correspondence politique” 1871–1896, subseria-România.

Am solicitat ultimele două tomuri care cuprind corespondența legației franceze de la București cu M.A.E. al Franței privind: supravegherea evoluției raporturilor României cu puterile Triplei Alianțe și a poziției României în caz de conflict european; diferendul dintre România și Austro-Ungaria provocat de politica aplicată de guvernul Kalnoky românilor din Transilvania, intervențiile guvernelor României pe lângă guvernul de la Viena și Budapesta pentru ușurarea situației naționalității române din imperiu în împrejurările în care țara noastră participa la Tripla Alianță; opoziția dintre opinia publică românească, profranceză și antigermană și politica progermană a monarhiei din România; manifestările de la București și Belgrad împotriva Austro-Ungariei, relațiile româno-sârbe, politica de bună înțelegere cu Bulgaria și de reconciliere cu Rusia, efortul României pentru a-și dezvolta economia și puterea de apărare și procurarea de furnituri industriale franceze în acest scop.

Cu prilejul misiunii noastre am socotit ca foarte important să îmbogățim documentația referitoare la Războiul pentru independența României 1877–1878, cercetind corespondența diplomatică a reprezentanților franceze din statele care au jucat un rol important în evenimentele de acum un secol. Atenția a fost îndreptată spre subserile *Germania* și *Turcia* din Seria „Correspondence politique 1871 & 1896”.

Subseria Germania. Au fost cercetate volumele care cuprind perioada ianuarie 1877–octombrie 1878. Corespondența diplomatică a ambasadei Franței din Berlin, trimisă guvernului francez, oferă date noi despre complicarea situației din Europa ca urmare a pozițiilor diferite ale Rusiei, Angliei, Franței, Austro-Ungariei și Germaniei față de Turcia, misiunile lui Ignatiev și Șuvalov pe lângă guvernul Germaniei pentru a atrage această țară de partea Rusiei în conflictul cu Turcia, tratativele Rusiei cu Austro-Ungaria pentru a găsi puncte de vedere comune în problemele Orientului, neliniștea guvernului englez provocată de dorința Rusiei de a ocupa România și de cumpărarea căile ferate române cu acordul cancelarului Bismark, tratativele purtate între marile puteri cu privire la viitorul țărilor din zona Dunăre-Balcăni, descoperirea unui complot

maghiar în Transilvania care urmărea organizarea unei incursiuni armate în România, oferta făcută Germaniei de Anglia de a media în conflictul ruso-turc, atitudinea favorabilă a guvernului Andressy față de misiunea lui Brătianu la Viena și speranța dată omului politic român în aprilie 1878 de a fi sprijinit în vederea primirii sale de Bismark, concentrarea considerabilă de trupe ruse la Prut și pe teritoriul României în perioada anului 1878 urmată de ocuparea unui număr important de puncte strategice din România și denunțarea acestuia de Kogălniceanu, atitudinea ostilă a împăratului și cancelarului Germaniei față de reclamațiile legitime ale Domnitorului Carol, greutățile provocate României de unii deputați în Reichstag care s-au opus încheierii unei convenții comerciale germano-române, problema organizării Rumeliei și a Dobrogei și intențiile lui Kogălniceanu de a merge la Viena pentru a obține Silistra cu ocazia delimitării frontierelor Rumeliei.

Subseria Turcia. Au fost cercetate numai volumele care se referă la perioada mai 1877–iunie 1878. Informațiile cu privire la războiul ruso-român-turc trimise de legația franceză din Constantinopol M.A.E. al Franței sint mult mai bogate decit cele din Germania.

Conform rapoartelor diplomaților francezi din capitala Turciei exista opinia că a fost violat statutul formal de neutralitate fixat Principatelor Unite prin convenția de la Paris. Totodată, ei acuzau guvernul român că a facilitat trecerea trupelor ruse prin teritoriul său pentru a-și declara independența. După cum rezultă din documente Franța, favorabilă prin poziția sa Imperiului otoman, a făcut încercări de a exercita presiuni asupra lui Brătianu arătându-i greaua responsabilitate ce ar fi revenit guvernului său pentru intrarea armatei române în luptă și i-a sugerat retragerea.

Un număr însemnat de rapoarte prezintă situația Imperiului otoman în vara anului 1877, înaintarea și succesele inițiale ale armatei ruse la sud de Dunăre; îngrijorarea Rusiei față de concentrările forțelor navale engleze din insula Malta și de la Dardanele, interesele Angliei de a nu slăbi Imperiul otoman care avea rolul de a fi obstacol în calea tendințelor Rusiei de a pătrunde în lumea arabă și de a periclită existența imperiului englez din orientul mijlociu pînă în Indii; ameliorarea frontului turc în Balcani ca urmare a creșterii numerice a trupelor otomane și a armamentului lor superior față de cel rusesc, urmările dezasturoase pe care le puteau avea pentru rusi pierderile mari suferite după numirea lui Osman Pașa, comandant al trupelor de la Plevna; încercările cabinetelor europene de a media pacea întreprinse la Salzburg, Viena, Berlin Petersburg, succesul rus pe frontul din Asia Mică și reflectarea acestuia asupra teatrului de război din Balcani; intenția lui Klapka de a se întoarce de la Marsilia în Ungaria și Transilvania și de a mobiliza forțe voluntare maghiare înarmate pentru a sprijini frontul turc din Balcani. Această intenție, cunoscută și sub numele de complotul din Transilvania, pusă la cale de Midhat Pașa în timpul vizitei sale de la Viena a fost deucată de autoritățile austro-ungare. Documentele arată că începînd din ianuarie–februarie 1878 se amplifică încercările de mediere individuală și colectivă a puterilor între Rusia și Turcia. În primăvara aceluiași an se poartă tratative pentru delimitări teritoriale între Grecia și Bulgaria, se ridică pentru prima dată acut problema Macedoniei.

O serie de documente aduc noi știri privind activitatea diplomatică a guvernului Brătianu pentru a prezenta Europei pretențiile României în condițiile în care Austro-Ungaria revendica preluarea unor puncte de frontieră române și sîrbe, încelinaea cu care țarul își retrăgea trupele de pe teritoriul României, pretențiile Turciei de a-și aroga în calitate de suzerană a Bulgariei prerogative la Dunărea de Jos. Socotînd că tratatul de la San Stefano, nefiind încă un tratat european, Franța nu recunoaște independența României, trimițînd diplomația românească, în cursul tuturor schimburilor de opinii la statutul din 1856. În ce privește Germania documentele pun în evidență slăbul interes manifestat de Germania pentru România și prințul Carol Hohenzolern.

* Menționăm că pentru orientarea studiului nostru de un real folos ne-au fost observațiile distinsei cercetătoare Viorica Moisuc, căreia îi mulțumim și pe această cale.

La Arhivele Naționale ale Franței cercetările s-au desfășurat asupra Seriei A.F.IV L'Empire** (Imperiul lui Napoleon I). Acest fond, cu o organizare în mare numai pe mape („Carton“) cu mii de foi volante nenumerotate, cuprinde multe documente care reflectă interesul Primului Imperiu francez față de Transilvania, Moldova și Valahia în contextul intereselor sale din Europa și orientul mijlociu. Diplomații și militarii francezi analizau bogățiile solului și subsolului țărilor române, comerțul, căile de comunicație, rezervele umane și importanța lor strategică în menținerea echilibrului european, relațiile domnilor fanarioși Ipsilanti, Suțu, Moruzi și Calimachi cu francezii, situația cetăților și liniilor de rezistență de pe teritoriul lor, care puteau juca un rol în fața înaintării țariste și chiar semnificația unei eventuale uniri a acestor principate într-un singur stat.

Aceste izvoare, din cele două importante arhive ale Franței, contribuie la dezvoltarea cercetărilor privind relațiile româno-franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în primul sfert al secolului al XX-lea.

ȘTEFAN HURMUZACHE

REPUBLICA DEMOCRATĂ GERMANĂ

În anul 1975 am continuat cercetările anterioare făcute în arhivele de stat din Potsdam¹, Merseburg² și Dresda³.

La Potsdam am cercetat patru fonduri create de instituții cu atribuții diplomatice externe, selecționând acele dosare și documente care cuprind informații mai importante referitoare la țara noastră în anii 1918–1943.

Din fondul „Auswärtiges Amt, Zentralstelle f. Auslandsdienst“⁴, mi-au rămas atenția o serie de documente care se referă la situația economică, politică și militară din țara noastră în timpul primului război mondial, la vasta propagandă întreprinsă de imperiu, în același timp, pentru atragerea țărilor balcanice în sfera de influență germană sau care încercau să „justifice“ conflictele din Balcani.

Din „Secțiunea țărilor“ a aceluiași fond prezintă interes rapoartele consulare care relevă situația economică a țărilor din Balcani, legăturile comerciale ale acestora, între care și România, cu Germania, Italia, Cehoslovacia, Olanda, Austria, starea căilor feroviare și a firmelor comerciale de prestigiu din această zonă a Europei, după primul război mondial și până în preajma celui de-al doilea.

Între actele de interes pentru cercetarea științifică create de reprezentanțele consulare ale Germaniei în străinătate, din perioada interbelică, se află și cele emise pe teritorii țărilor noastre de consulate din Brașov și Timișoara.

Astfel, în actele arhivei Consulatului din Brașov (Konsulat Kronstadt)⁵ am depistat documente din care rezultă cum a fost pregătit în preajma celui de-al doilea război mondial Dictatul de la Viena, atmosfera politică revizionistă.

În arhiva Consulatului din Timișoara⁶, mult mai bogată decât cea din Brașov, am aflat o mulțime de rapoarte consulare în care este prezentată, foarte documentat, situația politică internă a României din perioada interbelică. În anexele rapoartelor sînt situații statistice comentate, referitoare la resursele naturale, producția minieră, în cifre absolute din

anii 1934–1935, capitalul investit, puterea instalată, numărul de muncitori din întreprinderile bănătene, comparativ cu Transilvania, Bucovina și Basarabia. Menționez și actele care reflectă interesul firmelor germane și relațiile cu firmele din Banat și din alte părți ale României (1928–1943). Se găsesc multe situații statistice privind import-exportul țării noastre în aceeași perioadă. Interesante informații am aflat în fondul menționat despre manifestațiile românești împotriva Dictatului de la Viena (septembrie 1940), demonstrațiile de protest ale muncitorilor români de la C.F.R. în fața clădirii consulatului din Timișoara din lunile martie–septembrie 1940. O altă categorie de dosare se referă la intervenția capitalului german în economia Banatului și a Transilvaniei, respectiv în domeniul electrificării, exploatarea cărbunelui și a gazului metan între anii 1929–1939. Rapoartele consulare demonstrează interesul față de capitalurile societăților miniere și rezervele de cărbune, în special din Valea Jiului, a aurului, argintului și altor metale prețioase din zăcămintele românești.

În altă ordine de idei se situează documentele care privesc politica revansardă față de Transilvania, circumscrisă în politica general-colonială din lume de după München (1939). Într-un dosar se află informații despre poziția ostilă a hitlerismului față de mișcarea comunistă din lume și Internaționala Comunistă și conducătorii ei între care sînt enumerați Gottwald, Smeral, Filip Dengel, Walter Ulbrich, W. Florin-sic! probabil român n.n.-Koralov, G. Dimitrov, Wilhelm Pick, Stalin.

În același dosar am găsit documente interesante despre greva muncitorilor de la Anina din octombrie 1940, tratativele purtate de greviști cu conducerea minelor și a U.D.R., conflictul de muncă de la Balta Sărată (Caransebeș) etc.

La Arhivele Statului din Merseburg am consultat 11 fonduri, păstrate în așa zisele repositudini (Reposituren) care cuprind rapoartele consulilor germani de la Iași, București și Constantinopol din secolul trecut. Majoritatea fondurilor arhivistice păstrate la această instituție se referă la perioada până la 1871, cînd a avut loc unificarea politică a imperiului german, sub egida Prusiei.

Din rapoartele consulilor germani din Iași⁷ adresate cancelariei imperiale din Berlin am extras o serie întreagă de informații referitoare la relațiile comerciale ale Principatelor Române cu landurile saxone, destul de frecvente și în continuă creștere ca pondere cantitativă și valorică, dacă avem în vedere epoca în care ele s-au desfășurat. Tabelele statistice, cu date absolute centralizate, prezintă mărfurile exportate prin porturile dunărene Galați și Brăila, în special cele orientale spre Leipzig. Între firmele românești cu rol angrosist sînt amintite cele ale comercianților Sakellario și Manuc din București, cunoscute pe piețele externe. Documentele se referă și la traficul intern de mărfuri prin târgurile principatelor (București, Iași, Focșani, Fălcieni, Bacău, Galați, Brăila, Tg. Ocna, Craiova, Ploiești) fiind cuprinse în liste cu denumirea mărfurilor și valoarea lor însumată. În rapoartele consulare trimise din București⁸ de aceeași cancelarie se află informații de natură economică privitoare la statistica populației contribuabile din orașele și satele Țării Românești (Walachei) din anul 1838. După această statistică demnă de luat în considerare pentru unul din criteriile de stabilire a numărului populației — cifra contribuabililor se ridică la 411 736 (Cancelaria imperială, respectiv comercianții germani erau foarte interesați în stabilirea puterii de cumpărare și a volumului cerințelor din Țara Românească pe baza acestui criteriu, de altfel modern, pentru prospectarea pieței, n.n.). În alte tabele statistice se află centralizate toate datele principale privind valoarea importului și exportului pe centre de vamă, în anul 1840, dar și în anii următori. De pildă, în anul 1840 valoarea totală a importului Țării Românești (cu denumirea mărfurilor străine) se cifra la 30 525 635 paștri. Din aceeași situații statistice rezultă și sortimentele de mărfuri importate din Turcia, Rusia și orașele Leipzig, Brașov etc. Rapoartele mai cuprind și tablourile statistice ale exportului Țării Românești în renumite centre comerciale din Europa-

** Menționez că pentru reușita acestor cercetări am folosit prețioasele informații pe care mi le-a dat cu multă bunăvoință colega Racoviceanu Sanda căreia îi exprimăm întreaga grațitudine.

¹ Deutsches Zentralarchiv, Historische Abteilung I-Potsdam (D.Z.A.).

² D.Z.A. II, Merseburg.

³ Landeshauptarchiv L.H.A. sau Staatsarchiv Dresden.

⁴ D.Z.A.-Potsdam, Auswärtiges Amt, Zentralstelle f. Auslandsdienst și Länderabt. II (1920–1936), 09.01. VF II.

⁵ D.Z.A.-Potsdam, Deutsche konsularische Vertretungen im Ausland, 9.03.VF, Bd. I, Consulat Kronstadt.

⁶ Ibidem, Consulat Temesvar.

⁷ D.Z.A. Merseburg, Hist. Abteilung II, Repositura 81 Iassv (1856–1853).

⁸ Ibidem, Repositura 81, Bukarest (1838–1878).

Triest, Marsilia, Viena, Londra, Newcastle, Cardiff, Berlin, Paris, Constantinopol, Amsterdam, Malta, Veneția, Genova, Livorno etc. Datele statistice din perioada domniei lui Al. Ioan Cuza (1859–1866) prezintă o creștere vertiginoasă a exportului României și mai cu seamă în alte țări decît în Turcia. Informațiile sînt completate cu date detaliate în legătură cu circulația anuală a vaselor, sub diferite pavilioane, inclusiv a celor românești. De pildă, în 1860 au circulat prin porturile românești de la Dunăre și mare 3 295 vase⁹. Alte documente prezintă bursele monedelor din diferite orașe ale Europei, transformate în piaștri, moneda convențională de calcul în acea vreme de la noi.

Rapoartele politice (politische Berichte) ale diplomaților germani de la Constantinopol, prezintă interesante date cu privire la activitatea guvernului revoluționar pașoptist din Țara Românească. Majoritatea lor analizează situația principatelor române („Donaufürstenthum“) după pacea de la Adrianopol (1829), din timpul protectoratului rusesc și la Regulamentul Organic. O parte din rapoartele anului 1848 informează, cu lux de amănunte cancelaria germană despre revoluția din Muntenia, fuga domnitorului Bibescu (actul de abdicare, copie în limba franceză) la Sibiu (sic!), concentrarea trupelor rușești la Prut sub comanda generalului Lüders, starea de spirit revoluționară în provinciile române și slave care urmăreau neatinerea.

Am reținut pentru microfilmare toate circularele, actele normative și dispozițiile din dosarele ambasadei germane de la Constantinopol, păstrate în copie, în limba franceză mai ales, care reprezintă de fapt, arhiva guvernului provizoriu românesc din timpul revoluției¹⁰. Menționăm circulara nr. 1046, din 13/25 iunie 1848, București, adresată de Nicolae Bălcescu baronului Sakellario, consulul Prusiei. Prin scrisoare se aduc la cunoștință schimbările petrecute în viața politică a țării, exprimînd totodată speranța că relațiile diplomatice nu vor suferi din această cauză. O altă scrisoare semnată de I. Voinescu II. ministru al afacerilor străine, comunică în anexă bazele noii constituții a Țării Românești, cu cele 22 de puncte și numele celor care compun guvernul provizoriu, respectiv, Consiliul de Miniștri. Actele de cancelarie ale guvernului provizoriu român din 1848, sînt continuate, după septembrie 1848, de cele ale cămăcămiei și poartă semnătura lui Fuad Efendi.

În Arhiva Statului din Dresda, care cuprinde importante fonduri create de instituțiile diplomatice ale landurilor saxone, din secolul trecut și cel actual, ne-am oprit, mai ales, asupra Ambasadei din Berlin (1893–1932)¹¹ și Arhivei Ministerului de Război¹² din anii 1916–1918.

Din actele Ambasadei ne-au reținut atenția tratativele comerciale cu România și altele de interes economic. Între problemele mai importante enumerăm: tratativele pentru exportul de petrol din România după încheierea păcii în urma primului război mondial, problema transportului feroviar din România, lichidarea proprietăților germane din țara noastră (în regim de ocupație), situația economică din diferite provincii ale României (Banat, Bucovina, Transilvania). Alte rapoarte se referă la intervențiile capitalului comercial german în economia românească, profitînd de situația grea în care se afla România în timpul crizei economice (1928–1932). Reies pe larg eforturile reprezentanților germani de a scoate România de sub influența țărilor Antantei și a Micii Antante. În cadrul comisiei române pentru tratative comerciale cu Germania funcționa, ca președinte, în acea vreme, cunoscutul savant Grigore Antipa, care a adoptat o poziție fermă în întîlnirile bilaterale cu reprezentanții germani. Rapoartele sînt

completate cu tabele statistice care cuprind evoluția comparativă a import-exportului României pe anii 1913, 1926, 1927, 1930, 1931.

Din fondul Ministerului de Război am extras majoritatea comunicatelor militare de front din perioada 1 iunie 1916 pînă la 31 martie 1918 în care se reflectă situația frontului pe teritoriul țării noastre sau adiacent: efectivele armatei române în 1916, atacul german cu „zeppelinul“ în noaptea de 28/29 august 1916, asupra Bucureștiului, operațiuni militare în Banat. Din anexele comunicatelor am reținut hărțile drumurilor și căilor ferate, la scară militară, de pe frontul răsăritean, întocmite de comandamentul generalului Mackensen. Comunicatele prezintă și problemele cu care se confruntă România în timpul primului război mondial: epidemiile de holeră, tifos, pestă; votarea de către parlamentul țării a reformei agrare în iulie, 1917, cînd se afla la Iași; situația militară a Antantei în iarna anului 1917/1918, tratativele de pace de la Brest-Litovsk, situația politică internă din Rusia și România, preparativele conferinței de la Versailles (22 februarie 1918) etc.

Din cele 18 fonduri cercetate în anul 1975 am depistat peste 6 000 file-document, care, aduse în țară sub formă de microfilm vor completa baza noastră documentară.

NICOLAE NISTOR

REPUBLICA FEDERALĂ GERMANIA

Cercetarea arhivelor din R. F. Germania în anii 1974–1975 a cuprins Arhivele federale ale Germaniei (Bundesarchiv) din Koblenz și cele două filiale de la Freiburg și Frankfurt am Main unde se păstrează fonduri de o deosebită valoare pentru istoria și cultura țărilor europene, cu foarte multe referiri la țara noastră.

La Koblenz s-au cercetat fondurile arhivistice constituite de organele superioare de stat (1814–1945), fonduri arhivistice referitoare la: relațiile externe (1867–1945), probleme economice (1844–1945), probleme sociale și de muncă (1874–1945), documentele N.S.D.A.P.-ului a ramificațiilor și grupărilor aderate (1933–1945), la activitatea grupărilor pentru întreținerea relațiilor între state (1940–1945), lăsaminte și memorii (1863–1953).

Din arhiva Cancelariei Reich-ului german s-au cercetat o serie de rapoarte și informări, prezentate cancelarului, referitoare la România în deceniul al treilea al acestui secol, situația politică din România și poziția lui Goga și Codreanu față de Germania; propaganda ideologiei fasciste în România, ofertele făcute României de firma „Siemens“ în anul 1936 pentru cumpărări de armament, convorbirile avute de Cramon cu primul ministru Gh. Tătărescu și regele Carol al II-lea asupra politicii interne și externe a României în anul 1938, informațiile strînse de agenția de presă germană din Berlin în 1940 cu privire la dictatul de la Viena și situația populației din Transilvania de nord, atitudinea de refuz a guvernului român față de cererile Germaniei hitleriste pentru satisfacerea economiei de război.

Documente deosebit de valoroase s-au depistat și din arhiva Ministerului de externe al Germaniei (secția politico-economică). Un număr însemnat dintre ele se referă la neutralitatea României, aprecierile făcute de reprezentanța Austro-Ungară de la Berlin în mai 1915 cu privire la rolul și poziția României și Turciei în contextul declanșării primului război mondial, la situația politică din România în 1917, poziția guvernului român față de Germania și interesele germane în România în perioada 1916–1917; interesele economice ale Germaniei prezentate la tratativele de pace cu România în 1919, situația militară a României în 1918, administrația militară germană din teritoriul vremelnic ocupat al României, starea economică a României, problema petrolului românesc în 1918; situația Societății germane „Erdöl“ (Petrolul) din România, a Societății „Industria petrolului“ din Nürnberg; evenimentele politice din România în anii războiului.

Arhiva Poliției de siguranță și serviciul de informații politice germane conține documente referitoare la situația politică din România din perioada 1933–1944. Unele documente ale Poliției de siguranță ger-

⁹ Documentele prezintă și circulația vaselor prin porturile basarabene.

¹⁰ Am pornit de la considerentul completării arhivei guvernului pașoptist din Țara Românească, care nu s-a păstrat în întregime pe teritoriul țării noastre. Actele se referă la toată perioada revoluționară, iunie–septembrie 1848.

¹¹ L.H.A. — Staatsarchiv Dresden, Gesandtschaft Berlin.

¹² Ibidem. Verzeichnis sämtlicher Archivalien des Sächsischen Kriegsarchivs aus der Zeit nach 1867. Archiv Kriegsministerium Allg. Arme-Abt. Mitteilungen p.p. vom Militärbevollmächtigten.

mane conțin date privind mișcarea muncitorească din România, se referă la documente confiscate de la muncitorul pielar Simon Josef din Nürnberg, cum este raportul Uniunii muncitorilor din industriile de îmbrăcăminte, textile și pielărie din România din 1936, înființarea sindicatului muncitorilor croitori și pielari din Brașov în 1936. O valoare deosebită prezintă rapoartele lunare ale serviciului de informații despre evenimentele din România, din perioada noiembrie 1943–3 septembrie 1944. Deosebit de importante sînt cele care se referă la insurecția națională armată, antifascistă și antiimperialistă din România, înaintarea trupelor sovietice și despre cei 25 000 de soldați germani căzuți prizonieri în România în 40 ore.

Cu ajutorul Fondului arhivistic al Institutului german pentru probleme externe, în special documentele secției care se ocupă de țările din sud-estul Europei putem ști mai mult despre activitatea asociației „Sași transilvăneni” din București pe anii 1887–1937; Societății Elvețiene din anul 1903 care își avea sediul în portul Brăila; Camerei de Comerț germane din România pe anul 1902; cetățenilor germani din Iași în anul 1941; asociației germane din București pe anii 1910–1915, 1932; băncilor „Sparkassa” din Sibiu, Mediaș, Bistrița, „Nationalbank” din Brașov, Mediaș, Sighișoara, „Karpattia” din Cluj, „Volksbank” din Sighișoara, „Băncii de industrie și comerț” din Brașov, Mediaș și Sighișoara, Sibiu, din perioada 1885–1940; asociațiilor culturale germane din Agnita, Hunedoara, Bistrița, Sibiu, Reghinul-săseș, Brașov din anii 1835–1894–1924, alături de statutele acestor societăți și asociații, o altă serie de documente importante o constituie rapoartele informative ale serviciului extern al institutului din perioada 1939–1944, cu ample referiri la problemele interne ale României.

Arhiva Ministerului de finanțe al Reich-ului german conține documente importante din punct de vedere economic-financiar vizînd relațiile dintre Germania și România. Astfel, documentele se referă la: tranzacțiile între Germania și societățile petroliere din România: „Naphta-Română”, „Forak-Română”, „Petrolul-românesc”, „Danube-Oil”, din perioada 1940–1944; situația financiară a României, depozitul de aur și devalize ale Băncii naționale din București din perioada 1924–1940, depozitele externe de la Moscova, din Elveția, Germania, Franța, evidența rezervelor de materii prime din România ș.a.

Serviciul de statistică al Reich-ului german păstrează o serie de date statistice importante pentru istoriografia noastră privind demografia, exploatarea minieră, situația industriei pe ramuri a comerțului interior și exterior, a finanțelor băncilor din perioada 1913–1940. Rapoartele statistice întocmite de Ostexpress Nachrichtendienst für Politik, Wirtschaft, Kultur, Berlin (Serviciul Est-exprès de informații politice, economice, culturale din Berlin) în perioada: 1938–1943, despre structura economică a României cu date comparative pe anii anteriori asupra materiilor prime, industriei de textile, industriei alimentare, industriei chimice sînt, de asemenea, utile cercetării.

În Arhiva cancelariei Rosenberg am găsit o scrisoare din 12.VI.1930 a prințului August Wilhelm din Prusia către Rosenberg, despre intenția de a se întoarce în țară a lui Carol al II-lea, ca urmare a intereselor sale personale și o notă a lui Churchill despre criza mondială din 1916–1918 cuprinzînd aprecieri referitoare la situația României în primul război mondial.

Deosebit de valoroase informații ne oferă arhiva adjutanților personali a Führer-ului și a cancelarului Reich-ului german despre o serie de probleme legate de situația României din perioada 1935–1944. De exemplu, corespondența lui George Lansbury din Londra cu Hitler referitoare la apelul lui Roosevelt privind Germania, remarcă poziția României potrivnică unui război în Europa, schimbul de telegrame dintre Hitler și Fr. Roosevelt din 1939 privind situația Poloniei și a țărilor învecinate relevă simpatia României față de Polonia. La acestea se adaugă corespondența semnată de Walther Darré, Ribbentrop, Fabritius și Frank în legătură cu: situația presei germane de propagandă din România și planul de acțiune de a supune presa românească intereselor Germaniei, organizarea sistemului de informare din România, prin Praga în persoana Dr. Klapka. O altă serie de documente dezvăluie faptul că Germania urmărea cu atenție încă din 1935 situația politică din România, activitatea lui N. Titulescu la Liga Na-

țiunilor la Geneva, programele partidului de guvernămînt și ale altor partide în chestiuni de politică externă, raporturile dintre N. Titulescu și Litvinov (URSS) situația României în contextul conflictului italo-etopian și al intereselor Germaniei în răsărit, poziția lui Brătianu în 1936 în timpul convorbirilor cu Rosenberg, politica lui Hitler, atitudinea lui Michaelache – șeful P.N.T. în problema Poloniei și Japoniei, situația militară a României, livrările de armament ale firmelor germane „Rheinmetall” și „Tefelunken” pe baza înțelegerii cu regele Carol II la Berlin, în decembrie 1935, politica țărilor Micii Antante.

Fondul arhivistic al Societății pentru Sud-estul Europei, oferă documente referitoare la: aplicarea politicii Reich-ului, dezvoltarea sferelor de interese ale întreprinderilor germane în România, situația producției în 1943 în diferite ramuri industriale – petrol, gaze naturale, cărbune, minereuri, produse alimentare; introducerea de capitaluri germane în România, prin Societatea „Reichsdeutscher” din România, Camera de comerț germano-română destinată să acționeze oficial în acest sens; convorbirile din ianuarie 1943 între Ministerul comerțului exterior al Germaniei și o serie de reprezentanți ai Societății Mica, Societății Petroșani, Băncii de credit, Fabricii de postav Scherg Brașov, Căminarii comerțului industriei metalurgice, Societății Titan-Nadrag-Calan-representantul de la Industria sîrmei Cimpia Turzii, Societății Nitrogen, Societății „Mărășești”, Societății „Viscova românească”, Societății „Uzinele Solvey”, Societății „Creditul minier” Societății de petrol „Concordia”, reprezentanții fabricilor de pielărie și încălțăminte, Societății „Galex”, Societății „Mociornița” Societății „Kareș” etc., cărora li s-au făcut propuneri din partea Germaniei pentru investirea unor capitaluri germane în obiective industriale din România.

Arhiva grupărilor economice ale industriei chimice din Germania conține documentația colecțiilor de articole din ziarele germane Nachrichten für Aussehenhandel (Informații despre comerțul exterior), „Deutsche Allgemeine Zeitung” (Ziarul universal german), „Die Chemische Industrie” (Industria chimică), „Berliner Börsen Zeitung” (Ziarul bursei berlineze), „Frankfurter Zeitung” (Ziarul din Frankfurt), „Kölnische Zeitung” (Ziarul din Köln) din perioada 1935–1939 și se referă la: convențiile economice încheiate de Germania cu România, bilanțul politicii economice a României în 1938, situația politică, economică și financiară a României în perioada 1933–1944, politica Marelui Antonescu și situația economică a României în 1943, Misiunea militară germană din România în 1940, raporturile dintre Antonescu și garda de fier din 1941, situația partidelor politice din România în 1939, poziția României în cadrul evenimentelor internaționale din 1939, situația comerțului exterior al României, pe anii 1939–1944 etc.

Documentația Iacobsen conține rapoarte diplomatice ale ambasadelor germane de la București privind acțiunile din România îndreptate în 1934 împotriva propagandei fascismului a N.S.D.A.P.-ului, convorbirea lui N. Titulescu cu von Neureth în legătură cu situația din Europa în 1933, instrucțiunile confidențiale date de Bohle, directorul cancelariei N.S.D.A.P.-ului în 1937 Grupului etnic german din Transilvania și Banat, de a sabota toate acțiunile ce n-ar servi interesele Germaniei în România, rezultatele obținute în influențarea politică a regelui Carol II de către Reich-ul german în 1938, acțiunile revizionismului maghiar și poziția antirevizionistă a lui N. Titulescu, discuțiile avute cu N. Titulescu în 1935, referitoare la pregătirea Conferinței Balcanice din 1935; discuțiile avute de von Cramon cu Tătărescu în Germania în 1937, despre politica internă și externă a României; menținerea intereselor germane în România în 1940 etc.

Filiala arhivelor federale de la Freiburg prin fondurile arhivistice ale Comandamentului superior al Wehrmacht-ului și Abwehr-ului, oferă un bogat material documentar referitor la istoria țării noastre din perioada celui de-al doilea război mondial, și anume: rezultatele discuțiilor avute de generalul Ritter von Schober cu mareșalul I. Antonescu, privind intrarea trupelor germane în România, operațiunile militare viitoare, pe baza celor discutate de Hitler cu I. Antonescu la 12.VI.1941 la München, misiunea Wehrmacht-ului în România; aplicarea de către comandamentul german a planului „Marita”

din 1940; acțiunile Partidului Comunist Român în 1941 și 1943, cererile Comandamentului Superior al Armatei germane din 1942 către Ribbentrop, ministrul de externe german, pentru a se interveni energic pe lângă guvernul român ca acesta să nu mai reducă livrările de petrol, care periclitau purtarea războiului din Africa, raporturile dintre soldații germani și români, înmulțirea cazurilor de dezarmare a soldaților români de către germani și de comportare incorectă a soldaților germani, îngrijorarea Comandamentului superior al O.K.H. (ca urmare a atitudinii trupelor Armatei a 4-a române în estul Dunării care nu opuneau rezistență trupelor sovietice; atitudinea opiniei publice din România potrivnică Germaniei marcată prin intensificarea activității comuniste, gătirea producției la rafinăriile de petrol, ostilitatea militarilor români din Divizia de tancuri „România Mare” față de trupele germane, situația politică din România, căderea marelui Antonescu și ieșirea României din alianța cu Germania, ordinele de luptă în spațiul român dat de Hitler și Comandamentul de armată Ucraina de Sud Armatei a 8-a, situația unităților militare germane rămase în România, pe unități militare, localități, efective etc.: ofensivele sovietice, din decembrie 1943 și martie 1944, întâlnirea dintre Hitler și mareșalul I. Antonescu din 23/24.III.1944 și schimbul de scrisori dintre Hitler și Antonescu, discuțiile din aprilie la București, bombardamentele americane din România, cererea Germaniei de intensificare a producției de petrol pentru mașina de război germană, desfășurarea evenimentelor în preajma actului revoluționar de la 23 August 1944, ieșirea României din alianța cu Germania și contramăsurile germane.

Un alt grup de informații sînt cuprinse în documentele ce se referă la acțiunile de sabotaj din România la 30.III.1940, acțiunile României de a accepta capitalul englez și francez în industria petrolieră, pentru a contracara acțiunile de infiltrare a capitalului german; acceptarea de către România a refugiaților polonezi în 1940 și primirea guvernului polonez în exil; pactul Balcanic, vizita ministrului de externe al Turciei la București în 1934; relațiile dintre România și Ungaria în 1941, probleme de frontieră etc.

Documentația fondurilor arhivistice ale Ministerului Reich-ului pentru probleme externe (1848–1849) și Ministerul de comerț al Reich-ului german (1848–1854) păstrate la filiala arhivelor federale de la Frankfurt am Main, oferă informații deosebit de valoroase referitoare la tratativele din 1826 ale Germaniei cu Rusia și Poarta Otomană de a reaseza situația politică dinaintea anului 1821 în Țara Românească, respectiv dinaintea Revoluției condusă de Tudor Vladimirescu: tratativele din 1838 dintre Germania și Poarta Otomană, pentru respectarea prevederilor păcii de la Adrianopol (1829) în ce privește Țara Românească și Moldova, evenimentele revoluționare din anii 1848–1849, tratativele dintre Germania și țarul Rusiei pentru intervenția trupelor rusești în Transilvania cu scopul de a înăbuși revoluția din 1848; situația politică din Țara Românească, Moldova și Transilvania din perioada 1849–1850; tratativele duse între Germania, Rusia, Franța, Anglia, privind delimitarea hotarelor Moldovei cu Rusia în 1858 etc.

Numărul mare de documente din Arhivele R.F.G. referitoare la istoria românilor îndeamnă la o activitate de cercetare și mai amănunțită. Prin amabilitatea deosebită a colegilor arhiviști germani, posibilitățile de documentație rămîn deschise și pe viitor.

TIBERIU COLIBAN

ITALIA

În anul 1975 s-au întreprins cercetări la Biblioteca comunală și Biblioteca națională din Palermo, Arhivele Statului din capitala Siciliei, Biblioteca Societății napolitane pentru istoria patriei din orașul de la poalele Vezuviului, Biblioteca pentru istoria modernă și contemporană din Roma, Biblioteca Camerei Deputaților, Arhiva Istorică, a Ministerului de Externe și Arhivele Secrete ale Vaticanului.

Dintre manuscrise menționăm pe cele ale lui Ransano¹ intitulat „Annales omnium temporum” păstrate la Biblioteca comunală din Palermo.

Opera lui P. Ransano se referă, pe lângă alte probleme de istorie europeană și la situația de pe teritoriul României din perioada premergătoare cuceririi Daciei de către romani și pînă în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

În primul volum al monumentalei sale opere Ransano, bazindu-se pe informațiile culese de la istoricii antici, tratează istoria sarmaților, sciților și geto-dacilor, expansiunea macedoneană la Dunărea de Jos, raporturile dintre Lacedemone și traci, colonizarea greacă pe țărmul vestic al Mării Negre.

Dintre cele șapte volume de manuscrise rămase de la Ransano cel mai important pentru noi este ultimul. În această parte a operei sale el abordează: colonizarea romană în Dacia, invazia hunilor, bulgarilor și ungurilor; raporturile dintre aceste popoare și populația autohtonă, cucerirea Transilvaniei de către statul feudal maghiar.

Abordînd problema colonizării romane în Dacia autorul demonstrează că această provincie a fost intens populată de romani, care, contopindu-se cu autohtonii, au dat naștere neamului românesc².

Referindu-se la originea poporului român, P. Ransano afirmă pe bună dreptate nu numai că acesta se trage din coloniștii romani, care i-au asimilat destul de repede pe autohtoni, dar că în timpurile în care el a cunoscut pe români aceștia aveau conștiința latinității lor³.

P. Ransano, cunoscînd direct atât Ungaria cît și Transilvania, populațiile care ocupau teritoriile respective, apreciază, nu fără temelii că românii se întindeau, în secolul al XV-lea, pînă în zona Dunării mijlocii⁴.

Un loc aparte în opera lui Ransano îl ocupă personalitatea politică și militară a lui Ioan Corvin, ridicat din rîndurile românilor.

Înainte de prezentarea victoriilor antiotomane obținute de Ioan Corvin, Ransano face o descriere geografică și etnică a Transilvaniei, a orașelor de aici. Cu multă exactitate prezintă autorul orașele: Alba Iulia, Cluj, Bistrița, Brașov, Sibiu, Satu Mare, Oradea⁵.

Așa cum arată Ransano orașele amintite mai sus erau niște localități mari, cu o populație destul de numeroasă, în care pulsa o intensă activitate economică.

„În jurul Satului Mare”, susținea Ransano, se află mari zăcăminte de aur, iar dezvoltarea și înflorirea

¹ P. Ransano a fost unul dintre cei mai valoroși umanisti ai secolului al XV-lea. S-a născut la Palermo în anul 1428. Studiile și le-a început în orașul natal, continuîndu-le și perfecționîndu-le la: Catania, Florența, Perugia, Milano și Pavia. Intrat, la 1444 în rîndurile călugărilor dominicani din Palermo, a îndeplinit diferite misiuni pe această linie mai întîi în Sicilia. Nu mult după aceea i s-au încredințat sarcini eclesiastice în Italia și Franța. Între anii 1488–1490 a fost trimisul regelui Ferdinand de Aragon la curtea lui Matei Corvin, cu care prilej i-a cunoscut și pe români. Unele fragmente din opera sa au fost publicate de I. Sambuco, în 1558. Aceleași fragmente au fost retipărite în 1600 și 1746. Mai recent s-a ocupat de opera sa F. A. Termini. Profesorul de origine română de la Universitatea din Palermo, Petru Iroale, a publicat, în ultimii ani, un mic studiu asupra operei lui Ransano. Cu toate acestea valoroasa operă a lui Ransano n-a fost suficient studiată de istoriografia românească, nefiind încă publicate părțile care ne privesc.

² Biblioteca comunală din Palermo, ms. 3 Q.q.C.60, fila 331. „Ad eam regionem ipse una et alij complures e romana nobilitate viri profesti idonei in locis colonias constituunt. Plena tunc erat Dacia italarum hominum, civium preasertim Romanorum. Quibus cum regio mire placuisset: Italiae eos obliquo. Igitur junctis sibi matrimonio foeminis tum indignerunt tum finitimum qui fuerant itali, daci seu Vallacchi effecti sunt”.

³ Ibidem, fila 330. „Valacchi igitur se italarum esse posteros affirmant. Idque hoc praecipue confirmant argumento quod iporum lingua permulta effertur quae sunt sermoni italarum affinia”.

⁴ Ibidem, fila 229. „Valacchiam quae parte quadam decursus Danubij a pannonijs disternatur”.

⁵ Ibidem, f. 246–293.

orașului se datora mineritului, practicat de locuitori pe scară largă⁶. Abordind problema populației din Transilvania el susține, pe bună dreptate, că cei mai numeroși locuitori ai țării erau românii, din rîndurile cărora s-a ridicat Ioan Corvin⁷. Pe secui îi socotește eronat ca descendenți din sciți.

Victoriile răsunătoare obținute de Ioan de Hunedoara împotriva armatelor otomane sînt prezentate în mod admirabil de către istoricul și umanistul pașeroman⁸.

După părerea noastră opera lui Ransano reprezintă una dintre cele mai vechi și valoroase lucrări, care tratează latinitatea românilor, aria lor de răspîndire în secolul al XV-lea, de la nordul și sudul Dunării pînă în cîmpia vestică a fluviului.

Deși scrisă în secolul al XV-lea, lucrarea confirmă multe dintre problemele abordate de istoriografia românească contemporană: existența sciților și sarmaților pe teritoriul patriei noastre, colonizarea greacă și formarea poporului român. Interesante și extrem de utile sînt informațiile consemnate de P. Ransano în ceea ce privește răspîndirea românilor în zona dunăreană, rolul acestui popor în lupta pentru salvarea Europei de pericolul otoman.

Documentele păstrate în fondul „Nunziature diverse” de la Arhivele Secrete ale Vaticanului demonstrează preocupările conducătorilor statului polonez, la finele secolului al XVI-lea, de a cîștiga Moldova, Transilvania și Țara Românească, activitatea de încurajare și susținere a acestei politici de către nuntii papali de la Varșovia. Din corespondența cardinalului Aldobrandini către episcopul de San Severo rezultă că secretarul de stat al Vaticanului se opunea alt activității episcopului cit și politici statului polonez, deoarece susținea cu multă căldură lupta dusă contra lui Sinan Pașa de către români.

Tot aici găsim noi informații privind ecoul produs în Europa occidentală de victoriile românilor conduși de Mihai Viteazul în strălucita campanie din 1595 și atitudinea statului polon față de domnul român⁹.

Tendențele expansioniste ale statului polonez asupra țărilor române s-au exprimat și după manifestarea, pentru ultima dată a politicii de mare putere sub zidurile Vienei. În 1684 cardinalul Pallavicino, nuntiu papal din Polonia, comunica Vaticanului că, deși armatele Habsburgilor mergeau în înțelegere cu cele ale Poloniei asupra Transilvaniei și Țării Românești, totuși se temea de izbucnirea unei mari neînțelegeri între prelușii aliați pentru stăpînirea acestor țări¹⁰.

Documentele din fondul „Nunziature di Polonia” aduc noi date la cunoașterea în detaliu a unor evenimente care s-au petrecut pe teritoriul Țării Românești, al Moldovei și al Transilvaniei. Astfel, scrisoarea trimisă de V. Lupu papei, la 4 mai 1646, confirmă faptul că domnul Moldovei era profund nemulțumit de faptul că episcopii catolici ai Bacăului, de origine poloneză, se foloseau de rangul și funcția lor pentru a prelua bunurile materiale ale populației țării¹¹.

Documentul intitulat „Status religionis Catholice in Moldavia seu in Valachia anno 1654”¹² prezintă situația statistică privind numărul credincioșilor catolici și aria lor de răspîndire, care rezultă că în Moldova, la mijlocul secolului al XVII-lea, numărul populației catolice era extrem de redus (mai puțin de 1.500 persoane). Conform datelor oferite de acest document rezultă că locuitorii catolici, români și de alte origini se aflau la Iași, Galați, Bacău, Birlad, Tg. Neamț, Huși, Stănești, Săbăoani, Moinești, Cotnari, Lucăcești, Solonț și Făraoni. Documentul menționat oferă argumente solide pentru combaterea părerilor exprimate de mai mulți istorici, care în-

cearcă să acrediteze ideea că întreaga populație catolică din Moldova era de origine maghiară.

Relatarea „Res gestae in provincia Valachiae anno domini 1653” ne prezintă pe larg evenimentele din timpul domniei lui M. Basarab și Vasile Lupu¹³.

Documentele atestă sporirea obligațiilor în muncă și produse față de puterea otomană în timpul domniilor lui Ștefan Petriceicu și Grigore Ghica. Cu prilejul campaniei pentru cucerirea Căminitei și după aceea obligațiile românilor față de puterea suzerană au fost mărite.

Așa se explică și faptul că trimiterea cardinalului Buanivisi la curtea poloneză pentru a determina o apropiere între aceasta și Leopold cel Mare, a exercitat, o influență pozitivă asupra domnilor din Moldova și Țara Românească care încercau să se apropie de puterile creștine în strădania lor de a se coaliza în lupta împotriva Porții¹⁴.

Interesante sînt propunerile făcute de Petriceicu Vodă regelui Poloniei pentru ducerea cu succes a unui război contra Porții. Propunerile domnilor români n-au fost luate în considerație de regele polon și nici de reprezentanții Vaticanului aflați la curtea acestuia. Izvoarele cercetate reliefează totodată, rolul domnilor români în campania otomană asupra Hotinului, în tratativele ce au urmat între Polonia și Poartă¹⁵.

Politica Poloniei, ca mare putere europeană, față de țările române, după succesele răsunătoare de sub zidurile Vienei, este reliefată de aceleași documente.

Astfel, dintr-o relatare a nuntiiului Pallavicino rezultă că regele Poloniei intenționa să se îndrepte cu armatele sale spre Moldova, Transilvania și Țara Românească pentru a le cucerii și stăpîni.

Campaniile poloneze întreprinse în anii 1685 și 1686 în Moldova, planurile politice și militare urmărite de Sobieschi asupra țărilor noastre sînt bine evidențiate de documentele aceluiași fond¹⁶.

Succesele imperialilor din Ungaria și Serbia în lupta contra puterii otomane determinau nu numai invidie ci și o justificată teamă în ceea ce privește realizarea planurilor polone de a-și extinde stăpînirea la Dunărea de Jos. Problema cea mai mult discutată în tratativele dintre imperiali și polonezi a fost aceea a stăpînirii țărilor române. O relatare din anul 1693 sublinia că toate problemele litigioase dintre Polonia și Austria au fost rezolvate, în afară de recunoașterea de către Leopold a dreptului de stăpînire de către regele polon a Moldovei și Țării Românești¹⁷.

Eforturile depuse de diplomații polonezi pentru a-l determina pe Leopold și colaboratorii săi să recunoască Poloniei dreptul de stăpînire asupra Moldovei și Țării Românești au fost zadarnice.

Imperiul Habsburgilor, care la finele secolului al XVII-lea urmărea realizarea unor grandioase planuri de expansiune în sud-estul Europei nu putea să admită tendințele Poloniei¹⁸.

În ciuda acestor planuri de expansiune ale puterilor creștine populația din țările române era decisă să lupte pentru înlăturarea oricărei dominații străine¹⁹.

În cadrul cercetărilor efectuate în Arhiva istorică a Ministerului de Externe al Italiei și la Biblioteca Camerei Deputaților s-au găsit rapoartele baronului Fava, agentul Italiei la București, din perioada 1876–1878, registrele de transcriere a corespondenței trimise de Ministerul de Externe agentului său la București, precum și rapoartele ambasadiorilor italieni la Constantinopol, Moscova, Viena, Paris și Berlin, care se referă și la problema privind participarea României la războiul din 1877–1878, tratativele de la San Stefano și Berlin.

¹³ Ibidem, f. 249–258.

¹⁴ Ibidem, nunziature diverse, vol. 230, passim.

¹⁵ Ibidem, Nunziature di Polonia, vol. 101, passim. vol. 102, passim.

¹⁶ Ibidem, vol. 104, passim, vol. 105 passim.

¹⁷ Ibidem, vol. 113, f. 415. „Restarono poi le differenze della Valacchia e della Moldavia, pretendendosi qui, che l'Imperatore le ceda da adesso alla Polonia”.

¹⁸ Ibidem, vol. 113, f. 640 „Repubblica requierhat Valacchia et Moldavia in pretium danni, sed consensum non habuit”.

¹⁹ Ibidem, vol. 52, f. 88–89. „Il Valacco ed il Moldovo si trovano già prontissimi ad ogni moto di questo Rè, d'invadere ancora essi con le loro forze il Turco, per liberarsi una volta dalla tirania di lui”.

⁶ Ibidem, f. 246.

⁷ Ibidem, f. 229. „Ioannes blanci patria, genus, versus Orundus is fuit a regione quam appellat Valacchiam”.

⁸ Ibidem, f. 224 si următoarele.

⁹ Ibidem, vol. 264, f. 297. „Los Polacos se arman reeclando contro el detto Walaco quieratornar la Moldavia que ellos le tien usurpada”.

¹⁰ Ibidem, vol. 229, f. 63.

¹¹ Ibidem, fond Nunziatura di Polonia, vol. 54, f. 254, 255.

¹² Ibidem, vol. 62, f. 171–181.

Au fost cercetate, de asemenea, ziarele italiene din perioada 1876–1879, dintre care menționăm „L'Italia militare” (ziar de teorie, tactică și strategie militară), „La Nazione”, „L'Opinione”, „Le courier d'Italie” ș.a., care conțin numeroase considerații asupra problemei orientale în general, asupra relațiilor internaționale în perioada 1876–1879, a situației interne din România și relații de pe cimpurile de luptă ale războiului ruso-româno-turc.

Eforturile României pentru păstrarea neutralității, garantate de cele șapte puteri protectoare, în condițiile în care flacăra revoltei antiotomane luase proporții, cuprinzând teritoriul din ce în ce mai întins, atunci când Italia se apropie tot mai mult de Rusia, susținând în mod fățiș intervenția Rusiei la sudul Dunării, sint bine evidențiate de rapoartele trimise de baronul Fava, agentul italian de la București, „Guvernul princiar, aprecia Fava la 29 iunie 1876, este foarte decis să nu părăsească linia de conduită stabilită și anume aceea de a rămâne neutru în această luptă a slavilor, care nu are nimic comun cu interesele poporului român”²⁰.

În mai multe rapoarte adresate ministrului de externe al Italiei, Melegari, Fava sublinia efectele negative pe care le-au produs în rândurile poporului român declarațiile făcute de autoritățile otomane cu privire la prevederile constituției turcești referitoare la România²¹.

Mult interes a manifestat Fava pentru cunoașterea capacității de luptă a armatei române, calitățile ostașilor români, dotarea tehnică a unităților militare românești, posibilitățile financiare ale țării, consecințele întrevederilor de la Livadia etc.²².

Cu același interes a studiat Fava desfășurarea evenimentelor militare de la Dunăre, măsurile luate de autoritățile militare românești, atitudinea guvernului român²³.

Evoluția raporturilor româno-ruse preocuparea guvernului român de a dobândi independența fără a se ajunge la un conflict armat, atitudinea Italiei față de independența României, proclamată la 9 mai 1877 sint, de asemenea, consemnate în corespondența semnată de Fava și Melegari²⁴. În rapoartele sale Fava evidențiază preocupările guvernului român de a încheia un acord militar și politic cu Rusia prin care să se asigure recunoașterea independenței României, garantarea integrității teritoriale a țării.

Rusia țaristă nu a consimțit să încheie un acord militar și politic cu România. După trecerea armatelor peste Prut, arată Fava, în raportul său din 7 iunie 1877, guvernul român s-a străduit permanent să demonstreze conducătorilor Rusiei necesitatea recunoașterii independenței țării și participării ei, ca stat independent, la războiul ce urma să se desfășoare în Bulgaria²⁵. După părerea lui Fava refuzul Rusiei se datora și intervenției Austro-Ungariei pe lângă cabinetul de la Petersburg. Andrassy se temea ca exemplul românilor să nu fie urmat de Serbia, Grecia, Bosnia și Hertegovina²⁶. El se străduia să convingă diplomația țaristă că este în interesul ei să se opună „la o participare armată a României” la războiul contra Porții²⁷.

Rapoartele lui Fava evidențiază lupta poporului român, activitatea guvernului României și a corpurilor legiuitoare pentru dobândirea independenței. L. Corti, ministru italian la Poartă, raporta în schimb, mijloacele pe care le utiliza puterea otomană pentru a împiedica acțiunile diplomatice ale României²⁸.

Rapoartele consulului italian de la Ruscuc conțin date privind efectele unităților otomane de la Dunăre, planurile strategice otomane, măsurile de apărare a liniei Ruscuc-Vidin, pregătirile făcute de români la Calafat, Giurgiu, Brăila, Galați²⁹.

Rapoartele consulului italian de la Sulina informează asupra planurilor de atac ale rușilor și turcilor asupra Deltei Dunării. În anexă se află multe

planuri și schițe, situații statistice privind efectivele forțelor combatante de o parte și de alta³⁰.

După începerea războiului rapoartele relatează amplu despre tratativele româno-ruse în vederea stabilirii condițiilor de trecere a trupelor rusești pe teritoriul României, modul de efectuare a transporturilor de trupe și materiale, condițiile de aprovizionare a armatei ruse cu produse românești, precum și condițiile cooperării militare efective pe cimpurile de luptă din Bulgaria.

Ministerul de Externe al Italiei, prin sirguinta agentului său, era cu promptitudine ținut la curent cu mersul în detaliu a operațiunilor militare la Nicopole, Ruscuc, Plevna, Vidin etc. În cuvinte foarte frumoase relatează baronul Fava contribuția armatei române la obținerea victoriei, eroismul și buna pregătire de luptă a acesteia care au surprins în mod deosebit atât pe specialiștii străini în materie cît și pe politicieni. Același lucru rezultă în mod vădit și din presa vremii care, consacrand numeroase articole de fond participării la război a armatei române spunea adesea că buna sa comportare poate servi de exemplu chiar și pentru armatele marilor puteri.

În același timp, rapoartele agentului italian, descrie entuziasmul produs în România de obținerea victoriei asupra Turciei, manifestările sărbătorești care au avut loc în țară, mîndria tuturor românilor că independența este fructul propriei lor contribuții la obținerea victoriei și nu al combinațiilor diplomatice dintre marile puteri.

Din corespondența menționată se poate urmări, totodată, eforturile diplomatice ale României în vederea determinării marilor puteri să recunoască independența sa înainte de încheierea păcii, ceea ce crea posibilitatea participării la tratative ca stat independent, cu drept de vot deliberativ, și a apărării integrității sale teritoriale.

În acest scop, mai ales în anul 1878 România a întreprins numeroase acțiuni diplomatice pe lângă marile puteri, ca de exemplu Austro-Ungaria, Germania, Franța, Anglia, Italia, Turcia pentru a determina respectarea integrității sale teritoriale.

După încheierea Tratatului de la Berlin documentele se referă la delimitarea unor frontiere, recunoașterea României ca stat independent și reluarea relațiilor diplomatice cu principalele mari puteri.

Presa italiană a publicat numeroase relatări de pe cimpurile de luptă de la Plevna și Smirnod. Grivița și Vidin care prezintă vitejia românilor în luptă, contribuția lor la obținerea victoriei finale asupra inamicului.

„Independența României”, scrie autorul unui articol din ziarul „La Nazione” din 26 mai 1877, nu trebuie să fie apreciată ca un rezultat al norocului și nici opera armatelor ruse. Declararea solemnă a independenței românești este un act care se putea prevedea de multă vreme, dată fiind dorința și hotărîrea de luptă a acestui popor pentru înfăptuirea marilor sale aspirații naționale”.

În termeni lapidari și înalțători prezintă același ziar, în numărul său din 18 septembrie 1877, dezlănțuirea unui atac românesc în care „chiar sub ochii țarului, căpitanul Walter înfipse steagul tricolor pe parapetul” redutei cucerite.

DUMITRU ZAHARIA

DUMITRU BOLONTOC

R. S. F. IUGOSLAVIA

În anul 1975 cercetările s-au extins și asupra unor arhive păstrate în orașele Novi Sad și Belgrad.

La Biblioteca „Matica Srpska” din Novi Sad, secția manuscrise, am studiat un bogat fond documentar, cuprinzînd acte din perioada 1462–1945 provenite, îndeosebi din colecțiile personale ale oamenilor de stat și ale personalităților culturale din Iugoslavia.

O valoare deosebită o au documentele referitoare la războiul pentru independență din 1877–1878 și la lupta românilor din Austro-Ungaria pentru libertate socială, păstrarea ființei naționale și unității naționale.

³⁰ Ibidem, pacco nr. 1458 și 1459, passim.

²⁰ Ministero degli Affari Esteri, Archivio storico. pacco 1395, seria politică, nr. 546.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, seria politică, nr. 668.

²⁵ Ibidem, nr. 717.

²⁶ Ibidem, nr. 721.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Idem, pacco nr. 1458, seria politică, nr. 544. 559.

²⁹ Ibidem, seria politică, nr. 83.

nală. Menționăm jurnalele unor ofițeri sîrbi asupra desfășurării luptelor împotriva turcilor, cu referiri la luptele purtate de armata română, acțiuni comune ale poporului român și popoarelor slave din sud pentru sprijinirea și cîștigarea războiului, poziția marilor puteri (Austro-Ungaria, Franța, Italia) față de război și părțile beligerante etc.

Relevăm totodată, rapoartele secrete ale guvernului maghiar, înaintate guvernului din Viena, referitoare la problema națiunilor din Austro-Ungaria, în perioada 1867–1910. Acestea descriu situația socială și juridică a naționalităților din imperiu, acțiunile lor pentru egalitate în drepturi și măsurile guvernului maghiar pentru stăvilirea acestor acțiuni, dezvoltarea mișcării socialiste în Transilvania etc. Lupta românilor ocupă un loc deosebit în aceste rapoarte, fiind considerată: „...o primejdie de mari proporții pentru imperiu”¹.

Aceeași problematică este cuprinsă și într-o serie de rapoarte și procese-verbale privind: conferința românilor ținută în anul 1869 la Timișoara sub conducerea lui V. Babeș și Ilie Măcelariu; Adunarea națională a românilor din Făget din același an; raportul politicianului sîrb Dr. Mihailo-Polit-Desancici privind politica Austro-Ungariei și Germaniei în Balcani, în perioada 1914–1917 (cca. 280 pagini); politica internă și externă începînd cu anul 1867 a prim-ministrului Ungariei, Andrássy Iuliu; memoriul prezentat, la 21 aprilie 1879, parlamentului Ungariei de către Dr. Nika Macsimovici, deputat sîrb, pentru egalitate socială, în care sînt referiri și la situația românilor din Austro-Ungaria.

O altă parte a materialelor cercetate o formează mascurile unor lucrări, referitoare la trecutul poporului nostru, parțial publicate, dar astăzi aproape inaccesibile, din cauza rarității lor. Amintim, în primul rînd, manuscrisul lucrării *Geografia romanilor și grecilor*, capitolul „Istoria Daciei Traiane” de M. Konrad Manuert, publicată parțial în 1795 la Nürnberg. În lucrare autorul, pe baza documentelor consultate, după o descriere economico-socială a Daciei Traiane, fixează cadrul geografic al cetăților, localităților, riurilor, munților etc. cu denumirile purtate după ocupația română a Daciei, ajungînd la concluzia că urmașii dacilor și romanilor sînt românii (valachii, uneori denumiți și valachis români). Alte manuscrise aparțin istoricului Böhm Leonard și sînt intitulate: „Descrierea Banatului comercial” și „Monografia Băilor Herculeane” și „Colonizările din Banat (1715–1718)”².

Importanță din punct de vedere documentar este și arhiva Comisiei naționale sîrbești, care a activat în perioada 1861–1914, reprezentînd interesele Patriarhiei sîrbești în procesul intentat de Biserica ortodoxă română din Transilvania, pentru autonomie și separarea averilor bisericicești românești de cele ale bisericii sîrbe. Aici se păstrează numeroase copii autentificate de pe documente, astăzi dispărute, care dovedesc vechimea și continuitatea românilor pe teritoriul Transilvaniei, organizarea bisericii ortodoxe româno-sîrbe după 1690, cu inventare asupra patrimoniului și statistici privind compoziția etnică a populației. Între aceste documente remarcăm și sentința a II-a din anul 1914 a Tribunalului regal din Budapesta în care se menționează că: „Tribunalul, pe baza mărturiilor a 7 istorici maghiari (Pesti Frigyes, Márki Sandor etc.) a stabilit că românii au trăit pe aceste teritorii (n.a. Transilvania) încă înainte de venirea ungurilor”³.

Documentele studiate la Secția manuscrise a Bibliotecii „Matica Srpska” se referă la lucrările Dietei de la Bratislava (Pojoni) din 1794, Congresul de la Carlovitz, din 1862 privind autonomia bisericii ortodoxe române, legăturile revoluționarilor români din Transilvania cu cei din Tara Românească (1848), organizarea școlilor românești din Austro-Ungaria în secolul al XVIII-lea, procesul dintre ducele de Mutina și familia Thököly pentru moșiile situate în comitatele Arad, Hunedoara, și Cenad (1523–1762) cuprinzînd și ample informații asupra populației locale.

La Secția de cărți și periodice a aceleiași biblioteci se păstrează în ediție completă (inclusiv nume-

roasele exemplare confiscate de autorități) și periodicul Zastava (Steagul) care apărea anual în 180–200 numere. Periodicul, cu orientare politico-națională, reprezintă o sursă de informații pentru istoria poporului nostru prin faptul că insera în paginile sale probleme ale națiunilor din Austro-Ungaria.

În perioada războiului pentru independență din 1877–1878, periodicul a avut corespondenți speciali pe cîmpul de luptă, la București, Sofia, Moscova, Viena, Budapesta etc., care trimiteau relatări zilnice, fie asupra desfășurării luptelor, fie asupra situației politico-economice internaționale în perioada războiului.

Menționăm articolele referitoare la: pregătirile de război ale României; încordarea relațiilor româno-turce; acordurile româno-ruse și independența României, acțiunile desfășurate de Austro-Ungaria pentru sprijinirea Turciei; poziția României față de statele din Balcani; pătrunderea trupelor rusești pe teritoriul României; activitatea Comitetului revoluționar bulgar din România; situația politică din România, Rusia, Turcia și Serbia; atitudinea față de război a diplomaților englezi, germani, austrieci, italieni și maghiari; relațiile sîrbo-croate-maghiare și relațiile turco-maghiare; ajutoare de război acordate de românii din Transilvania trupelor românești; aportul militar și economic al României; planurile Rusiei în legătură cu țările balcanice; pacea de la San-Stefano și poziția României; Congresul de la Berlin (1878); acțiunile marilor puteri în Balcani după războiul din 1877–1878.

De asemenea, s-a continuat cercetarea fondului „Comitatul Timiș (Tamiška Županija), seria de documente Acta congregationum, perioada 1791–1797, păstrat la Arhivele Voivodinei din localitatea Sremski-Karlovci.

O importanță deosebită prezintă documentele cu conținut social-economic. Menționăm, astfel, conscripțiile (recensămîntele) demografice și agricole, redactate pe comune și în cadrul acestora nominal pe familii. Din datele acestor documente, complete cu rapoartele conducerii comitatului, se pot desprinde informații referitoare la: numărul locuitorilor, averea și condiția socială a acestora, compoziția etnică a populației, natura și cantitatea impozitelor, evoluția demografică. Tot din aceste documente rezultă profesiunile exercitate de către locuitori, stadiul dezvoltării meserilor și manufacturilor din comitat, contribuția obligatorie în bani și natură a populației locale pentru susținerea războaielor purtate de Austria (cu Turcia, Prusia etc.) colonizările efectuate în Banat în perioada 1762–1797, războiul cu Franța și regimul prizonierilor francezi încarceruți în localitățile din Banat, legăturile comerciale ale Banatului cu Tara Românească, planuri și statute privind navigația pe Dunăre pînă la Marea Neagră, comerțul dintre Banat și Transilvania, organizarea unor oficii montanistice bănățene etc.

Documentele cu conținut social-politic, reliefează forme variate ale luptei maselor populare pentru libertate socială și națională. Amintim astfel, răscoalele de la Orțișoara, Merișoara, Ohaba, Nădăș, precum și memoriile și jalele țăranilor iobagi din Secaș, Buzad, Belint și altele⁴.

Documentele din fondul „Comitatul Timiș” cuprind informații și în legătură cu: organizarea politico-administrativă a Banatului și a comitatelor din fostul Partium; activitatea unor tipografii din Timișoara, Viena și Budapesta, care tipăreau cărți în limba română; organizarea jurisdicțională și militară; lupta populației de naționalitate sîrbă împotriva administrației austriece; modul folosirii și repartiția socială a terenurilor agricole, etc.

În orașul Belgrad am efectuat cercetări la Arhivele Serbiei, Institutul militar de istorie și Secretariatul de stat cu treburile externe al R.S.F. Iugoslavia.

La arhivele Serbiei ne-am axat cercetările asupra unor fonduri familiale, cu documente referitoare la istoria patriei noastre și anume: fragmentul de fond „Stevica Mihailovica” (Zastavstina Stevice Mihailovica-Po) cu documente din perioada 1876–1880; colecția „Olga Ruzici” (Zbirka Rarieti) și colecția „Varia” ambele din perioada: 1792–1919. Documentele

¹ Biblioteca „Matica Srpska” rukopisno odeljenje, nr. M.1122.

² Ibidem, nr. M.1.910, M.1.925, M.1.926 etc.

³ Ibidem, nr. M.4.238.

⁴ Arhiv Voivodine, Tamiška Županija, Acta congregationum, cutia 122, doc. nr. 16/1791, cutia nr. 123, doc. nr. 1/1791, Variae; cutia nr. 136, doc. nr. 146/1793, etc.

descriu operațiunile de război ale României și Rusiei în perioada iulie-decembrie 1877. Evidențiem rapoartele privind situația politică din România, tratativele româno-ruse, situația juridică a trupelor rusești intrate pe teritoriul țării noastre, scrisorile generalului Fadeev și rapoartele privind desfășurarea luptelor pe front, punctul de vedere al lui Gorcaev despre pace și obiecțiile României în legătură cu pacea de la San-Stefano, informații privind situația politică generală ca urmare a dobândirii independenței patriei noastre.

Colecția de rarități prin dosarul intitulat „Politica Rusiei țariste în Balcani” (Politika carsko Rusije na Balkany) furnizează date privind situația țărilor balcanice la începutul primului război mondial. Dosarul, cu cca. 270 cadre-microfilme, cuprinde rapoartele consulilor Rusiei din statele balcanice (inclusiv România) către guvernul Rusiei țariste, precum și indicațiile acestuia către consulate privind modul de aplicare a politicii guvernului țarist. Ele au fost adunate timp de mai mulți ani de un anume Michel Bankovits din „arhivele secrete”, după cum el însuși se exprimă într-un act anexat la dosar⁵.

Institutul militar de istorie, din Belgrad, are un bogat fond documentar, format din acte originale și microfilme. Documentele originale au fost adunate de la diferite unități militare și ministere din Iugoslavia și constituite într-un singur fond care poartă denumirea instituției. Microfilmele, în întregime după documente aflate în străinătate, cu deosebire în S.U.A., R.F.G. și Austria, formează un al doilea fond: Fondul de microfilme. Datele extreme ale documentelor și microfilmelor sunt cuprinse între anii 1876–1975, dar se dau în cercetare numai cele din perioada 1876–1945. Documentele originale au trei feluri de evidențe, un inventar sumar, un inventar analitic și cartoteci. Se recomandă ca pentru depistare să fie consultate inventarele analitice, care redau mai complet conținutul documentelor. Microfilmele au numai o singură evidență: cartoteciile.

Cercetările au cuprins atât fondul de documente originale, cât și fondul de microfilme.

Documentele depistate sînt, în majoritate, rapoarte și situații statistice ale Comandamentului general (Vrhovna Lomanda) și ale Comandamentului unităților militare din Iugoslavia, precum și a atașărilor militare de la ambasadele și consulatele iugoslaviene, în diferite țări, printre care și România. Ele descriu situația politică și economică precum și organizarea militară și dotarea armatei din România, Austro-Ungaria, Bulgaria, și Rusia din perioada 1876–1919.

Multe documente se referă la pregătirea și desfășurarea primului război mondial. Menționăm: rapoartele atașărilor militare privind neutralitatea României și cauzele intrării țării noastre în război; relațiile militare și politice dintre România, Franța, Rusia și Austro-Ungaria (1914–1916), desfășurarea luptelor pe teritoriul țării noastre în perioada 1916–1919, conferința comandamentului armatelor aliate ținută la Paris în 1915, Conferința de pace de la Versailles: relațiile dintre armata română, armata franceză și guvernul condus de Bela Kun (1919); hărțile militare ale României, Transilvaniei și ale unor state din Balcani, din perioada 1914–1918, ocupația franceză în Banat și Arad.

Microfilmele pe care le-am studiat sînt aduse după documentele păstrate la National Archives of Washington din perioada 1940–1945 și se referă la desfășurarea celui de-al doilea război mondial: situația politică și economică a României în perioada 1939–1944, relațiile economice și politice dintre România și Germania, Slovacia, Italia, Ucraina, Bulgaria, Iugoslavia; Dictatul de la Viena, presupunea Germaniei pentru intrarea României în război, acțiuni ale populației din România împotriva războiului și a ocupației germane; importul și exportul României între 1935–1940; evidența nominală a membrilor Comandamentului german de ocupație din România, Ungaria, Cehoslovacia, situația politică, militară și economică a țării noastre în perioada 25.III–30.X.1944, diversivunile provocate în România de către divizia germană Brandenburg, în septembrie 1944 etc.

În fine, din arhiva păstrată la Secretariatul de stat cu treburile externe al R.S.F. Iugoslavia (Savzni sekretarijat za ioostrane poslove S.F.R.J.) cu sediul tot în orașul Belgrad, am cercetat documentele

din perioada 1877–1878, din cadrul fondului „Ministerul de externe, arhiva diplomatică” (Ministarstvo inostrane, diplomatski arhiv).

Majoritatea sînt rapoarte ale consulilor Iugoslaviilor din București, Viena, Sofia, Petersburg, Budapesta etc. și corespondența guvernului sîrb cu guvernele și oamenii de stat ai altor țări, inclusiv țara noastră. Documentele informează despre intrarea trupelor rusești pe teritoriul României; convențiile țării noastre cu Rusia, Bulgaria, Serbia, întîlnirea și tratativele purtate la București de către conducătorii României, Rusiei și Serbiei, pregătirile de război ale țărilor angajate în război, descrierea luptelor; cucerirea independenței de stat a țării noastre; sprijinul Austro-Ungariei acordat Turciei; poziția marilor puteri față de independența României; tratativele de pace.

La încheiere mulțumesc colegilor iugoslavi pentru amabilitatea dovedită față de mine și îndeosebi conducerii Arhivelor Voivodinei care mi-a acordat un sprijin permanent în perioada cercetării.

ANDREI CACIORA

REPUBLICA POPULARĂ POLONĂ

În perioada 24 septembrie–18 noiembrie am continuat cercetările în arhivele și bibliotecile din orașele Varșovia, Cracovia și Wrocław.

În cadrul cercetărilor întreprinse la Archiwum Głównie Akt Dawnych (Arhivele Actelor Vechi) din Varșovia am găsit scrisori trimise de Gheorghe Duca, domnul Moldovei regelui polon, jurnale sau descrieri ale campaniilor lui Ioan Sobieski și instrucțiuni privind stabilirea relațiilor Moldovei și Țării Românești cu Polonia. Dintre acestea semnalăm: „Relatare adevărată a războaielor armatei Majestății Sale Regale și Republicii în campania din anul 1685, duse în mai multe locuri, dar mai ales în Moldova”, relatarea privind prinderea unui spion moldovean trimis de marele vizir, care comanda asediul Vienei, în tabăra polonă, pentru a afla dacă regele Poloniei se găsește în fruntea oastei leșești, instrucțiunile Consiliului senatului polon date soldatilor poloni, trimisi în capitala Imperiului Otoman pentru a cere ca Moldova și Țara Românească să treacă sub vasalitatea Poloniei. La instrucțiunile amintite sînt anexate și cîteva scrisori din partea Domnului și a boierilor Moldovei, menite să dovedească temeinicia cererilor polone. Există, de asemenea, alte instrucțiuni primite de solii Poloniei și descrieri privind activitatea lor în care problema țărilor române ocupa un loc important.

În aceeași arhivă am întîlnit un manuscris care este de fapt o copie a lucrării lui Maciej Titlewski, solul trimis de Sigismund al III-lea, regele Poloniei la regele Spaniei, editată la Madrid în anul 1623, intitulată „Relacion diaria de las guerras tenidas entre Polacos y Turcas por los anos 1620 y 1621”. Manuscrisul conține informații prețioase pentru elucidarea politicii domnului Gaspar Gratiani, eforturile suportate de Moldova în aceste războaie și mai ales în luptele de la Țuțora și Hotin.

În același fond am depistat unele scrisori adresate de domnii Alexandru Iliaș și Vasile Lupu unor nobili și regi poloni precum și o descriere a căsătoriei lui Timuș Hmelnițki cu fiica lui Vasile Lupu.

În cadrul fondului „Rachunki Krolewskie” (socoteliile regelui) există un dosar cu cheltuielile făcute de Sigismund I, regele Poloniei, pentru înzestrarea artileriei armatei poloneze, pregătită să întreprindă o expediție în Moldova împotriva domnului Petru Rareș, avînd la bază diferendul dintre cele două țări cu privire la Focșina. Documente de acest gen sînt de natură să aducă explicații în plus asupra situației Moldovei din anul 1538, amenințată concomitent de polonezi și turci și să explice unele decizii ale domnului moldovean, hotărîtoare pentru soarta ulterioară a țării.

În Arhiva principală a Actelor Noi din Varșovia, în fondul Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Ministerul Afacerilor Externe), am cercetat o serie de documente care proveneau de la Legația și mai tîrziu Ambasada Poloniei de la București. O mare parte din ele se referă la activitatea politică a lui Nicolae Titulescu atît pe plan intern cît și extern. Sînt relevante păreri ale sale asupra principalelor chestiuni politice europene, conflictele personale cu regele și cu

⁵ Arhivi Srbije, Rariteti, nr. 54.

cealți oameni politici români, datorate eforturilor sale asupra politicii externe a României, eforturile depuse pentru încheierea unui pact de neagresiune cu U.R.S.S., poziția față de conflictul italo-abisinian și în aplicarea sancțiunilor privind petrolul pentru Italia, protestul exprimat în timpul convorbirilor cu Pochhammer, însărcinatul cu afaceri al Germaniei la București în ceea ce privește intrarea trupelor germane în zona demilitarizată. Documentele oglindesc totodată poziția altor oameni politici români între care Iuliu Maniu, Brătianu, față de încălcarea sistematică a tratatelor de către Germania, demersurile făcute de guvernul român pe lângă guvernele Franței și Angliei pentru a căpăta garanții împotriva unui eventual atac german, jocul dublu al Germaniei în relațiile dintre România și Ungaria, amplasarea mitingurilor antirevizioniste din Transilvania, semnificativă vizitei lui Louis Barthou la București în 1934 și a conferinței de la București a Micii Antante din aceiași an, activitatea partidelor politice burgheze și a mișcării comuniste din România și, fără îndoială, relațiile dintre România și celelalte țări vecine.

În cadrul cercetărilor întreprinse la Biblioteca Czartoryska din Cracovia am studiat o serie de materiale legate de activitatea emigranților polonezi care, în dorința lor de a-și vedea patria renăscută în urma împărțirii Poloniei între Rusia, Prusia și Austria, au organizat o serie de agenții în străinătate cu scopul stringerii de informații ori a pregătirii luptei armate pentru eliberarea patriei, așa cum s-a întâmplat în anul revoluționar 1848 sau în timpul războaielor poloneze din 1863.

Două din mascurile aflate la această bibliotecă aduc multe informații asupra revoluției din 1848 din Transilvania, cuprinzând date asupra activității revoluționarilor români conduși de Avram Iancu, a celor maghiari și polonezi.

Documentele cercetate relevă unele aspecte ale activității lui Nicolae Bălcescu în timpul călătoriei prin Transilvania unde a avut contacte cu revoluționarii maghiari și polonezi, legăturile dintre revoluționarii din toate țările Europei care au luat drumul exilului după înfrângerea revoluției, planurile nerealiste ale unor revoluționari din diferite țări, care n-au învățat din greșelile de natură socială și națională din anii 1848 și 1849. Între aceste documente se află și o scrisoare de răspuns a lui Nicolae Bălcescu la o epistolă trimisă de contele Janusz Zamoyiski. Contele, emigrant polonez îl expunea revoluționarului român un plan al lui Kossuth privind crearea unei federații de state în care ar urma să intre Ungaria, Polonia, Țările Române, Serbia și Croația fără a ține seama de problemele naționalităților din zonă. În scrisoarea sa Bălcescu îi dovedește netemeinicia unei astfel de creații statale, arătând că nici în cadrul ei problema națională a românilor nu este rezolvată, așa cum n-a fost rezolvată nici în 1848.

În alte dosare, documentele ne oferă posibilitatea să vedem influențele nefaste ale imperiilor vecine, sprijinul pe care Alexandru Ioan Cuza l-a acordat emigranților polonezi, în ciuda presiunilor exercitate din afară asupra lui și multe amănunte interesante din rapoartele agenților polonezi, privind situația internă și internațională a principatelor române.

Demnă de relevat este și corespondența dintre domni Alexandru Ipsilanti, Constantin Ipsilanti, prințul Adam Czartoryski și generalul Budberg. Într-una din scrisori Alexandru Ipsilanti afirmă că, dacă Turcia n-ar putea obține grâne și alimente din țările române, aceasta s-ar „sufoca” prin înfometare.

În timpul cercetărilor efectuate în țara vecină și prietenă m-am bucurat de sprijinul colegilor mei polonezi cărora țin să le mulțumesc cordial pe această cale.

MATEI VASILE

TURCIA

Participarea mea la primul congres internațional de folclor turc care a avut loc la Istanbul între 22 și 30 iunie 1975 cu comunicarea „Nastratin Hogea în

literatura română”, care a stîrnit un interes deosebit prin originalitatea sa, a înlesnit reluarea activității noastre de cercetare în arhivele din capitala Turciei. Ca și în anii precedenți am dat prioritate Arhivelor „Președinției Consiliului de Miniștri”¹ și am făcut unele investigații în seria condicilor zise ale „Depozitului de arhivă” *Mahzen defterleri*, abr. MHD, numite și „Condicile străine” *Ecneli defterleri*, ținute la zi de șeful calemului Amedî². Din seria respectivă s-au păstrat laolaltă cca. 106 condici care se referă nu numai la istoria a 31 de state europene, ci și la unele țări din Asia, ca Iranul și chiar din America (1829–1905). Pentru istoria Transilvaniei prezintă, de exemplu, interes condicile privitoare la trecutul Austriei și Austro-Ungariei din perioada : 1567–1913 (975–1332 Hegira), iar pentru Moldova condicile referitoare la Polonia pentru anii 1607–1759 (1016–1173 H.). În condicile de mai sus sint, de asemenea, circa o sută de firme adreseate domnilor români și autorităților otomane din Dobrogea, în special din Babadag. Pentru istoria noastră se întînesc date în condicile privind Rusia, pentru anii 1701–1903 (1113–1321 H.). Prusia 1760–1913 (1174–1334 H.).

Același lucru se poate spune și pentru *Avrupa defterleri* (Condicile europene), cuprinzînd firme și berate acordate negustorilor europeni care circula și făceau negoț și în țările române. Printre registrele din această serie sint cinci condici intitulate *Romanya sau Eflak- Bogdan defterleri*, adică „Condicile României”, înregistrate sub cotele MHD nr. 71/1–81/5. Ele cuprind cîteva mii de firme emise de sultanul Ahmed al III-lea, din 1728 (1142 H.), pînă la Abdul Hamid al II-lea, 1906 (1334), adreseate domnilor români.

Această serie de condici — ale calemului Amedî, mai cuprinde 5056 de piese, înregistrate în clasificarea sau catalogul lui Kepeci abr = KPT, sub nr. 51–6017. Documentele din anii 1540–1840 (948–1256 H.) cuprind multe date privitoare la istoria țărilor române. Același lucru se poate spune și despre condicile „financiare” *Maliye defterleri*, altele seria nouă cit și cea veche care au laolaltă cam 25 000 de condici.

O altă categorie de condici prețioase pe care le-am depistat sistematic și din care am mai microfilmant un umăr de cîteva mii de firme, sint „Condicile afacerilor importante”, *Mühimme defterleri*, cuprinzînd numai firme împărțite, „*hüküm*”. Este vorba de 263 de condici pentru perioada 1553–1905 (962–1323 H.).³ Într-un firman de la finele anului 1574 sau începutul celui următor se vorbește despre răscoală lui Ioan Vodă (cel Cumplit, domnul Moldovei), *Isiyan eden Ivan voyvoda*, (MZD. 2, p. 32). În altul, din martie 1575, sultanul Murad al III-lea poruncește cadiilor din Silivria, Kirk-Kilise, Silistra, Nicopole și Vidin să repareze raiatele românești, acuite în cadietele lor, deoarece Alexandru, vv. Țării Românești, s-a plins la Poartă de scăderea haraciului țării prin piecarea raialelor (MZD. 2, p. 191). Prin firmanul din aprilie 1575 sultanul Murad al III-lea, la scrișoarea lui Alexandru, vv. Țării Românești, poruncește cadiului din Cernomen (*Cernova*) să cerceteze și să aresteze pe un ghiaur arnăut (MZD. 2, p. 211). Prin alt firman din august 1590 (ramazan 998), sultanul poruncește voievodului Țării Românești și printr-o copie (*suret*), voievodului Moldovei, să sprijine construirea unei fortărețe la gheculat Ismail (MZD. 4, p. 100). Este de reținut și cuprinsul unui firman, din iulie 1640 (rebi II 1050) prin care la jalba lui Matei Basarab, vv. Țării Românești, se poruncește cadiului din Giurgiu să-i îngăduie construirea unei băi pentru populația românească (MZD. 10, p. 50).

¹ *Romen edebiyatında Nasreddin Hoca*, în „I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi. Program ve bildiriler özetleri”, Ankara, 1975.

² Cunoscută sub numele de Hazine-i evrak (Tezaurul de acte) între 1846–1924. Başvekkâlet Arşivi pînă la 1960 și Başbakanlık Arşivi după aceea. Comunicarea a fost popularizată de televiziunea și radioul din Turcia.

³ Numit și Amedî, șeful cancelariei principale în divanul imperial, zls „mühimme” îl ajută pe reis-ul efendi. Cf. T. Gökbilgin, *Amedî*, în „İslâm Ansiklopedisi”, abr. I.A. I, Istanbul, 1950, p. 396–397.

⁴ Alte două condici anterioare acestora (1544–1552) se află la Topkapı Sarayı Müzesi. Condica cu nr. 30 din 1572 (980 H) este dispărută.

Pentru condicile din secolul al XVIII-lea, am început depistarea și microfilmarea de la numărul 130 și am continuat până la numărul 144, cuprinzând perioada 1720–1744. Firmanele adresate domnilor Mihail Racoviță, Nicolae Mavrocordat, Grigore Ghica și Constantin Mavrocordat se referă la negoțul țărilor române cu Poarta, relațiile pe care trebuiau să le aibă cadii din Karasu, treceri de raiale în Transilvania, respectarea de către cadii și mu-bașirul din Nicopole a nizamului Țării Românești darea (*avaet*) luată de hanul tătar din Crimeea, plata tributului și procurarea de zahere, prețurile pentru diferite produse care intrau în zahere, curmarea pricinilor dintre Moldova și țătarii nogai din Bugeac pentru niște sate, dispozițiile date cad- diilor și altor autorități otomane de la Dunăre pentru aducerea de vite din Țara Românească și Moldova, ocrotirea negustorilor de seu (*rugan-ı sade*), din Moldova și Țara Românească de cadii otomani din Giurgiu și Brăila, urmărirea și prinderea unui staroste de blănari numit Manole, care provocase o răscoală la Istanbul⁵, numirea unui *balgi baş*, adică „stringător de miere”, pentru hanul Crimeii, prinderea, închiderea și aducerea la Poartă a fostului voievod al Țării Românești Mihail Racoviță.

Condiciile importante nr. 142–145 cuprind o sume- denie de firme an cu dispozițiile date domniilor și boierilor români în legătură cu paza și apărarea Bucureștiului, Olteniei, Moldovei în timpul războiului dintre Rusia, Austria și Turcia din anii 1737–1739, precum și autorităților otomane — lui Ibrahim Paşa în Țara Românească, Sari Ahmed Paşa în Moldova și cadiiilor din Balci, Mangalia, Constanța, Babadag, Isaceea, Karaharman, zabutului din Brăila, beului de Bender, muhafizului din Hotin, Kolciak İlyas paşa etc., pentru apărarea teritoriilor românești împotriva austrieilor și rușilor, aprovizionarea cu zahere și recrutări de oști pentru expediția în Moldova.

Condiciile înregistrate sub numerele 147, 148, 149 și 150 din anii 1739–1744 (1152–1157 H.) cuprind o serie de firme adresate atît domniilor români, în special lui Grigore Ghica, vv. Moldovei, cit și autori- tăților otomane din Babadag, Brăila, Bender, Hir- sova, Hotin, Ada-Kaleh și Mangalia pentru încetarea războiului ca urmare a aplicării Tratatului de la Belgrad și reluarea vieții normale.

În concluzie, am reușit să depistăm și să micro- filmăm din condicile importante. *Müd.* cit și în anexele MZD pentru perioada 1572–1744, circa 1 500 de firme privind istoria românilor. Sotocim că, pentru lumina pe care o aduce în istoria relațiilor țărilor române cu statele vecine sau mai departe, aceste documente vor fi valorificate și de toți aceia care se ocupă cu istoria sud-estului european.

În timpul cercetărilor noastre am avut în vedere și alte categorii de condici care privesc istoria României. De pildă, amintim din seria condicilor întocmite de „Cancelaria contabilății pentru înca- sarea capitației” *Cizye muhasebesi kalemi...* în cla- sificarea lui Kâmil Kepeci (Catalog nr. 150)⁶ fond nr. 3 800. o condică mică de recensămînt, privind populația ținutului Brăila. Condica cu titlul *Defter-i cizye i gebran vilâyet-i Beraîl min evvel augustos*

⁵ Despre această răscoală, la Istanbul, cf. Faik Reşit Unat, 1730 *Patrona ihtilâli hâkkinda bir eser Abdî Tarihi*, T.T.K. Besmevi, Ankara, 1943, XII+79 p. și Dr. Münir Aktepe, *Patrona İsiyani*, 1930, Istanbul, 1958, VIII+212 p.

⁶ *İbrail vilâyetinin cizye, ispençe, odun ve ot resmi tahrir defteri. Tarihi 955*, Kâmil Kepeci tasfiri no. 3800, în cat. *Tarihi vesikalar sergisi Katalogu*, Istanbul, 1951, p. 12, nr. 150. În ce privește datarea *Tarihi 955* credem că este o greșeală a catalogului deoarece analizind mențiunea din pag. 1 a condicii „Defter-i cizye ve ispençe ve rûsum... vilâyet-i Beraîl... Evvel augustos el vaki 23 şaban sens-i 994 ilâ evvel augustos... fi 5 N sene-i 995” rezultă că nu este anul hegirei 955 corespunzînd cu 12 fe- bruarie 1548–29 ianuarie 1549 din timpul cînd sultan era Soliman I Magnificul (1520–1566), ci dintre 1 august 1586–1 august 1587 de pe vremea lui Murad al III-lea (1574–1595). Semnalarea greșită a figurat și în catalogul unei interesante expoziții organizată cu ocazia celui de-al XI-lea Congres de bizantinologie care a avut loc la Istanbul în anul 1951.

el-vaki'fi 995 — „Condica capitației necredincioșilor ghiauri din ținutul Brăilei, de la 1 august 1586 pînă la 5 august 1587”, privește sarcinile fiscale și presta-țiile materiale impuse de stăpînirea turcească popu- lației brăilene.

Condica se încheie cu o certificare amănunțită în sensul că „numitele sate și hanuri fiind așezate în fața marelui riu, numit Siret tagma negustorilor și alți slujbași ai pașahului vor trece în vilaietele Țării Românești și Moldovei...” Urmează formula de legalizare cu numele și semnătura „sârmanului Mehmed, fiul lui Mahmud, cadii din Brăila. Un sigiliu oval, avînd dedesubt semnătura cu cozi a unui defterdar, validează condica brăileană. Condica conține liste ample cu nume românești, clasificate în cîteva categorii distincte, fie pentru plata capi- tației, fie pentru alte obligații materiale ale popu- lației brăilene față de împărăția turcească. Din bo- gata onomastică românească din Brăila și satele sale menționăm cîteva: Simon, Tudoran, Duca, Bodur Ștefan, Costea, Radul, Dimitrie Dragomir Valahul, Barbul, Marcu, Gheorghe, Stanciu, Stoica, Dan, Serbul, Gogul, Diaclu, Lazăr, Bogdan, Vilcu, Coman, Vlad, Marin, Mihail, Dobre, Ursache, Dragoș, Valahul, Ioan Dragnea, Pirvul, Costea Dragul, Vilcu pescarul, Stan Ștefan, Nan Valahul, Dobre Valahul, Ban Negustorul, Stan Bostanci, Mircea Valahul, Mihail Dimu, Lupul, Dimitrie Cornea, Danciu, Boian Dragomir, Dobrișan Șerbul, Guguș Beraîl, Doica Barbul ș.a.

Uneori avem și date de natură etnică sau reli- gioasă prin adăugarea de exemplu a termenului *rum* care înseamnă *grec* sau *zimmi*, adică *supus creștin*.

De reținut că alături de onomastice și elementele etnice întîlnim numele meseriilor practicate de brăi- lenii respectivi cum ar fi *balıkci* — pescar ; *reis* — căpitan de vas ; *etmekci* — brutar ; *kasap-mâcelar* ; *mumcu* — luminărar ; *kürkci* — blănar ; *kürekci* — lopătar sau vislaș ; *kaykci* — luntraș ; *kuyumci* — bijutier etc. și nu de puține ori chiar starea socială : bogat, sărac și mijlocas.

Acest important izvor istoric este a doua catagrafie pe care o cunoaștem, întocmită de turci pentru un colț din Țara Românească, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Datele de mai sus ne demon- strează că cele mai vechi catagrafii pentru țăril- române au fost întocmite de turci și nu de ruși⁷.

O altă condică de proporții mai reduse care începe cu cuvintele : *Defter-i mevacic-i müstehafi- zan ve farisan ve azeban kaleha-i Ozi ve Tulça... figure-i muharrem sene-i 1038*, microfilmată de ase- menea are o miniatură în culori, ornată cu motive florale, sub care urmează un text cu trăsături groase, în scrisul ornament *sulûs*, privind dorința împă- rătească pentru ajutorarea oastei de vatră — *ocaklu* și apostila sultanului „*Mugbince'amel aluna*”, în- semnînd „Să se facă întocmai”.

Documentul se referă la : plata soldei păzitorilor, cavaleriștilor și azapilor⁸ din cetățile Ozi⁹ și Tulcea, a slujitorilor acestor călăreți, de către defterdarul de Ozi, din vistieria și arenziile fortărețelor de mai sus, potrivit cu defterul scris de vizirul amiral Hasan paşa, numit peste oastea cetăților de mai sus la „1 muharrem 1038” (31 august 1628) : *dările saliyan*e cuvenite beilerbeului de Ozi, în anul de mai sus, defterdarului de Ozi, mirlivali de Kibu- run etc., cu indicarea sumelor ce se cuveneau fiecăruia ; soldele neferilor din pălăncile vechi, *atık* și noi, *cedid* din Kiburun ; suma arenzilor din

⁷ O catagrafie, mai veche, datînd din anul 1495, privește reiaua Giurgiului, păstrată tot într-o con- dică turcească în arhiva menționată.

⁸ *Azab* — „celibatar”, categorie de oaste otomană pedestră, uneori de marină, cf. I. H. Uzuncarşılı, în „I.A.” I, 1950, p. 81–83. Sub forma de *azap*, azapi, a intrat și în vechea română (cf. L. Șăineanu, *Influența Orientală asupra limbii și civilizației române*, București, 1900, vol. II, 2, *Verbe istorice*).

⁹ În vechea turcă cuvîntul *oguză* sau *uză*, înseamnă vad, trecătoare, cf. Mahmud Kâşgâri, *Divanü lügât-i-Türk dizini*, Ankara, 1972, p. 74, Ozi, azi Ocacov în R. S. Ucraina, „Ozi ve Tolça müstafizân ve farisân ve azebânna ve Defterdar-i Ozi farisamna bağlanan mukataatin müfredat üzere mikdarmu gös- terir defterdir”. Muharrem, 1938 ; Başbakanlık Arşivi, fond Ali Emiri no. 859, Cat. cit., p. 22, nr. 228.

Nicopole, Rahova, Giurgiu, Turnu, Silistra, Rusciuc, Balci.

Alina Președinției Consiliului de Miniștri din Istanbul cuprinde nu numai zeci de mii de condiții și multe fonduri și colecții de documente istorice în foi volante. Începând din 1918–1921 s-a pășit la clasificarea, inventarierea și catalogarea acestora¹⁰. Cercetările noastre s-au îndreptat asupra arhivei palatului Yıldız care se referă aproape în întregime la domnia sultanului Abdul-Hamid II (1876–1908)¹¹. Cercetătorul istoriei moderne a României, poate găsi în această arhivă documente prețioase pentru istoria patriei dar arhiva fiind în curs de inventariere și catalogare nu se pune la înedemina oricui. Actele din această arhivă sînt împărțite, după conținut, în 40 de categorii distincte. Secția a 28-a militară *askeriye* ca și secția celor politice *siyasi* cuprinde manuscrise și documente privitoare nu numai la războiul cu Rusia, ci și cu România în anii 1877–1878¹². Unele dintre ele privesc situația politică a României în ajunul izbucnirii războiului din 1877, regretul că sultanul nu avea un reprezentant la București pentru a înlesni purtarea unor tratative cu Poarta. urmărirea relațiilor româno-ruse și încheierea înțelegerilor cunoscute, rolul lui Ion Brătianu în politica României, litigiul asupra citorva insule dunărene. mai sus de Brăila. În al treilea rînd se arată că orice român, posesor al unui pașaport, poate trece în Imperiul otoman, dar nu oricine. În partea finală a scrisorii se discută încheierea unei înțelegeri între România și Poartă, ținîndu-se seama și de părerile lui „Musio” Jan Brătianu. Alte documente oglindesc opinia Turciei cu privire la regatul României după războiul din 1877–1878, situația celor 50 000 de musulmani din țara noastră, problema Transilvaniei

¹⁰ I. Prima clasificare *tasnif* — aparține arhivistului-bibliograf Ali Emiri efendi (1857–1924). Clasificarea Emiri abreviat EMT cuprinde 180 316 documente, aranjate după domniile sultanilor, cu două piese înainte de Imperiul otoman, restul de la Osman I (1299–1325) pînă la Abdul-Megid (1839–1861).

II. Clasificarea sau catalogul lui İbnülemin (abreviat İBT. începută la 1921, cuprinde 46467 acte împărțite în 23 categorii: juridice *adliye*, militare *askeriye*, marine *bahriye*, interne *dahliye*, externe *hariciye*, privilegii, timare- zeamete, vacufuri etc. III. Clasificarea lui Cevdet (1883–1935), abreviat CVT. În anii 1932–1937, sub președinția acestuia a lucrat o comisie, care urmînd sistemul İBT, a redus categoriile de acte la 16 serii, începînd cu justiția, armata și încheind cu învățămîntul. Cuprinde 184 256 acte.

IV. Clasificarea lui Fekete abreviat FKT. În anul 1935, cunoscutul arhivist ungar L. Fekete (m. 1970) fiind invitat de turci, a trecut la clasificarea actelor, ținînd seama de criteriul cronologic și de instituția emitentă. După această clasificare actele au fost împărțite în trei categorii: ale marelui vizir *„Bad-i Asâfi”*, ale defterdariatului *„Bab-i defteri”* și diverse *„müteferrik”*. Are un catalog cu rezumate succinte pentru vreo 5 000 de acte de la început pînă pe la 1613. Continuată pînă la 1687 această colecție are cîteva sute de acte privitoare și la istoria țărilor române.

V. Clasificarea lui Kâmil Kepeci abreviat KPT, cunoscut arhivist turc, care a împărțit conciliile în 18 categorii distincte, începînd cu registrele monetăriei *darbhanne defteri* pînă la condiții diverse. Mai sînt și alte clasificări de condiții și documente diverse, apreciate de fostul director general Midhat Sertoğlu, cel mai mare arhivist turc, că au dus la dispersarea și împrăștierea fondurilor și colecțiilor... El a preconizat inventarierea și catalogarea documentelor turcești după calemuri sau cancelariile instituțiilor emittente, centrale și externe.

¹¹ Una din clasificările mai noi, la care se lucrează acum, este și aceea numită *Yıldız tasnifi* abreviat YLT, cuprinzînd arhiva fostului palat imperial *Yıldız „Stea”*.

¹² Generalul Halil Sedes, în opera sa *1877–1878 Osmanlı Rus-Romen Savaşları* (Războiul osmano-ruso-român), ed. I-a, Istanbul, 1935–1937, 4 vol. și ed. a II-a, Istanbul, 1952–1955, 4 vol., citează sau publică integral în text și mai ales în anexe, un număr considerabil de documente. Întrucît nu indică depozitul de arhivă, nu știm dacă a folosit fondul „Yıldız tasnifi”.

și a românilor din Austro-Ungaria, scepticismul turc față de proiectata Confederație Balcanică, ca organ al apărării statelor mici din această zonă a Europei. În această privință unele documente relatează tenădina românilor, după o anumită experiență, de a se apropia de Turcia¹³.

În timpul cercetărilor noastre ne-au preocupat și alte categorii de izvoare istorice.

II. *Manuscrise istorice*. Continuînd cercetările în Biblioteca Muzeului Topkapı Sarayı, am reușit să depistăm și să microfilmăm două manuscrise importante. Primul, intitulat *Saltukname* (Cartea sau cronica lui Saltuk), cuprinde o bogată serie de istorioare privitoare la viața și faptele lui Sari Saltuk Baba sau Dede¹⁴, din a doua jumătate a secolului al XIII-lea și începutul celui următor. Aceste narațiuni istorice, cuprinse într-un volum mare de 618 file, privesc mai mult peregrinările lui Saltuk Baba, la Baba(dag) în Dobrogea¹⁵, în Moldova, Țara Românească și în multe alte țări și ținuturi, în special din Europa orientală. Amintim, de pildă, *Saltuk și Kara Davud la Caffa* (fol. 99 v-103 f.), *Saltuk la Istanbul* (f. 285 r-288 r.), *Saltuk și osmanlii* (f. 306 r-310 r.) etc. Este cit se poate de interesant paragraful cuprinzînd un dialog între Saltuk și Nastratin Hodgea (f. 356 v-358 r.) bazat pe anumite anecdote, fapt care ne arată că celebrul bufon turc, încetățenit și în literatura română, a provenit dintre turcii selgiuci și nu osmanlii cum se credea. Bogata colecție despre povestirile istorice, privind prezența lui Saltuk la Baba(dag) în Dobrogea și în alte părți, a fost culesă mai mult din gura poporului turc, decît din cele scrise de cărturarul otoman Ebû-l-Hayr Rumi. Acesta a trăit în secolul al XV-lea și nu este exclus să fi fost dascălul lui Gem (Cem) sultan (1449–1495)¹⁶, fiul lui Baiazid al II-lea, înainte de 1481. Cert este că volumul a fost dedicat acestui prinț otoman, cunoscut și ca poet. Cu toate naivitățile pe care le cuprinde socotim că este un izvor important pentru istoria medievală a Dobrogei și completează povestirile succinte ale cronicii lui Yazicioglu Ali¹⁷ (1424), despre turcii selgiuci, în care se descrie prezența sultanului İzzeddin Kaykaus (Gagaus), împreună cu Saltuk Baba, în Dobrogea (1263–1264). Este vorba de prima colonizare a acestei provincii cu turcii selgiuci creștini din Anatolia. Putem afirma că *Saltukname* este un izvor în plus, necunoscut istoricului bulgar Peter Mutafchiev¹⁸, a cărui valoare nu poate fi tăgăduită.

¹³ Başbakanlık Arşivi, fond *Yıldız evrakı*, Kisim 31, Evrak no. 1268, Zarf (plic), 99, Karton 80.

¹⁴ Numit și „Kissa-i Saltuk”, epopee eroică populară — „Halk kahramanlık menkıbesi” ms. turc Bibl. TKSM, fond Revan no. 1612, 618 fol. (începutul lipsă); scris: *nesih*, copie (*suret*) din 1591 (1 000 H.) la fol. 616 r. se arată că Ebû-l-Hayr Rumi făcea parte din suita lui Cem sultan. Cf. Fehmi Edhem Karatay, *Türkçe yazmalar Katalogu*, Istanbul, 1961, C. (vol.) II, p. 294, no. 2799.

¹⁵ J. Deny, *Sari Saltuk et le nom de la ville de Babadaghi*, in „Mélanges Emile Picot”, partea a II-a. 1919; Franz Babinger, *Sari Saltuk Dede*, in „Encyclopédie de l'Islam”, t. IV, 1934, p. 177–178. De la ediția primă în Europa a lui Anton Pann. *Năzdrăvniile lui Nastratin Hodgea*, București, 1853, și pînă la Viorica Dinescu. *Nastratin Hodgea*, Edit. Ion Creangă, București, 1974, au apărut multe ediții.

¹⁶ Dimitrie Cantemir, bazîndu-se fie pe Evliya Celebi, fie pe un alt izvor turc serie că Nastratin Hodgea a fost contemporan cu Baiazid I „Fulgerul” și cu Timurlenk, dînd un episod interesant din 1400–1402 cu privire la orașul Akşehir și nu Yenisehir. Cf. *Istoria Imperiului otoman*, ed. Iosif Hodoș, București, 1876, vol. I, p. 72–73. Izvoarele epigrafice și arhivistice ne arată că esopul turc a fost selgiucid și nu Osmanli.

¹⁷ Yazicioglu Ali, *Tarih-i al-i Selçuk*, ms. turc Bibl. TKSM, fond Revan nr. 1391, fol. 414 r–415 v. Paul Wittek, *Jazicioglu Ali on the Christian Turks of the Dobrudja*, in „Bulletin of the School of Oriental and African Studies, XIV, London, 1952, p. 649–670; idem, *Les Gagauzes. Les gens de Kaykasus*, in „Rocznik orientalistyczny”, t. XVII, 1951–1952, Krakow, 1953, p. 12–24.

¹⁸ Petăr Mutafchiev, *Die angebliche Einwanderung von Seldiuken Türken in die Dobrudscha im XIII. Jahrhundert*, Sofia, 1943, 129 p. Cf. și versiunea bulgară în Prof. Petăr Mutafchiev, „Izbrani proizvedenija”, t. II, Sofia, 1973, p. 607–745.

Al doilea manuscris, aflat în Biblioteca Topkapı Sarayı, care ne-a preocupat, este intitulat *Kavanin-i al-i Osman*, adică o colecție bogată de *kanunname*'le un fel de codice-regulament, izvoare de natură juridică. Deși F. E. Karatay, care l-a catalogat, l-a datat ca fiind din 1569–1570¹⁹, totuși acesta se referă la data copierii și nu la codicile trecute în ms. Revan, nr. 1936, care aparțin mai multor sultani, începând de la Mehmed al II-lea și până la Suleiman I Magnificul. Unele codice-regulamente din 1484 (889) ne dau informații despre categoriile de măruri și modul lor de taxare sau vămire în cetatea Chilia, prăvăliile care aparțineau fie visteriei otomane fie visteriei lui Ștefan cel Mare, vama și taxele percepute la Cetatea Albă, dările asupra sclavilor la Cetatea-Albă, pescuitul în cele șase brațe ale Chiliei cu mențiunea că aproape toți pescarii erau români, noul regim al pescuitului la Chilia, stabilit prin firmanul lui Baziad al II-lea, din 14 iunie 1508 (1498 sifer 914). Firmanul prevedea deportarea pescarilor autohtoni și aducerea altora în locul lor²⁰.

În condicele orașului Adrianopol, din 17–26 iunie 1502 (zilhicce 907) se fac aprecieri interesante asupra mărurilor românești, vindute în piața acestui oraș. De exemplu se spune: „Suta de bucați de piele de cea mai bună calitate va fi vindută cu 100 de aspri, calitatea mijlocie, cu 90 de aspri și calitatea inferioară, cu 80 de aspri”. Interesantă este aprecierea că: „cea mai bună calitate de piele de oaie, aceea din Moldova, va fi vindută cu 300 de aspri suta de bucați. Cele 100 de bucați de piele de oaie din Valahia vor fi vindute cu 270 de aspri. Cea mai bună calitate de piele de oaie din Dobrogea, cu 150 sau 160 de aspri suta de bucați, calitatea mijlocie cu 130 și calitatea inferioară cu 80 de aspri.” În același codice, la un moment dat, se afirmă: „Negustorii de sare, oricare ar fi prețul de cumpărare al chilei de sare, o vor vinde cu un ciștiș de 1 aspru, bolovanul de sare, cunoscut sub numele de „sare de Valahia”, vara la 1 aspru și iarna, pentru că se topește, la 1 la 350 sau 300 dirhem”²¹.

În altă ordine de idei, merită să fie amintite și unele codice în care este reglementată situația juridică și viața social-economică a vlahilor balcanici numiți *Eflaklar*.

Primul dintre marii viziri renegați, *deușirme* de pe timpul sultanului Mehmed al II-lea „Cuceritorul”, care a jucat un rol important, a fost și bosniacul Mahmud pașa (1453–1466). După relatările cronicarilor turci contemporani, în frunte cu Tursun Beg, acesta în 1462, alături de sultanul Mehmed al II-lea, a participat efectiv la conducerea expediției împotriva Țării Românești pentru alungarea lui Vlad Tepeș. Viața și faptele demnitarului otoman sint tratate succint într-un manuscris turc intitulat: *Menâkib-i Mahmud pașa*... care completează alte categorii de izvoare privind activitatea acestui recunoscut protector al creștinilor²².

În manuscrisul turc intitulat *Fetihname-i sefer-i Mohac*²³ numit și *Mohaçname*, istoriograful otoman contemporan mola Kemal pașazade (m. 1534) descrie amănunțit campania turcilor din primăvara și vara anului 1526 împotriva Ungariei, care se încheie cu dramatica bătălie de la Mohács din 29 august 1526. Se știe că acest eveniment a pecetluit soarta regelui unguresc. Manuscrisul cuprinde mici fragmente și știri răzlețe privitoare și la țările române. Astfel, amintindu-se situația de pe țărmurile Tisei și împrejurimile Timișoarei, în timpul pregătirilor pentru campanie, se spune: „...Olăcari iuți ca vîntul primăverii au fost trimiși și la voievodul Țării Românești,

Radu de la Afumați, la domnul Moldovei Ștefăniță Vodă și la Seadad Ghirai, hanul Crimei și Deș-i Kipceacului, spre a le semna și lor hotărârile divanului împărătesc...” pentru pornirea campaniei. După o descriere amănunțită a înaintării armatei otomane, în frunte cu sultanul Suleiman I Magnificul și marele vizir Ibrahim pașa, începând de la Istanbul și Adrianopol se arată: „În a 29-a zi a lunii mai 1526 (17 șaban 932), cînd oastea ajunsese la Sofia, cortul împărătesc a fost așezat lîngă acest oraș. Timp de șapte zile au campat în această localitate, au primit aici pe solii domnului Țării Românești și pe trimișii beyului din insula Chios care aduseseră daruri din partea domnilor lor...” După Descrierea zdrobirii armatei ungurești la Mohács, se spune: „Olăcari încălecați pe cai iuți ca fulgerul, porniră în spre Moldova, Valahia și cîmpiile Kipceak, pentru a răspîndi în Orient și Occident scrisorile de victorie cu care au fost însărcinați...”

Prima parte a domniei lui Suleiman I Magnificul, începând din 1520 pînă la 1538 (926–945), este tratată, destul de amănunțit, într-o cronică turcească, ulterior intitulată „*Osmanlı tarihi arasinda Kuruni çakı tarihi*” — Cronică epocii lui Suleiman Legislatorul în epoca otomană — și conține știri răzlețe pentru situația creată Transilvaniei după bătălia de la Mohács. Autorul nu ne este bine cunoscut. În fruntea cuprinșului apare Matraki-Azizi ?. Nu este exclus să fie opera lui Nasuh Matrakçı, istoriograf cunoscut al epocii lui Suleiman Magnificul.

Într-un manuscris turc mai nou, de pe la finele secolului al XVIII-lea, intitulat *Teşrifati Naim efendi tarihi* — Cronică la lui Teşrifati Naim efendi — se descrie războiul turco-ruso-austriac, din anii 1797–1792 (1201–1205), care s-a desfășurat în părțile marginale ale țărilor române și intenția beligeranților de a le acapara pentru bogățiile de care dispuneau. Unele știri privesc soarta cetățenilor Akkerman, Bender, Chilia, Ismail etc în timpul conflictului, iar altele se referă la înfringerea austrieilor lîngă insula Adakaleh și Giurgiul. Descrierea evenimentelor istorice se încheie cu tratatele de pace de la Iași (1791) cu Rusia și de la Orșova (1792) cu Austria.

Interesante sînt mascurile turcești, consacrate faptelor tătărești. Cronică istoriografului otoman Seid Mehmed Rıza (m. 1756) intitulată *es-Seb'a es-Seyyar fi ahbar müluk ut-Tatar* — Cele șapte planete călătoare cu știri despre stăpînirea tătărească — descrie amănunțit istoria hanatului din Crimeea, începând de la Hagi Ghirai, fondatorul acestui stat (1438) și Mengli I. Chirai (1466) pînă la Mengli II Ghirai (1727). Cronică are o bogată parte introductivă despre mongoli și tătari, Cinghis Han și fiul său Giugi, din care descind Gheraizii din Crimeea. Opera lui S. M. Rıza are unele fragmente referitoare la relațiile Moldovei, Transilvaniei și Țării Românești cu Gheraizii din Crimeea.

Strîns legat de manuscrisul de mai sus, mai mult o continuare și o încheiere ale acestuia, este un *Sefaretname*, adică — Relatare de ambasadă — a ultimului capitol din istoria hanatului tătăresc din Crimeea. Manuscrisul, terminat în martie–aprilie 1705, se referă la evenimentele istorice petrecute între anii 1766–1783, războiul ruso-turc, din anii 1768–1774, desfășurat pe pămîntul Moldovei, Țării Românești și Dobrogei.

Am cercetat și alte cîteva manuscrise din fondurile Bibliotecii Suleymaniye. Amintim manuscrisul lui Hakkî Muhlis, despre bătălia de la Nicopol, manuscrisul operei geografice a lui Ibrahim Bartanli, bogat în știri privitoare la geografia istorică și economică a teritoriului românesc. De asemenea, am reflectat mai mult asupra manuscrisului original despre muzica turcească al lui Dimitrie Cantemir, intitulat *Katâb-ü ilm-i musiki'ala veh-i hurûfât* — Cartea științei muzicii după litere — cunoscut și sub denumirea de *Edvar'ul lui Kantemiroğlu Demetrius*. În afară de teorie muzicală cuprinde și un repertoriu al muzicii instrumentale, cu numele autorilor, din care o mare parte notate cu semne alfabactice²⁴.

²⁴ Cf. Biblioteca Suleymaniye, fond Pertev pașa, Eski Kayit no. 464, IV+117 p., fond A.N. no. 231, fond Esa'd efendi no. 2278, 46 fol. scris *nesh*, Arh. St. Buc., colecția Microfilme Turcia, rola 81 cadrele: 483–885.

Ca și cu preluul celorlalte deplasări m-a preocupat să găsesc unele imprimate, în special periodice, care nu se găsesc în bibliotecile noastre dar cu multe

¹⁹ Ms. turc Bibl. TKSM, fond Revan no. 1936, 192 fol. scris *nesh* cf. F. E. Karatay, Cat. cit., vol. I, 1961, p. 594, no. 1832.

²⁰ Cf. N. Beldiceanu et Irène Beldiceanu-Steinherr, *Deportation et pêche à Kilie entre 1484 et 1508*, în „Bulletin of the School of Oriental and African Studies”, London, 1975, Part. 1, vol. XXXVII, p. 40–50. ²¹ *Dirhem* — românesc dramă unitate de măsură, monetară și pentru greutate, metale prețioase, la început era de 2,97 g apoi 3,207 g. Cf. E. V. Zambaur, *Dirhem*, în „E. I.”, I, 1915, p. 1005–1006.

²² Cf. Şehabeddin Tekindag, *Mahmud paşa*, în „I.A.”, t. X, sub voce, Bibl. Univ. Istanbul, T.Y. no. 2424, 16 fol.

²³ Biblioteca Suleymaniye, Istanbul, fond Esa'd efendi no. 2336, 153 fol. scris *nesh-divani*. Arh. St. Buc., colecția Microfilme Turcia, rola 81, cadre 1–154.

date de certă valoare pentru istoria modernă a românilor. Astfel, am făcut investigații în paginile ziarului francez *La Turquie*, apărut la Istanbul între 1866–1891, continuatorul gazetei *Journal de Constantinople*, sub redacția fraților Nogues (1846–1867). În coloanele acestui ziar cercetătorul poate găsi știri cu privire la perioada care a precedat 1877, la războiul româno-ruso-turc din 1877–1878 și la evenimentele care au urmat acestui mare moment istoric din sud-estul Europei. Colecția, aproape completă, în 48 de tomuri, se găsește în Biblioteca Belediyeh sub rubrica *Yecnebi dilinde gazeta* – Gazeta în limbi străine.

Din această succintă expunere a lucrului efectuat și cu ocazia celor mai recente cercetări ale noastre în marile arhive și biblioteci din Istanbul, se impune concluzia că tezaurul imens de materiale arhivistice din Turcia, trebuie investigat sistematic și, totodată, este necesar să publicăm deja instrumente de informare care să înlesnească acțiunea de cunoaștere și microfilmare a documentelor turcești.

Ajuns la capătul acestor rânduri, îmi exprim un cuvânt de mulțumire noului director general Feyyaz Gürkân și adjuncților săi Rukiye Bulut și Rauf Tuncay din Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, unde, lucrînd cel mai mult, m-am bucurat de atenția și sprijinul lor.

MIHAIL GUBOGLU

★

Și de această dată obiectivul principal al cercetării noastre l-a constituit Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri. Am întocmit o evidență strictă a condițiilor care ne interesează din colecția „Kâmil Kepeci”: a) nr. (genel sayı) 543, anul 1739/40 (1152 H.) nr. 580, anul 1768/69 (1182 H.) – Bender; nr. 586, anul 1776/77 (1190 H.) – Hotin (*Divanı Hümayûn-Tahvil Kalemi*); b) nr. 771 anul 1746 (1159 H.) – Isaccea, nr. 814, anul 1800/1801 (1215 H.) – Ismail (*Muhtelif*); c) nr. 2723, anul 1687/88 (1099 H.) – Mangalia; nr. 2812, anul 1703/1704 (1115 H.) și nr. 2813, anul 1703/1704 (1115 H.) – Babadag; nr. 2909, anul 1747 (1160 H.) – Isaccea (*Mevkufat Kalemi*); d) nr. 3027, anul 1731/32–1759/60 (1144–1173) – Tulcea; nr. 3051, anul 1757/58–1767/68 (1171–1181 H.) – Vadul Ismail (*Ismail Geçidi*) – *Mevkufat Kalemi-Menzil*); e) nr. 3821, anul 1696/97 (1108 H.) – Giurgiu (Yerköjü); nr. 3830, anul 1776/77 (1190) – Vadul Ismail (*Cizye Muhasebesi Kalemi-C*); f) nr. 3954, anul 1601–1602 (1010 H.) și nr. 3955, anul 1601/1602 (1010 H.); nr. 3958, anul 1602/1603 (1011 H.) și 3959, anul 1602/1603 (anul 1011) – Chilia și Akkerman (*Mevkufat Kalemi-Ganem Kitabetti-Ko-jun*); g) nr. 4730, anul 1620/21 (1030 H.) – Timișoara; nr. 4746, anul 1702/1703 (1114 H.) – Orșova; nr. 4752, anul 1710/11 (1122 H.) – Bender; nr. 4771, anul 1733/34 (1146 H.) – Hotin; nr. 4799, anul 1782/83 (1197 H.) și nr. 4809, anul 1793/94 (1208 H.) – Bender; nr. 4810, anul 1793/94 (1208 H.) – Akkerman, Hotin; nr. 4811, anul 1793/94 (1208) – Akkerman, Chilia; nr. 4817, anul 1799/1800 (1214 H.) – Hotin; nr. 4818, anul 1801/1802 (1216 H.) – Bender; nr. 4838, anul 1827/28 (1243 H.) – Ada-Kaleh, (Adai Kebir); nr. 4870, fără dată – Bender (*Büyük Kale-A*); h) nr. 4874 anul 1486/87 (892 H.) – Akkerman; nr. 4883, anul 1690/91 (1102 H.) – Ineu; nr. 4884, anul 1693/94 (1105 H.) și nr. 4898, anul 1702/1703 (1114 H.) și nr. 4902, anul 1706/1707 (1118 H.) și nr. 4905, anul 1707/1708 (1119 H.) – Timișoara; nr. 4909, anul 1711/12 (1123 H.) – Chilia; nr. 4910, anul 1713 (1125 H.) – Hotin; nr. 4911, anul 1713 (1125 H.) – Chilia; nr. 4912 anul 1714 (1126 H.) – Timișoara; nr. 4947, anul 1748/49 (1162 H.) și nr. 4958, anul 1775/76 (1189) – Hotin; nr. 4960, anul 1776/77 (1190 H.) – Bender (*Büyük Kale-B*); i) nr. 5093, anul 1784/85 (1199 H.) – Chilia (*Baş mukataa kalemi*); j) nr. 5966, anul 1845/46, (1262 H.) – Hirșova (Varidat muhasebeciliği-A.); k) nr. 6406, anul 1837/38 (1253 H.) – Tulcea, nr. 6420, anul 1838/39 (1254 H.) – Măcin (Nüfus defteri); l) nr. 6763 anul 1738/39 (1151 H.) – Bender (*Muhtelif askeri defterleri*).

Condițiile cercetate se referă de exemplu la recensământul populației nemusulmane a Giurgiului, plata gîziei (cizye evrakı) de către nemusulmanii din satele cazalele Giurgiu – mahalalele (cartierele) Giurgiului și de pe vasele flotei turcești de pe Dunăre,

onomastica românească din această zonă*, precum și la populația nemusulmană din cazaua Mangalia.

Colecția Ceudet. În general, documentele pe care le-am cercetat sînt datate din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Poruncile firmele adresate de Poartă voievozilor români, reprezentanților administrației imperiului; scrisorile, rapoartele, jalele către Poartă ale voievozilor, uneori și ale boierilor, înalților reprezentanți ai cîerului, ale dregătorilor din Țara Românească și Moldova; notele înscrise, misiunile etc. ale capuchiei, ale ambasadorilor marilor puteri europene, acreditați la Poartă, se referă la existența capitalușilor, relațiile românilor cu țările noi care atacau și jefuiau frecvent teritoriile Moldovei, incursiunile militarilor din cetățile turcești aflate pe malul drept al Dunării pentru jefuirea populației Țării Românești; evacuarea și demolarea tuturor imobilelor construite de „străini fără căpătîi” în Țara Românească; războaiele purtate pe teritoriile românești ca urmare a confruntării intereselor politice ale marilor puteri europene; destinul unor teritorii românești hotărît prin tratate de pace, acorduri și convenții încheiate de imperiile vecine, peste voința țărilor române, în urma conflictelor armate ruso-turco-austriece din această perioadă; numiri și maziliri de voievozi în Țara Românească și Moldova; daruri și alte obligații materiale ale domnilor români față de înalți demnitari ai Porții; avataturi din Moldova, pentru hania și monasterii tronului (*Kalğay sultanlar*) Crimeii; gîzia Țării Românești și Moldovei; plata în rate a dărilor impuse de Poartă mîntenilor, moldovenilor și voievozilor acestora; dreptul voievozilor Moldovei de a percepe taxele vamale din schela Galați și dijmele de la țările și toți aceia care practică agricultura, au prisăci sau își pășunează turmele pe teritoriul Moldovei; lupta de la Stănilești din 1711; reînstituirea autorității Porții asupra cetăților Ocakov, Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail, Brăila și Giurgiu, a Țării Românești și Moldovei, pe baza clauzelor tratatului de pace ruso-turc de la Küçük-Kaynarci din 1774; evenimentele din Țara Românească și Moldova în anul 1821, măsurile luate de Poartă pentru înăbușirea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, fărădelegile comise împotriva moldovenilor de „străinii pri-pășiți în Moldova, ca urmare a secetei care a bîntuit în anul 1824 în Rusia, Austria, Polonia și Ungaria; măsurile preconizate de Poartă pentru înlăturarea Moldovei de sub ocupația rușilor și austrie-cilor; ridicarea dreptului grecilor, albanezilor, bulgarilor și sirilor de a mai intra în Țara Românească și Moldova pe baza dispozițiilor Porții; atitudinea ce trebuie avută față de cetățenii – la origine, supuși otomani, care acceptînd „patente” din partea statelor străine, se află în Țara Românească și Moldova; concentrarea de trupe în România, în preajma războiului de independență și trimiterea unei armate de 30 000 de austrieți în Transilvania în octombrie 1875; procurarea de mină de lucru și provizii din Țara Românească.

Am reușit de această dată, să găsim în timpul cercetărilor noastre și să comandăm pentru microfilmare condica nr. 82/6. *Romanya'nın berat defteri*, – 1234–1322 (Condică de brevete privind România pe anii 1818–1905) de 150 pagini. Izvorul acestor completează seria referitoare la țara noastră din „Colecția de condici privind statele străine” (*Ecnebi dectetler defterleri*).

De la Arhiva Muzeului Palatului Topkapı, am solicitat microfilme sau xerografii de pe un număr de documente – condici, porunci firme, rapoarte, scrisori, note, hărți și alte înscrise, datate între a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul secolului al XIX-lea, cuprînzînd informații despre: situația cetăților Akkerman Bender, Ismail, Chilia, Brăila, Tulcea, Isaccea și Hirșova în timpul stăpînirii otomane; moșile și iernăciurile din județele Slatina, Teleorman și Oltenia în anul 1756; luptele ruso-turce de la Cartal din 1770; corespondența și tratativele purtate în anii 1811–1812 între reprezentanții Porții și Rusiei (Galib efendi și generalul Kutuzov), în problema stabilirii granițelor dintre cele două imperii.

* Baciu, fiul lui Drăghia, Damian, fiul lui Costea, Radul fiul lui Damian, Ilie fiul lui Nicu, Lupul fiul lui Manu etc.

Pornind de la certitudinea că bibliotecile din Istanbul sînt păstrătoare de documente de o importanță deosebită pentru cunoașterea aprofundată a istoriei poporului român, am făcut pentru cercetările în perspectivă unele investigații la Muzeul Palatului Topkapı, Biblioteca Municipality, Biblioteca Universității Istanbul și Biblioteca Națională.

Reușita cercetărilor noastre în arhivele și bibliotecile de la Istanbul o datorăm în bună măsură, personalului de la sălile de studiu și din conducerea acestor instituții, cărora le mulțumim și pe această cale.

VALERIU VELIMAN

★

(Sec. XVII).

Teșcherea privind acordarea de către Poartă a tratatului (ahidname) domnului Țării Românești. Se arată că, la data respectivă, domnul Moldovei posedă un astfel de tratat.

TRADUCERE :

Să-i dai !

Fericitul meu padișah,

În clipa de față, capucehaiaua și oamenii domnului (bei) Țării Românești venind la acest supus al domniei voastre, au dat de știre astfel : „Noi dînd către fericitul vostru padișah haraciul precum și celelalte dări ale noastre, nu avem lipsuri în a sluji. Dar, domnul Moldovei avînd în mîna sa tratat (ahidname), iar noi ne-avînd, rugăm să ni se acorde și nouă tratat, în schimbul dreptății și slujbei noastre”.

Fericitul meu padișah,

Dacă veți da firman, scriindu-se textul tratatului care se va scrie pentru ei, să-l trimitem la scara împărăției voastre.

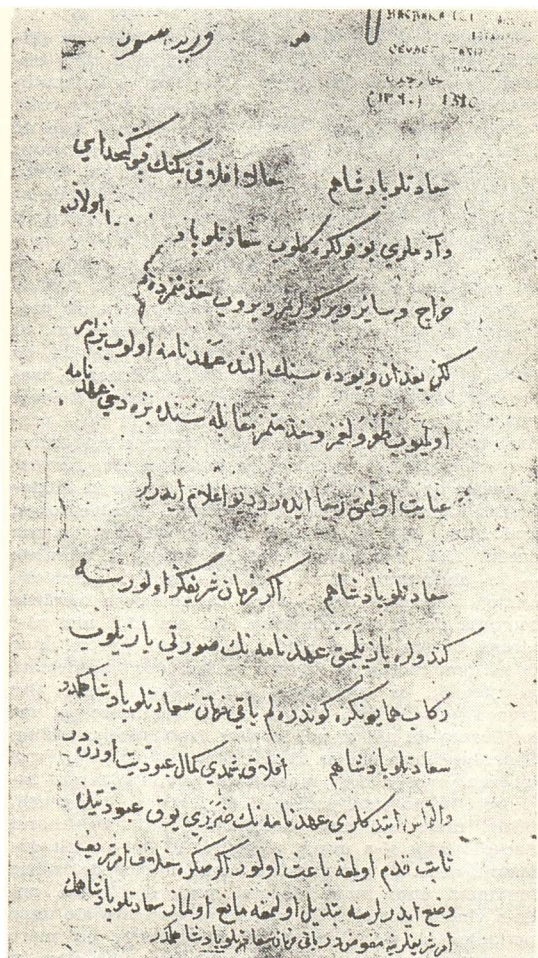
În rest, firmanul atîrnă de fericitul meu padișah.

Fericitul meu padișah,

Țara Românească se află, acum, în deplină supunere, un prilej ca ei să se mențină în supunere. Dacă, ulterior, vor săvîrși fapte contrare poruncii ilustre, nimic nu ne împiedică să-l schimbăm. Depinde de ilustra poruncă a fericitului meu padișah.

În rest, firmanul depinde de fericitul meu padișah.

Başbakanlık Arşivi, Istanbul (Turcia), Cevdet tasnifi, Hariciye doc. nr. 1390.

BIBLIOGRAFIA OPEREI PROFESORULUI AURELIAN SACERDOȚEANU (1922—1974)

Proiectată și alcătuită în vederea publicării cu prilejul aniversării a 70 de ani de viață și a cinci decenii de activitate științifică — dar fără a o fi putut definitiva în timp util —, bibliografia profesorului Aurelian Sacerdoțeanu, trecind bine peste o mie de titluri, începe să vadă lumina tiparului în momentul în care profesorul ar fi împlinit vîrsta de 72 de ani. În seara zilei de 7 iunie 1976 inima a încetat să-i mai bată, punînd astfel capăt unei activități prestigioase și prodigioase cu șapte luni înainte de a mai fi putut sărbători momentul și a-l marca cu un asemenea eveniment pe care și l-a dorit așa de mult. O știu și-o mărturisesc astăzi pentru că profesorul nu va mai fi prezent la producerea lui. Și totuși va fi, așa cum l-am considerat alături de mine, zi de zi, atunci cînd lucram la adunarea fișelor bibliografice, folietînd periodicele de specialitate apărute de-a lungul deceniilor trei-opt. Și mi-a produs întotdeauna o mare plăcere descoperind ecouri ale activității sale publicistice multilaterale, înregistrîndu-le de fiecare dată și consemnîndu-le în bibliografie, alături de lucrările respective. Nicolae Iorga, mai ales, pînă la sfîrșitul lui tragic din toamna anului 1940, n-a scăpat nici un prilej să prezinte — în obișnuitele sale „dări de seamă”, „cronici”, „note”, „recenzii” etc. — sau să aprecieze lucrările semnate de A. Sacerdoțeanu. Nu s-a sfiit nici să-i atragă atenția, atunci cînd a fost cazul, asupra unor opinii sau lucrări și izvoare omise, dar întotdeauna a apreciat, la profesorul Sacerdoțeanu, mai ales munca perseverentă depusă pentru publicarea și valorificarea de noi și noi izvoare arhivistice. Aurelian Sacerdoțeanu a căutat să urmeze exemplul magistrului său, care a fost marele, inegalabilul Iorga, îndeosebi în privința publicării de izvoare. Și a reușit, poate, mult mai mult decît mulți alții. Profesorul Sacerdoțeanu și-a urmat magistrul și într-un alt domeniu, acela al popularizării cunoștințelor de istorie în rîndul unor mase cît mai largi. A făcut-o, ani de-a rîndul, adeseori în rubrici permanente ale unor periodice și chiar cotidiane, onorîndu-le cu mare promptitudine, dar și cu fapte istorice bine alese și atractiv prezentate. S-a zbatut, tot asemenea magistrului său, și nu și-a permis răgaz pînă n-a scris ceva mai ales în domeniile și epocile în care, îndeosebi adversarii continuității și unității noastre, își găseau un cîmp de vehiculare pentru unele idei și teorii potrivnice deopotrivă adevărului istoric, realităților istorice de pe meleagurile românești, ca și bunului simț. Nu odată, s-a angajat, în polemici științifice cu unii dintre aceștia — replica dată, în 1939, lui M. Domanovszky nu e decît un exemplu —,

încrustînd cuvintele, cînd a fost nevoie, cu virf de sabie.

Nu pot să nu amintesc în acest însemnări, care vor să țină loc de introducere la *Bibliografia operei lui Aurelian Sacerdoțeanu*, satisfacția trăită în clipa în care am depăst și am lecturat primul articol publicat de viitorul profesor universitar și director general al Arhivelor Statului, pe atunci elev al Liceului „Gh. Șincai” din București; articol apărut în revista enciclopedică pentru copii „Ziarul științelor populare și al călătoriilor”, simplu intitulat: *Rîmnicul Vilcea*. M-am bucurat, încă odată, atunci cînd, comunicîndu-i „descoperirea”, mi-a cerut să i-l copiez de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca și să i-l trimit. Nu-l mai avea, e firesc, și nu-și mai amintea bine conținutul său. Nu știu nici ce a simțit profesorul în momentul în care, după decenii, și-a recitat primul articol, dar mi-am dat seama, însă, că am găsit acolo germenele viitorului istoric. Elevul polemiza cu autorii consultați, combătîndu-i și subliniindu-și, destul de clar și apăsător, punctul său de vedere.

Mai știu că și-a rămas credincios începutului, sieși, dar și celei mai bune tradiții istoriografice românești, în care s-a și format. Fie ca bibliografia a cărei publicare începe în numărul de față al „Revistei Arhivelor” — această publicație atît de dragă sufletului său, pe care a și condus-o cu multă competență timp de peste un deceniu — să convingă despre cele spuse în rîndurile de mai sus, dar și să îndemne la adîncirea moștenirii pe care ne-a lăsat-o, deopotrivă de valoroasă în mai multe domenii ale istoriografiei, ale științelor auxiliare ale istoriei și, îndeosebi, a arhivisticii — ale cărei baze științifice le-a pus în țara noastră Aurelian Sacerdoțeanu. Fie ca — și cu acest gînd închei aceste însemnări — nici unul dintre noi să nu mai „descoperim” teorii și soluții practice pe aiurea, ci acolo unde au fost, începînd încă cu decenii în urmă, fixate în *opera corifeului arhivisticii românești, Aurelian Sacerdoțeanu*.

★

Opera profesorului Sacerdoțeanu a fost grupată — în bibliografia publicată aici și în care am inclus numai lucrările apărute între anii 1922—1974 — în următoarele șapte capitole:

- I. Cărți, studii și articole științifice, Izvoare;
- II. Cursuri universitare, lecții de deschidere. Culegeri de facsimile, îndrumări metodologice;
- III. Contribuții bibliografice;
- IV. Recenzii, dări de seamă, cronici, note bibliografice;
- V. Ediții critice și prefete. Portrete și necrologe;
- VI. Articole istorice de popularizare. Interviuuri; și
- VII. Varia: Inventare arhivistice, indici de documente și generali. Articole ocazionale. Literatură etc.

Urmează ca, în final, să mai fie adăugate lucrările care au văzut lumina tiparului în cursul anilor 1975—1976 și eventualele omisiuni din anii anteriori, lista periodicelor cu prescurtările folosite în bibliografie, pseudonimele autorului.

AL. MATEI

I. CĂRȚI, STUDII ȘI ARTICOLE ȘTIINȚIFICE. IZVOARE

1. *Creștinarea unui turc craiovean în secolul trecut*, în „Arh. Olt.”, VI, 1927, nr. 32–33, p. 289–290 și 299–305. *Cronică*: N. Iorga, în „Revue historique du sud-est européen” (în continuare: „Revue sud-est europ.”), IV, 1927, nr. 1–3, p. 72. (*Mențiuni bibliografice*): C. B. (obulescu), în „Revista Arhivelor” (în continuare: „Rev. Arh.”), nr. 4/1927, p. 248; Leon Dz. Iconoclast, în „Ideia”, VII, 1927, nr. 7–8, p. 31.
2. *Cu privire la mănăstirea Jitianu*, în „Arh. Olt.”, VI, 1927, nr. 32–33, p. 305.
3. *Acte de la mănăstirea Dintrunleam*, în „Arh. Olt.”, VI, 1927, nr. 34, p. 452.
4. *Un document românesc de la Radu Șerban Voevod din 1610*, în „Revista istorică” (în continuare: „Rev. ist.”), XIII, 1927, nr. 1–3, p. 51–53.
5. *Trei plingeri diferite*, în „Rev. ist.”, XIII, 1927, nr. 4–6, p. 139–143; nr. 7–9, p. 328. (*Mențiuni bibliografice*): (N. Iorga), în „Revue sud-est europ.” IV, 1927, nr. 4–6, p. 160.
6. *Două documente de la Matei Basarab pentru mănăstirea Ciolanu, din județul Buzău*, în „Rev. ist.”, XIII, 1927, nr. 7–9, p. 279–280.
7. *Inscripția bisericii — mănăstirii Cheia (1839) ; Inscriptie de piatră mormintală, în fața bisericii vechi ortodoxe din Satulung, Săcele (1805) ; Inscriptia bisericii ortodoxe din Voinești-Covasna (1800) ; Inscriptia Troiței din cimitirul ortodox doi Voinești-Covasna (1800)*, în „Rev. ist.”, XIII, 1927, nr. 7–9, p. 280–282. (*Mențiuni bibliografice*): Ion Breazu, în „Dacoromania” (în continuare: „Dacorom.”), VI, 1929–1930, București, 1931, p. 572–573; I. Crăciun, în „Revue de Transilvanie” (în continuare: „Revue Trans.”), tom. III, 1937, nr. 4, p. 567.

1928

8. *Acte referitoare la comuna Costești, plasa Hurez, județul Vilcea*, în „Arh. Olt.”, VII, 1928, nr. 37–38, p. 304–305.
9. *Mănăstirea Dintrunleam (Vilcea)*, în „Arh. Olt.”, VII, 1928, nr. 37–38, p. 305.
10. *Acte referitoare la moșia Craiovița, județul Dolj*, în „Arh. Olt.”, VII, 1928, nr. 39–40, p. 451–459.
11. *Spiritul popular al Cruciatei I*, în „Convorbiri literare” (în continuare: „Conv. lit.”), LXI, 1928, p. 283–300.
12. *Considérations sur l'histoire des Roumains au moyen âge*, în „Mélanges de l'Ecole Romaine en France” (în continuare: „Mélanges l'Ecole”), VI, 1928, p. 103–245. Și extras: Paris, 1929 (Librairie J. Gamber, 7 rue Danton), 145 p. (Imprimerie „Datina românească”. Vălenii-de-Munte. Roumanie). Vezi și ediția română, revăzută și completată: Aurelian Sacerdoteanu, *Considerații asupra istoriei românilor în evul Mediu*, București, 1936, XXX + 312 p. (Biblioteca istorică, nr. 2). *Recenzii*: D. Fort (unescu), în „Arh. Olt.”, VIII, 1929, nr. 45–46, p. 544–545; M. Popescu, în „Conv. lit.”, LXIII, 1930, p. 624. *Dări de seamă*: Const. N. Tomescu, în „Arh. Basarabiei”, II, 1930, nr. 4, p. 377; *Mențiuni bibliografice*: C. M. (oisil), în „Rev. Arh.”, 5, 1928–1929, p. 448; S. Păscariu, în „Dacorom.”, VI, 1929–1930, București, 1931, p. 524–525.
13. *Un document slavo-român*, în „Rev. ist.”, XIV, 1928, nr. 4–6, p. 160–163.
14. *Acte și scrisori referitoare la mănăstirea Cașinul*, în „Rev. ist.”, XIV, 1928, nr. 4–6, p. 178–190; (*Mențiuni bibliografice*): Ion Breazu, în „Dacorom.”, VI, 1929–1930, București, 1931, p. 572.

1929

15. *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*, în „Mélanges l'Ecole”,

- VII, 1929, nr. 2, p. 159–335. Și extras: Paris, 1930, (Librairie J. Gamber, 7 rue Danton), 177 p. (Imprimerie „Datina Românească”. Vălenii-de-Munte, Roumanie). Thèse pour le doctorat d'université présentée et soutenue par Aurélien Sacerdoteanu... (Université de Bucarest. Faculté de Philosophie et des Lettres); *Cronică*: N. Iorga, în „Revue sud-est europ.”, VII, 1930, nr. 8–9, p. 182; *Recenzii*: N. Iorga, în „Revue sud-est europ.” VII, 1930, p. 249–251; M. P. (opescu), în „Conv. lit.”, LXIV, 1931, p. 188–189; C. Grecescu, în „Revista istorică română” (în continuare: „Rev. ist. rom.”), II, 1932, p. 88–91; I. Crăciun, în „Revue Trans.”, tom. III, 1937, nr. 4, p. 466–467; *Notiță bibliografică*: (Extras din „Mélanges de l'Ecole”, II, 1929, p. 159–355; (D. Bodin), în „Rev. ist. rom.”, I, 1931, p. 91.
16. *Despre originea numelui Tatos*, în „Rev. ist.”, XV, 1929, nr. 1–3, p. 13–17.
17. *Du nouveau concernant «Une enquête française sur les Principales roumaines au commencement du XVIII-e siècle»*.

1930

18. *Vlahii și Vlahia lui Brocard*, în „Anuarul Institutului de istorie națională” (în continuare: „An. ist. nat.”), V, 1928–1930, Cluj, 1930, p. 497–503. *Notiță bibliografică*: (D. Bodin), în „Rev. ist. rom.”, I/1931, p. 220. *Mențiuni bibliografice*: Ion Breazu, în „Dacorom.”, VII, 1931–1933, București, 1934, p. 579.
19. *O chestie de diplomatică: Tot satul cu tot hotarul*, în „Arh. Olt.”, IX, 1930, nr. 47–48, p. 5–34. Și extras: (Craiova, 1930), 30 p. *Cronică*: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XVI, 1930, nr. 4–6, p. 125. *Dare de seamă*: Gh. V. (inulescu), în „An. Inst. ist. nat.”, VI, 1931–1935, p. 775–776. *Notiță bibliografică*: (P. P. Panaitelescu), în „Rev. ist. rom.”, I, 1931, p. 94.
20. *Acte referitoare la comuna Răunești-Urșani, plasa Horez, județul Vilcea*, în „Arh. Olt.”, IX, 1930, nr. 47–48, p. 38–39.
21. *Acte referitoare la comuna Pietrarii, plasa Gavora, județul Vilcea*, în „Arh. Olt.”, IX, 1930, nr. 47–48, p. 39–42.
22. *Documente Hurezene*, în „Arh. Olt.”, IX, 1930, nr. 51–52, p. 320–324.

1931

23. *Documente Hurezene*, în „Arh. Olt.”, X, 1931, nr. 53, p. 30–34.
24. *Despre editarea documentelor*, în „Arh. Olt.”, X, 1931, nr. 56–58, p. 290–303. Și extras: Craiova–București, 1932, p. 15 (Școala superioară de arhivistică și paleografie. Cursul de diplomatică, I). *Cronică*: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XIX, 1933, nr. 7–9, p. 282. *Dare de seamă*: Gh. V. (inulescu), în „An. Inst. ist. nat.”, VI, 1931–1935, p. 776. *Notiță bibliografică*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, II, 1932, p. 317.
25. *Vlahii din 1303 în opera lui Roman Lull*, în „Rev. ist.”, XVII, 1931, nr. 4–6, p. 68–75. *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, I, 1931, p. 322; I. Crăciun, în „Revue Trans.”, tom. III, 1937, nr. 4, p. 472.
26. *Barbări, scriți sau români în anul 865*, în „Revista macedoromână”, (în continuare: „Rev. m. rom.”), III, 1931, nr. 1–2, p. 54–60. Și extras: București, Tip. „Bucovina”, I. E. Torontiu, (1931), 9 p. *Recenzii*: (C. D. Fortunesco), în „Arh. Olt.”, XI, 1932, nr. 65–66, p. 146–147. *Notițe bibliografice*: P. P. (anaitelescu), în „Rev. ist. rom.”, III, 1933, p. 284; I. Crăciun, în „Revue Trans.”, tom. III, 1937, nr. 4, p. 466.

1932

27. *Românii din Peninsula Balcanică în evul mediu*, în „Graiul românesc” (în continuare: „Grai. rom.”), VI, 1932, p. 109–114. *Cronică*: N. Iorga,

- in „Rev. ist.”, XIX, 1933, nr. 1–3, p. 81. *Notiță bibliografică*: Dan Simonescu, in „Rev. ist. rom.”, III, 1933, p. 111.
28. *Acte și însemnări (din Buzău)*. (Carte de mazăl. Bilet de loterie. Bărboiu-Călugăreni. Greceanca. Cătușul Bădeni-Buzău. Mlăești-Cuzău. Pătrilașele-Buzău. Pogoanele-Buzău-Sălcile-Prahova) in „Muguri”, XI, 1932, nr. 1–4, p. 28–70.
29. *Inscripții cu proveniență pierdută*, in „Rev. ist.”, XVIII, 1932, nr. 7–9, p. 268–271.
30. *Alte inscripții*, in „Rev. ist.”, XVIII, 1932, nr. 7–9, p. 272–276.
31. *Inscripții pe mormintele Ghiculeștilor (Castelul de Mee lângă Melun)*, in „Rev. ist.”, XVIII, 1932, nr. 7–9, p. 276. *Notiță bibliografică*: C. Grecescu, in „Rev. ist. rom.”, III, 1933, p. 288.

1933

32. *Marea invazie tătară și Sud-Estul european**, București, 1933, 92 p. *Dări de seamă*: N. Iorga, in „Rev. ist.”, XIX, 1933, nr. 10–12, p. 365–367. A. A. Mureșianu, in „Țara Birsei”, Brașov, VI, 1934, nr. 4, p. 376–377; I. Lupăș, in „An. Inst. ist. naț.”, VI, 1931–1935, Cluj, 1936, p. 631–632. *Recenzii*: C. D. Fortuțescu, in „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 69–70, p. 458–459; I. Minea, in *Cercetări istorice* (in continuare: „Cercet. ist.”), X–XII-1, 1934–1936, p. 400–402.
33. *Cartea medievală*, in „Adevărul literar și artistic” (in continuare: „Ad. lit. art.”, XII, 1933, seria II, nr. 651, din 28.V.
34. *Pomelnicul bisericii Grușetu din Costești-Vilcii*, in „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 65–66, p. 44–46 și 92–105. Și extras: București, 1933, 18 p. (Școala superioară de arhivistică și paleografie. Cursul de diplomatică, II). *Dare de seamă*: Gh. V. (Inulescu), in „An. Instit. ist. naț.”, VI, 1931–1935, p. 777.
35. *Pomelnicul bisericii Ciocovilești din Costești-Vilcii*, in „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 67–68, p. 242–247.
36. *Documente Hurezene*, in „Arh. Olt.”, XII, 1933, nr. 69–70, p. 381–394. *Notiță bibliografică*: M. Sânzianu, in „Rev. ist. rom.”, II, 1933, p. 424.
37. *Cîteva știri istorice din Căruța Nișcorului-Buzău. Inscriptii și însemnări. Obiceiuri și credințe*, in „Muguri”, XII, 1933, nr. 1–2–3, p. 21–25 și 30–31.
38. *Acte. Inscriptii și însemnări*, in „Muguri”, XII, 1933, nr. 4–5, p. 25–26.

1934

39. *Vlahii din Caldicida*, in vol.: *In memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 303–311. Și extras: București, 1934, 11 p. *Recenzie*: C. D. Fortuțescu, in „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 71–73, p. 227–228. *Notițe bibliografice*: (M. Sânzianu), in „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 512.
40. *Documente Hurezene*, in „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 71–73, p. 147–152.
41. *In jurul unei lupte a Românilor cu Rutenii în anul 1277*, in „Arh. Olt.”, XIII, 1934, nr. 74–76, p. 276–286. *Dare de seamă*: Gh. V. (Inulescu), in „An. Inst. ist. naț.”, VI, 1931–1935, p. 778.
42. *Acte drăjene*, in „Buletinul Comisiei istorice a României” (in continuare: „Bul. Com. ist.”), XIII, 1934, p. 183–198.
43. *Școala în evul mediu*, in „Liceul internat Buftea”, (in continuare: „Lic. Buftea”), II, 1934, nr. 41, p. 1–0.
44. *Remarques sur l'origine des Roumains*, in „Revue Sud-Est europ.”, XI, 1934, nr. 10–12, p. 358–365; *Notițe bibliografice*: M. Sânzianu, in „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 512. Crăciun, in „Revue Trans.”, tom. III, 1937, nr. 4, p. 470.

1935

45. *Loviștea. Cîteva note mărunte*, in „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 516.
46. *Anul morții lui Litovoi. Cîteva note mărunte*, in „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 516–517.
47. *De unde era Dionisie Eclesiarhul? Cîteva note mărunte*, in „Arh. Olt.”, XIV, 1935, nr. 79–82, p. 517–518; *Cronică*: N. Iorga, in „Rev. ist.”, XXII, 1936, nr. 1–3, p. 94.
48. *Cititorii mîndștirii Cutlumuz*, in „Biserica Ortodoxă Română”, (in continuare: „Bis. O. Rom.”), LIII, 1935, nr. 5–6, p. 255–259; *Cronică*: N. Iorga, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 10–12, p. 392. *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, in *Rev. ist. rom.*, V–VI, 1935–1936, p. 581.
49. *Mormintul de la Argeș și zidirea Bisericii Domnești*, in „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (in continuare: „Bul. Com. Mon. Ist.”), XXVIII, 1935, fasc. 84, p. 49–57. Și extras: (Vălenii de Munte), Tip., „Datina românească”, 1936, 12 p. *Cronică*: N. Iorga, in „Rev. ist.”, XXIII, 1937, nr. 1–3, p. 103; *Dări de seamă*: (A. Băncu), in „Țara Birsei”, VIII, 1936, nr. 4, p. 379; I. Crăciun, in „An. Inst. ist. naț.”, VI, 1931–1935, p. 770–771. *Notițe bibliografice*: G. I. M. (oisescu), in „Bis. O. Rom.”, LIV, 1936, nr. 11–12, p. 781–783; C. Grecescu, in „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 528–531.
50. *Inscriptii și însemnări din Costești-Vilcea*, in „Bul. Com. Mon. Ist.”, XXVIII, 1935, fasc. 85, p. 97–109. Și extras: București, 1936, Tip., „Datina Românească”, Vălenii de Munte, 13 p. *Dare de seamă*: Ax. B. (Anciu), in „Țara Birsei”, IX, 1937, nr. 3, p. 301.
51. *De unde era Cavalotti*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 1–3, p. 23–25.
52. *Însemnări pe o Biblie a lui Șerban Cantacuzino*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 1–3, p. 31–33; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, in „Rev. ist.”, V–VI, 1935–1936, p. 539.
53. *Două acte din Titești-Argeș*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 1–3, p. 42–43.
54. *La vechile documente moldovenești pentru satul Vișani*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 1–3, p. 43–46. *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, in „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 528.
55. *Însemnări de la Maorodin-Teleorman*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 4–6, p. 117–119.
56. *O scrisoare de la Esarcu*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 4–6, p. 119.
57. *Un hrisov de la Vlaicu-Vodă din 1369*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 7–9, p. 240. *Notiță bibliografică*: C. Grecescu, in „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 581.
58. *Au fost aleși cei d'întău domni ai Moldovei?*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 10–12, p. 316–317. *Notițe bibliografice*: (D. Bodin), in „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 558.
59. *Un cuvînt latin: cerga*, in „Rev. ist.”, XXI, 1935, nr. 10–12, p. 320–324. *Notițe bibliografice*: (D. Bodin), in „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 615.
60. *Andreanum și alte acte* (Note pe marginea lucrării d. lui Iosif Șchiopul, *Diploma andreiană din 1224 și alte documente false sau fals interpretate*, Cluj, „Cartea Românească”, 1934, 122 p.), in „Țara Birsei”, VII, 1935, nr. 1, p. 9–27; nr. 2, p. 115–133; nr. 3, p. 231–238; nr. 4, p. 336–343. Și extras: Brașov, Tip., „Unirea”, 1935, 57 p.; *Note pe marginea unei recenziuni*: Iosif Șchiopul, in „Țara Birsei”, VII, 1935, nr. 3, p. 239–247; *Recenzii*: I. Șchiopul, in „Țara Birsei”, VII, 1935, p. 239–247; I. Crăciun, in „Revue Trans.”, tom. III, 1937, nr. 4, p. 466. *Dare de seamă*: I. M. (oga), in „An. Inst. Ist. Naț.”, VI, 1931–1935, p. 759. *Mențiuni bibliografice*: I. Lupăș, in „An. inst. ist. naț.”, VII, 1936–1938, p. 37; *Notițe bibliografice*: M. Sânzianu, in „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 511. I. Moga, in „An. inst. ist. naț.” IX, 1943–1944, p. 455.

* Lucrare premiată de Academia Română în 1935.

1936

61. *Considerații asupra istoriei Românilor în evul mediu. Dovezile continuității și drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale*, București, 1936, XXX+312 p. (Biblioteca istorică, 2). *Recenzii*: A. A. Mureșianu, în „Țara Birsei”, VIII, 1936, p. 401–415 și 494–508; I. Crăciun, în „Rev. Trans.”, tom. III, 1937, nr. 4, p. 464–465; L. Găldi, în „Arch. Eur. Centr. D.”, III, 1937, fasc. 1–3, p. 267–270; C. D. Fort(unescu), în „Arh. Olt.”, XV, 1936, nr. 86–88, p. 490–492; *Notițe bibliografice*: A. Decei, în „An. inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 412, 460, 509, 521, 551 și 552; în „Albina”, 39, 1936, nr. 23, din 12.VI., p. 355; C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 511–512.
62. *Lupta moldovenilor cu lituanii în 1377*, în vol.: *Omăgiu fraților Lăpădatu*, București, 1936, p. 773–778. *Și extras*: (București, 1936), 6 p.: *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.” VII, 1937, p. 226; *Dare de seamă*: Ax. B(anciu), în „Țara Birsei”, IX, 1937, nr. 2, p. 184–185.
63. *Două acte hăgeane și un ul Vilcean*, în „Academia Română. Memoriile Secției Istorice”, (în continuare: Acad. Rom. M.S.I., Ser....), Seria III, tomul XVII, 1935–1936, mem. 10, p. 215–225. *Și extras*: București, (M. O. Impr. Națională, 1936), 11 p.; *Cronică*: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XXII, 1936, nr. 7–9, p. 270.
Dare de seamă: (Ax. B(anciu), în „Țara Birsei”, VIII, 1936, nr. 4, p. 379; *Mențiune bibliografică*: I. Crăciun, în „Rev. Trans.”, tom. III, 1937, nr. 4, p. 135; *Recenzii*: C. D. Fort(unescu), în „Arh. Olt.”, XIX, 1940, nr. 107–112, p. 324.
64. *Documente Hurezene*, în „Arh. Olt.”, XV, 1936, nr. 83–85, p. 140–145; nr. 86–88, p. 401–404; *Notițe bibliografice*: (D. Bodin), în „Rev. ist. rom.”, VII, 1937, p. 212; *Recenzii*: Șt. P(ascu), în „An. Inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 834.
65. *Cronica/rădăniș, eclesiarh al mindștirii Bistrița din Vilcea*, în „Arh. Olt.”, XV 1936, nr. 86–88, p. 257–261; *Recenzii*: Șt. P(ascu), în „An. inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 834; *Cronică*: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XXIII, 1937, nr. 7–9, p. 297; *Notițe bibliografice*: (D. Bodin), în „Rev. ist. rom.”, VII, 1937, p. 233.
66. *Ceva despre mitropolitul Hariton al Ungrovlăhiei (1372–1380)*, în „Bis. O. Rom.”, LXV, 1936, nr. 1–2, p. 52–61. *Și extras*: București, 1936, 14 p. (Școala superioară de arhivistică și paleografie. Cursul de diplomatică, VII); *Dare de seamă*: (A. A. Mureșianu), în „Țara Birsei”, VIII, 1936, nr. 3, p. 293; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, V–VI, 1935–1936, p. 581.
67. *Așezământul lui Radu Paisie pentru episcopia Buzdului*, în „Rev. ist.”, XXII, 1936, nr. 1–3, p. 18–23.
Recenzii: I. Crăciun, în „An. inst. ist. nat.”, VII (1936–1938), p. 843; *Notițe bibliografice*: Damian P. Bogdan, în „Rev. ist. rom.” V–VI, 1935–1936, p. 527–528.
68. *Cea d'intîiu pedeapsă de «hiclenie» în Țara Românească*, în „Rev. ist.”, XXII, 1936, nr. 10–12, p. 294–297; *Recenzii*: I. Crăciun, în „An. inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 844.
69. *Acte grămeștene din Costești-Vilcea*, în „Rev. ist.”, XXII, 1936, nr. 10–12, p. 331–337.

1937

70. *Regele nostru*, București, 1937, (M. O. Impr. Națională), 77 p. (Biblioteca „Albina”, nr. 2). Ed. a II-a (Carte îngrijită de D. Ciurezu), București, 1939, Tip. M. O. Impr. Națională.
71. *Documente Hurezene*, în „Arh. Olt.”, XVI, 1937, nr. 92–94, p. 340–343; *Recenzii*: Șt. P(ascu), în „An. inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 835; *Notițe bibliografice*: D. Bodin, în „Rev. ist. rom.”, VIII, 1938, p. 294.
72. *Evoluția scrisului și cartea pînă la apariția tiparului*. (I. Materialul pe care s-a scris; II. Instru-

- mentul cu care s-a scris; III. Evoluția scrisului; IV. Alfabetul; V. Cartea), în „Raze de lumină” (în continuare: „Raze lum.”), IX, 1937, nr. 1–4, București, p. 12–33. *Și extras*: București, 1937, Tip. „Cernica”. Seminarul monahal, 24 p. (Școala superioară de arhivistică și paleografie. Cursul de diplomatică, X). Retipărire în vol.: *Indrumări în cercetările istorice*, București, 1945, p. 167–199; *Cronică*: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XXIII, 1937, nr. 7–9, p. 295. *Dare de seamă*: Ax. B(anciu), în „Țara Birsei”, IX, 1937, nr. 6, p. 582–583; *Recenzii*: (C. D. Fort(unescu), în „Arh. Olt.”, XVI, 1937, nr. 89–91, p. 193–194; *Notițe bibliografice*: G. I. M(oișescu), în „Bis. O. Rom.”, LV, 1937, nr. 7–10, p. 541–542; *Notițe bibliografice*: F. D. Stănculescu, în „Rev. ist. rom.”, VIII, 1938, p. 327.
73. *Români și barbari în secolul IX. Un început de diferențiere*, în „Rev. Arh.”, III–I, 1936–1937, București, 1937, nr. 6–8, p. 109–122. *Și extras*: București, 1937, 15 p.; *Cronică*: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XXIII, 1937, nr. 10–12, p. 385; *Dări de seamă*: Ax. B(anciu), în „Țara Birsei”, IX, 1937, nr. 6, p. 580–582; I. Crăciun, în „An. inst. ist. nat.”, VII, 1939–1942, p. 519; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, VII, 1937, p. 431.
74. *O hotărnicie a mândritirii Arnota*, în „Rev. ist.”, XXIII, 1937, nr. 1–3, p. 8–10; *Recenzii*: I. Crăciun, în „An. inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 845.
75. *O diplomă de în(n)obilare din Hăteș*, în „Țara Birsei”, IX, 1937, nr. 2, p. 134–140. *Și extras*: Brașov, 1937, (Tip. „Unirea”), 10 p. (Școala superioară de arhivistică și paleografie. Cursul de diplomatică, IX); *Notițe bibliografice*: I. M. Neda, în „Rev. ist. rom.”, VII, 1937, p. 471; *Notițe bibliografice*: G. I. M(oișescu), în „Bis. O. Rom.”, LV, 1937, nr. 7–10, p. 575; *Recenzii*: I. M(oga), în „An. inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 856; (C. D. Fort(unescu), în „Arh. Olt.”, XVIII, 1939, nr. 100–102, p. 224.

1938

76. *Predosloviile cărților românești. I. 1500–1647*, București, „Librăria Universitară”, I. Cărbășu, 1938, 132 p. (Biblioteca istorică, 3); *Cronică*: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XXIV, 1938, nr. 4–6, p. 189; *Dare de seamă*: Iorgu Gane, în „Țara Birsei”, X, 1938, nr. 3, p. 267–268; *Recenzii*: C. D. Fort(unescu), în „Arh. Olt.”, XVII, 1938, nr. 97–100, p. 405; Gh. D(uzinchevič), în „An. Inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 753–754; Marin Vătafu, în „Gînd românesc”, VI, 1938, nr. 1–2, p. 109–110; Dan Simonescu, în „Tinerimea română” (în continuare: „Tin. rom.”) LVIII, 1940, nr. 5, p. 215; *Notițe bibliografice*: G. I. M(oișescu), în „Bis. O. Rom.”, LVI, 1938, nr. 1–4, p. 136; N. R(ahova), în „Însemnări ieșene”, (în continuare: „Ins. ieșene”), IV, 1939, vol. X, nr. 5, p. 399.
77. *Unirea românilor 1599 – 1859 – 1918. Text și imagini de... București, 9 mai 1938, 64 p. + LXIX imagini (Arhivele Bucureștilor, nr. 4). (În colaborare cu: Emil Vărtosu); *Notițe bibliografice*: F. D. Stănculescu, în „Rev. ist. rom.”, VIII, 1938, p. 294; (N. Iorga), în „Rev. ist.”, XXVIII, 1942, nr. 1–12, p. 139–140; C. Gölner, în „An. Inst. ist. nat.”, VIII, 1939–1942, p. 150.*
78. *Formations de Etats roumains au Moyen Age*, în vol.: *VIII-e Congrès international des sciences historiques*, Zürich, 1938, Communications preteintes I, p. 114–116.
79. *Vechimea mindștirii Argeșului*, în „Bis. O. Rom.”, LVI, 1938, nr. 11–12, p. 766–769; (*Notițe bibliografice*): T. Al. M(unteanu), în „Conv. lit.”, LXXII, 1939, nr. 2, p. 244.
80. *Științele auxiliare ale istoriei*, în „Raze lum.”, X, 1938, nr. 1–4, p. 302–318. *Și extras*: București, 1940, 17 p.: *Notițe bibliografice*: Fl. D. Stănculescu, în „Rev. ist. rom.”, X, 1940, p. 447–448.
81. *Despre vechile formațiuni politice românești la Dundera-de-Jos*, în „Rev. ist.”, XXIV, 1938, nr. 1–3, p. 78–87; *Recenzii*: I. Crăciun, în „An. Inst. ist. nat.”, VII, 1936–1938, p. 846; *Mențiuni bibliografice*: Șt. P(ascu), în „An. Inst. ist. nat.”, VIII, 1939–1942, p. 512–513; Const. Neșulescu, în „Rev. ist. rom.”, VIII, 1938, p. 157–173 (I. Răspuns d-lui A. Secordofeanu..., p. 157–165).

* Lucrare premiată de Academia Română, în 1937.

82. *In chestia Brodnicilor*, în „Rev. ist.”, XXIV, 1938, p. 7–9, p. 196–203; *Cronică*: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XXIV, 1938, nr. 7–9, p. 280; *Recenzii*: I. Crăciun, în „An. Inst. ist. nat.”, VII, 1938–1938, p. 846; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în în „Rev. ist. rom.”, IX, 1939, p. 400. (*Mențiuni bibliografice*): G. Popa-Lisseanu, în „Rev. ist. rom.”, VIII, 1938, p. 243–245 (*Tot în chestia Brodnicilor*).
83. *Patru acte din Mozăceni-Argeș*, în „Rev. ist.”, XXIV, 1938, nr. 7–9, p. 207–212.

1939

84. *Inventarul Arhivelor Statului, București-Cernăuți-Chișinău-Ciuj-Craiova-Iași-Năsăud-Tișoara-Brașov*, București, 1939, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, 420 p. (Biblioteca Arhivelor Statului). (în colaborare); *Recenzii*: Dan Simonescu, în „Tinerimea română”, LVII, 1939, nr. 6, p. 173–176.
85. *Vechea istorie a românilor după Mihai Kogălniceanu*, în „Arh. rom.”, tom. III, 1939, București, 1939, p. 59–69; *Notițe bibliografice*, în „Rev. ist. rom.”, XI, 1940, p. 439; (*Mențiuni bibliografice*): Al. Zub, în vol.: *Mihai Kogălniceanu, Bibliografie*, Edit. Enciclopedică Română — Edit. Militară, București, 1971, p. 30 și 487.
86. *M. Domanovszky et l'histoire des Roumains. A propos d'une méthode historique*, în „Revue Trans.”, tom. V, 1939, nr. 1, p. 3–26. Și extras: București, M. O. Impr. Naționale, 1939, 24 p.; *Cronică*: N. Iorga, în „Revue sud-est europ.”, XVII, 1940, nr. 1–3, p. 87; *Dare de seamă*: Septimiu Martin, în „An. Inst. ist. nat.”, VIII, 1939–1942, p. 507; *Recenzie*: C. D. Fort(unesco), în „Arh. Olt.”, XIX, 1940, nr. 107–112, p. 334.

1940

87. *Proiecte pentru Palatul Arhivelor Statului* (Contribuție la istoria arhitecturii noastre în secolul al XIX-lea), Tiparul „Cartea românească”, București, 1940, 32 p. (Arhivele Statului); *Recenzii*: C. D. Fort(unesco), în „Arh. Olt.”, XIX, 1940, nr. 107–112, p. 365; (*Notițe bibliografice*): N. Rahova, în „Însemnări ieșene” (în continuare: „Ins. ieșene”), V, 1940, vol. XVI, nr. 10, p. 154.
88. *Izvoarele istoriei românilor*, în „Arh. rom.”, tom. V, 1940, p. 47–69. Și extras: București, 1940, 23 p.
89. *Ceva despre un corpus al izvoarelor istoriei Românilor*, în „Arh. rom.”, IV, 1940, p. 73–102. Și extras: București, 1940, Edit. Fundației culturale Mihail Kogălniceanu. „Cartea Românească”, p. 30. Reprodus și în vol.: *Îndrumări în cercetările istorice*, (București, 1945), p. 65–100; *Notițe Bibliografice*: (C. Grecescu), în „Rev. ist. rom.”, XI–XII, 1941–1942, p. 470; (*Mențiuni bibliografice*): Horia Nestorescu-Bălcescu, *Bibliografie*, Edit. Enciclopedică Română, București, 1971, p. 199.
90. *Mouvements politiques et sociaux de la Péninsule Balkanique dans la seconde moitié du XI-e siècle*, în „Balcenia”, I–III, 1939–1940, p. 83–106.
91. *Tezaurul nostru arhivistice*. Conferință, în „Conferința”, IV, 1940, nr. 9, p. 7–14. Și extras: București, 1940, 8 p.
92. *Științele auxiliare ale istoriei*, în „Raze lum.”, X, 1938, p. 302–318. Și extras: București, 1940, Tip. „Carpați”, 19 p.; *Cronică*: (N. Iorga), în în „Rev. ist.”, XXVIII, 1942, nr. 1–12, p. 120.
93. *Colonizare germană la 1860*, în „Rev. Arh.”, IV–1, 1940, p. 154–156.
94. *Hrisovul și sigiliul lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1600*, în „Rev. Arh.”, IV–1, 1940, p. 161–162; *Dare de seamă*: I. Crăciun, în „An. Inst. ist. nat.”, VIII, 1939–1942, p. 522; (*Mențiuni bibliografice*): Marcel Sturza-Săucești și Alexandru I. Gonța, în „Rev. Arh.”, vol. XXIX, 1968, nr. 2, p. 73.

95. *Citeva documente din 1860 privind legăturile noastre cu Italia*, în „Studii italiene”, VII, 1940, p. 162–167. *Notițe bibliografice*: Gh. Drulă, în „Rev. ist. rom.”, XIII, 1943, fasc. 2, p. 88.

1941

96. *Românii și studiile armenesti. În lumina noilor cercetări*. În „Ani.”, București, 1941, p. 327–336; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, XI–XII, 1941–1942, p. 518.
97. *Cercetări istorice și pitorești prin minăstirile noastre acum optzeci de ani*. Lucrările lui Al. Odobescu, Il. Trenk și G. Tătărescu, în „Arh. rom.”, tom. VII, 1941, p. 347–379 (I). Și extras: București, 1941, Edit. Fundației culturale Mihail Kogălniceanu, 38 p., tom. VII, 1941, București, 1941, p. 309–337; *Notițe bibliografice*: Ioan M. Neda, în „Rev. ist. rom.”, XI–XII, 1941–1942, p. 493; *Dare de seamă*: Mihail P. Dan, în „An. Inst. ist. nat.”, IX, 1943–1944, p. 616.
98. *Așezările omenești în Țara Românească pînă la 1418*, în „Arh. rom.”, tom. VII, 1941, p. 89–110. Și extras: București, 1942, Edit. Fundația culturală Mihail Kogălniceanu, 22 p.; *Notițe bibliografice*: Ioan M. Neda, în „Rev. ist. rom.”, XI–XII, 1941–1942, p. 518; C. C. G(iurescu), în „Rev. ist. rom.”, XIII, 1943, fasc. 2, p. 100; *Dare de seamă*: Mihail P. Dan, în „An. Inst. ist. nat.”, IX, 1943–1944, p. 617–618.
99. *Ceva despre Magazinul istoric pentru Dacia și publicațiile lui Laurian*, în „Arh. rom.”, tom. VII, 1941, p. 356–360; *Notițe bibliografice*: Ioan M. Neda, în „Rev. ist. rom.”, XI–XII, 1941–1942, p. 507; *Dare de seamă*: Mihail P. Dan, în „An. Inst. ist. nat.”, IX, 1943–1944, p. 619. (*Mențiuni bibliografice*): Horia Nestorescu-Bălcescu, în *Nicolae Bălcescu, Bibliografie*, Edit. Enciclopedică Română — Edit. Militară, București, 1971, p. 200.
100. *Arhivele de stat din Balcani*, în „Balcenia” IV, 1941, p. 437–450. Și extras: București (1946, Tip.) „Cartea Românească”, 14 p.
101. (*Impotriva desființării Școlii de arhivistă*), în „Hrisovul” I, 1941, p. 536–541. Și extras: București, 1941, 8 p.
102. *Liste de suverani: Imperiul oriental — Imperiul otoman — Grecii — Românii — Bulgarii — Sirbii — Ungurii — Polonii — Rușii*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 141–191. Și extras: București, 1941, Tip. „Carpați”, P. Bărbulescu, 56 p.; *Dare de seamă*: I. Crăciun, în „An. Inst. ist. nat.”, VIII, 1939–1942, p. 524; *Recenzii*: C. D. Fort (unesco), în „Arh. Olt.”, XXI, 1942, nr. 119–124, p. 400.
103. *Marula nu e fiica lui Mihai Viteazul*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 218–240. Și extras: București, 1941, Tip. „Carpați”, P. Bărbulescu, 25 p.; *Dare de seamă*: I. Crăciun, în „An. Inst. ist. nat.”, VIII, 1939–1942, p. 524; *Recenzii*: C. D. Fort (unesco), „Arh. Olt.”, XXI, 1942, nr. 119–124, p. 400; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, XI–XII, 1941–1942, p. 483; *Cronică*: N. Bălcescu, în „Rev. ist.”, XXIX, 1943, nr. 1–6, p. 190.
104. *Acte fără pecete*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 430–438; (*Mențiune bibliografică*): Ilie V. Constantinescu, în „Dacorom.”, X–2, 1941, p. 569.
105. *Traducerea documentelor*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 438–439.
106. *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, în „Rev. Arh.”, IV–2, 1941, p. 296–313. Și extras: București, Edit. Cartea Românească, 1941, 20 p.; *Dare de seamă*: I. Crăciun, în „An. Inst. ist. nat.”, VIII, 1939–1942, p. 522; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, XIII, 1943, fasc. 2, p. 87; *Mențiuni bibliografice*: în „Transilvania” (în continuare: „Transil.”), LXXIV, 1943, nr. 4, p. 320; Marcel Sturza-Săucești și Alexandru I. Gonța, în „Rev. Arh.”, vol. XXIX, 1968, nr. 2, p. 73.
107. *Autografe ale lui Teodosie, Mare logofăt al lui Mihai Viteazul*, în „Rev. Arh.”, IV–2, 1941, p. 396–397; *Dare de seamă*: I. Crăciun, în „An.

Inst. ist. naț., VIII, 1939—1942, p. 523; *Notițe bibliografice*: (C. Grecescu), în „Rev. ist. rom.”, XIII, 1943, fasc. 2, p. 87.

1942

108. *Inceputurile funcționărești ale lui Vasile Alecsandri*, în „Arh. rom.”, VIII, 1942, p. 331—340; *Notițe bibliografice*: Ioan M. Neda, în „Rev. ist. rom.”, XIII, 1943, fasc. 3, p. 102; *Dare de seamă*: Mihail P. Dan, în „An. Inst. ist. naț.”, IX, 1943—1944, p. 620.
109. *Problema toponimelor noastre*, în „Hrisovul”, II, 1942, p. 219—224.
110. *Cîteva acte din Jupinești-Muscel*, în „Rev. Arh.”, V—1, 1942, p. 69—114; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, XIII, 1943, fasc. 3, p. 139.
111. *Acte de stare civilă ale familiei Hasdeu*, în „Rev. Arh.”, V—1, 1942, p. 221—226; *Notițe bibliografice*: C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.”, XIII, 1943, fasc. 3, p. 102.
112. *Scrisoarea unui Paleolog la 1857*, în „Rev. Arh.”, V—1, 1942, p. 226.

1943

113. *Titlul de mare Voevod al Țării Românești*, în vol.: *Omagiu lui Ioan Lupăș la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940*, București, O. M. Imp. Națională, p. 793—806. Și extras: București, 1943. 16 p.; *Recenzii*: (C. D. Fortunescu), în „Arh. Olt.”, XX, 1943, nr. 113—118, p. 344; *Notițe bibliografice*: Ioan M. Neda, în „Rev. ist. rom.”, XI—XII, 1941—1942, p. 489; *Mențiuni bibliografice*: P. P. Panaitescu, în „Conv. lit.”, LXXVII, 1944, nr. 3, p. 383.
114. *O însemnare despre războiul Crimeei 1853—1856*, în „Ani”, Buc., 1942—1943, p. 564—570; *Notițe bibliografice*: Nestor Camariano, în „Rev. ist. rom.”, XIV, 1944, p. 138.
115. *Encore un nom de lieu latin en Chalcidique. Lungiani*, în „Balcania”, VI, 1943, p. 516—517. *Notițe bibliografice*: Nestor Camariano, în „Rev. ist. rom.”, XV, 1945, p. 105. (*Mențiuni bibliografice*): Ilie V. Constantinescu, în „Dacorom.”, XI, 1948, p. 344.
116. *Despre circulația monetară la români în evul mediu*, în „Hrisovul”, III, 1943, p. 5—34; *Recenzii*: Radu I. Perianu, în „Rev. ist. rom.”, tom. XVI, 1946, fasc. II, p. 310.
117. *La cronologia documentelor lui Mircea cel Bătrîn pentru Cozia*, în „Hrisovul”, III, 1943, p. 126—129.
118. *Vechile noastre arhive*, în „Hrisovul”, III, 1943, p. 129—132.
119. *Ineditele lui Aricescu*, în „Rev. arh.”, V—2, 1943, p. 462; *Notițe bibliografice*: D. B(odin), în „Rev. ist. rom.”, XIV, 1944, p. 240.
120. *„Împămîntinirea” lui Hasdeu*, în „Studii și Cercetări de istorie”. (în continuare: „Șt. cercet. ist.”), Iași, XVIII, 1943, p. 127—135.

1944

121. *Așezările omenești în Moldova pînă la 1418*, în „Arh. rom.”, tom. IX, 1944, partea II, p. 191—214. Și extras: București, 1944. Edit. Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu. 24 p.; *Notițe bibliografice*: Ilie Corfuz, în „Rev. ist. rom.”, XV, 1945, p. 410.
122. *Mouvements politiques et sociaux de la Peninsule Balkanique dans la seconde moitié du XI-e siècle*, în „Balcania”, VII, 1944, p. 84—105. Și extras: București, 1944. Tip. „Luceafărul”, S. A., 23 p.
123. *Valoarea «numărului» documentelor medievale*, în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 123—130; *Notițe bibliografice*: (Ilie Corfuz), în „Rev. ist. rom.”, XV, 1945, p. 531.

1945

124. *Îndrumări în cercetările istorice*. (1. *Științele auxiliare ale istoriei*, p. 7—26; 2. *Introducere în diplomatică*, p. 27—46; 3. *Despre editarea documentelor*, p. 47—64; 4. *Ceva despre un corpus al izvoarelor istoriei Românilor*, p. 65—100; 5. *Izvoarele istoriei Românilor*, p. 101—128; 6. *Școala în evul mediu*, p. 129—153; 7. *Pentru un dicționar geografic al României*, p. 154—166; 8. *Evoluția scrisului și cartea pînă la apariția tiparului*, p. 167—199; 9. *Istoria în învățămîntul secundar*, p. 200—211; 10. *Tezaurele noastre arhivistice*, p. 212—224; 11. *Traducerea documentelor*, p. 225—227; 12. *Ortografierea onomasticelor și toponimelor istorice*, p. 228—230; 13. *Liste de suverani. Imperiul oriental. — Imperiul Otoman. — Grecii. — Românii. — Bulgarii. — Sirbii. — Ungurii. — Polonii. — Rușii*, p. 231—290; 14. *Cîteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, p. 291—314; 15. *Arhivele României*, p. 315—336; 16. *Cunoașterea satului prin acte*, p. 337—343; 17. *Școala de Arhivistă*, p. 344—354; 18. *Introducere în cronologie*, p. 355—373, București, Casa Școalelor, (1945), 384 p.
125. *Carnetul studentului*, București, 1939. 24 p.; Ed. a II-a. (Prefață de prof., București, 1945, 86 p. (Școala de Arhivistă)). (În colaborare).
126. *Pregătirea arhiviștilor*. (I. *Arhive și arhiviști*, p. 6—14; II. *Problema arhiviștilor*, p. 14—32; III. *Grija pentru arhiviști*, p. 32—41), în „Hrisovul”, IV, 1945, p. 5—51. Și extras: București, 1945. Tip. „Carpați”, p. 44.
127. *Iarăși sigiliul lui Mihai Viteazul*, în „Rev. Arh.”, VI—2, 1945, p. 330—334; *Recenzii*: C. Gr(ecescu), în „Rev. ist. rom.”, XVI, 1946, p. 311—312.

1946

128. *Din arhiva mănăstirii Cozia*. (1. *Titlușul lui Mircea cel Bătrîn*, p. 65—67, 2. *Slobozia Căărăeni*, p. 68—70, 3. *Cnezi fugiți în Țara Ungurească*, p. 70—72, 4. *Un privilegiu comercial unguresc*, p. 73—74, 5. *Fabrica de hirtie a lui Matei Basarab*, p. 74—76, 6. *O desmoștenire la 1645*, p. 76—77, 7. *Scotere din egumenie*, p. 77—78, 8. *Cum se obține dreptatea la 1817*, p. 79, 9. *Mestieri în lemn*, p. 80—81, 10. *Răscumpărare de Țigană*, p. 81, 11. *Țigani tători de sare*, p. 82—83, 12. *Exploatarea aurului de Țigani rudari*, p. 83—86, 13. *Inventare mănăstirești*, p. 86—104, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 65—104.
129. *Condicarii noștri*. Note și comunicări, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 149—152.
130. *Inceputul anului*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 152.
131. *Începutul anului în Oltenia sub austriaci*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 152—153.
132. *Cum se confirmau actele*, în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 153.

1947

133. *Actele Secției Bunuri publice — București*. Mănăstirile: Cozia — Crasna — Dălhăuși — Dealul — Dedulești — Dintr-unlemn — Sfînta Ecaterina — București și Fedeleșciori, București, 1947, (Tip. „Cartea Românească”, S.A.R.), 180 p. (Direcția generală a Arhivelor Statului. Indice cronologic, nr. 11).
134. *Indice cronologic nr. 11. Actele Secției Bunuri Publice — București*. Mănăstirile: Cozia, Crasna, Dălhăuși, Dealul, Dedulești, Dintr-unlemn, Sfînta Ecaterina — București și Fedeleșciori, Buc., 1947, 178 p. (Direcția generală a Arhivelor Statului).
135. *Un duplicat moldovenesc din 1492*, în „Hrisovul”, VII, 1947, p. 225—227.
136. *O curiozitate diplomatică (referitoare la forma originală a unui document din 10 iulie 1614)*, în „Hrisovul”, VII, 1947, p. 228—229.
137. *Transcrierea documentelor românești*, în „Rev. Arh.”, VII—1, 1946, p. 1—9. Și extras: București, Tip. „Cartea Românească”, 1947, 10 p.

138. Două zapise moldovenești (din 1682 cuprinzând donații moldovenești către mitropolitul Varlaam), în „Rev. Arh.”, VII—2, 1947, p. 395—396.

1948

139. Instrucțiuni arhivistice, (I. Ghidul arhivei, p. 9—13; II. Manualul istoric arhivistic, p. 14—18; III. Inventarul general de arhivă, p. 19—24; IV. Inventarul arhivistic, p. 25—30; V. Indicele arhivistice, p. 31—37; VI. Catalogul arhivistice, p. 38—45).

1955

140. Intila piatră de mormint a lui Matei Basarab, în „Studii și cercetări de istoria artei”, II, 1955, nr. 3—4, p. 342—351 (În colaborare cu: Stelian Metzulescu).

1956

141. Divanele lui Ștefan cel Mare, în „Analele Universității C. I. Parhon București”, (în continuare: Anal. U. Buc., „Istorie”), Seria Științe sociale. Istorie. V, 1956, p. 157—205. Și extras: (Buc.), Edit. tehnică, 1956, 49 p.; Mențiune bibliografică: Damian P. Bogdan, în „Rev. Arh.”, vol. XXIII, 1965, nr. 2, p. 49.

1957

142. Un diplomat român la Moscova, la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea Ceaușul, în vol.: *Relații româno-ruse în trecut*, București, 1957, p. 42—62.
143. Comentarii la diploma din 1285 privind pe Magistrul Gheorghe, în „Anal. U. Buc.”, XI, 1957, p. 27—43. Și extras: București, 1957, 17 p.
144. Cîteva observații cu privire la documentele lui Mircea cel Bătrîn pentru mîndstirea Tismana, în „Mitropolia Olteniei”, (în continuare: Mitr. Olt.), IX, 1957, nr. 9—10, p. 603—614.
145. B. P. Hasdeu despre mitropolitul Varlaam (Cu prilejul comemorării lor), în „Mitr. Olt.”, IX, 1957, nr. 9—10, p. 672—674 (Semnat: Șerban Răzeșul).
146. Concepția istorică a lui B. P. Hasdeu, în „Studii-Revistă de istorie (în continuare: St. — Rev. Ist.)”, X, 1957, nr. 5, p. 141—160. Și extras: București, 1957, 18 p.; (Mențiuni bibliografice): Tudor Vianu (sub redacția), în vol.: *Bibliografia literaturii române. 1948—1960*, Edit. Acad. R. P. R., București, 1965, p. 510.

1958

147. Radu cel Mare, ctitorul Bisericii mîndstirii Dealu — Tîrgoviște. Cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la moartea lui, în „Glasul Bisericii” (în continuare: „Gl. Bis.”), XVII, 1958, p. 354—363.
148. Problemele actuale ale arheografiei noastre, în „Rev. Arh.”, vol. VIII, 1958, nr. 1, p. 22—33. Și extras: București, 1958, 11 p.
149. Arhivistica de peste hotare, după al doilea război mondial, în „Rev. Arh.”, VIII, 1958, nr. 2, p. 117—159. Și extras: București, 1958, 42 p.

1959

150. Legăturile mitropoliei Ungrovlahiei cu Transilvania și Moldova, în „Bis. O. Rom.”, LXXVII, 1959, nr. 7—10, p. 889—903.
151. Cancelaria mitropoliei Țării Românești și slujitorii ei pînă la 1830, în „Gl. Bis.”, XVIII, 1959, nr. 7—12, p. 542—586.
152. Rolul Sinodului Mitropoliei Ungro-Vlahiei la începutul sec. XVII. Cu ocazia unei adogitri la lista episcopilor de Rîmnic, în „Mitr. Olt.”, XI, 1959, nr. 1—2, p. 96—99.

153. Despre mitropolitul Ignatie Sirbu, în „Bis. O. Rom.”, LXXVIII, 1960, nr. 11—12, p. 1054—1077 (Semnat: Șerban Răzeșul).
154. Tipografia Episcopiei Rîmnicului (1705—1825), în „Mitr. Olt.”, XII, 1960, nr. 5—6, p. 291—349.
155. Hrisovul lui Constantin Brîncoveanu pentru mîndstirea Hurezi (1695). Documente, în „Mitr. Olt.”, XII, 1960, nr. 9—12, p. 705—721.

1961

156. Satul și mîndstirea Cernești, în „Mitr. Olt.”, XIII, 1961, nr. 1—4, p. 50—70.
157. Unde a fost mîndstirea Rudina?, în „Mitr. Olt.”, XIII, 1961, nr. 1—4, p. 185—187.
158. «Catarii» la Rîmnicul Vlci (Cu 8 anexe documentare), în „Mitr. Olt.”, XIII, 1961, nr. 5—6, p. 317—330.
159. Pomelnicul mîndstirii Govora, în „Mitr. Olt.”, XIII, 1961, nr. 10—12, p. 789—823.

1962

160. Condițiile în care a apărut sigiliul orașului București (sec. XVI—XVII), în „Gl. Bis.”, XXI, 1962, nr. 11—12, p. 1097—1100.
161. Pomelnicul mîndstirii Iezerul, în „Mitr. Olt.”, XIV, 1962, nr. 7—9, p. 527—544.
162. Insemnări pe cărți vechi, în „Mitr. Olt.”, XIV, 1962, nr. 10—12, p. 714.

1963

163. Schitul Ciocanul-Muscel, în „Gl. Bis.”, XXII, 1963, nr. 3—4, p. 502—514.
164. Antim Ivireanul arhivist, bibliotecar, și tipograf, în „Glas. Bis.”, XXII, 1963, nr. 5—6, p. 862—890 (I).
165. Moara din Rîmnic a mîndstirii Govora. (Studiu și documente), în „Mitr. Olt.”, XV, 1963, nr. 5—6, p. 371—390.
166. Arhimandritul Vasile Tismăneanu și mitropolitul Teodosie. (Studiu și documente), în „Mitr. Olt.”, XV, 1963, nr. 7—8, p. 546—567.

1964

167. Iarși despre mitropolitul Ignatie Sirbul, în „Bis. O. Rom.”, LXXXII, 1964, nr. 11—12, p. 1085—1097 (Semnat: Șerban Răzeșul).
168. Antim Ivireanul arhivist, bibliotecar și tipograf, în „Gl. Bis.”, XIII, 1964, nr. 1—2, p. 223—224 (II).
169. Pomelnicul bisericii din satul Costești, raionul Horezu. Documente, în „Mitr. Olt.”, XVI, 1964, nr. 3—4, p. 239—256.
170. Documente de cultură românească veche (1. Insemnări pe «Cheia înțeleșului» a mitropolitului Varlaam; 2. Apărarea cărții bisericești la 1741; Prețul unui minei la 1741; 4. Prețul unei icoane ferecate la 1642; 5. Tîrcolul moșilor; 6. «Zarlsruhe» la 1635; Dreptul de moștenire al fratilor vitregi; 8. Zestre constituită de rudele soțului; 9. Arhiva cancelariei domnești; 10. Arhiva generală a Țării Românești împlinște 250 de ani), în „Mitr. Olt.”, XVI, 1964, nr. 5—6, p. 449—463.
171. Constantin Brîncoveanu și ctitoriile sale din Oltenia, în „Mitr. Olt.”, XVI, 1964, nr. 9—10, p. 708—727.
172. Sfatul domnesc și sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512—1521). Contribuții la studiul diplomaticii slavo-române, în „Romanoslavica”, X, 1964, p. 405—434.
173. Pomelnicul mîndstirii Argeșului, în „Bis. O. Rom.”, LXXXIII, 1965, nr. 3—4, p. 297—330.

1965

174. *Pomelnicele a 60 biserici din București*, în „Gl. Bis.”, XXIV, 1965, nr. 3—4, p. 294—318; nr. 11—12, p. 1031—1122.
175. *Pomelnicul bisericii din satul Tomșani, raionul Horezu. Documente*, în „Mitr. Olt.”, XVII, 1965, nr. 1—2, p. 65—71.
176. *Pomelnicul bisericii din satul Văratici. Documente*, în „Mitr. Olt.”, XVII, 1965, nr. 5—6, p. 458—466.
177. *Bogdan Petriceicu Hasdeu arheograf*, în „Rev. Arh.”, VIII, 1965, nr. 2, p. 21—45. Și extras: București, 1965, 44 p.
178. *Sucesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun. Pe baza documentelor din secolul al XIV-lea și a cronicilor românești din secolul al XV-lea și al XVI-lea, scrise în limba slavonă*, în „Romanoslavica”, Ist., XI, 1965, p. 219—236; Recenzii: Apostol Stan, în „Rev. Arh.”, IX, 1966, nr. 1, p. 330; Mențiuni bibliografice: Alexandru V. Boldur, în „Rev. Arh.”, an. LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 4, p. 420.

1966

179. „*Procelnicul*”, o instituție medievală românească. Din istoria relațiilor româno-turce, în „Anal. U. Buc.”, Seria St. sociale. Istorie, XV, 1966, p. 49—57.
180. *Un autograf al lui Antim Ivireanul. Documente*, în „Bis. O. Rom.”, LXXXIV, 1966, nr. 9—10, p. 982—986.
181. *(Capete de poruncă) de Antim Ivireanul*, în „Gl. Bis.”, XXV, 1966, p. 831—838.
182. *Un document cartografic bucureștean din 1803—1805*, în „Materiale de istorie și muzeografie” (în continuare: „Mat. muz. Buc.”). Muzeul de istorie al orașului București, vol. IV, 1967, p. 245—255. Și extras: (București), 1967, 11 p.
183. *Metrologia — Unele aspecte istorice. Din istoria metrologiei*, în „Metrologia aplicată”, (în continuare: Metr. apl.”), XIII, 1966, nr. 7, p. 320—328. Și extras: București, 1966, 9 p.
184. *Pomelnicul mîndștirii Bistrița Olteană*, în „Mitr. Olt.”, XVIII, 1966, nr. 5—6, p. 477—509.
185. *Sigiliile mitropolitului Antim Ivireanul*, în „Mitr. Olt.”, XVIII, 1966, nr. 9—10, p. 839—841.
186. *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei*, în „Rev. Arh.”, IX, 1966, nr. 1, p. 17—46. Și extras: București, 1966, 30 p.
187. *Instituțiile supreme ale Moldovei în secolele XIV și XV. (I. Domnia; II. Marea Aduană a Țării; III. Sfatul Domnesc)*, în „Rev. Arh.”, IX, 1966, nr. 2, p. 23—40. Și extras: București, 1966, p. 17; (Mențiuni bibliografice): St. Pascu și Al. Matei, în „Rev. Arh.”, an. LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 4, p. 493—494.

1967

188. *Relațiile româno-austriece în anul 1772*, în „Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena”, (în continuare: „Alm. Viena”), 1967.
189. *Un act fals din 1636 privitor la satul Eșciort. Studiu de diplomatică*, în „Anal. Univ. Buc. Istorie. XVI, 1967, p. 25—38. Și extras: (Buc.), 1967, 14 p.
190. *O schiță topografică a Curții Bisericii Măgureanu din București la 1780*, în „Mat. muz.”, „Buc.”, V, 1967, p. 255—261.
191. *Noi documente de cultură românească veche. (I. La ce biserică se păstra sigiliul orașului Tirgoviște; 2. Un dascăl, de învățămînt superior la Rimnicu-Vilci în 1626; 3. Frăția și vinzarea moșilor la 1634; 4. O războare domnească 1639; 5. O însemnare din 1759 despre circulația manuscriselor; 6. Cîteva broșuri rare)*, în „Gl. Bis.”, XXXVI, 1967, p. 104—111.
192. *Pomelnicul mîndștirii Glavacioc*, în „Gl. Bis.”, XXVI, 1967, p. 366—372.
193. *Contribuție la istoria mîndștirii Bistrița olteană. Documente*, în „Mitr. Olt.”, XIX, 1967, nr. 1—2, p. 83—101.

194. *Reguli pentru obștea călugărilor de la Tismana. Documente*, în „Mitr. Olt.”, XIX, 1967, nr. 9—10, p. 769—771.
195. *Dionisie Eclesiarhul traducător al hrisovului din 1609 pentru mîndștirea Bucovățului. Documente*, în „Mitr. Olt.”, XIX, 1967, nr. 11—12, p. 941—947.
196. *Originea băniei și a (banilor) la români. Puncte de vedere*, în „Ramuri”, IV, 1967, nr. 6 (36), din 15. VI, p. 19; Recenzii: I. Ionescu, în „Mitr. Olt.”, XX, 1968, nr. 5—6, p. 471—475.
197. *Sfatul Domnesc al Moldovei pînă la Ștefan cel Mare. (I. Lista anuală a Sfaturilor. 1384—1456; II. Lista dregătorilor pe funcții)*, în „Rev. Arh.”, vol. XXVII, 1967, nr. 2, p. 41—90. Și extras: București, 1967, 50 p.; (Mențiuni bibliografice): St. Pascu și Al. Matei, în „Rev. Arh.”, LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 4, p. 493.
198. *Biblioteca Academiei și istoria scrisului și tiparului în România*, în „Studii și cercetări de documentare și bibliografie” (în continuare: St. doc. și bibl.”), IX, 1967, nr. 2—3. Volum festiv cu ocazia centenarului Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, p. 221—229. Și extras: (București), 1967, 9 p.; Recenzii: O. Popescu, în „Mitr. Olt.”, XX, 1968, nr. 1—2, p. 160.
199. *Vasile Pârvan și istoria creștinismului daco-roman*, în „Studii teologice” (în continuare: „St. teol.”), XIX, 1967, p. 403—410.

1968

200. *Elementele de continuitate și unitate în istoria medievală a românilor*, în vol.: *Unitate și continuitate în istoria poporului român*. Sub redacția prof. univ. D. Berciu. București, Edit. Acad. R. S. România, 1968, p. 105—134; Recenzii: N. Corivan, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” Iași”, (în continuare: „An. A. D. Xenopol”), VII, 1970, p. 369—370.
201. *Glodul și Iliușa, două sate dispărute ale mîndștirii Govora (Cu) Anexe*, în „Anal. U. Buc. Istorie”, XVII, 1968, p. 61—78. Și extras: (București), 1968, 18 p.
202. *Mircea cel Bătrîn și Biserica Ortodoxă a Țării sale*, în „Bis. O. Rom.”, LXXXVI, 1968, nr. 1—2, p. 100—106.
203. *Eliberarea preoților din «rumânie» în secolul al XVII-lea în Țara Românească. (Studii și documente)*, în „Bis. O. Rom.”, LXXXVI, 1968, nr. 11—12, p. 1392—1410. (Cu 13 anexe documentare).
204. „*Descălecători de fară, dătători de legi și datini*”. (Tabloul genealogic al domnilor Moldovei pînă în sec. al XVI-lea), în „Magazin istoric” (în continuare: „Mag. ist.”), II, 1968, nr. 12, p. 2—10 (I).
205. *Ocolnica mîndștirii Tismana. Documente*, în „Mitr. Olt.”, XX, 1968, nr. 9—10, p. 753—766.
206. *Orientări în paleografia română. (I. Despre paleografie; II. Despre istoria scrisului; III. Particularități paleografice generale; IV. Particularități paleografice speciale)*, în „Rev. Arh.”, vol. XXVIII, 1968, nr. 1, p. 3—34.
207. *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în „Rev. Arh.”, vol. XXIX, 1968, nr. 2, p. 11—68; Recenzii: O. Popescu, în „Bis. O. Rom.”, LXXXVII, 1969, nr. 7—8, p. 862—863.
208. *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah*, în „Revista muzeelor” (în continuare: „Rev. muz.”), V, 1968, nr. 1, p. 5—16; Recenzii: P. I. David, în „Mitrop. Olt.”, XX, 1968, nr. 9—10, p. 846; (Note bibliografice): Ioana Burlacu, în „Rev. arh.”, an. XLVII, vol. XXXII, 1970, nr. 1, p. 329—330.
209. *Despre un sigiliu al lui Mircea cel Bătrîn. O rectificare sigilografică*, în „Revista muzeelor”, V, 1968, nr. 5, p. 443—445. (Note bibliografice): Ioana Burlacu, în „Rev. arh.”, an. XLVII, vol. XXXII, 1970, nr. 1, p. 329—330.
210. *Argeș — cea mai veche reședință a Țării Românești*, în „Studii și comunicări” (în con-

tinuare : „St. Pitești“), Muzeul din Pitești, 1968, p. 105—121.

211. *Organizarea bisericii ortodoxe române în secolele al IX-lea, al XIII-lea*, în „St. teo.“, XX, 1968, p. 242—257.

1969

212. *Descălecători de țară, dătători de legi și datini*. (Tabloul genealogic al domnilor Moldovei până în sec. al XVI-lea), în „Mag. ist.“, III, 1969, nr. 1, p. 37—47 (II).
213. *Colecția «Hurmuzaki»*. (I. Istoricul colecției ; II. Metode de lucru ; III. Depozite de arhive cercetate ; IV. Cuprinsul documentelor ; V. Realizarea tehnică), în „Rev. Arh.“ XLVI, vol. XXI, 1969, nr. 2, p. 31—57. (Mențiune bibliografică) : T. Bugnariu. I. Domșa și D. Vatamaniuc, în vol. : Ioan Slavici, 1848—1925. Bibliografie, Edit. enciclopedică română, București, 1973, p. 352.
214. *Aref — Un vechi sat argeșan*. în „St. Pitești“, II, 1969, p. 179—209.

1970

215. *Insemnări pentru doftorii copiate în 1788 de Florea Copilul*, în vol. : *Despre medicina populară românească*. Studii, note și documente. Edit. Medicală, București, 1970, p. 159—178.
216. *La terminologie des médicaments dans l'ancienne langue roumaine. Son origine autochtone et étrangère*, în vol. : XXII-e Congrès international d'histoire de la médecine. Bucarest-Constantza (30 Aout — 5 Septembre 1970).
217. *Mănăstirea Polovrági*, în „Bul. Mon. Ist.“, XXXIX, 1970, nr. 1, p. 41—47 ; *Revista revistelor (notați bibliografice)* : D. Bălașa, în „Mitrop. Olt.“, XXIII, 1971, nr. 9—10, p. 782—783.
218. *Tudor Spudei, viitorul mitropolit Teodosie al Ungrovlahiei (1668—1708). (Studii și documente)*, în „Mitrop. Olt.“, 600 de ani de la întemeierea celei dintâi mitropolii în părțile Olteniei, XXII, 1970, nr. 7—8, p. 639—652.
219. *Un alt orient medieval în arhivele noastre*, în „Rev. Arh.“, an. XLVII, vol. XXXII, 1970, nr. 2, p. 379—384.
220. *Cu privire la problema continuității poporului român*, în „Studii, Rev. ist.“, tom. 23, 1970, nr. 1, p. 3—16. Și extras : Buc., Edit. Acad. R. S. România, 1970, p. 14.
221. *Din scrisorile lui Ioan Bianu către B. P. Hasdeu*, în „Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al jud. Prahova“ (în continuare : „St. jud. Prahova“), Ploiești, 1970, p. 59—97 (Muzeul de istorie al jud. Prahova).

1971

222. *Nicolae Iorga și Biblioteca seminarului său*, în vol. : *Biblioteca Centrală Universitară. 75 de ani de activitate*. Volum jubiliar, București, 1971, p. 188—192.
223. *Inceputurile orașului Gherghița*, în „File din trecutul istoric al jud. Prahova“ (în continuare : *File ist. jud. Prahova*“), Ploiești, 1971, p. 31—52. Și extras : (Ploiești, 1971), 23 p.
224. *Originea băneli și a banilor la români*, în „Historica“, Craiova, II, 1971, p. 79—96.
225. *Nicolae Iorga și mișcarea arhivistică românească. Studii și comunicări*, în „Rev. Arh.“, an. XLVIII, vol. XXXIII 1971, nr. 3, p. 351—359.
226. *Hrisovul cu sigilii multiple al lui Vlăduț Vodă către brașovenii*, în „Rev. muz.“, VIII, 1971, nr. 4, p. 328—332.
227. *Inceputurile orașului Pitești*, în „St. Pitești, III, 1971, p. 195—208. Și extras : Pitești, 1971, 14 p.

1972

228. *Etnografie bucureșteană în secolul al XVIII-lea*, în „Mat. Muz. Buc.“, IX, 1972, p. 143—155. Și extras : (Buc.), 1972, 13 p.
229. *Originea și condițiile social-economice ale dezvoltării vechiului oraș Rimnicul Vilcea*, în „Buridava. Studii și materiale“ (în continuare : „Buridava“), 1972. Muzeul județean Vilcea p. 37—56. Și extras : (Rimnicul Vilcea), 1972, 20 p.
230. *Două documente privitoare la mănăstirea Iezerul*, în „Buridava“, 1972, p. 291—293. Și extrase : (Rimnicul Vilcea), 1972, 3 p.
231. *Fabrica de hirtie din Rimnicul Vilcei în secolul al XVII-lea* în „Buridava“, 1972, p. 273—284. Și Extras : (Rimnicul Vilcea), 1972, 12 p.
232. *Pomelnicul schitului Pietreni*, în „Mitr. Olt.“, XXIV, 1972, p. 105—113.

1973

233. *Dimitrie Onciul despre unele instituții românești vechi*, în „Rev. Arh.“, an. XLIX, vol. XXXV, 1973, nr. 3 p. 435—451 ; *Mențiuni bibliografice* : Șt. Pascu și Al. Matei, în „Rev. Arh.“, LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 4, p. 491—492.
234. *Les études de D. Onciul sur quelques anciennes institutions roumaines*, în „Revue roumaine d'histoire“ (în continuare : „Revue d'hist.“), tome XII, 1973, nr. 1, p. 21—39. Și extras : (București), 1973, 19 p.

1974

235. *Nicolae Iorga despre carte și bibliotecă*, în „Studii și cercetări de bibliologie“, (în continuare : „St. bibl.“), XIII, 1974, p. 9—19. Și extras : (București), 1974, 11 p.

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

MANOLE NEAGOE, Mihai Viteazul, Edit. „Scrisul Românesc”, Craiova, 1976, 316 p.

Manole Neagoe, cunoscut publicului larg cititor prin lucrările sale de specialitate consacrate unor momente de o deosebită însemnătate din istoria noastră medievală, mai ales prin monografiile dedicate voievozilor Ștefan cel Mare și Neagoe Basarab, este acum din nou prezent în librării cu o substanțială carte asupra voievozului unificator. Epoca acestuia cunoscută îndeosebi din lucrările lui N. Bălcescu, N. Iorga, I. Sirbu, P. P. Panaitescu etc. mai face posibilă oare alte interpretări, capabile s-o aprofundeze și să evidențieze noi trăsături ale unei domnii tumultuoase atât de frecvent reflectată în cercetarea istorică? Contribuțiile deja existente mai permit rescrierea într-o formă înnoită a vieții și activității marelui voievod? Iată o misiune dintre cele mai dificile asumate de autor, dar numai după cercetări temeinice, după investigarea unei întregi perioade istorice, după consultarea unor surse documentare bogate și variate, după urmărirea mai ales a sporului de informație adus în circuitul științific de o serie de cercetări speciale, dar neîntregit în imaginea de ansamblu a lui Mihai. O abordare a subiectului dintr-o asemenea perspectivă a făcut posibilă noua lucrare monografică.

Cartea lui Manole Neagoe se remarcă în chip deosebit prin încadrarea evenimentelor politice din țările române în contextul frământărilor și acțiunilor din centrul, dar mai ales sud-estul Europei. Raporturile politice dintre marile puteri ale timpului: Imperiul otoman, Regatul polon și Imperiul romano-german, care se ciocneau pentru influență și supremație asupra țărilor române, sînt puse în lumină din perspectiva acțiunii acestora de emancipare. Mihai Viteazul ne apare astfel ca o mare personalitate, care a știut să folosească din plin conjunctura internațională în vederea concretizării proiectelor politice românești. Demersurile sale diplomatice pe lângă marile puteri înconjurătoare, raporturile sale politice externe în general sînt profund reflectate de autor tocmai prin prisma împlinirii acestei cauze. Exponentul cel mai înfrîntat al emancipării țărilor române de sub dominația otomană, Mihai Viteazul se profilează în această monografie drept factorul decisiv și stimulator al unei ample mișcări de eliberare nu numai din Peninsula Balcanică, ci și din zona centrală a Europei. Numai rezultatele strălucite în confruntarea cu Poarta l-au impus în fața imperiilor și a întregii lumi creștine, dornică să vadă pe turci alungați din Europa.

Expunerea amănunțită a campaniilor militare, a luptelor pentru consolidarea tronului în raporturile cu Imperiul otoman mai ales, a incursiunilor în Peninsula Balcanică — pentru stimularea luptei de emancipare în această zonă — dar cu precădere a acțiunilor militare pentru unificarea politică a celor trei state românești permite autorului ample considerații asupra concepției, strategiei, tacticii și artei militare a epocii în general, a lui Mihai în special. Aprecierile lui Manole Neagoe, în lumina confruntării numeroaselor surse documentare, demonstrează genul politico-militar al marelui voievod, capacitatea deosebită a acestuia de a angaja și purta bătălii în împrejurări deosebite și dificile, arta de a reuși succesul în condiții de inferioritate numerică. Aspectul acesta — cum subliniază autorul — este de fapt o constantă a confruntărilor militare românești de-a-lungul întregului ev mediu. Sub acest raport, Mihai s-a bazat neîndoielnic pe o întreagă tradiție militară, rămasă moștenire încă de la primii întemeietori ai statelor feudale românești. El știe însă să subordoneze o asemenea tactică românească noilor realizări în domeniul utilizării pe cîmpul de luptă a armelor de foc, îndeosebi a tunurilor. Este tocmai ceea ce explică succesul voievozului unificator în atîtea confruntări militare.

Prin dinamismul și fluența expunerii, prin evocarea unor episoade eroice și dramatice din acțiunile militare ale marelui voievod și prin relevarea modului strălucit în care sînt rezolvate situații de luptă dintre cele mai dificile, partea aceasta a lucrării reține în chip deosebit atenția cititorului.

Problema unificării celor trei state feudale românești este abordată și tratată de autor dintr-o largă perspectivă istorică. Toți cei care au studiat cu precădere domnia marelui voievod au fost inevitabil preocupați de explicarea resorturilor indiene ale unui act politic, ca acela din 1600, de însemnătate excepțională pentru dezvoltarea practicii și gândirii politice românești mai ales în epoca modernă. Spre deosebire de unii autori care dau unificării politice o explicație unilaterală, Manole Neagoe o privește prin prisma unei multitudini de factori. Pe lângă evidențierea unor considerente economice și politice, de o importanță deosebită în explicarea de autor a acestui fenomen, este analiza stadiului de dezvoltare și de răspîndire în rîndul diferitelor straturi sociale a culturii românești medievale, a conștiinței de neam și implicit a gândirii politice legată de afirmarea tot mai puternică a ideii că românii din spațiul carpato-danubian constituie o comunitate etnică omogenă. Pe temeiul mai multor surse documentare, Manole Neagoe demonstrează că în secolul al XVI-lea conștiința originii comune a tuturor românilor dobîndește un caracter politic. În acest context apare ideea unirii întregului bloc etnic românesc într-un singur corp politic, prin desființarea barierelor dintre cele trei state feudale românești. O serie de factori externi, mai ales măsurile discriminatorii ale celor trei „națiuni” privilegiate din Transilvania împotriva românilor, contribuie în măsură importantă la sedimentarea ideii conștiinței de neam și a corolarului ei practic, reconstituirea unui corp politic românesc prin reînviearea Daciei.

În lumina unei largi difuziuni în gândirea politică a secolului al XVI-lea a ideii refacerii Daciei, în condițiile triumfului Renașterii și afirmării umanismului european, ale structurii unor concepte aparținînd lumii moderne, opera unificatoare a lui Mihai Viteazul — cum demonstrează Neagoe — nu mai poate fi privită în limitele unor tendințe și concepții medievale înguste de genul aceluia împărțite de Ștefan cel Mare sau Iancu de Hunedoara. Ea ne este înfățișată ca inițiativa conștientă a unui domn român, care sprijinit pe sentimentul originii romane a poporului român și al unității de neam, a realizat o construcție politică legitimă, în ciuda faptului că a fost de scurtă durată tocmai din cauza influenței copleșitoare a unor factori externi. Deși pentru scurt timp împlinită, unificarea politică a celor trei state românești va constitui, începînd cu acea dată, dominantă gândirii politice românești care, cuprinzînd masele populare, în epoca modernă, se va transforma într-o profundă și amplă mișcare națională.

Pentru progresul istoriografiei în domeniul aprofundării epocii lui Mihai Viteazul, important de subliniat nu se pare mai ales tratarea unor instituții politice din perspectiva structurilor social-economice ale țărilor române. În acest context, de un real interes științific sînt considerațiile și concluziile autorului asupra instituției domniei, la finele secolului al XVI-lea, prin care se stabilesc atribuțiile și autoritatea ei în raport cu ceilalți factori sociali-politici mai ales cu boierimea. Subliniind că una din particularitățile dezvoltării social-economice a țărilor române în răstimpul menționat o reprezintă ponderea relativ numeroasă deținută de țărînimea liberă, Manole Neagoe insistă, printre altele, asupra rolului și locului boierimii, în conducerea treburilor de stat. Utilizînd bogate surse documentare, autorul conchide că în concepția de guvernare a marelui

voievod se află, printre altele, germeni moderni de mentalitate și gândire. El este atriumpul unei puteri centrale autoritare — care tocmai triumfase în monarhii continentale ca Franța, Spania precum și Rusia — de tradiție românească și influență turco-bizantină, precum și europeană modernă. Invocind specificul dezvoltării economice a țărilor române în acea epocă, Manole Neagoe atestă artificialitatea acestor construcții teoretice — prezentate în unele lucrări — potrivit cărora la finele secolului al XVI-lea pe plan politic regimul unei domnii autoritare era înlocuit cu acela al unei dictaturi a boierimii. Conchizind asupra acestei probleme, autorul arată că oligarhia boierească n-a posedat mijloacele necesare spre a pune în umbră domnia, a o subordona și a introduce un așa-zis regim nobiliar.

Oștirea lui Mihai Viteazul, instituția care a avut un rol alt de important în afirmarea sa ca mare comandant, constituie obiectul unei atente analize din partea autorului. Sint relevante o serie de aspecte, printre care : ponderea numerică, compoziția etnică, raportul dintre trupele de mercenari și cele autohtone, echiparea, înzestrarea cu armament modern, gradul de instruire și capacitate de efort în condițiile unei confruntări cu un inamic superior numeric etc. Dar — cum subliniază Manole Neagoe — oștirea aceasta este o creație a marelui domnitor, un instrument făurit grație insistențelor și perseverenței manifestate de acesta în scopul consolidării domniei sale, dar mai ales a împlinirii planurilor politico-militare. Ea este legată nemijlocit de comandantul ei, care era domnitorul însuși.

Raporturile lui Mihai cu țărănimea, problemă atât de importantă pentru istoriografia noastră medievală, sint tratate de autor în lumina ultimelor interpretări date de C. C. Giurescu, care a demonstrat artificialitatea tezei formulate de N. Bălcescu și dezvoltată mai ales de unii istorici — că unificatorul politic ar fi legat pe săteni de glie, înăprind astfel contradicțiile sociale și contribuind implicit la căderea lui. Adoptînd punctul de vedere conform căruia așa-numitul legămînt nu a fost în defavoarea țăranilor rumâni, Manole Neagoe nu omite totuși

să arate că, datorită marilor obiective propuse spre înlăptuire, îndeosebi pe planul politicii fiscale domnia glorioasă a marelui voievod era imposibil să nu afecteze într-o anumită măsură gospodăria țărănească, să nu solicite efortul acestora la susținerea numeroaselor campanii militare. Sub acest raport, considerațiile autorului contribuie la aprofundarea aspectelor sociale ale domniei lui Mihai.

Prin prisma analizelor, aprecierilor și concluziilor lui Manole Neagoe, Mihai Viteazul ni se înfățișează ca o personalitate europeană complexă, ca un cavaler al lumii creștine într-un elan nestăvilit spre lichidarea dominației otomane din centrul și sud-estul Europei, ca un român animat de imperativul profund al neamului său de a se descătușa de dominația străină și a-și clădi un edificiu politic pe temeiuri legitime, ca primul unificator al celor trei state medievale românești pe baza unei puternice conștiințe a comunității de neam, ca un genial precursor al unei creații politice care, deși de scurtă durată, avea să-și pună puternic pecetea asupra gândirii și practicii politice românești și să-și asigure un deplin succes în epoca modernă. Prin demonstrațiile sale riguroase, documentate și bine informate, prin scrisul său fluent și avîntat, prin respectarea strictă a adevărului istoric, Manole Neagoe a realizat o monografie încheagată, demnă de gloriosul voievod căruia îi este consacrată.

Am regretat că această carte bogat ilustrată este lipsită de un indice de nume și locuri. Deosebit de util în orientarea cititorului. Problemele acestea de organizare instituțională, atât de pertinente tratate de autor, le-am fi văzut integrate mai organic în alte capitole ale lucrării, iar nu detașat în partea a doua a acesteia.

Neîndoielnic că publicul larg cititor, atât specialiștii cit și ceilalți oameni pasionați de istorie, va avea în cartea lui Manole Neagoe un instrument de cunoaștere a uneia dintre cele mai zbuciumate și glorioase epoci din istoria poporului nostru. Tineretului, mai ales, va avea totodată la îndemînă o carte excelentă pentru desăvîrșirea educației lui patriotice.

STAN APOSTOL

MARIA DOGARU, Sigiliile — mărturii ale trecutului istoric, Album sigiliografic, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, 280 p. și 330 fig.

Lucrarea care a văzut lumina tiparului în cursul acestui an, fiind un valoros instrument de lucru la îndemîna celor interesați în cunoașterea istoriei României, prin tematica abordată, introduce pe cititor în problematica fundamentală dar și particulară a sigilografiei ca știință auxiliară a istoriei, oferind o complexă imagine a evoluției ei în decursul veacurilor.

În prima parte, *Introducere în sigilografia românească*, autoarea evidențiază modalitățile de clasificare a sigiliilor, respectiv după tipul reprezentării din emblema, limba în care sint scrise legende, forma, mărimea, materialul din care sint confecționate și modul de conservare. De asemenea, se prezintă sintetic tipurile de sigilii utilizate în cancelariile voievodale, princiare și domnești din cele trei principate românești în secolele XIV-XIX. Ni se par interesante constatările autoarei privind importanța înserării datei în cîmpul sigilar, sensul slovelor up, x, c incluse în sigiliile mari domnești, modul în care se reflectă în legenda sigiliilor evoluția scrierii.

Lucrarea preia critic contribuțiile aduse la dezvoltarea științelor auxiliare ale istoriei de cercetătorii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea pînă în prezent, îndepărtînd eventualele erori de interpretare și integrare în istoria României. Făcînd referiri la aceste contribuții, autoarea oferă sursele bibliografice celor interesați pentru cunoașterea și aprofundarea unor aspecte particulare, aducînd și pe această cale, o contribuție la alcătuirea unei viitoare bibliografii a sigilografiei românești.

Considerăm importante precizările ce se aduc în privința terminologiei sigilografice, sublinierea deosebirilor dintre termenul matrice sigilară și sigiliu, cit și specificarea caracteristicilor diferitelor tipuri de

sigilii : bule sigilare, sigilii atîrnate, protejate de un căuș (peceți), sigilii conservate în capsule metalice, sigilii imprimate în tuș sau fum, sigilii aplicate în ceară, sigilii timbrate. Tot în introducerea se subliniază valoarea sigiliilor ca izvor istoric și ca manifestare de artă feudală.

În amplul capitol dedicat sigiliilor domnești (p. 19—98), autoarea realizează o sistematizare a lor din punct de vedere al emblemei : sigilii domnești de tip heraldic, iconografic, sigilii avînd în reprezentare tipul combinat, sigilii cu stema unită, sigilii incluzînd scena săgetării corbului pe care M. Dogaru o consideră ca o aluzie la legenda corvinșilor, sigiliile cuprinzînd medalioanele cu steme județene.

Autoarea acordă o atenție specială documentelor validate în mod excepțional, fapt ce conferă actului o importanță deosebită. Se evidențiază sistemul cosigilării, validarea unor acte cu două sigilii mari de text precum și întărirea mai multor documente cu un singur sigiliu (p. 99—103).

Pentru epoca modernă autoarea relevă sigiliile Guvernului provizoriu și ale Locotenenței domnești din 1848 (p. 109—113) evidențînd pe de o parte tradițiile, pe de altă parte elementele novatoare.

Capitolul intitulat „Sigiliile cămăcămiilor din 1848—1849 și 1856—1858 (p. 114—117) este dedicat etapei premergătoare unirii principatelor.

Capitolul ce tratează sigiliile folosite de voievozii și principii Transilvaniei (p. 118—128) abordează în mod unitar teritoriul românesc, deschide de fapt seria capitolelor ce evidențiază utilizarea sigiliilor de către marii dregători (p. 129—145), de unitățile administrativ-teritoriale, comitate și județe (p. 146—149), orașe (p. 150—164), sate (p. 165—171).

O pondere importantă a fost acordată sigiliilor instituțiilor (p. 172—241), autoarea realizînd, și în

acest caz, o clasificare ce permite cunoașterea sigiliilor folosite de instituțiile centrale (p. 172–174), instituțiile economice (p. 179–193), instituțiile administrative (p. 194–207), instituțiile judecătorești (p. 208–210), instituțiile cu profil militar și de ordine publică (p. 211–216), instituțiile sanitare (p. 217–220), instituțiile culturale (p. 221–227), și în final sigiliile utilizate de persoane și instituții religioase (p. 218–241). Ultimul capitol al lucrării constituie o sumară evidențiere a unor sigilii personale utilizate în decursul timpului (p. 242–260).

Ca sistem de lucru remarcăm preocuparea autoarei ca la fiecare capitol să facă unele precizări ce facilitează orientarea cititorului în problema abordată. Apreciem faptul că autoarea a reușit să realizeze ceea ce și-a propus atît în privința cuprinderii tuturor categoriilor de sigilii sub aspectul tipului din emblemă, al mărimii, al formei, al materialelor și modului de confecționare cît și în ceea ce privește cuprinderea tuturor provinciilor istorice românești.

Încă odată subliniem faptul că, cunoscînd contribuția predecesorilor, Maria Dogaru a reușit să preia critic unele teze anterioare, înlăturînd uneori păreri care astăzi nu-si mai au valabilitatea. Un exemplu îl constituie clasificarea sigiliilor în funcție de dimensiuni.

Albumul sigilografic se impune ca o apariție editorială în premieră, întrucît se bazează pe materiale de arhivă. Numeroase sigilii sînt inedite, pentru că se redă imaginea fotografică a fiecărui sigiliu, se face descrierea reprezentării, se precizează bibliografia și cota. Autoarea, cunoscătoare a sigilografiei românești, a selectat exemplare valoroase, ce explică evoluția unor tipuri sigilare, reprezentînd verigi ale cunoașterii fiecărei etape de dezvoltare a sfragisticii românești.

Din acest punct de vedere ni se par demne de relevat sigiliul lui Grigore Ghica din 1672 care are în reprezentare stema combinată: acvilia cruciată purtînd în cioc un inel (fig. 58, a, b, p. 81–82) și sigiliul lui Mihai Racoviță din 1731 (fig. 41, a, b, p. 61–62) în care pentru prima dată cele două persoane sînt înfățișate ca sfinți.

Realizare a sigilografiei românești, albumul de față constituie, în același timp, o contribuție meritorie la știința sfragistică mondială. Apreciem includerea în cadrul volumului a rezumatelor și a listei ilustrațiilor în limba franceză (p. 261–273).

Dificultățile întîmpinate de autoare în folosirea unui vocabular unitar atunci cînd este vorba de descrierea sigiliilor i-au impus introducerea în finalul lucrării a unui glosar cu termeni de specialitate (p. 274–276) ce constituie un aport la atît de necesarul dicționar de termeni heraldici.

De un real sprijin este indicarea bibliografiei la fiecare descriere a sigiliilor iar în partea finală a cărții oferă o bibliografie selectivă (p. 277–280).

Lucrarea oferă posibilitatea cercetării unor aspecte diverse ale activității umane, reflectate în sfragistica românească. Sigiliul, la proporțiile lui, contribuie la cunoașterea: conceptului de viață, a posibilităților artistice, strădania de a oferi generațiilor viitoare mesajul epocii. Cercetătorului din domeniul folclorului, etnografiei, tehnicii, arhitecturii, lucrarea îi oferă miniatural imaginea consemnată în imprimarea sigiliului.

Albumul sigilografic conține și aspecte care vor trebui să rețină atenția autoarei pentru a fi înlăturate la o eventuală reeditare. Sugerăm astfel întregirea tuturor cuvintelor din legendă, întrucît în unele situații acest lucru nu s-a realizat (fig. 102, p. 127).

Opinăm, de asemenea, ca autoarea să adopte un sistem uniform de redare a legendei, uneori aceasta se dă în caractere chirilice și cu caractere latine, alteleori nu. Totodată, este necesar ca descrierea modelelor din emblemă să se facă mai adecvat (exemplificăm cu sigiliul lui Gh. Magheru fig. 297, p. 256 și al lui Christian Tell, fig. 298 a, b).

Menționăm că unele reproduceri nu pot fi pe deplin descifrate întrucît claritatea lor este necorespunzătoare (fig. nr. 204, p. 199, 287, p. 251, 288, p. 252, 274 p. 244) ceea ce presupune o mai strînsă colaborare între autor, editor și tipografie. Pentru unele situații, atunci cînd calitatea sigiliului păstrat nu permitea o reproducere de calitate, se impunea realizarea unor desene care să fie prezentate alături de reproducere, evidențiindu-se astfel componentele emblemei respective.

La sigiliile reproduse color, ale căror componente nu au evidențiat suficient valoarea sigiliului (fig. 17, p. 38, fig. 102, p. 128) era necesar să fie prezentate alături reproduceri alb-negru, (exemplu fig. 136 a, b, p. 153, 154). Totodată, considerăm că în unele cazuri culorile de fond nu favorizează subiectul, obținîndu-se o pată de culoare. Astfel culoarea roșie pe fond roșu cu ceara sigiliului roșie, șnurul acestuia tot roșu dau o dominantă de culoare (fig. 136 b, p. 154).

În situațiile în care textul enunța existența mai multor fațete, tratate diferit ca scriere, considerăm că era necesară prezentarea tuturor fațetelor (fig. 301, p. 259).

În acest context al colaborării între factorii sus-arațiți ne surprinde faptul că nu se menționează și numele redactorului care s-a îngrijit de apariția lucrării.

Menționînd cîteva probleme care trebuie să rețină atenția autoarei considerăm că apariția acestel lucrări se va face resimțită și că adevărata apreciere va fi consemnată prin includerea cărții în circuitul de valori al cercetării științifice, integrată în conceptul general al studierii trecutului istoric al patriei noastre.

VIRGILIU Z. TEODORESCU

VALERIU ȘOTROPA, Districtul grăniceresc născădean și locul său în lupta pentru progres social și libertate națională a românilor din Transilvania, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 294 p.

Acest volum reprezintă o cuprinzătoare sinteză, în care autorul abordează cu deosebită competență și perfectă metodă, pentru întia oară în integralitatea ei, istoria vieții publice și private a românilor din cuprinsul ținutului străbătut de partea de sus a văii Someșului Mare, atît în timpul cît acest ținut a fost cuprins în unitatea militar-administrativă a districtului grăniceresc născădean (1762–1851) cît și înainte și după aceea. Monografia integrează această viață în aceea a întregii Transilvanii, scoțînd în relief participarea locuitorilor acestui ținut, mereu în primele rînduri, la acțiunile și lupta pentru drepturi sociale și politice ale românilor din Transilvania.

Cartea constituie rodul unei stăruitoare investigații științifice de lungă durată din partea autorului, reprezentînd o încununare a unor perseverente cercetări, concretizate în seria de studii privind istoria României și în special istoria dreptului românesc, începînd cu cunoscuta „Introducere și bibliografie la istoria dreptului român”, despre care Nicolae Iorga scria în „Revista istorică” din 1937, că „e o carte

foarte muncită, în care cea mai largă informație e perfect dominată de gîndire”, caracterizare care se poate aplica întregii totuși și prezentei cărți. Ea reprezintă, de asemenea, o continuare și încununare a preocupărilor cîrturarilor născădeani față de trecutul acestui district, printre care se situează și înaintașii direcți ai autorului, începînd cu Iacob Șotropa (1775–1850) care în calitate de notar al forului vicarial a conservat, salvînd de la pierire numeroase documente privind acest district, și continuînd cu profesorul Virgil Șotropa (1867–1944) care, redactor la „Gazeta Transilvaniei” și la „Arhiva Someșană” a explorat arhivele bistrițene, născădeane și rodne, publicînd în rezumat sau în *extenso* numeroase acte provenind din depozitele acelor arhive, precum și studii și articole privind unele părți și aspecte ale problemei. Continuînd munca de adunare a unui vast material din depozitele acestora și ale altor arhive din țară și din străinătate (în special din Viena) Valeriu Șotropa, supunînd unei riguroase cercetări critice și atente selecții materialul documentar publicat și pe cel inedit, a izbutit să întoc-

mească, după un veac și un sfert de la desființarea instituției graniței militare transilvănene, prima sinteză istorico-juridică completă privind ținutul care reprezintă una din vechile vetre de viață românească, realizând prin aceasta o operă de un înalt nivel științific, închinată trudei, jertfelor și, mai ales, realizării predecesorilor locuitori ai acestor plaiuri.

După prefața semnată de profesorul Aurelian Ionașcu — în care se reliefează faptul că lucrarea reprezintă prima sinteză integrală asupra unui subiect complex cu importante aspecte de ordin social, național, cultural — în introducerea de întinse proporții autorul prezintă, cu precizie științifică dar și într-o aleasă formă literară, cadrul geografic, condițiile economice și demografice caracteristice vechii vetre someșene și enunță problemele generale specifice pe care le prezintă istoria districtului, precizând metoda de tratare, trăsând planul lucrării și expunând critic bibliografia problemei și izvoarele de informație.

Partea întâi se ocupă cu situația social-economică și organizarea administrativă anterioară militarizării. Începând cu obștile sătești libere, și trecind în revistă tendințele de aservire manifestate de magistratul bistrițean ulterior actului lui Matei Corvin din 1475 (supus unei minuțioase analize) precum și formele de rezistență a obștilor locale, conchizându-se că militarizarea a avut în primul rând rostul să curme situația controversată și continuele conflicte.

În partea a doua, care formează partea centrală și cea mai dezvoltată a lucrării (p. 59—258) sunt studiate integral viața și organizarea românilor din ținutul Năsăudului în timpul districtului militar de graniță. În capitole dense de idei și date, sunt analizate concentrat toate aspectele acelei vieți și organizații. După expunerea motivelor și a efectuării militarizării, cu etapele și greutatea ei, se studiază legislația privind granița militară caracterizată ca un sistem particular de drept, un drept grăniceresc public și privat. Principiile organizării și conducerii graniței militare, organizația regimentului și administrația în domeniul militar, administrația generală și administrația de ramură din district, cu caracteristicile, mecanismul și realizările lor în toate domeniile: economice, construcții, finanțe, sănătate, învățământ, sunt supuse unei sistematice și originale analize. Instituțiile juridice specifice graniței militare născădene sunt pentru întâia oară tratate, expli-

cindu-se temeinic conținutul, funcțiile și rosturile lor. Se analizează, astfel, situația persoanelor: categoriile locuitorilor districtului, cu drepturile și obligațiile lor specifice, organizarea familiilor, căsătoria, situația membrilor familiilor, adopția, înstituirea comunității de casă; apoi, situația bunurilor de diferite categorii (aprofundându-se mai ales regimul juridic al sesilor și al pădurilor grănicerești) evidențiată funciara; în fine, specificul contractelor utilizate în graniță, cu fructuoase incursiuni în dreptul comparat. Dreptul penal grăniceresc, cu numeroasele infracțiuni și sancțiuni specifice, precum și procedura de judecată din „graniță” cu multiplele ei particularități încheie bogatul capitol consacrat dreptului grăniceresc. Cu aprecierea efectelor sistemului de organizare și funcționare al graniței militare asupra locuitorilor, cu evidențierea recapitulativă a părților negative ale acestuia, precum și cu descrierea luptei revendicative a părților negative ale acestuia, precum și cu descrierea luptei revendicative dusă de grănicerii născădenui paralel cu lupta tuturor românilor din Transilvania în scopul ameliorării situației lor social-economice și politice, se încheie această parte de o profundă originalitate și mare bogăție de date și idei.

Partea a treia prezintă pe scurt desființarea graniței militare și caracteristicile perioadei ulterioare sub toate raporturile (social-economic, organizatoric, cultural) sublinindu-se realizările urmașilor grănicerilor. Încheierea formulează o recapitulare succintă a esenței conținutului de fapte și idei al cărții, mai ales în ce privește aprecierea creațiilor și luptelor născădenilor, în toate domeniile de activitate în diferitele etape ale dezvoltării istorice.

Atât prin conținutul bogat în date și fapte, bazat pe un vast material documentar, cât și prin forma clară, concentrată, sobră și sistematică a expunerii, cartea formează o realizare de un înalt nivel științific. În legătură cu bogatul fond inedit de documente studiat de autor în diferite arhive și mai ales în cele vieneze, ne exprimăm speranța că autorul va publica cu comentarii textele și traducerea actelor celor mai caracteristice și mai importante în revistele noastre de specialitate, în special în „Revista Arhivelor”.

GABRIELA CHIVU

ELENA GEORGESCU, TITU GEORGESCU, Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1975, 263 p.

În cadrul preocupărilor istoriografiei noastre îndreptate spre descrierea rolului și locului femeii în istoria patriei noastre¹, în mișcarea democratică și revoluționară se înscrie și lucrarea Elenei și a lui Titu Georgescu apărută în cunoscuta editură craioveană, autorii ei fiind bine cunoscuți iubitorilor de istorie prin lucrările de specialitate privind istoria mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră².

Această lucrare monografică de referință, prima în istoriografia noastră după 1944, relevă aspecte și pagini reprezentative din lupta de emancipare a femeii în secolele XIX și XX, cit și poziția mișcării democratice și revoluționare a femeilor, condusă de

democratică și revoluționară a femeilor din România

P.C.R., față de problemele deosebit de importante și complexe care frământau societatea românească. Demn de relevat este faptul că problematica lucrării de față este analizată în contextul general al luptei întregului popor pentru libertate, dreptate, progres și pace, făcându-se în același timp corelația dintre mișcarea feministă națională democratică și revoluționară de la noi și cea internațională. Autorii relevă și rolul femeilor cu vederi burghezo-democratice și progresiste, insistându-se asupra sprijinului dat de românce în timpul războiului de independență, armatei noastre.

Printre primele societăți feministe, constituite încă de la începutul secolului al XIX-lea, autorii consemnează „Societatea femeilor române” constituită în 1815 cu scopul de a pregăti învățătoare, de a sprijini școala. O altă asociație feministă era „Prima reuniune a femeilor române” din Brașov care avea ca scop „creșterea fetițelor române mai sărace” constituită în 1850 și apreciată ca prima societate feministă importantă din principate (p. 27).

Odată cu suflul nou al ideilor socialiste care își fac apariția și la noi, mișcarea feministă din România cunoaște o etapă net superioară atît pe planul organizării cit și pe cel al ideilor și scopurilor propuse. Autorii arată că printre primele militante în accepția socialistă la noi a fost Sofia Nădejde care susținea, în paginile revistelor socialiste, punctul de vedere conform căruia îmbunătățirea situației femeii începe odată cu emanciparea economică și recunoașterea egalității sale cu bărbatul (p. 43).

¹ Amintim că în anul 1975 — declarat An Internațional al femeii a apărut și lucrarea realizată de I. M. Stefan și V. Firoiu intitulată „Sub semnul Minervei”, Edit. Politică, București, 1975 care prezintă portretele unor românce distins în viața social-politică și culturală a României, în secolele XIX și XX.

² Elena Georgescu, „Tezaur din veacul trecut”, Edit. Politică, București, 1971; Olimpiu Marichescu, Elena Georgescu, „I mai în România” 1890—1970, București, 1970; Titu Georgescu, „Între două revoluții”, Edit. Scrisul Românesc, Craiova 1974; Titu Georgescu, Ion Ilicișoiu, „1907 intelectualii și răscăla” Edit. „Scrisul Românesc”, Craiova, 1974; Titu Georgescu „De la revoluționarii democrați la fărâșii P.C.R.” Edit. Politică, București, 1971.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea se va produce o delimitare mai accentuată în mișcarea feministă între curentul burghez-democratic și cel socialist, în favoarea celui din urmă, acest lucru fiind posibil și datorită activității P.S.D.M.R. care a susținut cu consecvență emanciparea femeii.

Autorii relevă, de asemenea, atitudinea potrivnică a mișcării democratice a femeilor din România față de pericolul de război care amenința omenirea (p. 94–100).

Lupta femeilor împotriva unor legi antimuncitorești, atitudinea femeilor față de arestarea delegaților la Congresul de creare a P.C.R., activitatea femeilor în Crucea Roșie și alte organizații legale create, conduse sau influențate de P.C.R. sînt aspecte la fel de semnificative tratate de autori.

Un loc important îl ocupă în paginile lucrării și participarea reprezentanților mișcării feministe din țara noastră la unele sesiuni și Congrese internaționale ale femeilor. Astfel la Congresul Internațional al Femeilor din 1925 de la Washington, Alexandrina Cantacuzino, trimisă de Comitetul Național al Femeilor din România ca delegată, a fost aleasă vicepreședinte al Consiliului Internațional al Femeilor, participînd și la reuniunea pentru pace organizată de uniunea franceză pentru sufragiu (p. 131).

În deceniul al patrulea, cînd fascismul devenise un pericol real, P.C.R. s-a adresat forțelor democratice și progresiste, arătînd gravele primejdii care planau asupra țării, iar femeile au înțeles acest lucru. Ele au avut un mare rol în acțiunile de sabotaj a mașinii de război naziste (p. 212), iar lupta femeilor pentru front larg popular antifascist fiind bine surprinsă de autori ca și participarea lor directă la

luptele pentru zădărnicierea acțiunilor dușmanului cîmpitor (p. 223).

În penultimul capitol autorii se ocupă de aportul adus de femei, în lupta pentru instaurarea la 6 martie 1945 a primului guvern democratic condus de Dr. Petru Groza, pentru transformarea democratică și socialistă a societății românești.

În încheiere ne permitem să formulăm cîteva observații în speranța că cercetările ulterioare vor completa lucrarea de față. În primul rînd considerăm că dată fiind unicitatea tratării monografice a acestei teme, se impune prezența unor rezumate în limbi de mare circulație, menite să contribuie la cunoașterea acestei probleme și de către unii istorici străini.

S-ar fi convenit ca autorii să insiste mai mult asupra luptei duse de mișcarea feministă pentru drepturile civile și politice ale femeilor. De asemenea, socotim că volumul ar fi trebuit să cuprindă și un indice general selectiv sau de nume.

Cu uimire observăm că autorii nu au folosit în bibliografia lucrării și revista „Viața Românească” care la rubrica „Cronica feministă” oferă informații deosebit de valoroase referitoare la mișcarea femeilor din România.

Cu toate că lucrarea este scrisă într-un stil atrăgător, de dorit ar fi fost ca autorii să o fi ilustrat cu fotografii, deoarece credem noi, ar fi îmbogățit și mai mult conținutul său științific și calitatea ar fi fost astfel mult sporită.

Considerăm lucrarea de față deosebit de prețioasă, o reală contribuție la cunoașterea de către tînră generație a bogătelor tradiții de luptă ale femeilor.

CONSTANTIN DOBRESCU

I. E. KARAGHIANNOPOULOS, Diplomatica Bizantină, I. Acte imperiale (Ediția a II-a greacă) Centrul de Studii Bizantine, Thessalonica, 1972, în 8, 380 pag. + 85 reproduceri.

La puțin timp după apariția acestei lucrări în limba germană (München, 1968) sub titlul *Bysantinische Urkundenlehre*, publicată de bizantinologul F. Dölger, decedat între timp și de I. E. Karaghiannopoulos, acesta din urmă o reeditază de astădată în grecește, în Colecția „Texte si Studii Bizantine” a Centrului de Studii Bizantine de la Salonic. Epuizîndu-se în scurtă vreme și această ediție care a fost primită cu mult interes de bizantologi, prof. Karaghiannopoulos scoate o a doua ediție, cea de față, care „ambizionează să înfățișeze într-o sinteză unitară — prima și unica în prezent — concluziile cercetărilor asupra actelor imperiale bizantine”.

După scurtele prefețe la ediția I și II, autorul ne înfățișează o bogată bibliografie de specialitate, care numără 323 de titluri. Lucrarea cuprinde trei părți și un Adaos.

Prima parte este Introducerea cu caracter istoric (p. 57–87). Denumirea de „diplomatică”, spune autorul, vine de la substantivul „diplômă” (ceva îndoit, de la verbul a îndoi), și este o știință auxiliară a istoriei, al cărei obiect este studiul critic al actelor, ca izvoare istorice. Totodată autorul dă și definiția actului: „Numim act, în sens strict, orice declarație scrisă, cu un conținut de natură juridică. Deoarece actele se îndoaiau, pentru ca să se poată parafa și, în felul acesta, să se poată asigura secretul lor sau să se poată încredința autenticitatea lor, ele s-au numit diplome”.

La pag. 59–70, autorul ne înfățișează o succintă, dar clară istorie a Diplomaticii generale, scoțînd în evidență numele celor care au contribuit, atît la transformarea acestei discipline în știință, în diferitele țări ale Europei, cit și principiile care stau la baza Diplomaticii actuale. Totodată, autorul vorbește despre corpurile mai însemnate de Monumente Diplomatiche apărute în diferite țări, precum și despre editarea cataloagelor de acte (Regesta). aducînd ca exemplu seria *Regesta Pontificum Romanorum*, care cuprinde cataloagele actelor italiene și germane.

Tot în partea introductivă, autorul se ocupă și de Istoria Diplomaticii Bizantine (p. 71–87), consemnînd lucrările cele mai de seamă, care tratează această problemă, eforturile care s-au depus cu timpul de

diferiți specialiști pentru identificarea și publicarea materialelor diplomatice bizantine și a regestelor, scoțînd în relief două nume de seamă: pe acela al lui K. Krumbacher și pe al lui F. Dölger. Acesta din urmă, la însărcinarea Congresului al VIII-lea Internațional de Bizantinologie a elaborat o seamă de criterii pentru editarea actelor bizantine, pe care I. E. Karaghiannopoulos le publică îmbunătățite și sistematizate, în *Adaosul lucrării de față* (p. 267–274) sub titlul „Îndrumări elementare pentru editarea actelor bizantine”.

Partea a doua a lucrării (p. 91–161) tratează despre act și despre cancelaria care emite actul. Diplomatica cercetează actele de tot felul (acte de natură juridică, scrisori, porunci, protocoale și însemnări de serviciu, etc). Aceste acte, ținînd seamă de emitenț, pot fi: publice sau private. După ce stabilește deosebirea dintre ele, autorul arată că actele publice bizantine se împart în: politice și bisericești. În prezenta lucrare nu se ocupă decît de actele imperiale. Acestea sînt: a) actele cu cuprins legal (edictul, tytul, real, ordonanța, legea, sacre); b) acte cuprinzînd hotărîrile împăratului asupra unor cazuri legale concrete (rescripta — fie sub formă de epistole, fie sub formă de subscriptio (deslegare, însemnare), în legătură cu autoritatea, o grupă de indivizi sau un simplu particular; c) acte de politică externă (convenții, scrisori către conducătorii străini de stat, scrisori de creanțe, de ambasadă), care se întîlesc sub numele de: Sacre, scrisori, imputerniciri imperiale, hrisoave etc.; d) acte de natură administrativă (porunci, sigilii, sacra, formulare, probatoria, condicile). Sigiliile se mai foloseau și ca scrisori însoțitoare; e) acte de privilegiu ș.a. Se notează totuși că bizantinii nu făceau întotdeauna o deosebire severă între diferitele feluri de acte: ceva mai mult, uneori întrebuntau aceeași categorie de acte pentru acțiuni diferite.

Din perioada veche nu avem decît foarte puține extrase din asemenea acte originale. Faptul acesta constituie o mare dificultate pentru cercetător, căci, de foarte multe ori, actele care le avem nu corespund morfologic întocmai cu originalele. Copiile, prin care se predau actele se pot împărți în mai multe categorii. Avem astfel *copiae imitativae*, care sînt foarte fidele originalului și *simple copiae*, care dau

conținutul actului dar nu întotdeauna cu toate caracteristicile lui morfologice. Actele acestea se mai împart în acte ale Cancelariei imperiale (Kanzleikopien), în acte de servicii (Offizialkopien) și acte, care se trimiteau beneficiarului, ca să ia cunoștință de ele (Emplängerkopien). Pentru a se feri de pierderea unor asemenea acte, cei ce le primeau aveau, de multe ori, un registru special, în care le treceau. Acestea se numeau „kontakia” sau „diplomataria”. Adesea astfel de „diplomataria” se confecționau pentru scopuri științifice, cum este colecția lui Teodor Balsamon, din Sintagma Ateniană. Dar, în afară de *copiae imitativae*, au mai ajuns până la noi și „plastografiiile”, care se deosebesc de cele dintii prin aceea că plastograful are întotdeauna intenția de a dobândi un ciștiș propriu de pe urma actului plastografiat. De aceea dovedirea autenticității actelor constituie scopul cel mai însemnat al diplomaticii.

Autorul se ocupă apoi de caracteristicile externe ale actelor: materialul de scris — papyrus-ul, hirtia, pergamentul, cerneala, hrisografia, arătând modul cum erau folosite acestea la diferite împrejurări. Vorbește apoi despre scrierea actelor, subliniind că în cancelaria imperială se folosea o scriere deosebită. Se ocupă de diferitele însemnări care se făceau pe acte: întărirea (Legimus—cuvinte scrise cu chinovar introduse pe alocurea), apoi vorbește despre lipituri, adică despre anumite clarificări, care se făceau la început pe un material separat, dar, ca să nu fie înlocuite cu altele în cele din urmă au început să fie trecute în scris pe dosul actului. În fine, se arată că cele mai importante și mai solemne acte imperiale bizantine erau însoțite și de o bulă de aur, motiv pentru care au început să fie numite și hrisoave.

Cit privește caracteristicile interne ale actelor, autorul stăruie asupra limbii, precum și asupra părților actului, adică: protocolul (*invocatio, intitulatio și inscriptio*), textul propriu zis, care se împarte în: *arenga, naratio, dispositio, sanctio și corroboratio* și, în fine, *eshatocolul* (partea de la urmă) care cuprinde: a) data și b) semnătura (*subscriptio*).

Capitolul acesta se încheie cu o seamă de considerații în legătură cu Cancelaria imperială, cu evoluția și funcționarea ei. Activitatea Cancelariei imperiale era împărțită între: 1. *Quaestor sacri palatii*; 2. *magistri scriniorum* și 3. notarii și referendarii din *schola notariorum* de sub *primicerius notariorum*. Autorul se ocupă pe larg (pag. 146—161) de evoluția și funcționarea Cancelariei imperiale, începând cu Constantin cel Mare și până în ultimele zile ale statului bizantin, arătând evoluția funcțiilor și denumirile acestor funcții pe parcursul timpului.

În partea a treia, procedind la o largă analiză a materialului, autorul scoate în evidență: A. Categoria actelor, adică acte legislative (legea generală, edictul, pragmatika sanctio, mandata principis și

actele relative la unele împrejurări legale concrete (rescriptum, dezlegarea, însemnarea) (p. 165—190). În continuare, prof. Karaghiannopoulos se ocupă de a doua categorie de acte: actele de politică externă, insistind asupra epistolelor diplomatice, convențiunile de politică externă, insistind asupra epistolelor diplomatice, convențiunilor și hrisoavelor procuratorice (p. 191—221). În al treilea rând, vin actele administrative, în care e vorba despre porunci sau sigilii și kodicele (p. 222—232). În cele din urmă, autorul menționează actele de privilegii și anume: „hrisovul”, sigiliul hrisovului și definiția hrisovului (p. 233—251). Scoate în evidență apoi: B. Predarea actelor, arătând că în afară de actul imperial propriu zis se mai puteau obține și alte copii, care erau folosite în diferite împrejurări. Copii de pe astfel de acte se eliberau și de autoritățile bisericești, având deasupra lor o „etichetă” în care se menționa că sînt identice cu actul imperial în cauză. În afară de acestea, mai sînt și alte copii completate cu textul integral sau numai cu o parte de text din alte acte imperiale. În fine, autorul se ocupă și de actele contrafăcute, sau plătuite, după care încheie această parte (p. 252—260 și 261—264) cu o seamă de criterii care ne ajută să stabilim autenticitatea unui act eliberat de Cancelaria imperială.

Urmează Adaosul lucrării sau „Epimetru”, care conține o serie de îndrumări elementare și de care trebuie să se țină seamă la editarea actelor bizantine. După cum am arătat mai sus acestor Adaos (p. 267—274) este opera bizantinologului F. Dölger, completată și pusă la punct de către autorul acestei ediții, prof. I. E. Karaghiannopoulos.

Pentru ilustrarea lucrării, adresată în general specialiștilor în diplomația bizantină, autorul prezintă la sfîrșitul ei un număr de 85 de fotocopii după diferite acte bizantine. Ele sînt însoțite, în prealabil, de textele transcrise, în conformitate cu regulile stabilite în lucrare. Printre acestea se găsesc și 15 peceți cu date diferite, care însoțeau actele emise de Cancelaria imperială din Bizanț. Multe dintre actele transcrise nu se rezumă numai la fragmente înfățișate în fotografii, ci cuprind textul întreg al actelor respective (pag. 275—324).

Lucrarea se încheie cu un indice de izvoare (p. 325—340) și alături de persoane și lucruri (p. 341—379).

Lucrarea pe care o prezentăm aci este de fapt o excelentă monografie asupra unuia din cele mai dinamice capitole din istoria culturii bizantine — cancelaria imperială, ale cărei implicații s-au resimțit aproape în toate cancelariile curților europene din evul mediu. Monografia prof. Karaghiannopoulos, însoțită de o documentație științifică impresionantă și editată în cele mai bune condiții tehnice, constituie un auxiliar prețios pentru toți cei care se interesează de istoria diplomatiei, în genere.

OLIM N. CACIULA

B. G. SPIRIDONAKIS, Empire Ottoman. Inventaire des memoires et documents aux archives du Ministère des Affaires Etrangeres de France, Salonique 1973. Publié par l'Institut d'Etudes Balkaniques 1973, 536 p.

Cercetătorul care dorește să studieze istoria Imperiului otoman, de la ridicarea acestuia pe cele mai înalte culmi până la decăderea sa, este pus în fața unei munci deosebite avînd în vedere numeroasa documentație, mai mult sau mai puțin cercetată.

Cele mai multe surse de informații privind istoria acestui imperiu stau îngropate în arhive sau sînt puțin studiate de istorici.

În ultimul timp s-au întreprins unele acțiuni de clasificare a documentelor ce privesc Imperiul otoman, țările supuse acestuia și relațiile pe care Imperiul le-a avut cu diferite state din Europa.

O astfel de acțiune a fost întreprinsă de B. G. Spiridonakis. Acesta a studiat arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Franței, unde se conservă în bună stare 132 de volume sub rubrica „Turcia”, întocmind un reperar al memoriilor și documentelor privind Imperiul otoman care cuprinde perioada între 1528 și 1897. Singurele documente care nu corespund acestei perioade sînt cele două „Capitulații” acor-

date de sultanul Mehmed al II-lea genovezilor din Pera în anii 1451 și 1455.

Lucrarea, publicată în 1973, cuprinde rapoarte, relații, memorii, tratate comerciale, politice, descrieri de călătorii la Istanbul și în alte părți ale Imperiului otoman, note diplomatice, scrisori oficiale și particulare precum și alte documente și acte care reflectă activitatea reprezentanților francezi la Poarta Otomană.

Autorul a grupat aceste memorii și documente avînd în vedere diferite criterii cum ar fi: problema religioasă în imperiu; situația provinciilor ocupate de turci; situația Moldovei și Țării Românești în anumite perioade văzută de diplomații și reprezentanții Franței în Imperiul otoman etc.

Scopul lucrării, așa cum dealfel arată și autorul, este de a veni în ajutorul celor interesați în a studia diferitele aspecte din istoria Imperiului otoman, a relațiilor acestuia cu Franța și cu țările subjgate din Sud-estul Europei, în a doua jumă-

tate a secolului al XVI-lea până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Valoarea publicației constă în faptul că marea majoritate a documentelor nu au fost utilizate de istorici decât cu rare excepții, rămânând ca aceștia să folosească prezentul repertoriu și să-l îmbogățească prin noi descoperiri.

În lucrare, în contextul relațiilor franco-turce, sînt numeroase referințele la Moldova și Țara Românească (în documentele publicate este folosită denumirea de Valahia pentru Țara Românească). Numele acestora revine, dealtfel, foarte des în Indicele de nume proprii care încheie volumul.

Ele apar frecvent începînd din secolul al XVIII-lea și mai ales în secolul al XIX-lea cînd rolul țărilor române în istoria universală crește considerabil.

Prima mențiune directă o găsim în documentul nr. 14 din vol. I pag. 16, care ne furnizează date privind victoria turcilor asupra armatei ruse și moldovene la Stănilești pe Prut (denumirea turcească este „Bouroude”) în 1711, în scrisoarea domnului de la Pierrière Conte Des Alleens.

De asemenea sînt numeroase și referințele la situația politică, economică, administrativă a celor două țări române cum ar fi: „Notița statistică asupra Moldovei” de Charles Lagan — Iași, mai 1828 (p. 54) sau „Boisecomte a Rigny: aprecieri asupra bogățiilor Valahiei, a populației, producției, comerțului sau organizării administrative, justiției, armatei, bugetului și sistemului de impozite” (p. 78). Tot acest diplomat francez ne furnizează date asupra comerțului și navigației pe Dunăre (p. 70).

Pentru istoricii noștri un interes particular prezintă și informațiile relative la Valahia și Moldova conținînd concluziile tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi-21 martie 1779 art. VII tradus de A. J. Ducourroy. Constantinopol 31 oct. 1807 (p. 54) sau capitolele I și II din Regulamentul organic din Valahia 1832 (p. 55) și extrasul din Regulamentul organic art. 425 și 426 privind opinia guvernului rus asupra unirii celor două principate române 1834 (p. 161).

Sînt prezentate de asemenea documentele care reflectă situația țărilor române în perioada revoluției de la 1848 pînă la Convenția de la Balta Liman: „Apelul pentru înarmare adresat poporului Valah 1848 (p. 162); Memoriu justificativ al revoluției românești din 11/23 iunie 1848. Paris 1849 (p. 162). Textul convenției de la Balta Liman. 19 aprilie—1 mai 1849

(p. 162). Țările române apar menționate în documentele din această listă și în legătură cu războiul Crimeei (1853—1856).

O serie întreagă de documente și memorii privesc preocupările personalităților politice din cele două principate române pentru unirea lor într-un singur stat. Se pot enumera în acest sens: „Nota asupra unirii Moldovei și Valahiei într-un singur stat” de D. Brătianu — Paris, 5 aprilie 1856 (p. 194); „Proteste contra listelor electorale pentru divanul ad-hoc adresate de patrioții moldoveni membrilor comisiei internaționale cu sediul la București”, 1857 (broșură imprimată la Bruxelles (p. 196); sau „Congresul de la Paris — tratat general”, Paris 30 martie 1956 (p. 250); „Conferința de la Paris, convenția relativă la organizarea principatelor Moldova și Valahia”, Paris 19 august 1858 (p. 251). Țările române sînt prezente și în documentele privind războiul ruso-româno-turc din 1877—1878.

Istoricul român are deci la dispoziție informații prețioase asupra situației celor două țări române din secolul al XVIII-lea și pînă la sfârșitul secolului al XIX-lea, unele necunoscute din alte surse, altele rămase inedite.

Lista memoriilor și documentelor publicate de Spidridonakis se încheie cu patru anexe:

1 Lista cronologică a miniștrilor afacerilor externe, 1589—1899;

2 Lista ambasadorilor, miniștrilor, însărcinați cu afaceri și trimiși în misiuni speciale ai Franței pe lângă Poarta Otomană de la 1525 la 1898;

3 Tabloul cronologic al sultanilor otomani 1281—1922;

4. Lista cronologică a marilor viziri otomani de la 1451 pînă în 1922.

Autorul menționează că memoriile și documentele cercetate sînt date după patru calendare: iulian pentru documentele franceze precedînd anul 1582, gregorian după aceasă dată, republican 1793—1806 și musulman. El a păstrat datarea iuliană și gregoriană despărțită printr-o linie oblică, pentru documentele bulgare, românești, grecești și sîrbești, traducînd în calendarul gregorian documentele dateate în calendarul republican și musulman.

Lucrarea prezentată, prin lista precisă și ordonată întocmită de autor, aduce o contribuție importantă în clarificarea cadrului politic, economic și cultural al țărilor din sud-estul Europei.

ANA IOSIF

TODOR N. GANEV, Bălgaro — Rumănski naucini i kulturni vrăzki 1869—1944. Dokumenti, Edit. Akademii Bulgare de Științe, Sofia, 1973, 351 p.

A înmănunchea, în paginile unui volum, momente dintre cele mai semnificative ale contactelor culturale și științifice româno-bulgare, de-a lungul a trei sferturi de veac, constituie fără îndoială o inițiativă interesantă și laudabilă. Ea răspunde interesului sporit al cercetătorilor din ambele țări pentru mai buna cunoaștere a trecutului cooperării bilaterale în domeniul științelor sociale, cauzei apropiierii și respectului reciproc.

Lucrarea are un caracter documentar, constituindu-se din corespondența schimbată între ei de savanți români și bulgari, în calitate oficială sau ca prieteni, precum și dintr-un fragment din însemnările de călătorie privind Bulgaria ale episcopului Melchisedec. O mare parte a materialului este inedit, fiind cules de autor, fie din așezămintele publice de cercetare ale celor două țări, fie din colecții particulare. Este subliniat caracterul sintetic, reprezentativ al cărții, cuprinderea măririlor celor mai revelatoare, precum și virtuala existență a unor alte documente de primă mînă.

Ne sînt astfel aduse în prim-plan personalitățile de mare suprafață ale vieții științifice și culturale, cum au fost Nicolae Iorga, Ivan Sismanov, Ilie Bărbulescu, Ștefan Bobeov, Ioan Bogdan, Teodor Capidan, Stoian Romanski, Ștefan Mladenov, Nicolae Cartojan, Vasil Zlatarski, Sextil Pușcariu și mulți alții.

Pentru o mai rapidă orientare în cuprinsul lucrării, inserarea corespondenței respectă ordinea alfabetică după numele autorilor bulgari, în raport cu care apar colegii români. Ordinea acestora din urmă este de asemenea alfabetică, iar în situația unei co-

respondențe mai întinse, succesiunea respectă datarea misivelor.

Modalitatea de prezentare adoptată de autor constă în publicarea textelor în limba originală, de obicei alta decît bulgara, (franceză, română, germană, rusă, italiană, sârbo-croată) și traducerea în continuare în limba bulgară. În felul acesta, deși se adresează cititorilor din țară, volumul apărut la Sofia devine accesibil și celor străini, în măsura în care stăpînesc respectivele limbi de circulație. Prefața este redactată bilingv, bulgară-franceză: aparatul critic, indicele și tabla de materii sînt exclusiv în bulgară. Textul este completat cu fotografii ale savanților.

Așa cum se arată în prefață, momentele care fixează cronologic limitele culegerii sînt înființarea Societății literare bulgare (vîitoarea Academiei bulgare de științe) în anul 1869 și eliberarea țării de sub jugul fascist în anul 1944.

Majoritatea scrisorilor sînt autografe. Uneori a fost posibilă confruntarea cîrneli cu originalul; numai ultimul figurează în lucrare. Stilul și particularitățile lingvistice ale textelor sînt păstrate, grafia fiind adaptată normelor în vigoare.

Culegerea se referă la o perioadă în care relațiile științifice aveau mai degrabă un caracter personal, decît instituționalizat la nivelul forurilor academice. Totuși, multitudinea punctelor de contact în domeniul istoriei, arheologiei, literaturii, lingvisticii, etnografiei și dreptului, interesul manifestat pentru cîștigurile științifice realizate pe aceste planuri în țara vecină, ca și participarea comună la unele manifestări internaționale au contribuit efectiv la cimen-

tarea prieteniei dintre învățații români și bulgari, la adăncirea contactelor dintre ei. Dealtminteri, acestea sînt și împrejurările care prilejuiesc redactarea majorității documentelor.

Astfel, Ilie Bărbulescu solicita în 1932 filologului Ștefan Mladenov intensificarea schimbului de materiale și publicații științifice prin abonări și trimiteri regulate, iar Stoian Romanski se interesa, scriindu-i lui Nicolae Carțoian, de apariția unor studii privitoare la poezia populară sud-slavă. Atunci cînd, dintr-o inițiativă generoasă, se proiecta la București un „dicționar antologic al contemporanilor din Peninsula Balcanică și Rusia”, autorul (N. Ionescu) se adresa învățatului și animatorului cultural Ivan Sîșmanov în cuvintele: „Am început lucrarea și sper să dau viață unei cărți de un folos incontestabil, ca una care va fi reflectarea activității și progresului popoarelor balcanice”.

Pagini rodnice de colaborare se înregistrează între Petre P. Panaitescu și istoricul medieval Petăr Nikov. Deși inițial nu se cunoșteau personal, savantul român îi trimite colegului său cîteva studii. Răspunzîndu-i, Petăr Nikov ține să-i precizeze: „Mă bucură foarte mult că am avut astfel ocazia să intru în contact cu Dvs, stimate coleg, un reprezentant al istoricilor români de la Universitatea din București și sper ca relațiile noastre stabilite fericit să se continue și să se dezvolte în viitor și pe baza unei cunoașteri personale”.

La rîndul său, cunoscutul tracolog G. Kațarov, aflat în corespondență cu profesorul D. Tudor, care-și exprimase anterior intenția de a cerceta arhivele din Sofia, menționează: „Relațiile reciproce ale bulgarilor și românilor sînt un capitol important și interesant, despre care Dvs aici în bibliotecile noastre veți găsi sigur cîte ceva, din ce vă interesează. Opera respectivă la care deja lucrați va avea o mare valoare și mult interes și pentru istoricii bulgari”.

Mai multe scrisori fac dovada legăturilor prietenești existente între Spiru Haret și Ivan Sîșmanov, ambii deținînd, în primul deceniu al secolului nostru funcția de ministru al instrucțiunii, în care calitate s-au distins prin inițiative progresiste. După o vizită la București, Sîșmanov nota: „Momentele petrecute în țara Dvs îmi vor rămîne în memorie (...) ca și în memoriile pe care le voi scrie într-o zi”. Iar Haret își exprima convingerea că vizita „...va contribui, sînt sigur, la întărirea stimei reciproce între popoarele noastre, care reprezintă cea mai bună garanție a relațiilor lor internaționale bune”.

Identificarea unor modalități concrete de cooperare științifică a stat mereu în atenția oamenilor de cul-

tură din sud-estul Europei. Relevînd acest aspect, Ștefan Mladenov arăta lui Take Papahagi în 1926: „Dacă în Capitala Dvs se crează un institut special de lingvistică, etnografie și folclor, toți savanții din Balcani se vor bucura”. Și afirmă în continuare că pentru colaborare „...nu este nevoie de altceva decît de bunăvoință. Un proiect al Facultății de litere din București va fi studiat cu plăcere la noi și vom fi desigur de acord”.

Aducîndu-i la cunoștință satisfacția încercată la primirea favorabilă a cărții sale în Bulgaria, C. Maniu mărturisea juristului Ștefan Bobcev dorința multor intelectuali de frunte români pentru apropierea relațiilor cu învățații bulgari, iar G. C. Dragu, scriind aceluiași, ținea să observe: „Doresc ca prietenia noastră să se extindă asupra întregii peninsule balcanice”.

Correspondînd cu dramaturgul Dimităr Sîșmanov, Emanoil Bucuța îl invita călduros să efectueze împreună o călătorie la Cernăuți, acolo unde, în regia lui Victor Ion Popa i se juca o piesă. Deși în cele din urmă, invitației nu i s-a dat curs, schimbul de scrisori este edificator pentru sincera prietenie ce se stabilise.

Cele trei sferturi de veac de contacte reciproce au cunoscut, pe plan politic și momente de încordare, de dispută între cele două țări și popoare. Totuși ele nu au influențat negativ cursul ascendent al înțelegerii și cunoașterii bilaterale, întreținute de învățați. Emoționant este, în acest sens, dialogul purtat de-a lungul mai multor decenii, prin intermediul misivelor, între Nicolae Iorga și Ivan Sîșmanov. Reputatul savant român remarcă: „Trebuie să ne într-ajutăm, să ne apărăm (...) contra concurenței celor mai puternici ca noi. Vom ajunge să ne prețuim, sînt sigur. Am repetat adesea aceste cuvinte cu o inimă senină și loială”. Sîșmanov convenea, în ce-l privea: „Să căutăm deci ceea ce ne apropie și nu ceea ce ne desparte!” Iar altă dată, sesiza: „Nu ajunge să fii om de știință, omul adevărului absolut, trebuie să ai forța morală pentru a-l arăta și a-l căuta prețuindeni, chiar și în special în domeniul politicii...” La moartea învățatului bulgar, Iorga a ținut să-și exprime aleasa prețuire față de acesta.

Culegerea de documente semnată de Todor N. Ganev se înscrie ca o contribuție valoroasă pe linia descifrării sau completării unor momente semnificative din trecutul relațiilor româno-bulgare și astfel, interesul publicului român apare pe deplin justificat.

R. PAIUȘANU

La Gazette des Archives, Nouvelle serie, nr. 88, I-er trimestre 1975.

Primul număr pe anul 1975 al revistei colegilor francezi „La Gazette des Archives” este deschis prin tradiționalul „Cuvînt” de început de an semnat de Etienne Taillemite, președintele Biroului Asociației arhiviștilor francezi. Autorul semnaleză pericolul pe care-l prezintă existența unui curent de idei care proclamă inutilitatea învățămîntului istoriei și al formării unei culturi istorice într-un moment în care interesul francezilor pentru cunoașterea trecutului se dezvoltă continuu, iar omul de astăzi face eforturi pentru a nu săbi legăturile cu acest trecut. Subliniind că istoria este un element esențial al culturii, președintele încheie cu un călduros apel pentru protejarea, prin toate mijloacele, a învățămîntului istoric, învățămînt capabil să educe generațiile viitoare.

Un spațiu amplu, care ne-a reținut în mod deosebit și nouă atenția îl ocupă rubrica „Arhivele și documentarea”. Într-un scurt comentariu, Henri Blaquière, inspector general al Arhivelor Franței, relevă că, atît primul congres național francez privind documentarea cît și Congresul național al Arhivelor pe aceeași temă, ținute la Paris în anul 1974, au scos în evidență importanța relațiilor dintre Archive și documentare.

Socotînd oportună pentru știință și administrație relevarea acestor relații numeroase și strîns între Archive și instituțiile de documentare, editorii revistei publică trei rapoarte deosebit de apreciate, care au slujit ca bază de discuții Congresului arhiviștilor francezi.

Primul dintre rapoarte, avînd ca obiect „Definiția documentării”¹, după o scurtă istorie a științei documentării, stabilește o interesantă corelare între funcțiile documentării pe de o parte și funcțiile arhivelor, bibliotecilor, cercetării și administrației pe de altă parte, dar luate pe rînd. Concluzia la care ajunge autorul în încheierea comunicării sale este aceea că documentarea nu este o activitate ocazională ci răspunde unei cerințe de participare din ce în ce mai mare la progresul științei și luării deciziilor în administrația cunoașterii umane, devenind un fenomen general și necesar. Ținem să redăm schema realizată de autor în legătură cu documentarea științifică și administrativă, care poate oferi soluții cît mai fericite pentru urmărirea relațiilor dintre Archive și alte instituții cu funcții de documentare².

În cel de al doilea raport „Arhivele și documentarea la nivelul Administrațiilor Centrale”³, Andrée Chaleux, dorînd să precizeze funcția centrelor de

¹ Henri Charnier, *Définition de la documentation*” p. 11—17.

² Vezi fig. 1.

³ Andrée Chaleux, *Les archives et la documentation au niveau des administrations centrales, Constat et diagnostic*, p. 17—28. Raportul beneficiază de o interesantă schemă privind organizarea unui serviciu de documentare într-o administrație. Vezi fig. 2.

documentare din ministere și alte instituții centrale și raporturile care ar putea exista între centrele lor de documentare și serviciile de arhivă, întreprinde o anchetă pe bază de chestionar asupra a 55 de servicii de documentare administrativă, excluzându-le pe cele cu caracter științific.

Autorul constată că „în toate administrațiile centrale sunt mai multe servicii secundare de documentare, chiar dacă poartă nume diferite, alături de servicii centrale de documentare, dar care nu au rol de coordonator al primelor”. Cele mai multe servicii centrale de documentare au fost create între anii 1960–1970, figurează în organisme și au propriul lor buget consacrat cumpărării de publicații, politici de informare și editării de lucrări, serviciile secundare de documentare, bibliotecile și, în cea mai mare parte, serviciile de arhivă, rareori sunt înregistrate, sunt și administrații centrale cu servicii de arhivă care dispun de un buget special, personalul, pe ansamblul serviciilor de arhivă, de documentare și bibliotecă are nivel de pregătire eterogen și variază între 30–40 de persoane, cimpul activității, în general, marchează o documentare specializată, iar accesul la documentele create este variabil: unele sunt deschise publicului larg, altele asigură posibilități de informare unui public specializat, după cum unele sunt numai pentru uz intern.

În ceea ce privește prestațiile, autorul a observat că cele mai multe folosesc tehnicile biblioteconomiei asigurând împrumuturi și servind liste de achiziții, publicații, numeroase reproduceri ca urmare a numărului mare de aparate de reproducere și microfilmare de care dispun.

Desigur, la un număr de centre de documentare și-a făcut loc automatizarea care utilizează fișiere de selecție automată a fișelor (sistem Selecto) și un ordinator care antrenează procedee mult mai elaborate.

După analiza raporturilor dintre diferiții factori care realizează informarea administrațiilor și a publicului precum și a tehnicilor utilizate, autorul ajunge la concluzia că documentarea și arhiva au absolut nevoie una de alta, iar introducerea informației antrenează o standardizare a indexărilor, stabilește posibilități de punți între tezaurele documentare, protejete de clasare a arhivelor și impune o colaborare permanentă.

Datorită acestor concluzii, Andrée Chaleux pune un diagnostic pentru viitor, vizând îmbunătățirea legislației în vederea recunoașterii obiective în administrațiile centrale a serviciilor de documentare și de arhivă care să regroupeze atât biblioteca cât și serviciul istoric. Pe de altă parte, autorul propune crearea în cadrul fiecărei administrații a unei comisii a Arhivelor iar la nivelul Direcției Arhivelor Franței a unei comisii permanente a arhivelor administrative cu rol de coordonator. De asemenea, este de părere că ar fi oportună crearea unui serviciu de informare în cadrul Direcției Arhivelor Franței însărcinat cu pregătirea conservatorilor* în probleme de arhivă contemporană și de documentare.

Cel de al treilea raport intitulat „Arhivele și documentarea la nivelul administrațiilor departamentale” pornește de la misiunea arhivelor departamentale care în Franța au misiunea nu numai de a conserva și valorifica documentele de arhivă ci și de a face muncă de documentare. Aceasta impune arhivistilor francezi să se inițieze și să cunoască modul de documentare la nivelul actual. Or, documentarea este privită ca o sarcină în plus, grea, adăugată la celelalte, și așa destul de numeroase. Pentru a vedea situația actuală la nivelul departamentelor și ceea ce este necesar să se întreprindă, s-a organizat o anchetă cu scopul de a da o vedere de ansamblu asupra activității centrelor de documentare existente pe lângă serviciile de arhivă departamentale. Analizând rezultatele, autorul raportului reliefează că documentarea oferă publicului înglobează probleme de legislație, politici, economice și sociale, geografice, învățământ, cultură, artă etc. Pentru documentare, arhivele departamentale dispun de fișiere alfabactice.

* La noi arhiviști.

† Pierre Gérard, *Les Archives et la documentation au niveau des administrations départementales*, p. 28–35.
metodice, analitice, fișiere ale cercetătorilor care permit cunoașterea preocupărilor lor.

Totuși, ca urmare a lacunelor de organizare, provocate și de prezența inter arhiviști a unui curent ostil documentării, s-a impus găsirea unor soluții care să fixeze locul acestei activități în instituția arhivelor, mai ales că dispun de factorii ce pot favoriza dezvoltarea unei politici a documentării. În final, Pierre Gérard analizează acești factori: dispozițiile regulamentare, personalul calificat, materialul de reproducere și existența unui Serviciu de informatică al Direcției Arhivelor Franței.

Din acest număr, datorită interesului pe care-l prezintă pentru noi, ne oprim mai pe larg asupra articolului semnat de Henri Martin de Lasalle⁵. Autorul demonstrează realizarea microfilmării documentelor medicale care sunt primite la SAMA** se face în două faze de către un personal calificat cu ajutorul unui anumit tip de material și aparate de mare randament. Faza I înseamnă primirea documentelor, apoi selecționarea celor care se microfilmează de cele cărora li se aplică acest proces. Dosarele astfel clasificate sunt așezate în lădițe, de lemn cu dimensiuni interioare utilizabile. Faza a II-a debutează cu stabilirea unei fișe de identificare pe carton tip IBM pentru fiecare dosar, fișă care va fi filmată la începutul dosarului, permițând identificarea acestuia în regăsirea manuală sau automată. Urmează microfilmarea. Evidența documentelor se face cu ajutorul calculatorului electronic. Documentele pe hirtie velur (foiță) sunt protejate prin acoperirea cu o foaie de plastic. După microfilmare se face controlul filmelor, verificarea succesiunii numerice a documentelor, calitatea etc. Dacă se constată greșeli, documentele sunt din nou microfilmate și așezate la locul lor în cadrul rolei. După verificare, microfilmele sunt puse în casete din material plastic, identificate, indexate și arhivate în mobilă ignifugă. După ce filmul a fost considerat bun și arhivat, documentele microfilmate sunt repartizate în pachete și puse în lăzi pentru a fi expediate la locul definitiv de arhivare. Pentru ca cititorii să aibă o imagine mai concretă a activității acestui serviciu, Henri Martin de Lasalle evidențiază câteva din rezultatele obținute. Aflăm astfel că în cursul lunii martie 1975 o echipă compusă din 6 persoane a prelucrat 1348 lădițe, ceea ce echivalează cu 670 metri liniari.

În încheiere, autorul afirmă că microfilmarea sistematică a documentelor este posibilă dar necesită mult personal și o metodă de lucru care va trebui să fie adoptată la fiecare tip de documente ce urmează a fi microfilmate.

Rubrica „Cronici” inserează o serie de date referitoare la activitatea serviciului de arhivă și de documentare din Ministerul Afacerilor străine în 1974: creșterea colecțiilor prin diverse depuneri și achiziții între care se remarcă scrisorile lui Talleyrand și Palmerston privind alianța franco-engleză (1832 și 1834) clasarea documentelor, publicarea Tomului VIII din a 2-a serie „Documentele diplomatice franceze 1932–1939” și alte culegeri de tratate și acorduri ale Franței, legătura cu publicul, expoziții organizate, diverse activități efectuate în cadrul Misiunii permanente de pe lângă ONU și la Ambasada Franței la Praga, activitatea de achiziționare și selecționare s.a.m.d. În aceeași ordine de idei, sunt publicate informații legate de activitatea Serviciului Istoric al Armatei terestre, Marinei și Armatei aerului în anul 1974.

În sfârșit, dorim în încheierea prezentării noastre să remarcăm de la rubrica „Recenzii” semnalarea Lexiconului de terminologie arhivistica iugoslavă, apărut la Zagreb în anul 1972. După cum aflăm, consultarea lui este mult facilitată datorită faptului că pentru fiecare termen se dă echivalentul său în nouă limbi de circulație europeană. Față de Lexiconul publicat de consiliul Internațional al Arhivelor în 1964, care conține doar 175 de termeni, cel iugoslav marchează un progres, incluzând un număr de 350 de termeni. Arhiviștii iugoslavi s-au străduit astfel să completeze lacunele existente în lucrarea CIA, în-deosebi pentru gestiunea arhivelor curente și reproducerea documentelor. Lexiconul iugoslav va facilita noua ediție revizută și îmbogățită a terminologiei americane.

GABRIELA HURMUZACHE

⁵ Henri Martin de Lasalle, *Micrographie et archives médicales hospitalières aux Armées*, p. 43–45.

** Secție a arhivelor medicale ale Armatei.

The Second World War. A Guide to documents in The Public Record Office, London, HMSO, 1972, IX + 303 p. (Public Record Office Handbooks, no. 15)

În conformitate cu dispozițiile unei legi votate de Parlamentul englez în 1967, termenul de 50 de ani, prevăzut în legea de reorganizare a Arhivelor publice din 1950 (*Public Records Act*), pentru darea în cercetare a documentelor statului, a fost scurtat la 30 de ani. În 1972, arhivele constituite de către ministere și instituții centrale engleze în timpul celui de al doilea război mondial (1939–1945), totalizând circa șapte mii polițiști raft, au fost date, în baza legii menționate mai sus, în totalitatea lor, în cercetare și nu anual, pe măsură ce se împlinesc cei 30 de ani ceruți de legea din 1967. În același mod s-a procedat mai înainte, în 1966, cu arhivele private ale primul război mondial care au fost date în foloșire, în întregime. Această hotărâre, se afirmă, a fost luată pentru a se satisface cerințele istoricilor ce studiază diferitele aspecte ale războiului.

Odată cu darea în cercetare în bloc a acestor arhive, *The Public Record Office* a publicat un ghid al lor. Pregătirea volumului s-a făcut sub conducerea lui I. Bell, conservator adjunct principal la PRO și cu participarea altor arhiviști și cercetători de la unele departamente, informațiile necesare pentru întocmire fiind strinse în timp ce documentele referitoare la război erau în curs de prelucrare. În introducere se precizează că *Ghidul* nu se limitează numai la cele mai semnificative documente, dar nici nu trebuie să se creadă că toate clasele de documente descrise în volum au putut fi puse la dispoziția publicului, la începutul anului 1972.

S-a menționat în *Ghid* ori de câte ori s-a știut că unele grupe de documente sînt închise pentru cercetare o perioadă mai lungă decît treizeci de ani. Pentru că acțiunea de prelucrare a fondurilor a continuat în timpul pregătirii *Ghidului*, nu întotdeauna a fost posibil să se dea informații privitoare la clasa finală a documentelor sau chiar în ce privește conținutul lor, astfel că în unele cazuri grupe de documente vor putea fi date în cercetare fără a fi fost descrise în *Ghid*. Aceasta este, poate, în special situația cu fondurile anterioare ce se continuă și în timpul războiului care au trebuit să fie lăsate departe pînă la terminarea prelucrării materialelor ce privesc direct războiul.

Hotărârile în ce privește categoriile de documente ce se referă la război au fost adesea destul de dificil de luat. Listele fondurilor din *Ghid* nu au fost limitate la documentele privitoare la purtarea războiului, ci cuprind într-o oarecare măsură documente ale unor activități provocate sau afectate de acesta, deși chiar și în această situație a fost necesar să se fixeze o linie de demarcație. De exemplu nici o arhivă judiciară nu este cuprinsă în *Ghid*, deși, în mod sigur, războiul a exercitat o influență asupra proceselor dezbătute în instanțe. De altă parte arhivele unor instituții (*Whitley Councils*, *Civil Service* etc.) au fost incluse, din cauza informațiilor ce le conțin în ce privește efectele războiului asupra persoanelor care au acționat în mașina de război. Acolo unde a fost posibil s-a indicat numărul materialelor dintr-un fond, privitoare la război. În multe cazuri aceasta nu a fost posibil, fie că organizarea unui fond nu permitea să se facă o distincție sau pentru că prelucrarea nu atinsese un stadiu în care să fie efectuate astfel de calcule. În orice caz trebuie avut în vedere că aceste cifre se bazează numai pe datele din documente și nu în scopul de a fi un ghid al importanței lor pentru război. Adică, ori de câte ori un fond a fost inclus pentru că posedă o apreciazabilă cantitate de materiale referitoare la război, în sensul arătat mai sus, numărul unităților de păstrare dacă este indicat, privește toate unitățile acestui fond dintre anii 1939 și 1945.

Al doilea război mondial, ca și primul, a provocat o creștere imensă în ce privește dimensiunile mașinii administrative. Atribuțiile departamentelor existente au fost redistribuite și noi departamente au fost create. În interiorul lor, departamentele au fost supuse unei succesiuni de schimbări organizatorice după cum au cerut-o evenimentele sau împrejurările. Această situație pare că și-a încetinit cursul în 1943, deși nu a dispărut niciodată pînă la sfîrșitul războiului. Totuși, nu s-a considerat necesar să

se urmărească fiecare schimbare minoră în ce privește atribuțiile direcțiilor din ministere. Evoluția structurii lor interne a fost descrisă în mare, în măsura în care s-a considerat că ar putea contribui la înțelegerea documentelor și pentru indicarea materialelor ce trebuie găsite.

Extinderea enormă a controlului guvernamental asupra multor aspecte ale vieții și încordarea crescîndă în ce privește resursele țării, multe din ele fiind îndreptate din ce în ce mai mult spre eforturile de război, au făcut ca interesele ministerelor să intre în conflict, într-o măsură necunoscută în timp de pace. Sarcina de coordonare în sectoarele de posibile conflicte a fost dată unor comitete oficiale ministeriale și interdepartamentale care au apărut în număr mare, poziția cheie în această privință aparținînd *Secretarului Cabinetului de Război*.

Arhivele din această perioadă au unele trăsături distinctive tocmai din cauza acestor activități conexe ale unor departamente deosebite. Documentele unor departamente oferă o informație utilă asupra activității altora, în special unde există o oarecare coordonare cu ajutorul unor instituții reunite. Jurnalele de război transferate de Ministerul Armatei oferă un număr de exemple de acest fel ca și dosarele Ministerului de Externe. Un alt aspect al intereselor comune este predominarea copiilor de documente date pentru informare la mai multe departamente. Aceasta are drept consecință crearea unui mare număr de dosare de informare deosebite de dosarele de lucru care constituie instrumentele uzuale și arhivele administrației engleze în secolul douăzeci. Telegrammele joacă un rol special în distribuirea informației și listele lor de distribuție sînt adesea mai lungi decît mesajele. Problemele diplomației secolului 20 pot avea în centru listele de distribuție și codurile prefix ale telegramelor respective, în total 33 ministere și instituții centrale.

Din octombrie 1939, ministerele au fost sfătuite de Oficiul Cabinetului de Război să ia în considerație pregătirea istoriilor oficiale ale activității. Serile de istorii ce au început a fi publicate din vremea războiului, au fost deosebit de valoroase în pregătirea acestui *Ghid* și lista lor este dată în anexa nr. 4 a volumului. Acestea, ca și acelea ale Secției istorice a Oficiului Cabinetului oferă introduceri detaliate în multe genuri de activități din timpul războiului, atât civile cît și militare¹.

În volum sînt prezentate arhivele constituite în timpul războiului de către următoarele instituții: Direcția centrală a războiului, Amiralitatea, Ministerul Agriculturii și Pescărilor, Ministerul Aerului, Ministerul Producției Aeronautice, Departamentul Asistenței, Oficiul Colonial, Cartierele generale ale operațiilor combinate, Ministerul Economiei de război, Departamentul Educației, Ministerul Alimentației, Ministerul de Externe, Comisia Forestieră, Ministerul Combustibilului și Energiei, Ministerul Să-

¹ S-a folosit astfel o serie privind istoria militară a Angliei intitulată: *Marea Strategie* (6 vol.) ; o altă serie tratează despre Campania în Norvegia, Franța și Flandra, Mediterana și Orientul Mijlociu ; Războiul contra Japoniei (5 vol.), Victoria din Vest (2 vol.), Apărarea Regatului Unit ; Războiul pe mare (3 vol.), Ofensiva strategică aeriană (4 vol.). Administrația militară aliată în Italia (1943–1945). Administrația militară engleză în Orientul Îndepărtat, ordine de luptă între 1939–1945. Politica externă engleză în al doilea război mondial. O altă serie privește situația administrației civile în Anglia, respectiv economia britanică de război, producția engleză de război, probleme de politică socială. Compendiu statistic al războiului, alimentația, blocada economică, politica financiară, apărarea civilă, petrolul, agricultura, industria civilă și comerțul, studii despre serviciile sociale, producția de război, ajutorul american, ajutorul de peste mări, armament. O altă serie conține volume consacrate problemei medicale militare și civile, pentru marină, armata de uscat, aviație și populația civilă. Lista acestora este reprodusă în anexa nr. 4 a *Ghidului* (p. 301–303.)

nătății, Ministerul de Interne, Ministerul Securității Interne, Ministerul Informației, Ministerul Muncii și Serviciul Național, Departamentul Lordului Cancelar, Poliția Metropolitană, Ministerul Asigurărilor Naționale, Comitetul Economiei Naționale, Ministerul Pensilor, Ministerul Producției, Departamentul Directorului Procurorului Public etc.

La fiecare din fondurile menționate mai sus se reproduce lista cronologică a miniștrilor și a principalilor colaboratori ai lor cu datele între care au funcționat și se prezintă un istoric al activității ministerului respectiv și al transformărilor pe care le-a suferit în timpul războiului, după care se reproduce lista principalelor grupe de documente create în această perioadă cu cota, cu o scurtă prezentare a conținutului și numărul unităților de păstrare; de exemplu, pentru România: FO 770 *Embassy and Consular Archives Roumania. Correspondence, 4 pieces*.

Ghidul este prevăzută cu patru anexe: un cod al numerelor², o listă de abrevieri pentru diferite instituții civile și militare folosite în *Official Histories* (Istoriile oficiale) ale celui de-al doilea război mondial de către diferitele departamente; un *Index general* al Comitetelor Cabinetului de Război unde este menționat și un studiu despre „Coordonarea acțiunii departamentale în eventualitatea unui război” cu România, întocmit în 1941, cu indexul RWB 107/8. O ultimă anexă este aceea a „Istoriilor

oficiale ale celui de-al doilea război mondial”, întocmite de către diferitele departamente și menționate mai sus în nota nr. 1.

Ghidul prezentat constituie un admirabil instrument de informare pentru cei ce se ocupă cu studierea și publicarea de documente păstrate la PRO, referitoare la cel de-al doilea război mondial, dat fiind rolul pe care l-a avut Anglia și marele său imperiu colonial, de la început și până la sfârșit, în această teribilă conflagrație mondială.

În încheiere, considerăm deosebit de interesantă publicarea unor astfel de ghiduri tematice, în care se prezintă fondurile și colecțiile privitoare la o anumită temă de importanță majoră. În afară de ghidul general al Arhivelor engleze PRO a editat și alte ghiduri³, care împreună cu alte instrumente de informare (*finding-aids*) cum sunt indexurile, sunt deosebit de utile pentru orientarea cercetătorilor în imensitatea documentelor păstrate în Arhivele engleze, despre care se afirmă că sunt cele mai bogate din lume în această privință.

³ *Guide to the contents of the Public Record Office, Part I. Introduction, 1949 și vol. I—III, London, 1963—1968 (vol. IV în curs de editare)*; vol. I—II au fost prezentate în *Revista Arhivelor*, VIII (1965) nr. 2, p. 311; mai menționăm *The records of the Foreign Office, 1782—1939, London, HMSO. 1969. 184 p.* (Public Record Office, Handbooks, nr. 13); v. lista completă în *Government Publications Sectional List 24 British National Archives revised 1 January 1975, London, 79 p.*; v. și *Revista Arhivelor*, an L, 1973, vol. XXXV, nr. 1, p. 97, nota nr. 2; an LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 4, p. 536—537, notele nr. 3—4 și an LII, 1975, vol. XXXVII, nr. 3, p. 323, notele nr. 2, 4.

MIHAIL FĂNESCU

² În timpul războiului au fost folosite în Anglia cel puțin 10 000 coduri de nume pentru diferite operații militare. În indicele din volum care nu este exhaustiv, sunt reproduse denumirile codurilor pentru marile operații executate și uneori rămase neexecutate, pentru oameni și locuri, pentru proiecte tehnice importante.

LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE ÎN VOLUMUL XXXVIII

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
1. 1515 (7023) septembrie 3, Tirgoviște. Neagoe Basarab voievod întărește lui Mihai și altora jumătate din satul Grădiștea și jumătate din satul Runtea, în urma unei judecăți.	3 297	18. 1695 (7203) iunie 30. Cornea, mare ban dă răvaș la patru boieri hotarnici ca să aleagă niște ocine din hotarul satelor Virloiu și Băești.	3 299
2. 1520 (7029) septembrie 25. Neagoe Basarab voievod întărește lui Cirstea și fratelui său Dan partea de moșie de la Stroja.	3 297	19. 1702 (7210) iunie 21. Cornea, mare ban judecă pricina dintre Prodea cu frații lui și Dobre și Radu pentru o moșie din Grădiște.	3 299
3. 1531 (7039) ianuarie 22. Vlad Inecatul voievod întărește înfrățirea pe moșile lor a lui Oprea din Pisconi (Piscoli) și a lui Vilcu și Dușman din Virloi.	3 297	20. 1707 iunie 14. Hrisov prin care Constantin Brincoveanu întărește mănăstirii Mihai Vodă un loc în orașul București.	1 48
4. 1561 noiembrie 18. Despot vodă, domnul Moldovei trimite pe Moțoc și pe Abraham cu scrisoare de jurămint la regele polon.	3 324	21. 1742 (7251) octombrie 30. Marele ban poruncește la doi boieri să cerceteze o pricină de moșie la Grădiște.	3 299
5. 1561 decembrie 21 — 1562 ianuarie 14. Relatări asupra cheltuielilor făcute cu prilejul șederii solilor domnului Moldovei. Abraham Maniowicz și Andrei Liciu în Polonia.	3 324	22. 1748 februarie 5, Versailles. Srisoarea lui Ludovic al XV-lea trimisă președintelui parlamentului din Dijon, privind înregistrarea patentei din 3 ianuarie 1748 prin care se ordona închiderea depozitelor vinzătorilor de sare și tutun care nu au privilegiu regal.	1 27
6. 1561 decembrie 25. Scrisoarea lui Petre-moi, ambasadorul Franței la Constantinopol, adresată lui Boiastaille, trimițându-i știri din țările române.	3 324	23. 1749 (7257) aprilie 6. Marele ban al Craiovei poruncește la patru boieri să hotărânească o moșie la Grădiște.	3 300
7. 1562 (7070) mai 22, București. Petru voievod întărește Neașă și lui Stanciul, copiii lui Stănilav, părțile de moșie date de acesta în Grădiște.	3 298	24. 1750 (7258) februarie 13. Ianache Hrisoscolec, marele ban al Craiovei poruncește la doi boieri să judece o pricină de moșie la Vârboiul.	3 300
8. 1562. Relatare asupra șederii lui Abraham, solul domnului Moldovei la Varșovia, timp de trei zile.	3 325	25. (1767 ante iulie 13). Iacov, diaconul din Grădiștea se plinge că niște ciobani i-au cosit livezile și l-au bătut.	3 300
9. (1568—1569) august 31. Pătru postelnic întărește lui Calotă ban moșie în Grădiște pe care a cumpărat-o de la alt Pătru postelnic cu 4 000 aspri și 10 boi.	3 298	26. 1767 iulie 23. Ianache Hrisoscolec, mare ban al Craiovei poruncește unor megiși să cerceteze pricina pentru hotarul Logrești și Virloiu.	3 301
10. (1601 mai 1, Cașovia). Scrisoarea (preținsă a fi a) lui Mihai Viteazul către marele vizir Ibrahim pașa din Timișoara.	3 264	27. 1779 (7288) decembrie 23. Trei săteni din Băești dau adevărință de primirea unor bani de la alții din Grădiștea pentru care amanetaseră un zăpis.	3 301
11. (1601 mai 1), Cașovia. Scrisoarea (preținsă a fi a) lui Mihai Viteazul către marele vizir Ibrahim, pașa din Timișoara.	3 263	28. 1780 mai 17. Alexandru Ipsilanti voievod poruncește caimacamului Craiovei să sorocească la divan pe locuitorii din Grădiștea pentru judecată, în urma jalbei lor.	3 301
12. (1601) mai 1, Cașovia. Scrisoarea (preținsă a fi a) lui Mihai Viteazul către boierii munteni Udrea, Negrea și Stoichiță.	3 262	29. 1781. Alexandru Ipsilanti voievod poruncește ca un cioban care transportă oi la Constantinopol să nu fie tulburat cu dări.	3 301
13. 1635 aprilie 27, Compiègne. Scrisoarea lui Ludovic al XIII-lea adresată contelui de Soissons, guvernatorul militar al provinciei Champagne, prin care îl anunță că 50 de oameni din regimentul contelui St. Paul vor trece prin provincia guvernată de el în drum spre garnizoana de la Bianville, solicitându-i sprijinul pentru cazarea lor.	1 27	30. 1784 noiembrie 4, Deva. Raportul lt. col. Karp asupra izbucnirii răscăleii conduse de Horea în comitatul Zarand și măsurile ce le preconizează pentru împiedicarea acesteia.	2 199
14. 1644 (7152) f.l.z. Costea cumpără mai multe ocine în Virloiu.	3 298	31. 1784 noiembrie 5, Deva. Raportul lt. col. Karp asupra extinderii răscăleii în Branișca și Soimuș și măsurile pentru împiedicarea ei la Deva, Hunedoara și Hațeg.	2 199
15. 1659 noiembrie 6, Toulous. Ordinul dat de regele Ludovic al XIV-lea pentru încartiruirea regimentului de cavalerie comandat de cavalerul d'Aubeter în provincia Guyenne, după încheierea păcii cu Spania.	1 27	32. 1784 noiembrie 7. Raportul lt. col. Karp în care relatează desfășurarea răscăleii la Săliștea și generalizarea ei.	2 200
16. 1622 august 22. Hrisov prin care Grigore Ghica vv. dăruiește mănăstirii Mihai Vodă un deal cu vie în București.	1 47	33. 1784 noiembrie 8, Orăștie. Raportul maiorului Stojanić asupra acțiunilor întreprinse împreună cu lt. col. Karp la Orăștie pentru înfrângerea răsculaților la Săliștea și Bîntînți.	2 200
17. 1673 (7181) f.1.15. Feciorii lui Calotă postelnic din Părăiani vind popii Stoica din Grădiște părțile lor de ocină.	3 298	34. 1798 martie 1. Constantin Gheorghe Hangeri, voievod înnoiește privilegiul de mazil lui Ion sin Dumitrașcu Teranjan.	3 301

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
35. 1811 septembrie 26. Adeverință de scutire de dări dată de marele vistier lui Ioan, fiul lui Pătrașco, așezat la compania „cea noăa a Craiovei“.	3 202	52. 1897 mai 7, București. Scrisoarea cer- cului amicilor literaturii și artei române adresată lui Spiru Haret asupra ecoului favorabil produs de circulara sa cu privire la reînvierea sentimentului na- țional în inimile tineretului.	1 40
36. 1813 iunie 6. Adeverință de scutire de dări dată lui Ion, fiul lui Pătrașco din județul Dolj așezat la compania „cea noăa“ din Craiova.	3 302	53. 1897 iunie 3, București. Scrisoarea trimisă de președintele Consiliului de Miniștri, D. Sturdza lui Spiru Haret prin care îi mulțumește pentru primirea colecției în opt volume a planurilor tip pentru clă- dirile școlare primare rurale.	1 40
37. 1817 aprilie 18. Mai mulți săteni din Grădiște vind protopopului Marin Ple- șoianu părți de moșie în Vîrlol.	3 302	54. 1898 februarie 7, București. Scrisoarea lui Spiru Haret către G. Coșbuc în legătură cu editarea unei Antologii naționale.	1 40
38. (Ante 1818 ianuarie 22). Sătenii din Grădiștea se jeluiesc marelui spătar pentru o moară a protopopului Marin Pleșoianu, așezată pe moșia lor.	3 303	55. 1898 martie 12, București. Scrisoarea adresată de Spiru Haret lui G. Coșbuc în legătură cu condițiile ce i se cer pentru apariția lucrării (Antologie Națională).	1 40
39. 1818 februarie 15. Ispravnicii județului Vâlcea scriu polcovnicului Ioniță Stră- nicescul și protopopului Marin Pleșo- ianu să cerceteze pricina unor locuitori din Grădiște pentru o moară.	3 303	56. 1898 iunie 1, București. Scrisoarea lui I. L. Caragiale către Spiru Haret, mi- nistrul Instrucțiunii publice prin care-i comunică acordul său pentru scrierea Istoriei populare.	1 41
40. 1819 decembrie — 1820 ianuarie. Cata- grafia populației județului Olt.	4	57. (1898 iunie 1). Cererea lui I. L. Caragiale adresată lui Spiru Haret ministrul In- strucțiunii publice prin care solicită aminarea termenului pentru scrierea Istoriei românilor până la 1 iulie 1899.	1 41
41. 1821 martie 23 (București). Inscrisul dat de Tudor Vladimirescu prin care se obligă: să asigure viața, cinstea și averea „vericărui patriot“, să recu- noască „vremelnica stăpînire a țării“ cu care va conlucra loial pentru binele „norodului“.	2 203	58. 1899 aprilie 7, București. Scrisoarea adresată de Spiru Haret lui G. Coșbuc referitoare la întocmirea formelor de plată pentru Antologia națională.	1 41
42. 1845 noiembrie 9. Sorocire de judecată pentru Nicolae și Ioan din Pleșoiu, județul Vâlcea, în pricina ce au cu Marin Uzun și alții din Grădiște pentru moșie.	3 304	59. 1899 octombrie 21. Cererea lui I. L. Ca- ragiale adresată lui Spiru Haret prin care-l roagă să-i ordonanteze 900 lei pentru Istoria populară a românilor.	1 42
43. 1847 octombrie 23. Iași. Notă adresată de agentul Prusiei în Moldova Secre- tariatului de stat al Moldovei în legă- tură cu tipărirea unor lucrări necen- zurate în tipografia lui Karl Helntal din Brăila.	1 49	60. 1901 februarie 14. Adresă prin care D. Sturdza, președintele Consiliului de Miniștri îi comunică lui Spiru Haret alegerea în funcția de Ministru al Cul- telor și Instrucțiunii publice.	1 42
44. 1847 decembrie 16, Iași. Cererea lui Eisenbach, agentul Prusiei în Moldova către domnul Moldovei în legătură cu funcționarea tipografiei Karl Helntal din Brăila.	1 49	61. 1903 mai 20, București. Scrisoarea lui G. Coșbuc către Spiru Haret în legă- tură cu publicarea conferințelor ținute de învățători.	1 42
45. 1848 aprilie 20, Brăila. Jalba semnată de 13 hamali din portul Brăila prin care cer cirmuirii să li se aprobe ale- gerea unui șef pentru a se putea stăvilii neînțelegerile ivite între aceștia și cei veniți din alte părți.	3 253	62. 1903 septembrie 23, București. Rezoluția lui Spiru Haret la referatul lui Al. Vla- huta privind centrele culturale din ju- dețele Iași, Suceava, Neamț, Buzău și Covurlui.	1 43
46. 1848 aprilie 23, Brăila. Adresa cirmuirii județului Brăila către Magistratul ora- sului Brăila, prin care se înaintează cererea hamalilor din portul Brăila de a li se permite alegerea unui rep- rezentant al lor pentru a fi apărați îm- potriva abuzurilor.	3 254	63. 1908 aprilie 21. Telegramă trimisă de învățători și instituții din Vâlcea lui Spiru Haret prin care-i exprimă recu- noștința pentru apărarea lor în Parla- mentul țării contra învinuirilor ce li s-au adus.	1 43
47. 1848 aprilie 26, Brăila. Adresa magistra- tului orașului Brăila către Cirmuirea județului Brăila prin care se respinge cererea hamalilor din portul Brăila.	3 254	64. 1908 octombrie 23, București. Adresă prin care G. Bogdan-Duică este invitat să participe la o ședință de lucru pentru înființarea de biblioteci locale, după planul întocmit de Spiru Haret.	1 43
48. 1865 octombrie 9, Islaz. Cererea a 143 familii din comuna Islaz de a fi îm- proprietărite cu locul de casă și curte.	3 254	65. 1909. Telegrama de mulțumire a corpu- lui profesional din Galați, întrunit cu prilejul sărbătoririi a 50 de ani de la unire, trimisă lui Spiru Haret ministrul Instrucțiunii publice, pentru instituirea zilei de 24 ianuarie ca sărbătoare șco- lară.	1 43
49. 1868 noiembrie 9, Islaz. Cererea a 58 muncitori din port, domiciliați în co- muna Islaz de a fi împroprietăriți cu locul de curte și casă.	3 255	66. 1910 ianuarie 8, București. Testamentul lui Spiru Haret (fragment).	1 43
50. 1891 ianuarie 31, București. Adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice prin care i se comunică lui Spiru Haret numirea în funcția de conservator al Muzeului de antichități.	1 39	67. 1910 octombrie 5, Londra. Scrisoarea trimisă de Octavian Goga lui Spiru Haret prin care-i mulțumește pentru bursa de studii.	1 44
51. 1897 martie 31, București. Adresă prin care D. A. Sturdza, președintele Con- siliului de Miniștri îi comunică lui Spiru Haret că i s-a încredințat por- tofoliul Departamentului Cultelor și In- strucțiunii publice.	1 39	68. 1911 octombrie 28, București. Invitația adresată de Smaranda Laurian lui Spiru Haret pentru a participa la dezvelirea bustului lui D. A. Laurian.	1 44

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
69. 1912 septembrie 17, București. Scrisoarea lui Aurel Vlaicu adresată lui Spiru Haret prin care-i mulțumește pentru acordarea premiului Academiei.	1 44	muniste în noaptea de 5/6 septembrie 1941.	2 155
70. 1912 noiembrie 29, Paris. Scrisoarea ing. G. Eiffel adresată lui Spiru Haret privind cauzele fenomenelor produse asupra zmeilor din București.	1 45	83. 1942 octombrie 17. Notă a Prefecturii Poliției Capitalei despre acțiunea Partidului Communist în rîndurile tineretului.	2 155
71. 1912. Scrisoarea lui Spiru Haret adresată lui Petre P. Carp, președintele Consiliului de Miniștri în care respinge acuzațiile de instigare ce i s-au adus.	1 45	84. 1942 noiembrie 25. Rezoluția lui Ion Antonescu pentru suprimarea organizației comuniste și arestarea Comitetului Central.	2 155
72. (Ante 1919 martie 15). Ioan Rachieru din Grădiște, județul Vilcea se jeluiește lui Gheorghe Suțu, mare spătar, caimacamul Craiovei, pentru cotopirea a 30 stînjini din jurul casei sale.	3 304	85. 1942 decembrie 10, București. Ordin al Prefecturii Poliției Capitalei, Direcția Poliției de Siguranță către unitățile în subordine pentru a împiedica comemorarea a 24 de ani de la demonstrația muncitorilor din piața Teatrului Național din 13 decembrie 1918.	2 156
73. 1919 martie 13, Sibiu. Ordonanța Resortului de Agricultură și Comerț către prefectii din județele transilvănene, cuprinzînd instrucțiuni confidențiale pentru efectuarea culturilor agricole.	1 29	86. 1942 decembrie 17. Notă a Prefecturii Poliției Capitalei despre noi instrucțiuni date de Partidul Communist.	2 157
74. 1919 august, Sibiu. Expunerea de motive la proiectul reformei agrare pregătit de Consiliul dirigent, prezentată Marelui Sfat Național de la Sibiu.	1 30	87. 1943 ianuarie 24. Notă a Prefecturii Poliției Capitalei despre atitudinea comuniștilor implicați în procesul organizației comuniste de la „Arsenalul armatei” și fabrica „Wolf”.	2 157
75. 1919 septembrie 8, Sibiu. Circulara Resortului de Agricultură și Comerț către consilierii agricoli prin care se atrage atenția asupra efectuării semănăturilor de toamnă pe pămînturile arendate forțat precum și pe cele rămase proprietarilor.	1 35	88. 1943 februarie 7. Notă a Prefecturii Poliției Capitalei referitoare la instrucțiunile date de conducerea Partidului Communist în legătură cu activitatea de propagandă.	2 157
76. 1940 aprilie 29, București. Ordin al Prefecturii Poliției Capitalei către Comisariatul 4 Poliție pentru a lua măsuri de contracarare a acțiunilor comuniste pentru ziua de 1 mai 1940.	2 153	89. 1944 ianuarie 14, București. Ordinul Prefecturii Poliției Capitalei către comisariatele de poliție prin care transmite comunicatul Direcției generale a Poliției pentru a urmări activitatea comuniștilor.	2 158
77. 1940 aprilie 30, București. Ordinul Prefecturii Poliției Capitalei către comisariatele de poliție din Capitală pentru a lua măsuri de împiedicare a acțiunilor Comitetului local din București al Partidului Communist Român, organizate cu prilejul zilei de 1 Mai 1940.	2 154	90. 1944 aprilie 8, București. Ordinul Direcției Poliției de Siguranță către unitățile în subordine pentru a verifica informația potrivit căreia Partidul Communist Român a dat dispoziții ca toți membrii partidului să rămînă fiecare în localitatea unde se află pentru a intra în acțiune.	2 158
78. 1941 ianuarie 8. Notă a organelor de siguranță referitoare la activitatea comuniștilor în rîndul maselor muncitoare în legătură cu atitudinea față de politica guvernului.	2 154	91. 1944 mai 5, București. Ordinul Prefecturii Poliției Capitalei către comisariatul Circ. 2 Poliție pentru a urmări activitatea comunistă.	2 159
79. 1941 ianuarie 17, București. Ordin circular trimis de Prefectura Poliției Capitalei, serviciul de siguranță la comisariate în legătură cu urmărirea instaurării unui aparat de radiodifuziune mobil, de către comuniști în cercurile muncitorești, în scopul continuării propagandei.	2 154	92. 1944 mai, București. Circulara Prefecturii Poliției Capitalei către unitățile în subordine pentru urmărirea și luarea de măsuri în problema organizării de către P.C.R. a unei demonstrații pentru pace.	2 159
80. 1941 iulie 19. Notă a organelor Serviciului special de informații referitoare la activitatea comuniștilor în întreprinderile industriale.	2 154	93. 1944 august 19, București. Ordinul Direcției generale a Poliției către Prefectura Poliției Capitalei pentru a urmări activitatea organizatorică a P.C.R.	2 159
81. 1941 august 29. Notă a Prefecturii Poliției Capitalei în legătură cu dispozițiile date de C.C. al P.C.R. în ce privește atitudinea față de social-democrați și național-tărăniști.	2 155	94. 1944 august 19, București. Ordinul Prefecturii Poliției Capitalei, Direcția Poliției de siguranță în legătură cu urmărirea activității conspirative a P.C.R.	2 160
82. 1941 septembrie 3, București. Circulara Prefecturii Poliției Capitalei către unitățile în subordine pentru urmărirea celor care vor răspîndi manifeste co-		95. (f.d.) Paris. Scrisoarea trimisă de Henri Poincaré lui Spiru Haret prin care-l informează despre sedința Comisiei pentru studierea aplicațiilor matematice în biologie și sociologie.	1 46
		95. (f.d.) Scrisoarea lui P. P. Răutu, președintele obștei „Cozia” din com. Vădăștrița către Spiru Haret în care-i mulțumește pentru sprijinirea țărănilor în procesul Toma-Rușcă-Istrate.	1 45

	Page
50 ANS DEPUIS LA FONDATION DU MUSÉE DES ARCHIVES	
Le télégramme adressé au Comité Central du Parti Communiste Roumain, au Camarade Nicolae Ceaușescu par les participants à la réunion solennelle	363
LA RÉUNION SOLENNELLE .	364
LA SESSION JUBILIAIRE DE COMMUNICATIONS .	373
ETUDES ET COMMUNICATIONS SCIENTIFIQUES	
M. GUBOGLÚ — Vlad l'Empaleur et Mehmed II à la lumière des chroniques turques et byzantines	381
M. NEAGOE — Pentru Rareș et la campagne de 1538	390
I. CONSTANTINESCU — La population du dé- partement d'Olt d'après le recensement de décembre 1819 — janvier 1820	398
T. MATEESCU — Les vakoufs de Dobroudja et leurs archives	412
LA THÉORIE ET LA PRATIQUE ARCHIVISTIQUES	
V. ȘINDELARU — La révolution archivistique dans les débats du Congrès international des Archives de Washington, septembre 1976 . .	418
V. CRĂCIUN — Les Archives de la Radiotélé- vision roumaine	421
LA VIE SCIENTIFIQUE	
IONEL GAL — Le VIII-e Congrès international des Archives de Washington — septembre 1976	425
M. DOGARU — Le XIII-e Congrès international de sciences généalogiques et héraldiques, Londres, 1976	427
M. TUDORICA — La réunion de travail de la „Commission scientifique pour les problèmes archivistiques“	428
* * * — Recherches dans les archives étran- gères	429
BIBLIOGRAPHIE	
AL. MATEI — La bibliographie de l'oeuvre du professeur Aurelian Sarcedoțeanu	450
COMPTES RENDUS ET PRÉSEN- TATIONS	459
LA LISTE DES DOCUMENTS PUBLIÉS DANS LE XXXVIII-e VOLUME	470

	Page
50 YEARS SINCE THE FOUNDA- TION OF ARCHIVES' MUSEUM	
Telegram of the participants to the solemn assembly addressed to the Central Committee of the Romanian Communist Party, and to Comrade Nicolae Ceaușescu	363
SOLEMN MEETING .	364
ANNIVERSARY ASSEMBLY .	373
STUDIES AND ESSAYS	
M. GUBOGLU — Vlad the Impaler and Mehmed the Second as presented by the Ottoman- Byzantine Chronicles	381
M. NEAGOE — Petru Rareș and the 1538 Cam- paign	390
I. CONSTANTINESCU — Population of Olt District shown by the statistics of December 1819 — January 1820	398
T. MATEESCU — The Vakoufs ("vakıflar") from Dobruđa and their archives	412
THEORY AND ARCHIVAL PRACTICE	
V. ȘINDELARU — Archival revolution discussed to the VIII I.C.A.'76, in Washington . . .	418
V. CRĂCIUN — The Archive of the Romanian TV	421
SCIENTIFIC LIFE	
IONEL GAL — The VIII I.C.A.'76, September, Washington	425
M. DOGARU — The XIII International Congress of Genealogy and Heraldry, London, 1976 . .	427
M. TUDORICA — The sitting of the Scientific Committee of Archival Questions	428
* * * — Researches in foreign Archives .	429
BIBLIOGRAPHY	
AL. MATEI — The bibliography of the Professor Aurelian Sacerdoțeanu's Work	450
BOOK REVIEWS AND PRESENTATIONS	459
RECORDS LIST PUBLISHED IN VOLUME XXXVIII	470

	Seite		Стр.
50 JAHRE SEIT DER GRÜNDUNG DES ARCHIVMUSEUMS		50 ЛЕТ СО ДНЯ СОЗДАНИЯ МУЗЕЯ АРХИВОВ	
Telegramm der zur feierlichen Versammlung Teilnehmenden an das Zentralkomitee der R.K.P., den Genossen Nicolae Ceaușescu . . .	363	Телеграмма, посланная участниками на торже- ственном собрании Центральному Комитету Румынской коммунистической партии, това- рищу Николое Чаушеску . . .	363
FEIERLICHE VERSAMMLUNG .	364	ПРАЗДНИЧНОЕ СОБРАНИЕ .	364
JUBILÄUMSSESSION .	373	ЮБИЛЕЙНАЯ СЕССИЯ .	373
STUDIEN UND MITTEILUNGEN		ДОКЛАДЫ И СООБЩЕНИЯ	
M. GUBOGLU — Vlad Țepeș und Mehmed der II. in den türkisch — byzantinischen Chroni- ken	381	M. ГУБОГЛУ — Влад Цепеш и Мехмет II в свете турецко-византийских хроник . . .	381
M. NEAGOE — Petru Rareș und die Feldkam- pagne vom 1538	390	M. НЕАГОЕ — Петру Рареш и кампания 1538 г. И. КОНСТАНТИНЕСКУ — Население судьства Ольт по катаграфии от 1819, декабрь — 1820, январь	390 398
I. CONSTANTINESCU — Die Bevölkerung des Bezirks Olt in der Katagraphie vom Dezember 1819 — januar 1820	398	T. МАТЕЕСКУ — Добруджанские вакуфы и их архивы	412
T. MATEESCU — Die Besitzungen der mahom- medanischen Stiftungen in der Dobrudscha und ihre Archive	412	ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА В АРХИВАХ	
ARCHIVWESEN, THEORIE UND PRAXIS		V. ШИНДЕЛАРУ — Архивная революция на повестке дня Международного конгресса архивов в Вашингтоне, сентябрь 1976 г. . .	418
V. ȘINDELARU — Die Revolution im Archiv- wesen in der Debatte des Internationalen Ar- chivrates von Washington, September 1976	418	V. КРЭЧУН — Архив румынской Радиотелевизии	421
V. CRĂCIUN — Das Archiv des rumänischen Fernsehers	421	НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
WISSENSCHAFTLICHES LEBEN		ИОНЕЛ ГАЛ — Международный конгресс Архи- вов в Вашингтоне, сентябрь 1976 г. . . .	425
IONEL GAL — Der internationale Kongress der Archive in Washington — September 1976 . . .	425	M. ДОГАРУ — XIII Международный конгресс генеалогических и геральдических наук — Лондон, 1976 г.	427
M. DOGARU — Der XIII. internationale Kon- gress für Genealogie und Heraldik, London, 1976	427	M. ТУДОРИКЭ — Рабочее заседание Научной комиссии по вопросам архивоведения . . .	428
M. TUDORICĂ — Arbeitssitzung der „Wissen- schaftlichen; Kommission für Archivwesen“	428	* * * — Исследования по зарубежным архивам	429
* * * — Forschungen in den ausländischen Archiven	429	БИБЛИОГРАФИЯ	
BIBLIOGRAPHIE		A. МАТЕЙ — Библиография творчества проф. Аурелиан Сачердоэану	450
AL. MATEI — Das Werk des Professoren Au- relia Sacerdoțeanu. Bibliographie	450	РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ	459
REZENSIONEN UND ANNOTATIONEN .	451	СПИСОК ДОКУМЕНТОВ, ОПУБЛИ- КОВАННЫХ В XXXVIII ТОМЕ	470
DAS VERZEICHNIS DER IM XXXVIII. BAND VERÖFFENTLICHTEN DOKUMENTE	470		

Lucrare executată sub comanda nr. 1776 la Oficiul Economic
Central „Carpați”, Întreprinderea poligrafică „Bucureștii-Noi”,
str. Hrlșovului nr. 18 A, sectorul 8, București

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale nume-rotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

Departamentul export-import presă P.O. Box

136-137-telex

11 226, București,

str. 13 Decembrie nr. 3

R.M. ISSN 0034-7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in **HISTORICAL ABSTRACT** and
AMERICA HISTORY AND LIFE